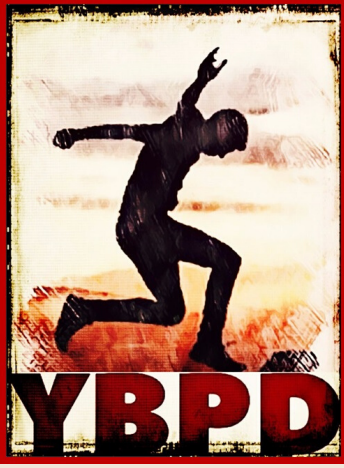

E-ISSN: 2587-1536

YAŞAM BECERİLERİ PSİKOLOJİ DERGİSİ

LIFE SKILLS JOURNAL OF PSYCHOLOGY

YIL(YEAR): 2019, CİLT(VOLUME): 3, SAYI(ISSUE): 6, ARALIK(DECEMBER)

PSİKIYATRI
PSİKOLOJİ
PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK
SOSYAL HİZMET
PSİKIYATRI HEMŞİRELİĞİ
ÇOCUK GELİŞİMİ
OKULÖNCESİ EĞİTİMİ
ÖZEL EĞİTİM

ISSN 2587-1536

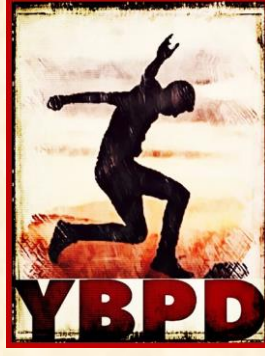

9 772587 153004

PSYCHIATRY
PSYCHOLOGY
PSYCHOLOGICAL COUNSELING AND GUIDANCE
SOCIAL WORK
PSYCHIATRIC NURSING
CHILD DEVELOPMENT
EARLY CHILDHOOD EDUCATION
SPECIAL EDUCATION

www.dergipark.org.tr/ybpd

Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi
Life Skills Journal of Psychology

ISSN: 2587-1536

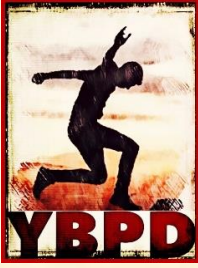
Cilt: 3 • Sayı: 6 • Aralık 2019
Volume: 3 • Issue: 6 • December 2019

Yılda İki Kez Yayınlanan Hakemli Dergi
Biannual Peer-Reviewed Journal

ISSN 2587-1536

9 772587 153004

YAŞAM BECERİLERİ PSİKOLOJİ DERGİSİ

LIFE SKILLS JOURNAL OF PSYCHOLOGY

Yıl: 2019, Cilt: 3, Sayı: 6, Aralık

Year: 2019, Volume: 3, Issue: 6, December

Başlangıç 2017

Founded

ISSN 2587-1536

Yayın Türü Bilimsel, Süreli ve Hakemli

Publication Type Scientific, Periodical and Peer-Reviewed Publication

Periyot Yılda 2 Sayı (Haziran ve Aralık)

Period Biannually (June and December)

Dili Türkçe-İngilizce

Language Turkish-English

Hakemlik Türü Çift Kör Hakemlik

Peer Review Type Double Blind Peer Review

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Muhammed YILDIZ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE

Owner and Legal Representative

Editör

Doç. Dr. Sevgi NEHİR, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa-TÜRKİYE

Editor

Yayın Kurulu

Editorial Boards

Prof. Dr. Ayşegül BİLGE, Ege Üniversitesi, İzmir-TÜRKİYE

Prof. Dr. Esra ENGİN, Ege Üniversitesi, İzmir-TÜRKİYE

Prof. Dr. Işıl BULUT, Başkent Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE

Prof. Dr. Kamuran ELBEYOĞLU, Toros Üniversitesi, Mersin-TÜRKİYE

Prof. Dr. Mazlum ÇÖPÜR, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE

Prof. Dr. Mehmet Erdal VARDAR, Trakya Üniversitesi, Edirne-TÜRKİYE

Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE

Doç. Dr. Aydın ÇİVİLİDAĞ, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-TÜRKİYE

Doç. Dr. Fikret GÜLAÇTI, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan-TÜRKİYE

Doç. Dr. Hasan YILMAZ, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek-KIRGIZISTAN

Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU, Bingöl Üniversitesi, Bingöl-TÜRKİYE

Doç. Dr. Pınar GÜRKAŞ, Clayton State University, Morrow, Georgia-ABD

Doç. Dr. Zihniye OKRAY, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke-KKTC

Dr. Özge GÜRCANLI, Rice University, Houston, Teksas-ABD

Dr. Yaşar BARUT, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun-TÜRKİYE

Dr. Yunus PINAR, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-TÜRKİYE

Danışma Kurulu

Advisory Boards

Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY, Karabük Üniversitesi, Karabük-TÜRKİYE

Prof. Dr. Belma TUĞRUL, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE

Prof. Dr. Emine AHMETOĞLU, Trakya Üniversitesi, Edirne-TÜRKİYE

Prof. Dr. Zekiye ÇETİNKAYA DUMAN, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir-TÜRKİYE

Doç. Dr. Gülseli BAYSU, Queen's University Belfast, Belfast-KUZEY İRLANDA

Dr. Belgin PARLAKYILDIZ, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa-KKTC

Dr. Cemaliye DİREKTÖR, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke-KKTC

Dr. Davut İBRAHİMOĞLU, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE

Dr. Dudu Melek SABUNCUOĞLU, İstinye Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE

Dr. Güldener ALBAYRAK, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde-TÜRKİYE

Dr. Sevinç PEKER, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE

Hakem Kurulu Prof. Dr. Aslı ASLAN, Mersin Üniversitesi, Mersin-TÜRKİYE
Referees Boards Prof. Dr. Ayşe SEZEN SERPEN, Ankara Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Prof. Dr. Bedriye ÖNCÜ, Ankara Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Prof. Dr. Binnur YEŞİLYAPRAK, Ankara Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Prof. Dr. Nesrin HİSLİ ŞAHİN, Başkent Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Doç. Dr. Arzu YILDIRIM, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan-TÜRKİYE
Doç. Dr. Fahriye OFLAZ, Koç Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Doç. Dr. Leyla BAYSAN ARABACI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir-TÜRKİYE
Doç. Dr. Mualla YILMAZ, Mersin Üniversitesi, Mersin-TÜRKİYE
Doç. Dr. Nagihan OĞUZ DURAN, Uludağ Üniversitesi, Bursa-TÜRKİYE
Doç. Dr. Neşide YILDIRIM, Sakarya Üniversitesi, Sakarya-TÜRKİYE
Doç. Dr. Pinar GÜZEL ÖZDEMİR, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van-TÜRKİYE
Doç. Dr. Recep YILDIZ, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Balıkesir-TÜRKİYE
Doç. Dr. Sait ULUÇ, Hacettepe Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Doç. Dr. Seda BAYRAKTAR, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-TÜRKİYE
Dr. Aylin SOP, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur-TÜRKİYE
Dr. Ayşe KAYA GÖKTEPE, İstanbul Şehir Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Azize ATLI ÖZBAŞ, Hacettepe Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Dr. Banu ELMATAŞ DİKEÇ, Uludağ Üniversitesi, Bursa-TÜRKİYE
Dr. Cahit NURİ, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa-KKTC
Dr. Didem YÜCEL, Biruni Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Doruk UYSAL IRAK, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Duygu DİNÇER, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Ertuğrul GÖDELEK, Mersin Üniversitesi, Mersin-TÜRKİYE
Dr. Esin TEMELOĞLU ŞEN, İstanbul Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Fatih KUCUR, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Gün PAKYÜREK, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın-TÜRKİYE
Dr. Halil KAYIKCI, Bingöl Üniversitesi, Bingöl-TÜRKİYE
Dr. Hüdayar CİHAN GÜNGÖR, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Dr. İbrahim AKKAŞ, Erzincan Üniversitesi, Erzincan-TÜRKİYE
Dr. İdris KAYA, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep-TÜRKİYE
Dr. Mine CİHANOĞLU, Atılım Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Dr. Mine EKİNCİ, Atatürk Üniversitesi, Erzurum-TÜRKİYE
Dr. Ömür GÜREL SELİMOĞLU, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-TÜRKİYE
Dr. Özlem ÇELİK, İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Rıdvan ÜNEY, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Satı DOĞAN, Ege Üniversitesi, İzmir-TÜRKİYE
Dr. Sayra LOTFİ, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Sinem ÜZAR ÖZÇETİN, Hacettepe Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Dr. Sultan ŞEHİTOĞLU, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke-KKTC
Dr. Tuğba YILMAZ, İzmir Bakırçay Üniversitesi, İzmir-TÜRKİYE
Dr. Yakup YILDIRIM, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-TÜRKİYE
Dr. Zöhre KAYA, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van-TÜRKİYE
Dr. Zümrüt GEDİK, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir-TÜRKİYE

Yazışma Adresi ve İletişim Haciosmanlı Mahallesi 4012 sk. No:7/2, 80010 Merkez/Osmaniye/Türkiye
Correspondence Address and Contact Web: www.dergipark.org.tr/ybpd E-Mail: pdrdanisman@hotmail.com
Telefon / Phone: +90 533 144 36 99

Dizinler DOAJ, Erih Plus, Index Copernicus, Crossref, SOBİAD, Türk Medline
Abstracting and Indexing Türk Psikiyatri Dizini, Türk Eğitim İndeksi, İdeal Online

Tüm hakları saklıdır. Makalelerin sorumlulukları yazarlara aittir.
All rights reserved. Authors are fully responsible for their papers.

Bu sayının hakemleri

Referees of this issue

- Prof. Dr. Kamuran ELBEYOĞLU, Toros Üniversitesi, Mersin-TÜRKİYE
- Prof. Dr. Mehmet Erdal VARDAR, Trakya Üniversitesi, Edirne-TÜRKİYE
- Prof. Dr. Tezan BİLDİK, Ege Üniversitesi, İzmir-TÜRKİYE
- Doç. Dr. Fikret GÜLAÇTI, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan-TÜRKİYE
- Doç. Dr. Hasan YILMAZ, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek-KIRGIZISTAN (2 makalenin hakemliğini yapmıştır)
- Doç. Dr. Mualla YILMAZ, Mersin Üniversitesi, Mersin-TÜRKİYE
- Doç. Dr. Pınar GÜZEL ÖZDEMİR, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van-TÜRKİYE
- Doç. Dr. Zihniye OKRAY, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke-KKTC (2 makalenin hakemliğini yapmıştır)
- Dr. Banu ELMATAŞ DİKEÇ, Uludağ Üniversitesi, Bursa-TÜRKİYE
- Dr. Belgin PARLAKYILDIZ, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa-KKTC
- Dr. Cahit NURİ, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa-KKTC
- Dr. Davut İBRAHİMOĞLU, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
- Dr. Dudu Melek SABUNCUOĞLU, İstinye Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
- Dr. Ertuğrul GÖDELEK, Mersin Üniversitesi, Mersin-TÜRKİYE
- Dr. Güldener ALBAYRAK, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde-TÜRKİYE
- Dr. Gün PAKYÜREK, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın-TÜRKİYE
- Dr. Halil KAYIKCI, Bingöl Üniversitesi, Bingöl-TÜRKİYE
- Dr. Kızbes Meral KILIÇ, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-TÜRKİYE
- Dr. Mahperi ULUYOL, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-TÜRKİYE
- Dr. Mine EKİNCİ, Atatürk Üniversitesi, Erzurum-TÜRKİYE
- Dr. Özlem ÇELİK, İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
- Dr. Özlem GÜMÜŞKAYA, Sakarya Üniversitesi, Sakarya-Türkiye
- Dr. Sultan ŞEHİTOĞLU, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke-KKTC
- Dr. Yaşar BARUT, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun-TÜRKİYE
- Dr. Yunus PINAR, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-TÜRKİYE
- Dr. Zöhre KAYA, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van-TÜRKİYE

YAYIN İLKELERİ

- 1.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, psikiyatri, psikoloji, psikolojik danışma ve rehberlik, sosyal hizmet, psikiyatri hemşireliği, çocuk gelişimi, okulöncesi eğitimi ve özel eğitim alanlarında Türkçe ve İngilizce özgün araştırmalara yer veren hakemli akademik bir dergidir.
- 2.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır. Ancak ihtiyaç olması durumunda özel sayılar da yayımlanabilir.
- 3.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, araştırma makalesi, olgu sunumu, derleme, konferans bildirisi, tez makalesi, editöre mektup, kitap incelemesi, sistematik derlemeler ve meta analiz türünden makaleler kabul etmektedir. Konferans ve kongrelerde sunulan ancak tam metni kongre kitabında yayımlanmamış olmak kaydıyla yapılan çalışmalarda, sunumun gerçekleştiği konferans ve kongrenin adı, yapıldığı yer ve tarih birinci sayfanın altında dipnot olarak ifade edilmelidir. Gönderilecek çalışma yüksek lisans ya da doktora tezinden üretilmişse bu ayrıntı yazar tarafından makalenin ilk sayfasının altında dipnot kısmında ifade edilmelidir.
- 4.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, açık erişimli bir dergidir. Bilimsel eserlerin akademisyenler, öğrenciler ve halkla ücretsiz bir biçimde paylaşılması prensibini benimsemiştir. Budapeşte Açık Erişim Girişimi'ni desteklemektedir. Okurlar dergide yayınlanan makalelere ücretsiz olarak erişebilmektedirler.
- 5.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisine gönderilen eserlerin daha önce herhangi bir dergide yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekmektedir. Bu hassasiyetin sağlanmasından yazar sorumludur. Makale yayımlandıktan sonra, başka dergilere de gönderilmesinin anlaşılması üzerine makale yayından kaldırılır. Bu durumda doğacak etik ihlalinin sorumlulukları yazara aittir.
- 6.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisinde yayımlanan yazılar nedeniyle yazarlara ve hakemlere herhangi bir ücret ödenmez.
- 7.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bu nedenle yayımlanan eserlerin telif hakları yazara aittir. İlk yayımlama hakkı dergiye aittir. Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisinde yayımlanan eserlerin tüm sorumlulukları eser sahibine aittir.
- 8.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisinde değerlendirilmeye alınan makaleler önce bilimsel içerik ve etik standartlara uygunluk bakımından editör kurulu tarafından incelenir. Gönderilen makalelerin benzerlik kontrolü ve intihal denetimi Turnitin programıyla yapılır. Benzerlik oranı %15'in üstünde olan ve intihal yapıldığı tespit edilen makaleler anında reddedilir. Editör incelemesinde, makalenin bilimsel özgünlüğü, öne sürdüğü hipotezler, tutarlılığı, test edilebilirliği ve tekrarlanabilirliği gibi belli özelliklere sahip olup olmadığı, alana bulunacağı katkı, yöntemin yeterli olup olmaması, araştırmaya dahil edilen değişkenlerin aralarında ilişki aranıp aranmayacağına ve makalenin dergi yazım kuralları ve APA formatına uygun bir biçimde yazılıp yazılmadığına bakılır. Ayrıca istatistiki yöntemlerin kontrolü, makalenin daha önce bir yerde yayınlanıp yayınlanmadığı, herhangi bir tezin parçası olup bu durumun dipnot olarak bildirilip bildirilmediği, herhangi bir kongrede sunulmuş olup bu durumun dipnot olarak bildirilip bildirilmediği, sunulduysa tam metnin kongre kitabında yayınlanıp yayınlanmadığı araştırılır. En son ise kaynakça kontrolü yapılır. Tüm kontrollerin sonunda uygun bulunan makaleler, alanlarında uzman hakemlere gönderilir.
- 9.Editöryal süreci başarıyla geçen makaleler alanında uzman iki hakeme gönderilir. Dergi makale değerlendirmesinde çift kör hakemlik sistemiyle çalışmaktadır. Yazar makalesini değerlendiren hakemin kim olduğunu, hakemse makalesini değerlendirdiği yazarın kim olduğunu bilmez. Bu gizliliğin sağlanmasından editör sorumludur. Her iki hakemin de olumlu görüş bildirmesinden sonra makale yayımlanır. Hakemlerden biri olumsuz diğeri olumlu görüş bildirmişse, makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Hakemlik süreci biten makaleler erken görünüm başlığı altında yayınlanır.

10.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisine gönderilen makaleler, metin içi referans gösterme, tablo gösterimi ve kaynakça gösteriminde American Psychological Association (APA) 6 stilinde olmalıdır. Çalışmanın değerlendirilmeye alınması için benzerlik oranının özet, abstract ve kaynakça hariç %15'in altında olması gerekmektedir.

11.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisine makale göndermek isteyen yazarlar, makalelerini derginin yazım kurallarına göre düzenledikten sonra Dergipark sistemine giriş yapmalıdırlar. Ardından makale gönder sekmesinden yayını göndermelidirler. Biçim bakımından şablona uygun olarak gönderilmeyen yazılar hiç bir şekilde değerlendirmeye alınmayacaktır.

YAYIN ETİĞİ KRİTERLERİ

Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisinde yayın etiği kriterleri olarak *International Committee of Medical Journal Editors* ve *Committee on Publication Ethics* önerileri dikkate alınmıştır.

Editörün Sorumlulukları

- 1.Editör, dergiye gönderilen makalenin ön incelenmesinden yayın kuruluna sunulmasına, hakemlere gönderilmesinden kabul veya ret aşamasına ve yayına kabul edilen makalelerin baskı süreçlerine kadar tüm aşamalarda sorumluluk taşımaktadır.
- 2.Editör, gönderilen makalenin içeriğinin gizliliğinden ve kör hakemlik sürecinde hakem isimlerinin gizliliğinden sorumludur.
- 3.Editör, dergiye gönderilen makalenin ilk aşamasında benzerlik kontrolünü yapar. Derginin standartlarının üzerinde benzerlik oranına sahip ve benzerlik oranı düşük olsa bile intihal yapıldığı tespit edilen makaleleri anında reddeder. Bu anlamda problem bulunmayan makaleleri yayın kuruluna sunar. Yayın kurulu makalenin bilime sunacağı katkı, özgünlüğü, tekrarlanabildiği, bilimsel metodolojiye sahip olması konularında nihai kararını editöre bildirir. Editör uygun bulunan makaleleri alanda en az doktora düzeyinde iki hakeme gönderir.
- 4.Editör hakemlik sisteminde çift kör hakem metodunu kullanır. Hakemin yazarı görmesine, yazarınsa hakemi görmesine izin vermez. Bu gizliliğin sağlanmasından sorumludur. Makalenin doğru bireylerce değerlendirilmesi için hakemlerin bu alanda spesifik çalışmaları olmalarına dikkat eder. İki hakemin ret verdiği makaleyi yazara iade eder. Bir hakemin kabul bir hakemin ret verdiği makaleyi bir kez olmak koşuluyla üçüncü bir hakeme gönderir. En az iki hakemin yayınlanabilir raporu verdiği makaleleri yayın aşamasına koyar.
- 5.Editör dergiye makale gönderen yazarları görebildiklerinden onlarla ilgili bir yanlılığa düşmez. Görevini kötüye kullanmaz ve onları herhangi bir özelliklerinden dolayı ayrımcılığa veya ayrıcalığa tabi tutmaz.
- 6.Dergide yayınlanmış bir makaleyle ilgili ilerleyen süreçte etik bir ihlalin saptanması durumunda editör bu durumla ilgili yaptırımlarını uygular.

Hakemlerin Sorumlulukları

- 1.Hakemler yazıyı değerlendirme sürecinde adil ve şeffaf olmalıdır. İlgili makalenin konusu uzmanlık alanı nedeniyle kendi yayınlarına benzer olabileceği için herhangi bir yanlı veya olumsuz bir tutum içerisine girmemeli yayını adil bir biçimde değerlendirmelidir.
- 2.Hakemler makalede bulunan metin içi alıntılarla kaynakçanın örtüşmesini kontrol etmeli bu anlamda gördükleri hataları editöre bildirmelidir.
- 3.Hakemler, gönderilen makaleyle ilgili alanlarda çalıştıkları için, makalenin özgünlüğü konusunda hassas olmalıdır. Makaleyle ilgili bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri yordayıp yordamayacağı veya değişkenler arasında ilişki aranıp aranmayacağı konusunda ilgili literatürü kontrol edip makaleyle ilgili karar vermelidir.
- 4.Hakemler, gönderilen makalelerin daha önce bir kongrede sunulup sunulmadığı veya bir tezin parçası olup olmadığını kontrol etmeli, böyle bir durumun dipnot olarak verilip verilmediğini incelemelidir.
- 5.Hakemler, makaleyi değerlendirirken yazarı incitecek kişisel yorumlamalardan kaçınmalı ve tüm eleştirileri bilimsel bir dille yapmalıdır.
- 6.Hakemler, değerlendirdikleri makalelerin gizliliğinden sorumludur. Bu nedenle makaleyle ilgili duygusal bir tavır takınmaktan uzak olmalıdırlar.
- 7.Hakemler, çıkar çatışması olduğunu düşündükleri durumları mutlaka editöre bildirmekle sorumludur.
- 8.Hakemler, kendilerine verilen süre zarfında makaleyi değerlendiremeyeceklerse bu durumu editöre bildirmelidir.

Yazarların Sorumlulukları

- 1.Yazarların çalışması özgün olmalı, bilime katkıda bulunabilecek yeterlikte olmalı, bilimsel metodolojiyi takip etmeli ve raporlaştırmayı APA 6 kriterlerine göre uygun standartlarda yapmalıdır.
- 2.Yazarlar dergiye intihal yapılmamış bir makale sunmak zorundadırlar. Makalenin yayımından yıllar sonra bile böyle bir durumun tespiti halinde haklarındaki idari ve adli yaptırımların olabileceğini göz ardı etmeden yayınlarını bilimsel ve ahlaki standartlara göre hazırlamakla sorumludurlar.
- 3.Yazarlar yayınlarında alıntılama kurallarına uymadan alıntı yapmak, bir başka yazarın ifadelerini kaynakça göstermeden kendi beyanı gibi kullanmak, uydurulmuş verileri kullanmak, verilerle oynamak, yapılmamış bir çalışmayı yapılmış olarak göstermek, daha önce yayınlanmış bir makaleyi tekrar yayın için göndermek, bir datadan birden fazla yayın çıkarmaya çalışmak, hak etmediği halde makaleye hediye yazar eklemek, araştırma esnasında destek aldığı kurumların katkılarını makalesinde yazmamak, deneysel çalışmalarda insan haklarına uymamak ve ileride telifi güç hatalar yapmak, bir tezden birden fazla makale yayınlamaya çalışmanın etik ihlali olduğunu bilmeli ve bu standartlara göre hareket etmelidir.
- 4.Yazarlar dergiye gönderdikleri makaleleri yazım kurallarıyla yazmak zorundadırlar. Ayrıca imla ve noktalama konusunda hassasiyet göstermelidirler. Öz, bilimsel açıdan yeterli olsa bile şekil konusunda hassas olunmayan makalelerin reddedileceğini unutmamalıdır.
- 5.Yazarlar, değerlendirme sürecinde editörle devamlı iletişim halinde olmalıdırlar. Editör yazara, hakemin düzeltme tavsiyelerini gönderecek ve bu düzeltmeleri tekrar hakeme gönderebilecektir. Yazar düzeltmeleri zamanında yapmalı ve hakemlerin önerilerini harfiyen yerine getirmelidir. Bu konuda yükümlülüklerini yerine getirmeyen yazarın makalesi reddedilecektir.
- 6.Yazarlar araştırmalarda elde ettikleri verileri saklamakla yükümlüdür. Dergi editörlüğü makalelerin yayımından yıllar sonra bile yazarlardan bu dataları talep edebilir.
- 7.Yazarlar makaleye katkısı olmayan kişileri yazar olarak eklememelidir. Ayrıca çok yazarlı makalelerde yazarların sırası, makaleye katkı yoğunluklarına göre yapılmalıdır.
- 8.Dergiye makale gönderildikten sonra yazar, makaleye yazar eklemek ve yazar çıkartmak için başvuru yapamaz, böyle bir talep oluştuğunda makalesinin reddedileceğini peşinen kabul eder.
- 9.Yazarlar makaleleriyle ilgili çıkar çatışmasını ve varsa mali destekleri dipnot olarak beyan etmelidir.

YAZIM KURALLARI

Metnin tamamında bölüm başlıklarının yalnızca ilk harfi büyük yazılmalıdır ve hiçbir başlığa numara verilmemelidir. Makalelerde sıralama şu şekilde olmalıdır: Giriş, kuramsal çerçeve, literatür taraması, yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç ve kaynakça. Makaleniz A4 boyutunda, 1 satır aralığında, karakter olarak Cambria 12 pts olmalıdır. Bölüm başlıkları 12 pts ve bold yazılmalıdır. Sayfa kenarları soldan, sağdan, alt ve üstlerden 3 cm boşluk içermelidir. Paragraf arası önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflarda girinti verilmemelidir.

1.Türkçe Başlık: Makalenin başlığı, araştırmayı en doğru ifade edecek bir biçimde yazılmalı, yazı büyüklüğü 14 pts ve bold olmalıdır. Tümü büyük harflerle yazılmalıdır.

2.Türkçe başlığın altında yayın sahibi/sahiplerinin Adı SOYADI, yer almalıdır. Bunun altında çalışılan kurum, en altta ise yazara ait Orcid ID yer almalıdır. Yazı büyüklüğü 12 pts ve bold olmalıdır. Birinci sayfanın en altında ise yayın sahibi/sahiplerinin Unvanı, Kurumu, e-mail adresi dipnot olarak yer almalıdır. Yazı büyüklüğü 8 pts olmalıdır. Çalışılan kurumlar ifade edilirken kısaltmalar kullanılmamalı, kurumun, fakültenin tam adı açıkça yazılmalıdır.

3.Türkçe Öz: Öz başlığı 10 pts ve bold, öz içeriği 10 pts ve iki tarafa yaslı olmalıdır. 225-250 kelime içermelidir. Bu bölümde çalışmanızın Türkçe özü yer almalıdır. Öz kısmında araştırmanın nerede yapıldığı, örneklem büyüklüğü, kullanılan ölçme araçları, kullanılan istatistiksel analizler, analizlerin sonuçları yer almalıdır. Anahtar Kelimeler başlığı 10 pts ve bold, içeriği 10 pts olmalıdır. Anahtar kelimelerin ilk harfleri büyük gerisi küçük harfle yazılmalıdır. Anahtar kelimeler başlığı normal, diğerleri italik yazılmalıdır. En az 3, en fazla 5 sözcük bulunmalıdır. Ve virgül (,) işareti ile ayrılmalıdır.

4.İngilizce Başlık: Makalenin başlığı, araştırmayı en doğru ifade edecek bir biçimde yazılmalı, yazı büyüklüğü 14 pts ve bold olmalıdır. Tümü büyük harflerle yazılmalıdır.

5.İngilizce Abstract: Abstract başlığı 10 pts ve bold, abstractın içeriği 10 pts ve iki tarafa yaslı olmalıdır. 225-250 kelime içermelidir. Bu bölümde çalışmanızın İngilizce özü yer almalıdır. Abstract kısmında araştırmanın nerede yapıldığı, örneklem büyüklüğü, kullanılan ölçme araçları, kullanılan istatistiksel analizler, analizlerin sonuçları yer almalıdır. Key words başlığı 10 pts ve bold, içeriği 10 pts olmalıdır. Key wordsun ilk harfleri büyük gerisi küçük harfle yazılmalıdır. Key words başlığı normal, diğerleri italik yazılmalıdır. En az 3, en fazla 5 sözcük bulunmalıdır. Ve virgül (,) işareti ile ayrılmalıdır.

6.Giriş: Bu kısımda araştırmacı bu makalede değindiği problemin niçin bu kadar önemli olduğunu ifade etmelidir. Araştırmada ele alınan problem açık ve anlaşılır bir biçimde ifade edilmelidir.

7.Kuramsal Çerçeve: Makalelerde, her bir değişken için kuramsal çerçeve verilmelidir.

8.Literatür Taraması: Çalışmayla ilgili yurt içi ve yurt dışı literatüre yer verilmelidir.

9.Yöntem: Bu kısımda araştırmanın türü, örnekleme, ölçme araçları ve kullanılan istatistiksel analize yer verilmelidir. Alt başlıklar numaralandırılmamalıdır. Ölçek isimleri 12 pts ve eğik yazıyla verilmelidir.

10.Bulgular: Bu kısımda bulgulara yer verilmeli tablo başlıkları 12 pts ve bold yazıyla verilmelidir. Tablolarda yalnızca ilk kelime büyük harfle başlamalı, tablo içi yazı büyüklüğü 8 pts olmalıdır. Tablo gösteriminde APA 6 stili kullanılmalıdır.

11.Tartışma ve Sonuç: Bu kısımda elde edilen sonuçlar literatürle beraber değerlendirilmeli, daha önce yapılmış olan araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırılmasını içermeli ve önerilere değinilmelidir.

12.Metin içi atıflar ve Kaynakça: APA kriterleri kullanılmalıdır. Kaynaklar ilk satırdan sonra 0.6 cm girintili yazılmalıdır.

Tek Yazarlı Kitap

Güleç, C. (2009). *Psikiyatrinin ABC'si* (2. Basım). İstanbul: Say Yayınları.

İki Yazarlı Kitap

Kalkan, M., & Ersanlı, K. (2008). *Evlilik ilişkilerini geliştirme kuram ve uygulama* (1.Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Editörlü Kitap

Akın, A. (Ed.). (2013). *Eğitimde kullanılan güncel ölçme araçları* (1.Basım). Ankara: Nobel Yayınları.

Editörlü Kitaptan Bölüm

Cohen, R.J., & Swerdlik, M.E. (2015). *Psikolojik test ve değerlendirme. Testlere ve ölçmeye giriş*. E. Tavşancıl (Ed.). Test Geliştirme (A. Kan, Çev.) içinde, Ankara: Nobel Yayıncılık, 233-276.

Yüksek Lisans, Uzmanlık ve Doktora Tezleri

Ergin, F. (2000). *Üniversite öğrencilerinin sahip oldukları duygusal zekâ düzeyiyle 16 kişilik özelliği arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Makaleler

Ertem, Ü., & Yazıcı S. (2006). Ergenlik döneminde psikososyal sorunlar ve depresyon, aile ve toplum. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 3(9), 7-12.

Bildiriler

Aktekin, M., Şenol, Y., Türkay, M. & Erengin, H. (2002). Tıp öğrencilerinde kaygı, depresyon ve bazı yaşam sorunlarının düzeyleri: Uzunlamasına bir çalışma. *Ulusal Halk Sağlığı Kongresi*. 23-28 Eylül 2002 Diyarbakır; 852-855.

Web Sitesi Alıntıları

Zorlu, S. (2010). *Kognitif (bilişsel) davranışçı terapi nedir*. doktorsitesi.com, Erişim tarihi: 17.03.2017.

ÖNSÖZ

Merhaba,

Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi'nin (YBPD) 6. sayısı ile huzurlarınızdayız. 2017 yılında yayıncılık hayatına başlayan dergimiz, 2020 itibarıyla 4. senesine girecektir. Aradan geçen süre zarfında dergimiz, akademik dergi yayıncılığında ve ülkemiz ruh sağlığı literatüründe saygın bir konuma yükselmiştir. Bu yükselişin somut göstergeleri gönderilen makale sayılarındaki artış, saygın akademisyenlerce yapılan hakemlik başvuruları ve yayınlanan makalelerin aldığı atıf sayılarıdır. Kuşkusuz bu olumlu göstergeler, yayıncılık serüveni adına bizleri daha da motive etmektedir.

Dergimiz DOAJ, Erih Plus, Index Copernicus, Crossref, Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD), Türk Medline, Türk Psikiyatri Dizini, Türk Eğitim İndeksi ve İdeal Online tarafından indekslenmektedir. Dergi hem Türkçe hem de İngilizce dillerinde yayın yaptığı için, haliyle tam metin İngilizce yayın şartı arayan indekslere girememektedir. Bu nedenle derginin bu aşamadaki indeks hedefi; ülkemizde TR Dizin, uluslararası alanda ise ESCI ve SSCI'dır. Yayın politikamız gereği bu hedefleri taşımaya devam edeceğiz.

Dergimizin bu sayısında emekleri olan editör, hakem ve yazarlara teşekkür ediyoruz. Yedinci sayıda görüşmek üzere

Hoşçakalın...

Muhammed YILDIZ

Yazı İşleri Müdürü

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Derleme / Review

- 13.Sunay ÖZŞAHİN.....(129-137)**
Bir Freud Masalı: Çocuk Masumluluğu.
A Freud Fable: Child Innocence.

Araştırma Makalesi / Research Article

- 14.Adile TÜMER, Sevilay HEBCAN ÖRS, Havva AKPINAR.....(139-147)**
Yetişkinlerin Ruhsal Hastalığa/Hastalara Yönelik Tutumları.
Adults Attitudes to Mental Diseases/Patients.

- 15.Seda KERMEN, Umut KERMEN, Feyza DİNÇER, Mücahit MUSLU.....(149-163)**
Üniversite Öğrencilerinde Yeme Bozukluğu Riskinin Lojistik Regresyon ile Belirlenmesi.
Determination of Eating Disorder Risk in University Students By Logistic Regression.

- 16.Seda ORAL, Şahide Güliz KOLBURAN.....(165-178)**
Çekişmeli Boşanma Sürecindeki Bireylerin Empatik Eğilim Düzeyleri ve Bilişsel Esneklik Düzeylerinin Bazı Değişkenlere göre İncelenmesi.
The Investigation of Empathetic Tendency Level and Cognitive Flexibility Level Among Individuals Having Ongoing Process of Contested Divorce According to Some Variables.

- 17.Meliha TEKİN ÇATAL, Melek KALKAN.....(179-186)**
Evli Bireylerin Evlilik Değerleri, Evlilik Doyumu ve Evlilik Tipleri.
The Relationship between Marital Values, Marital Satisfaction and Marital Types of Married Individuals.

- 18. Ayhan BAYRAM, Nükhet BAYER.....(187-194)**
Turkish Adaptation of Spiral of Silence Scale: The Study of Reliability and Validity.
Suskunluk Sarmalı Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.

- 19.Arkun TATAR, Gaye SALTUKOĞLU, Hüdanur ÖZDEMİR.....(195-204)**
Gözden Geçirilmiş A Erteleme Ölçeği-15 Formunun Geliştirilmesi ve Faktör Yapısının İncelenmesi.
Development of The Revision Form of The A Procrastination Scale-15 and Investigation of The Factor Structure.

- 20.Merve SOLAK ARABACI, Haktan DEMİRCİOĞLU.....(205-221)**
5-6 Yaş Grubu Çocukların Akran İlişkilerinin İncelenmesi.
Examination of Peer Relationships of 5-6 Years Old Children.

Derleme / Review

- 21.Ceyda POLAT.....(223-228)**
Cinsel İşlev Bozuklukları ve Depresyon.
Sexual Dysfunctions and Depression.

Araştırma Makalesi / Research Article

- 22.Putra HİDAYAT, Siti ROHMAH NURHAYATI.....(229-236)**
The Influence of Online Social Interaction on Internet Addiction Among Adolescence.
Çevrimiçi Sosyal Etkileşimin Ergenlerin İnternet Bağımlılığı Üzerindeki Etkisi.

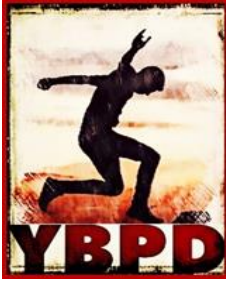
- 23.Nur OKUTAN.....(237-250)**
(Özellik) Empatik Öfke Ölçeği'nin Türkçe Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.
Turkish Validity and Reliability Study of (Trait) Empathic Anger Scale.

Derleme / Review

- 24.Betül ÇETİNTULUM HUYUT.....(251-263)**
Anksiyete Bozukluklarının Tedavisinde İnternet Tabanlı Bilişsel Davranışçı Terapi Uygulamaları.
Internet-Based Cognitive Behavior Therapy in The Treatment of Anxiety Disorders.

Araştırma Makalesi / Research Article

- 25.Arzu ÇIRPAN KANTARCIOĞLU, Sema KARAKELLE.....(265-287)**
Küçük Çocuklarda Zaman Kavrayışı ve Öngörü Arasındaki Bağlantılar.
The Associations between Time Comprehension and Foresight in Preschoolers.

BİR FREUD MASALI: ÇOCUK MASUMLUĞU

Sunay ÖZŞAHİN¹

ÖZ

Geçmişten bugüne kadar, özellikle psikanalitik kuram açısından Freud ve düşüncelerinin ciddi eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir. Özellikle psikanalitik kuramın çocuğa ilişkin görüşleri önemlidir. Kişiliğin gelişimi, psikanalitik kuram bağlamında çocuğun ilk beş yıllık döneminde olmaktadır. Bu açıdan çocuğun bu dönem içerisindeki yaşantıları kişiliğini şekillendirmesi açısından ele alınması gereken önemli bir dönem olarak yer almaktadır. Psikanalitik kuramda çocuğa bakıldığında ise Freud'un çocukları masum olma görevinden uzaklaştıran tutumu, çocuksu cinsellik kavramına dair açıklamaları dikkat çekmektedir. Bu açıklamaların çocuğun masumluğuna yönelik olumsuz algılara neden olduğu düşüncesi ile bazı kesimlerce eleştirildiği incelenen araştırmalarda görülmüştür. Bu bağlamda Freud'un çocuk cinselliği ile ilgili olarak gerçekte ne dediği, diğer psikanalistlerin bu konuya ilişkin görüşlerinin neler olduğunun incelenmesi ve bu açıdan konunun bütüncül bir şekilde ele alınarak tartışılması bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Freud, çocuklara ilişkin olarak masum veya suçlu ayrımı yapmak yerine, çocuğun da insan olmasından dolayı dürtülerinin olabileceğinin kabul edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte çocukta egonun gelişiminin tamamlanması, enest yasağının öğrenilmesi ile topluma uyumunun ve beraberinde sosyalleşmesinin daha sağlıklı olacağını ifade etmiştir. Ayrıca literatürde yer alan diğer önemli psikanalistlerin de Freud'un çocuk cinselliği kavramına değindikleri, bu çerçevede çocuğun toplumsallaşmasını, enest yasağını öğrenmesinde önemli bir kavram olarak ele aldıkları görülmüştür. Tüm bu bilgiler doğrultusunda psikanalitik kuram açısından çocuğun anlaşılmasının ve Freud'un çocuğun gelişimine dair düşüncelerinin doğru olarak yorumlanmasının özellikle çocuklarla birebir ilişki içerisinde olan hem ebeveynler hem öğretmenler hem de ilgili alan uzmanları açısından önemli ve gerekli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Psikanaliz, Psikanalitik Kuram, Çocuk

A FREUD FABLE: CHILD INNOCENCE

ABSTRACT

From the past to the present, especially in terms of psychoanalytic theory, Freud and his thoughts are subject to serious criticism. Especially the views of psychoanalytic theory on the child are important. The development of personality is in the first five years of the child in the context of psychoanalytic theory. From this point of view, the life of the child during this period is an important period that needs to be considered in terms of shaping his personality. In psychoanalytic theory, when the child is looked upon, Freud's attitude, which removes the children from their innocence, draws attention to the concept of childish sexuality. It has been observed in the researches that these statements have been criticized by some people because they think that they cause negative perceptions of the child's innocence. In this context, it is the purpose of this study to examine what Freud really says about child sexuality, what other psychoanalysts think about this issue, and discuss the issue in a holistic way. Freud emphasized that it is necessary to accept that, instead of making a distinction between innocent or guilty children, the child could have impulses because of being also a human being. Nevertheless, he implied that completing of the development of the ego in the child, with the learning of the incest ban, socialization will be more healthier. In addition, it was seen that other important psychoanalysts in the literature mentioned Freud's concept of child sexuality and in this context, the child considered socialization as an important concept in the learning of the prohibition of incest. In line with this information, it is considered that understanding of the child in terms of psychoanalytic theory and the correct interpretation of Freud's ideas about the child's development are important and necessary for both parents and teachers, especially those who are in direct contact with children.

Key Words

Psychoanalysis, Psychoanalytic Theory, Child

¹Ph.D(c), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, e-mail: sunayorhanpdr@gmail.com, ORCID:0000-0003-3546-6567

Alıntılama: Özşahin, S. (2019). Bir Freud masalı: Çocuk masumluğu. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 129-137.

Giriş

Psikanalitik kuram Freud'un, cinsellik ve saldırganlık temellerine dayandırarak oluşturduğu ve içinde barındırdığı çarpıcı iddialarla birlikte birçok alanda büyük değişimlerin gerçekleşmesine de katkılar sağlamış olan bir kuramdır. Sağladığı katkıların yanı sıra birçok kesim tarafından yadırganan, eleştirilen bir kuram olarak da yerini korumaya devam etmektedir (Şenödeyici, 2012). Bu bağlamda Freud'un özellikle çocuğa yönelik bakış açısının hem eleştirel bir gözle bakılarak irdelenmesinin hem de doğru anlaşılmasının önemli hale geldiği düşünülmektedir. Çocuk denildiğinde akla masumiyet, temizlik, saflık gibi düşünceler veya duygular gelmektedir. Alışlagelmiş bu düşüncelerle birlikte çocukların masum olma zorunluluğu ya da çocukların masum olmama ihtimalleri Freud'un psikoseksüel gelişim kuramında yer alan özellikle 3-6 yaş aralığını kapsayan fallik dönem ile ilgili öne sürdüğü gelişim özellikleri kapsamında başka bir boyut kazanmıştır. Fallik dönem ile birlikte çocuğun arzularının varlığı, kimlik kazanmaya ilişkin çalışmalarında anne-babasının etken rol oynadığı ve özellikle de bu kimlik gelişimi evresinde anne/babaya yönelik bazı arzularının ortaya çıktığı, çocuğun bu arzularıyla başa çıkmaya çalıştığı Freud tarafından ortaya konulmuştur. Bu bağlamda çocuğun gelişiminden yola çıkılarak, kimlik gelişimi, çocuğun arzuları ve çocuksu cinsellik kuramı ve ensest yasağı kavramı bu çalışmada psikanalitik kuram çerçevesinde incelenmesi planlanan konular arasında yer almaktadır.

Psikanalitik Kuram Bağlamında Çocuk

Freud'un çocuğa ve çocuk gelişimine ilişkin ortaya koyduğu iddialar tartışmaya açık olan konular arasındaki yerini geçmişten günümüze kadar geçen süreçte korumuştur. Bu bağlamda Freud ve çocuk konusunu doğrudan veya dolaylı olarak ele alan araştırmalar literatürde yer almaktadır. Literatürde yer alan araştırmalar incelendiğinde Stone (2008), Oedipal dönemdeki çocuk üzerinde babanın etkisinin önemini araştırmıştır. Bu bağlamda Oedipal öncesi dönemde babanın etkin bir rolü olduğu, bu etkinin baba-çocuk dinamikleri doğrultusunda terapötik süreç içerisinde değerlendirilmesinin önemli olduğu vurgusu yapılmıştır. Okray (2015) çocuğu psikanalitik açıdan ele aldığı çalışmasında, erkek çocukların küçük yaşlardan beri sahip oldukları baba olma arzularına odaklanmıştır. Buna göre yapılan çalışma sonucunda babalık görevinin sadece çocuğun dünyaya gelmesinde katkı sağlama olmadığı aynı zamanda babanın ensest yasağını koyan ve uygulayan kişi olduğu belirtilmiştir. Gündoğdu (2016) psikanalitik kuramlar bağlamında kişiliğin gelişim ve değişimini ele aldığı çalışmasında Freud'un kuramından yola çıkarak çocuğun gelişim sürecinde ailenin rolünün önemli olduğunu vurgulamıştır. Freud'un iddia ettiği şekilde gelişimin ve değişimin son bulduğu beş yaşın altını çizerek özellikle çocuğun doğumundan itibaren ilk beş yıllık süreç içerisinde aileye büyük sorumluluklar düştüğünü belirtmiştir. Literatürde yer alan bu çalışmalar incelendiğinde kişiliğin gelişiminde çocukluk yaşantılarının önemi ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda da Freud'un çocuklara ilişkin bakış açısının incelenmesi ve anlaşılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Psikanalitik Kuram Açısından Çocuk Gelişimi

Çocuğun temel olarak çocukluktan itibaren yaşadığı olayların etkisinin yetişkinlik çağında da görülmesi ve bazı yaşadığı olayların çocuğun yetişkinliğinde ortaya çıkan sorunların temel sebebi olarak yer alması psikanalitik kuram açısından ele alınan önemli bir durum olarak yer almaktadır (Hug-Hellmuth, 1921). Benzer şekilde çocuğun tüm gelişim aşamaları kapsamında bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekliliği doğrultusunda Kayaalp (2008) çocuğun ileriki yaş dönemlerinde ortaya çıkan sorunların temelinde çocukluk ve hatta bebeklik döneminde yaşadığı problemler olduğunu vurgulamıştır. Bu açıdan çocuğun gelişiminin psikanalitik kuram bağlamında değerlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Klein, çocuğun bebeklik döneminde ilk sevgi nesnesi olarak anneyi yerleştirdiğini, ancak anneye hem bağlılık duyup aşk beslediğini hem de nefret duyduğunu ifade etmiştir. Anne bebeği emzirerek hem fiziksel ihtiyacını karşılamakta, karnını doyurmaktadır hem de beraberinde bir haz da kazandırmaktadır. Bu beraberinde gelen haz duygusu

psikanaliz açısından cinselliğin ilk bulgusu olarak ele alınmaktadır (Klein, Scheffen, Lessing, 1992). Annesinin memesini emen bebeğin elde ettiği haz emme durumundan dolayı değil var olan açlık hissini anne sütüyle giderilmesi sonucunda oluşuyor olabilir. Bu bağlamda anne, bebeğin karnını doyuran bir araç görevini görebilir ancak Freud'un belirttiği haz ilkesindeki anne memesi burada hazın kaynağı değildir; açlık hissinden kurtulması ve karnının doyması ile haz alan, mutlu olan, keyfi yerine gelen bebek bir süre sonra haz ile anne memesini eşleştiriyor olabilir. Bir başka deyişle anne memesi ile hiç temasa geçmemiş bir birey haz alma duygusunu açlık hissini giderdiği başka araçlara verebilir, onlara bu aktarımı ya da bu görevi verebileceği söylenebilir. Temelde bebeğin hissettiği ihtiyacın karnının doyması ve bakımının yapılması olduğu düşünüldüğünde güvenliğinin sağlanmasının bebeğin en temel ihtiyacı ve güdüsü olduğu sonucuna varılabilir. Bu bağlamda bebeğin ihtiyaçlarını karşılayan birincil bakıcısı konumundaki kişi veya annesinin tutumu, bebeğin gelişimini büyük ölçüde etkilemektedir. Bebek, ihtiyaçlarını karşılayan kişiye hem büyük bir aşk duymakta hem de özellikle ihtiyaçlarının karşılanması geciktirildiğinde büyük bir nefret duyabilmektedir. Bütün bunların sonucunda ise annenin hem iyi hem kötü olabileceğini öğrenmektedir.

Freud, 1909 yılında "Küçük Hans Vakası" ile, ilk çocuk psikanalizini yayımlamıştır. Freud'un doğrudan çocukla iletişime geçmeyip babası aracılığı ile yaptığı bu psikanaliz sonucunda ilk kez bir çocukta psikanaliz sonucunda iyileşme olduğu görülmüştür. Freud'a göre çocuk bir yetişkinden farksızdır ve dolayısıyla duygu ve düşüncelerinin anlaşılması ve anlamlandırılması önemli ve gereklidir. Anne-babasının bencil tutumları doğrultusunda onlara hizmet edip onların arzularını gerçekleştirme aracı değil ayrı bir birey, ayrı bir öznedir (Habip, 2016). Freud, eğitim hakkında söylediği "ne yaparsak yapalım, yine yanlış yaparız" sözü ile genel olarak sahip olduğu kötümser bakış açısının çocuklar hakkında da geçerli olduğunu göstermiştir. Freud'dan farklı olarak kızı Anna Freud ise daha pozitif bir bakış açısına sahiptir ve bu bağlamda çocuklarla psikanalizlerini gerçekleştirmiştir (Habip, 2016).

Çocuk psikanalizinde önemli diğer bir isim olan Klein yetişkin bireyin en temel yaşantılarının yer aldığı bebeklik dönemine ait bulguları bir başka deyişle yetişkinin içindeki bebeğin varlığını bulmuştur. Klein'in bebeğin arzularına ve ihtiyaçlarına yönelik açıklamaları incelendiğinde anneden talep eden ve anında taleplerinin karşılanmasını bekleyen, ihtiyaçları anında karşılandığında anneye hayranlığı artan karşılanmadığında ise nefrete varan duyguların ortaya çıktığını ifade ettiği görülmüştür. Bebek annenin her zaman kendisi için iyi olmasını beklemekle birlikte yaşantıları sonucunda annenin bazen kötü de olabileceği gerçeğini kabul etmesi gerektiğini öğrenir. Ancak sonuçta anneye yönelik bu acımasız tutumlarından ve bencilce isteklerinden dolayı kendi benliğini suçlar. Bu doğrultuda Klein'in düşüncelerini savunan çocuk psikanalistinin çocuğun duygu ve düşüncelerindeki, oynadığı oyunlardaki asıl arkada yatan gerçekliği görmeye çalışması beklenmektedir (Habip, 2016).

Çocuk psikanalizi alanındaki düşünceleri ve yaptıkları ile öne çıkan diğer bir psikanalistin ise Dolto olduğu Habip (2016) tarafından belirtilmiştir. Dolto'ya göre çocuk anne-babanın hükümranlılığı altında hem fiziksel hem de duygusal açıdan en az yorulma ile yetiştirilmesi planlanan bir esir gibidir. Dolto, anne-babanın bu tutumunun arkasında kendi hükümranlıklarının eleştirilmesinden korunarak hükümranlılığı devam ettirme ve bununla birlikte kendi bilinçdışlarında yaşayan çocuklardan uzak kalma çabası gibi nedenler olduğunu iddia etmektedir (Habip, 2016). Dolto'nun anne-babanın bu hükümranlılığını koruma çabası göz önüne alındığında Freud'un anne-babanın çocuğu kendi narsisizmlerini besleme aracı olarak kullanmaları vurgusu ile aynı doğrultuda olduğu düşünülmektedir. Anne-babanın çocuğu kendilerinin bir devamı olarak görmelerinin yerine çocuğun ayrı bir birey olarak algılanabilmesi çocuğun gelişimi açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Dolto'nun çocuk açısından değindiği önemli bir nokta ise çocuğun bebeklik döneminden itibaren ayrı bir birey olarak algılanarak bebekle sürekli iletişim içerisinde olmanın gerekliliğidir. Böylelikle bebek anlaşıldığını hissedecek, anne-

babanın dünyasında ayrı bir birey olarak yer aldığını fark edecektir (Habip, 2016). Habip (2016) anne-babanın bilinçdışında yer alan çocukluklarının arzu ve emellerini kendi çocukları üzerinde gerçekleştirmeye çalışarak; çocuklarını kendileri veya kendi çocuklukları için verilen ikinci bir şans gibi görebildiklerini belirtmiştir. Psikanaliz kapsamında çocuk ve çocuk algısı incelendiğinde çocuğun konumunun ve nasıl algılandığının, nasıl bir anlam yüklendiğinin anlaşılmasının önemli olduğu görülmektedir. Çocuk, anne/baba için bir kurtarıcı görevinde midir? Yoksa anne/babanın eş doyumundaki eksik kalmışlıklarını kapatmaya yarayan veya yarayacak olan imgesel karısı/kocasını mıdır? (Habip, 2016). Çocuk dünyaya geldiği andan itibaren anne-babanın tatmin aracı rolünden sıyrılmış, anne-babasından bağımsız, başka bir birey olduğu kabullenilmiş biri olarak kendine bir konum edinebilmelidir. Farklı ve bir birey olarak kabul edilen çocuk anne-babasına yapışmayan, özerk hareket edebilen, anne-babası da dâhil olmak üzere eleştiri hakkına sahip olan çocuk olarak büyüyebilir, yetişkin olabilir (Mathelin, 2018). Bütün bunların çocuk psikanalizinde önemli yer edinmiş kişilerin ortak bir noktada bulunduğu, çocuğun ayrı bir birey olarak algılanması gerekliliğini vurguladığı düşünülmektedir.

Kimlik Gelişimi

Freud'un çocuğun gelişimi ve kimlik kazanması süreci içerisinde çocukluk dönemine dair yaşantılarına yaptığı vurgu önemlidir (Parman, 1998). Bir çocuk kimliğini ona doğrudan öğretilenlerden, açıktan verilen mesajlardan ziyade bilinçdışına yönelik olarak aldığı mesajlarla geliştirmektedir. Anne-babasının bilinçdışı dünyalarına ait var olan özellikler doğrultusunda sergiledikleri davranışlar çocuğun kimliğini oluşturmada, davranışlarını şekillendirmektedir (Habip, 2016). Bu bağlamda çocuğun kimlik gelişimi üzerinde anne-babanın özellikle sözel olmayan yollarla verdikleri mesajların ve dolayısıyla kendi bilinçdışlarına ait dünyanın farkında olmalarının çocuğun gelişimi üzerinde önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çocuğun Arzuları ve Çocuksu Cinsellik

Freud'un en çok eleştiri alan düşüncelerinden biri olarak yer alan çocuksu cinsellik görüşüne bakıldığında erken cinsel fantezilerin oluşturduğu düşünülen nevrozlar sonucu Freud, çocuksu cinselliğin olduğu iddiasını taşımaya başlamıştır (Jung, 2016). Freud, çocuğun ergenlik döneminden önce cinsel dürtü ya da arzularının olmadığını iddia edilmesinin cehaletten kaynaklı olduğu yorumunu yapmıştır (Freud, 1905; 2018). Freud'un çocuğa yönelik bu düşünceleri, çocuğu yetişkinden ayırt etmeyerek onun da arzularının olduğunu iddia etmesi, anne/babaya olan bastırılmış duygularının varlığından bahsetmesi çocuğun masumiyetine gölge düşürmektedir. Bununla birlikte çocuğun hazza dayalı arzuları ve duygularıyla uygun şekilde başa çıkarak toplumsallaşması, ayrıca ego ve süperego gelişiminin de desteklenmesi önemli bir konu olarak yer almaktadır.

Anne-babanın çocuğun isteklerinin olduğunu kabul etmesi ile çocuğa o isteklerini gerçekleştirmesine izin vermesi farklıdır. Çocuğun istekleri kabul edilebilir, anlaşılabilir ancak bunun yanı sıra isteğine ilişkin olmama nedenleri, engellenme sebepleri açıklanabilir. Ayrıca anne-babanın çocuğun kendini suçlamasına neden olabilecek şekilde her an bir ensest durumu olmasın diye neden olabileceği gergin ortam çocuğu olumsuz etkilemektedir. Buna ek olarak çocuk ayrı bir birey olarak kabul edilmeyip anne-babanın bir parçasıymışçasına izni olmadan sevilen, öpülen, okşanan kişi olmaya devam ettiği müddetçe yerinin neresi olması gerektiğini, bedeninin kendisine ait olduğunu kavramayacaktır (Mathelin, 2018). Bu açıdan anne-babanın çocuğu kendinden ayrı ve yaptıkları açıklamaları anlayabilme yeteneği olan bir birey olarak görebilmeleri, kabul edebilmeleri önem kazanmaktadır.

Jung'un (2016) Freud ve çocuk cinselliği konusunda ele aldığı kavramlardan birinin libido olduğu görülmektedir. Buna göre Jung (2016) libidoyu sadece cinsellik veya cinsellik için enerji sağlayan bir mekanizma olarak algılamının yanlış olduğunu, libidonun aslında enerji olduğunu ifade etmektedir. Bir başka deyişle, bir bebeğin emme refleksini Freud cinselliğe dayalı haz ilkesine göre değil libido enerjisiyle oluşan

emme refleksi ve dolayısıyla beslenme sonucu oluşan haz ilkesiyle açıklamaktadır. Bununla birlikte yaşamın ilerleyen dönemlerinde çocukta var olan libido yavaş yavaş gelişerek ve özellikle ergenlik döneminde belirgin bir şekilde ortaya çıkarak beslenme işlevinden sıyrılıp cinsel bir işlev kazanmaktadır.

Freud'un Dr. M.Fürst'e yazdığı mektupta yer alan şu ifadeler çocuk ve cinsel eğitim kavramı hakkında düşündürücüdür: *"...Eğer çocuklardan ya da daha doğrusu gençlerden, beşeri cinsel yaşam hakkındaki söz konusu açıklamaları esirgemekle, ne elde edilmek isteniyor ki? Daha kendi içlerinde bu tür konulara yönelik bir ilgi uyanmamışken, bu ilgiyi zamanından daha önce uyandırmaktan mı korkuluyor? Bu tür bir gizlilikle, cinsel dürtüyü bastırma umudu mu görülüyor?"* (Freud, 2003) Freud'un söylediği bu sözlerden özellikle çocukların henüz cinselliğe dair ilgilerinin uyanmamış olmasına ilişkin söylediği söz, bebeklik dönemindeki haz ilişkisi bağlamındaki anne ile kurulan ilişkide zannedildiği gibi cinsellik bağlamında bir haz ilişkisi olmadığını, aslında Freud'un çocukta cinsellik konusundaki düşüncelerini uç olarak görünmemesi düşünülmektedir. Bir başka ifade ile Freud, çocuğa verilen masum olma görevinden ziyade çocuğun da istekleri olan bir birey olarak kabul edilmesi gerektiğini, çocuk olmakla birlikte bir insan olduğunun unutulmaması gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle kapsamlı tartışmalara yol açan Fallik dönemde karşı cinsteki ebeveyne duyulan ilginin veya isteğin normal olması ile birlikte çocuğun bu ilgisine uyamayacağını ensest yasağı kapsamında öğrenerek topluma uyum sağladığını vurguladığı söylenebilir.

Freud (2003) her çocuğun aldığı eğitim baskısı ve sahip olduğu cinsel dürtü yoğunluğuna göre cinsel faaliyetlerinin de farklılaşabildiğini belirtmiştir. Bu farklılaşmanın doğallığıyla birlikte her çocuğun ergenlik öncesi döneminde cinselliğe dair soru ya da merakının olduğunu iddia etmektedir. Özellikle yeni gelen kardeşle ya da rakip olarak gördüğü oyun arkadaşlarına karşı çocuğun üstünlük kurmaya çalışma çabası ve bu doğrultuda geliştirdiği yoğun endişe ve duygular, çocuğu nereden ve nasıl dünyaya geldiğini sorgulamaya iter. Çocuğun buna ilişkin sorduğu sorulara ya cevap verilmez ya da azarlanır ya da "leylekler getirdi" gibi kaçamak cevaplar verilir. Bu şekilde sorulan soruya tatmin edici cevap verilememesi çocuğun hem anne-babası veya bakıcısına karşı güvensizlik duymasını besleyebilmekle birlikte, çocuğun gizlenen, saklanan dolayısıyla suç unsuru içeren bir şey olduğunu düşünmesine sebep olmaktadır. Sonuçta ise çocuk bu konuya dair sorularının cevabını gizli gizli bulmaya çalışmaktadır (Freud, 2003).

İnsan yaşamının doğal bir parçası olan cinsellik özellikle çocuklarla konuşulmayan veya konuşulmaktan utanılan, saklanılan bir konudur. Bu şekilde saklanması ise çocuğun merak duygusunu daha çok tetiklemekte ve çocuğu bu konuda değişik yollardan veya değişik kimselerden bilgi alma arayışına itebilmektedir. Oysa bu konuda yapılması gereken en doğru yaklaşım cinselliğe ayrıca bir gizlilik özelliği katmadan hayatın bir parçası olduğunu, bununla birlikte sosyal ilişkilere olan katkısı ve öneminden de bahsederek on yaşından sonrasına kalmaması şartıyla çocuğa bu konuda açıklama yapılmasıdır. Bütün bunlarla birlikte çocuğa ahlaki sorumluluklardan bahsedilmesi bu dönemde yapılması gerekli olan bir durumdur. Çocuğa yapılacak olan bu bilgilendirmeler için en uygun ve en tehlikesiz ortamın okul olduğu, okulda verilen eğitimler arasında yer almasının daha sağlıklı olacağını Freud belirtmiştir (Freud, 2003). Freud'un bu düşüncelerinden yola çıkarak çocuğun da bu bağlamda cinselliğe ayrıca bir önem atfederek saplantı yaşamaması yerine hayatın normal akışı içerisinde cinselliği de kabul ederek, özellikle buna dair arzularından utanmayarak ve tüm bunlarla birlikte bu isteğini gerçekleştirmesine dair sosyal ve ahlaki açıdan dikkat etmesi gereken unsurlar olduğuna ilişkin bir bilinç geliştirmesi ve ayrıca arzularına esir olmayarak ego ve süperego durumlarının gelişmesi beklendiği ve istendik bir durum olarak yorumlanabilir.

Çocuklarda görülen diğer bir durum ise ikincil bir cinsiyetin olmasının henüz farkında olunmamasıdır. Bir başka deyişle, çocuk cinsiyetler arasındaki farklılıkları bilmemektedir ve dolayısıyla fiziksel olarak kendisi nasılsa karşısındaki kişinin cinsiyeti fark etmeksizin aynı olduğu yanılgısına düşmektedir. Cinsiyet farklılığını kabul edemeyen çocuğun (örneğin zihninde penisi olan kadın imajı sabitleşirse)

eşcinsel olması ve dolayısıyla kadın için normal ya da olması gereken penisin varlığı inancını eşcinsel partneriyle gidermeye çalışması gerçekleşmesi beklenen bir durum olarak yer almaktadır (Freud, 2003).

Ensest Yasağı

Hem erkek hem kız çocuk için karşı cinsindeki ebeveynine duyduğu ilgi ve bununla birlikte aynı cinsindeki ebeveynine beslediği rekabet duygusu Freud'un oedipus kompleksi kavramıyla açıklanmaktadır. Bu kompleksin adı ise Yunan efsaneleri arasında yer alan babasını öldürüp annesi ile evlenen Oedipus'dan esinlenerek koyulmuştur. Oedipus kompleksi çocuk cinselliğinin en belirgin olduğu dönemde yer almakla birlikte çocuğun bu kompleksi ile başa çıkması sağlıklı yetişkin cinselliğinin temelini oluşturmaktadır (Stone, 2008). Salman (2018) oedipus kompleksinin Freud'un psikoseksüel gelişim kuramının fallik dönem evresinde ortaya çıktığını belirtmiştir. Bununla birlikte kız çocuğunun penisinin olmadığını fark etmesi sonucunda erkek çocuğa yönelik yaşadığı yoğun eksiklik ve kıskançlık duyguları sonucunda yaşadığı çatışma elektra kompleksi olarak adlandırılmıştır. Buna göre kız çocuk aynı cinsteki kişilerin yetersiz olduğunu düşünmeye başlar ve onları aşağılar. Kendisine yönelik eksiklik duygusundan kurtulmak içinse erkeklerle rekabet etmeye çalışır ve kendince aşağıladığı diğer hemcinslerinden farklılaşmaya çalışır (Topçu, 2017). Erkek çocuk ise annesine karşı duyduğu yoğun sevgiden dolayı babasını rakibi olarak görmektedir. Çocuğun diğer cinsiyetin varlığını fark etmeye başladığı bu dönemde, erkek çocuk annesine duyduğu ilgi ve babasına duyduğu rekabetten dolayı cezalandırılacağını düşünmektedir. Bu doğrultuda da kız çocuğunun cezalandırıldığı için penisinin kesildiğini düşünür ve kendisi de cezalandırılmaktan ve penisini kaybetmekten korktuğu için annesine duyduğu yoğun sevgiyi bastırarak gizlemeye başlar (Stone, 2008).

Klein (2015), oedipus kompleksinin çocuğun annesi ile babasının cinsel ilişkisinden yola çıkarak babasının penisinden nefret etmeye başlaması sonucu ortaya çıktığını iddia etmiştir. Buna göre çocuk karşı cinsteki kişiye karşı cinsel arzular duyarken, aynı cinsteki ebeveynine karşı düşmanlık duyguları beslemektedir. Yoğun sevgi ve yoğun nefret duyguları ile mücadele etmeye çalışan çocuk oedipus çatışmasını yaşamaya başlamaktadır. Mathelin (2018), oedipus çatışması yaşayan çocuğun ilgi ve arzusunu kontrol altına almasının yanı sıra başka bir karşı cinsle yönlendirme becerisini kazanabilmesinde baba rolünün önemini vurgulamıştır.

Freud'a göre oedipus kompleksi özellikle ilk çocukluk döneminde baskın şekilde yer almaktadır ve cinselliğin ilk temsilcisi olarak görülmektedir. Bununla birlikte daha sonra ortadan kalkmaktadır. Bu durum üzerinde bastırma mekanizmasının işlev gördüğü Freud tarafından belirtilmiştir. Ayrıca çocukta gelişen veya gelişmeye başlayan "ben" algısı bu süre içerisinde babadan veya bir başka deyişle otorite figüründen alınan "süper ben" algısı çerçevesinde gelişir, "süperego" gelişimine kapı açar ve dolayısıyla ensest yasağı kapsamında çocuğun oedipus kompleksi yüceltilerek ortadan kaldırılmış, beraberinde çocuğa toplumsallaşmayı da öğretmiş ya da göstermiş olur (Freud, 2003). Çocuğun otorite figürü olarak babayı görmesinde anne ile baba arasındaki iletişim, annenin babaya ait bu rolü kabullenmesi etkilidir. Baba, anne ile çocuk arasında doğru mesafenin koyulabilmesindeki temel kişi görevini üstlenmektedir. Böylelikle annenin benliğinden sıyrılan çocuğun hem kendi benliğini kazanmasının hem de kendinin farkına varmasının önü açılmış olur (Mathelin, 2018). Babanın otorite figürü olmasının yanı sıra annenin çocuğuna bakıcı rolünü vermeyerek kendi annelik görevini ve sorumluluğunu yerine getirmesi de çocuğun aileyi kurtarıcı rolünden sıyrılması ve benliğinin oluşturabilmesi açısından önemlidir (Ferenczi, 2017). Bu açıdan Winnicot (2008) da annesi veya anne görevini gören bakım vereni olmayan bir çocuğun gelişim aşamalarındaki karmaşanın ilerleyen yaş dönemlerinde de devam etmesinin beklendiği bir durum olarak yer aldığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra çocuktaki en temel değişikliklerin annesinden ayrılıp dış dünyaya ilişkin algılamaları sonucunda şekillendiğini ve ortaya çıktığını vurgulamıştır.

Kişiliğin gelişiminde önemli bir kavram olarak yer alan süperego Tuzcuoğlu (1995) tarafından iyilik ve kötülük kavramlarının anlam kazandığı bir yapı olarak

belirtmiştir. Gündoğdu (2016) Freud'un süperegö gelişimini kişinin haz almasına dur diyebilme becerisini kazanması olarak yorumlamaktadır. Bir başka deyişle kişinin toplumsallaşmasını sağlayan ben yapısının güçlendirilmesi, süperegönün gelişiminin desteklenmesidir. Bu anlamda da çocuklarda süperegönün ilk ortaya çıkmaya başladığı fallik dönemin sağlıklı bir şekilde geçirilmesi önem kazanmaktadır. Anna Freud'un (2016) da belirttiği gibi çocukta ben yapısı ve işlevi güçlendirilerek çocuk dürtülerinin esiri olmaktan kurtarılarak toplumsallaşmasının önü açılmaktadır. Bu açıdan Mathelin (2018) evrensel insanlık yasalarının çocuğa ifade edilmesinin öneminin yanı sıra bu yasaların öldürme ve ensest yasağı etrafında şekillendiğini belirtmiştir. Bu bağlamda çocuğun temel bir ihtiyacı olarak bu yasakların kendisine açıklanması, öğretilmesi isteğinin olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Habip (2016) psikanalize göre ensest yasağına uymanın ve cinsiyet ve kuşak farklılığına dikkat etmenin ruh sağlığı için önemli iki temel kural olduğunu belirtmiştir. Çocuk anne-babası ile olan ilişkisinde ensest yasağı bağlamında onlarla cinsel ilişki kuramaz. Bununla birlikte hem kendi cinsiyet özelliklerinin hem de karşı cinsten yer alan kişiye ait cinsiyet özelliklerinin ve farklılıklarının bilincinde olmalıdır. Ayrıca anne-babasına hükmedemeyeceğini bilmelidir.

Mathelin (2018), bir çocuğun başlangıçta her şeyi yapabilme hakkının olduğunu sanması ile birlikte temelde anne-babasından beklentisinin kendisini insanlığın evrensel yasalarına dâhil etmesi, gerekli yerde kendisini engellemeleri ve böylelikle bağımlılıktan sıyrılmış, öz-kontrolünü sağlayabilen bir çocuk olabildiğini sağlamasına yardımcı olmaları olduğunu belirtmiştir. Anne-baba çocuğun arkadaşı değildir ve arkadaş olma çabasından sıyrılarak ebeveyn olması gerekliliğini fark ederek kabul etmelidir. Yeniden ifade etmek gerekirse çocuğun anne-babasından beklentisi kendisine arkadaşlık yapmalarından ziyade kendisini koruyan, bakımını sağlayan, destekleyen, özerkliğini destekleyen, rehberlik yapan ebeveyn olmalarıdır. Çünkü çocuk kendisini zararlı durumlardan koruyacak bir diğer kişinin varlığına süperegö gelişimi tamamlanıp, kendi öz-kontrolünü sağlamayı öğreninceye kadar gereksinim duymaktadır. Böylelikle çocuk daha kolay bir şekilde topluma karışarak kendine bir yer edinecek ve bağımsız bir yetişkin olmasının önü açılmış olacaktır.

Sonuç

Özellikle de Freud'un kişilik gelişiminin ilk 5 yıl içerisinde tamamlandığı ve ilerleyen yaşlarda çok büyük değişimler olamayacağı iddiası göz önüne alındığında bu 5 yıl içerisinde çocuğa verilen eğitimin, çocuğa yaklaşım tarzının, çocuğa yönelik bakış açısının önemi de daha belirgin hale gelmektedir (Gündoğdu, 2016). Psikanalitik kuramda çocuğa bakış açısının olumsuz olduğu yargısı yer almaktadır. Freud'un çocuksu cinsellik kavramını öne sürmesi çocuğun masum olma görevi ile ters düşmektedir. Dolayısıyla Freud özellikle bu açıdan eleştirilmektedir. Ancak literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde Freud'un ebeveynlerin çocuğu cinsellikten korumaya yönelik tutumlarının çocuğu daha çok meraklandırıp daha yanlış yollara başvurabilmelerine ya da cinselliğe yönelik yanlış tutumlara sahip olmalarına neden olduğunu vurguladığı görülmektedir. Bir başka deyişle Freud çocuğun çocuk olma rolü ile birlikte dürtü ve arzularının da bünyesinde varlığını sürdürdüğü 'insan' olma rolünün de göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Freud'un ensest yasağı, ego ve süperegö gelişimi kavramlarına yönelik yaptığı açıklamalar ve kızı Anna Freud'un çocukta ben kavramının işlevselliğinin artırılması gerektiğine yönelik vurguları psikanalizde asıl amacın çocuğun topluma nasıl daha sağlıklı bir şekilde uyum sağlayabileceği üzerine odaklandığını göstermektedir denilebilir. Klein (2015) de psikanalizin çocukların cinsel yaşamlarını aydınlatma ve buna dair keşiflerinde önemli bir başarı olduğunu ifade etmiştir.

Mathelin (2018), çocuğun gerçek bir yetişkin olabilmesinde, kimlik gelişiminin sağlıklı bir şekilde tamamlanabilmesinde hem annenin hem babanın ebeveyn olma rollerini yerine getirmelerinin, otorite figürü olmaları açısından çocuğu gerekli durumlarda engelleyebilen, gerekli durumlarda özgür bırakabilen yapıya sahip olmalarının etkisini vurgulamıştır. Bu açıdan çocuğun arzularının farkında olunması ve anlaşılmasının öneminin yanı sıra çocuğa evrensel insanlık yasalarının öğretilmesinin,

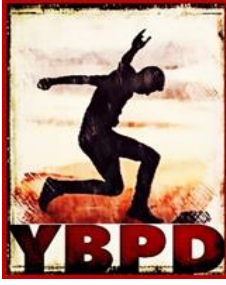
toplumsallaşma becerilerinin artırılmasının önemi belirginleşmektedir. Bunlar sağlanmaya çalışırken çocuğun çocuk rolünde anne-babanın yetişkin rolünde kalabilmesinin, bu rollerin yer değiştirmesi sonucunda hem aile hem toplum bazında dengesizlik ve beraberinde sorunların ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

Ferenczi (2017) çocuk cinselliği kavramına ilişkin olarak çocuğun kendi oyun dünyasında yer alan davranışlarının dışarıdan bakıldığında cinsellik barındırdığı zannedilse dahi aslında temelde çocuksu bir sevimlilik barındırdığını belirtmiştir. Bir başka deyişle Ferenczi'ye göre çocuğun tavır ve davranışlarına cinsel anlamlar yükleyen yetişkinlerdir. Ne yazık ki bu yetişkinler kendi saplantı ve arzularını çocuğun davranışlarına bağlı olarak anlamlandırarak çocuğu istismar edebilmektedirler. Yani aslında çocuk davranışlarında yetişkin cinselliği gibi bir amaç taşımamaktadır. Bununla birlikte bazı davranışlarından aldığı hazda yetişkin cinselliğindeki haz ile aynı şekilde değerlendirilmesi doğru olarak yorumlanamayabilir. Ferenczi'nin bu düşünceleri Freud'un düşünceleri ile kıyaslandığında farklıymış gibi gözüke de aslında Freud'un da çocuk cinselliği ile yetişkin cinselliğini aynı olarak değerlendirdiği iddia edilemeyebilir. Temel olarak bakıldığında Freud'un çocukların hem cinsiyet özelliklerini fark edebilmeleri hem de kimlik kazanımları açısından sağlıklı bir gelişim gösterebilmeleri açısından çocuklara yaşlarına ve gelişim dönemlerine uygun bir şekilde sordukları sorulara cevap vermenin ve toplumsal ve ahlaki kuralları benimsemelerinin önemine vurgu yaptığı söylenebilir.

Tüm bu bilgilerden yola çıkıldığında ise özellikle psikoloji bilimi ve ayrıca çocuk gelişimi hakkında çalışan kişilerin Freud'u ve düşüncelerini doğru bir biçimde ele alıp yorumlayabilme becerisini kazanmalarının önemli ve gerekli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ferenczi, S. (2017). *Yetişkinler ve çocuklar arasında dil karışıklığı: Tutkunun ve sevecenliğin dili*. Yüz Yılın Psikanalizi (s.109-117) içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Freud, S. (2003). *Sevgi ve cinsellik üzerine* (Akın Kanat, Çev.) (2. Baskı). İzmir: İlyaz Yayınevi.
- Freud, A. (2016). *Çocuklukta normallik ve patoloji* (Ali Nahit Babaoğlu, Çev.) (3. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal yayın basım tarihi: 1965).
- Freud, S. (2018). *Cinsellik üzerine* (Elif Yıldırım, Çev.) (3. Baskı). İstanbul: Oda Yayınları. (Orijinal yayın basım tarihi: 1905).
- Gündoğdu, Y.B. (2016). Psikanalitik kişilik kuramlarına göre gelişim ve değişimin imkanı. *Electronic Turkish Studies*, 11(17), 373-404.
- Habip, B. (2016). *Psikanalizin içinden* (3. Baskı). Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Hug-Hellmuth, H.V. (1921). On the technique of child-analysis. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 1(2), 287-305.
- Jung, C.G. (2016). *Psikanaliz kuramı* (İsmail Hakkı Yılmaz, Çev.). S.H. Read, M. Fordham, G. Adler (Ed.), Freud ve psikanaliz (s.101-226) içinde. İstanbul: Pinhan Yayıncılık. (Orijinal yayın basım tarihi: 1961).
- Kayaalp, L. (2008). Ergenlikte kimlik ifadesi olarak şiddet. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Adolesan Sağlığı-II, Sempozyum Dizisi, 63, 33-39.
- Klein, M. (2015). *Çocuk psikanalizi* (Ayşegül Demir, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık. (Orijinal yayın basım tarihi: 1932).
- Klein, M., Scaffen, V., Lessing, U. (1992). *Sevgi, suçluluk duygusu ve telafi içgüdü* (M. Yılmaz Öner, Çev.). Bilinçaltından aklın ruhuna ulaşmak (s.15-59) içinde. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Mathelin, C. (2018). *Freud'a ne yaptık da çocuklarımız böyle oldu?* (Elâ Güntekin, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi. (Orijinal yayın basım tarihi: 2000).
- Okray, Z. (2015). *Erken çocuktan babaya dönüşüm: Babalık*. *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counseling* 4(1), 9-15.
- Parman, T. (1998). Ergenlik ve psikanaliz. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 1(2), 73-82.
- Salman, S. (2018). Psikanalitik yaklaşım açısından baba-oğul ilişkisi: Gişe memuru ve beş vakit filmleri. *SineFilozofi*, 3(5), 145-159.
- Stone, D.K. (2008). *The forgotten parent: The father's contribution to the infant's development during the pre-oedipal years* (Unpublished Master Thesis). Auckland University of Technology, New Zealand.
- Şenödeyici, Ö. (2012). Oedipus kompleksi bağlamında divan şiirinde âşik-maşûk-rakîb ilişkisine bakış. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 11, 79-91.
- Topçu, H. (2017). Psikanalitik bir okuma denemesi: Elektra kompleksi ışığında Aşk-ı Memnu. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 1-9.
- Tuzcuoğlu, N. (1995). Psikanaliz kuramı ve özellikleri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7, 275-285.
- Winnicott, D.W. (2008). *Mirror-role of mother and family in child development*. J. Raphael-Leff (Ed.), Parent-Infant Psychodynamics – Wild things, Mirrors and Ghosts içinde. New York: Routledge. (erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=j3t_DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT41&dq=%22winnicott%22&ots=TVtxQwaMbL&sig=SYY4yKIClW6GT2mSutV868j028&redir_esc=y#v=onepage&q=%22winnicot%22&f=false).

YETİŞKİNLERİN RUHSAL HASTALIĞA/HASTALARA YÖNELİK TUTUMLARI

Adile TÜMER¹, Sevilay HEBCAN ÖRS², Havva AKPINAR³

ÖZ

Çalışmada yetişkinlerin ruhsal hastalığa/hastalara yönelik tutumlarının incelenmesi amaçlandı. Tanımlayıcı ve kesitsel tipte tasarlanan bu çalışmada, veriler 15 Mart-15 Mayıs 2016 tarihleri arasında, bir il merkezindeki Aile Sağlığı Merkezi'nden sağlık hizmeti alan ve çalışmaya gönüllülük esasıyla katılan, 312 yetişkin bireyden anket yöntemi ile yüz yüze görüşerek toplandı. Bu çalışmadaki veriler, Tanımlayıcı Özellikler Formu ve Ruhsal Sorunlu Bireylere Yönelik Toplum Tutumları Ölçeği kullanılarak toplandı. Veriler, SPSS 20.0 programıyla değerlendirildi. Tanımlayıcı istatistikler (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) ve nonparametrik testler (Kruskall-Wallis Testi, Mann-Whitney U Testi) kullanıldı. Araştırmaya katılan kişilerin %51.3'ü kadın ve katılımcıların yaş ortalaması 39.32±11.51'dir. Toplum ruh sağlığı ideolojisi alt ölçek puan ortalaması 29.0±4.0, iyi niyet alt ölçek puan ortalaması 27.8±3.8, korku/dışlama alt ölçek puan ortalaması 6.1±1.7 ve toplam ölçek puan ortalaması 63.0±7.3'tür. Kadınların, iyi niyet, korku/dışlama ve toplam ölçek puan ortalamalarının; erkeklere göre, üniversite mezunu olanların toplam puan ortalamasının, ilkökul ve lise mezunu olanlara göre, kentsel çevrede yetişenlerin korku/dışlama alt ölçek puan ortalamasının, kırsal çevrede yetişenlere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu ve bu sonuçların istatistiksel açıdan anlamlılık taşıdığı saptandı (p<0.05). Araştırmaya katılanlardan kadınların ruhsal hastalığı erkeklere göre daha çok kabullendiği, erkeklere göre ruhsal hastalıklardan daha çok korktuğu, kentsel çevrede yetişenlerin kırsal çevrede yetişenlere göre, ruhsal hastalığa karşı daha çok olumsuz tutum gösterdikleri, üniversite ve lise mezunlarının ruhsal hastalığı daha çok kabullendiği belirlendi. Toplumun ruhsal hastalıklar konusunda görüşlerinin belirlenmesi ve olumsuz görüşlerinin değişimine yönelik bilgilendirici eğitimlerin yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Yetişkin, Ruhsal Hastalık, Tutum

ADULTS ATTITUDES TO MENTAL DISEASES/PATIENTS

ABSTRACT

The aim of this study was to investigate the attitudes of adults towards mental diseases and patients. In this descriptive and cross-sectional study. The data were collected by face-to-face interviews with 312 adult volunteers from a Family Health Center in a provincial center between 15 March-15 May 2016. Data in this research were collected using Specifications Form and Scale of the Community Attitudes Towards the Mentally. Data were evaluated with SPSS program. Descriptive statistics, Kruskal-Wallis Test and Mann-Whitney U Test were used. 51.3% of the participants were women, mean age of the participants was 39.32±11.51. The mean score of the community mental health ideology subscale was 29.0±4.0, goodwill subscale was 27.8±3.8, fear/exclusion subscale was 6.1±1.7, the mean total score was 63.0±7.3. Women's mean scores of goodwill, fear/exclusion, total scale; it was found that the mean score of the university students who graduated from primary school and high school graduates was significantly higher than those who grew up in urban environment compared to those who grew up in rural environment and these results were statistically significant (p<0.05). It was determined that the women were more likely to accept mental diseases than men, feared more from mental diseases than men, and those who grew up in urban environment had more negative attitudes towards mental diseases than those who grew up in rural environment, and university and high school graduates were more likely to accept mental diseases. It is recommended to determine the views of the society on mental diseases and to provide informative trainings to change the negative views of the society.

Key Words

Adult, Mental Diseases, Attitude

¹Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Hemşirelik Bölümü, e-posta: tadile@mu.edu.tr, ORCID:0000-0002-3078-6468

²(M.Sc.) Marmaris Devlet Hastanesi, e-posta: sevilay_hepcan@hotmail.com, ORCID:0000-0002-4380-4928

³Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Hemşirelik Bölümü, e-posta: havvaakpinar@mu.edu.tr, ORCID:0000-0002-6309-8135

Alıntılama: Tümer, A., Hebcan Örs, S., Akpınar, H. (2019). Yetişkinlerin ruhsal hastalığa/hastalara yönelik tutumları. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 139-147.

Giriş

Ruhsal hastalıklar, bireylerin duygu, inanç ve edimlerinde farklı yoğunluklarda tutarsızlık, uygunsuzluk ve yoksunluk göstermesi ile tanımlanır (Çam, 2014). Ruhsal hastalığa sahip kişilerin duygu, inanç ve edimlerinde sergilenenler, birçok toplumsal yapıda normalden sapma şeklinde tabir edilir. Ruhsal hastalığa sahip bireylerin edimleri, çoğunlukla içinde yaşanılan toplumca kabul edilemezdir (Işık ve ark., 2019, Yüksel, Yılmaz ve Temel, 2015).

Etiketlendirme veya damgalama; birey veya grubun itibarını sarsan, toplumsal yalıtıma yol açan, utanca neden olan bir durum veya edimin olağan olarak kabul görmediğini ifade eden bir imgedir (Özyiğit ve ark., 2004; Oran & Şenuzun, 2008; Avcil, Bulut ve Sayar, 2016). Çam & Bilge (2013)'nin yapmış olduğu sistematik derlemede, ülkemizde yapılan çalışmalarda ruhsal hasta ve hastalığa dönük negatif düşünce ve tutum neticesinde damgalanmanın olduğu ifade edilmektedir.

Ruhsal hastalık ve hasta gibi, tam manasıyla izah edilmesi zahmetli konularda, olumsuz düşünce, tutum ve bakış açılarının neticesinde damgalamanın varlığı, hasta ve yakınlarını toplumdan izole etmekte, sağlık yardımı arama davranışlarını azaltmaktadır (Avcil, Bulut ve Sayar, 2016; Çam & Bilge, 2013). Günlük yaşamlarında, damgalanmaya maruz kalan kişilerin barınacak yer ya da iş bulmada zorluk yaşama, özsaygıda azalma, tedavi olamama, olumsuz yaşam koşulları, soyutlanma, uzaklaşma, yetkilendirme kaybı gibi sorunlarla karşılaşmakta, aile içi ilişkileri bozulmaktadır. (Çam ve ark., 2014; Işık ve ark., 2019).

Ruhsal hastalıklara dönük damgalama eğilimi ve sonuç olarak hastaların sosyal hayattan izole edilmeleri, hasta ve yakınlarının yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemekte ve tedavi sürecine uyumlarını önemli oranda bozmaktadır. Tedaviye ulaşma ve tedaviyi devam ettirme imkânları azalan hastaların fonksiyonları azalmakta ve içinde yaşadıkları toplumla ilişkileri bozulmaktadır. Bu yüzden ruhsal hastalığa sahip bireyler büyük ölçüde hastalıklarını gizleme kararı almaktadırlar (Oban & Küçük, 2011a,b; Avcil, Bulut ve Sayar 2016). Ayrıca, ruhsal hastalıklara ve hastalara dönük ortaya konan olumsuz tutumlar, ruhsal hastalıkların önlenmesinde, erkenden fark edilmesinde ve tedavisinde problemlere yol açmaktadır (Bağ & Ekinci, 2006; Oban & Küçük, 2011a,b; Avcil, Bulut ve Sayar, 2016).

Ruhsal hastalığa sahip bireyin etiketlendirme olmayan ve bu konuda ayrıma uğramadığı bir toplumda var olabilmesi için, o toplumun psikiyatrik hastalıklara dönük sağlıklı bilgisinin ve toleransının artırılması önem kazanmaktadır. Toplumdaki irrasyonel bilgilerin ve hatalı varsayımların sağlıklı olanlarla değiştirilmesi, mantıklı ve sağlıklı tutumların geliştirilebilmesi için, ilkin toplumun ruhsal hastalıklara dönük tutumlarına etki eden faktörlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu yüzden bu araştırma, yetişkinlerin, ruhsal hasta ve hastalığa yönelik inançlarının ve tutumlarının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye'nin güneybatısında bulunan bir ilçe merkezinde yaşayan yetişkinlerin, ruhsal hastalığa/hastalara yönelik tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Tanımlayıcı ve kesitsel tipte bir çalışmadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 15 Mart-15 Mayıs 2016 tarihleri arasında bir il merkezindeki Aile Sağlığı Merkezi'nden sağlık hizmeti alan kişiler oluşturmuştur. Örneklem seçimine gidilmemiş, gönüllülük esasıyla çalışmaya katılan 312 yetişkin birey çalışmaya alınmıştır. Veriler anket yöntemi ile yüz yüze görüşerek toplanmıştır.

Etik Onay

Araştırma için etik kurul (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu/Sağlık Bilimleri Etik Kurulu 21.03.2016/60 sayılı izin belgesi) ve çalışmanın uygulanacağı Aile Sağlığı Merkezi ve İl Halk Sağlığı Müdürlüğü'nden kurum izinleri alınmıştır. Ayrıca katılımcılara çalışmayla ilgili bilgi verilmiş ve gönüllü olanlar, çalışmaya dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Ruhsal Sorunlu Bireylere Yönelik Toplum Tutumları Ölçeği (RSTTÖ): Taylor ve Dear (1979) tarafından geliştirilmiş, Bağ & Ekinci (2006) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek üç faktörlüdür. Ölçeğin 21 maddelik Türkçe versiyonunun Cronbach Alpha değeri 0.72'dir. 5'li likert tipi bir ölçektir (Bağ & Ekinci, 2006). Bu araştırmada ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0.79 olarak bulunmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Örnekleme sayısının küçüklüğü ve farklı ruhsal hastalıklara yönelik inançların ayrı ayrı değerlendirilmemesi, bu araştırmanın sınırlılığdır.

İstatistiksel Analiz

Veriler SPSS 20.00 programında değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğu için Kolmogorov-Smirnov Testi kullanılmış ve normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Bu nedenle nonparametrik testler (Kruskall-Wallis Testi, Mann-Whitney U Testi) ve tanımlayıcı istatistikler (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık $p < 0.05$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri

	N	%
Cinsiyet		
Kadın	160	51.3
Erkek	152	48.7
Yetiştigi Yer		
Şehir	169	54.2
Kırsal	143	45.8
Medeni Durum		
Evli	212	67.9
Bekâr	95	30.4
Diğer	5	1.6
Eğitim Durumu		
İlkokul	67	21.5
Ortaokul	40	12.8
Lise	90	28.8
Üniversite	112	35.9
Lisansüstü	3	1.0
Gelir Durumu		
Gelir giderden az	93	29.8
Gelir gidere denk	171	54.8
Gelir giderden fazla	48	15.4
Mesleği		
Emekli	29	9.3
Memur	65	20.8
İşçi	32	10.3
Serbest Meslek	34	10.9
Ev Hanımı	52	16.7
Diğer	100	32.1
Ruhsal Hastalık Öyküsü		
Var	28	9.0
Yok	284	91.0
Ruhsal Hastalıklı Yakın Varlığı		
Var	64	20.5
Yok	248	79.5
Toplam	312	100
Ruhsal Sorunu Olan Hastaya Yakınlık		
Annesi	5	7.8
Kardeşi	6	9.4
Eşi	3	4.7
Akrabası	30	46.9
Arkadaşı	14	21.9
Diğer	6	9.4

Toplam	64	100
Yardım alacak birey		
Psikiyatri uzmanı hekim	165	52.8
Psikolog	120	38.4
Pratisyen Hekim	11	3.5
Hacı-Hoca	3	0.9
Hemşire-Ebe	2	0.6
Diğer	11	3.5
Toplam	312	100

Katılımcıların RSTTÖ toplam puan ortalaması ve alt ölçeklerin puan ortalamaları Tablo 2’de verilmiştir. Toplum ruh sağlığı ideolojisi alt ölçek puan ortalaması 29 ± 4 , iyi niyet alt ölçek puan ortalaması 27.8 ± 3.8 , korku/dışlama alt ölçek puan ortalaması 6.1 ± 1.7 , toplam ölçek puan ortalaması 63 ± 7.3 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların RSTTÖ toplam puan ve alt ölçek puan ortalamaları

RSTTÖ ve alt ölçekleri	Minimum-Maksimum	Alınan	Ortalama
	Puan Aralığı	Puan Aralığı	$\bar{x} \pm Ss$
Toplum Ruh Sağlığı İdeolojisi Alt Ölçek Puanı	10-50	10-46	29±4
İyi Niyet Alt Ölçek Puanı	9-45	9-37	27.8±3.8
Korku/Dışlama Alt Ölçek Puanı	2-10	2-10	6.1±1.7
Toplam Ölçek Puanı	21-105	21-82	63±7.3

Araştırmaya katılanların RSTTÖ toplam puan ortalaması ve alt ölçeklerin puan ortalamalarının bazı değişkenlere göre incelenmesi Tablo 3’te verilmiştir. Kadınların iyi niyet ($p=0.09$), korku/dışlama ($p=0.01$) alt ölçek ve toplam ölçek ($p=0.043$) puan ortalamalarının, erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Üniversite mezunu olanların RSTTÖ toplam puan ortalaması; ilkokul ve lise mezunu olanlara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunurken ($p=0.002$), lisansüstü mezunu olanların korku/dışlama alt ölçek puan ortalamasının; ilkokul, ortaokul ve lise mezunu olanlardan daha yüksek olduğu saptanmıştır ($p=0.000$). Sırasıyla, lisansüstü, üniversite ve lise mezunlarında, RSTTÖ toplam puan ortalaması yüksek bulunurken, toplum ruh sağlığı ideolojisi puan ortalaması; lisansüstü ve lise mezunlarında daha yüksektir. Lisansüstü mezunlarında, iyi niyet alt ölçeği en düşük, üniversite ve lise mezunlarında yüksek; korku/dışlama alt ölçeği puan ortalaması da lisansüstü mezunlarında en yüksek; ilkokul mezunlarında en düşük olduğu belirlenmiştir.

Bireylerin gelir durumu, mesleği, ruhsal hastalıklı yakın varlığı, ruhsal hastalık öyküsü, ruhsal bir sorunla karşılaşma durumunda yardım alınacak birey gibi değişkenlerle RSTTÖ toplam puan ve alt ölçek toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir ($p>0.05$).

Katılımcılardan kentsel çevrede yetişenlerin korku/dışlama alt ölçek puan ortalamasının, kırsal çevrede yetişenlere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu ve bu sonucun istatistiksel anlamlılık taşıdığı saptanmıştır ($p=0.002$).

Tablo 3. RSTTÖ toplam puan ve alt ölçek puan ortalamalarının bazı değişkenlere göre incelenmesi

Değişkenler	N	RSTTÖ	Toplum ruh sağlığı	İyi niyet alt ölçek	Korku/Dışlama
		Toplam Puan	Puan	Puan	Puan
		$\bar{X} \pm Ss$	$\bar{X} \pm Ss$	$\bar{X} \pm Ss$	$\bar{X} \pm Ss$
Cinsiyet*					
Kadın	160	63.9±5.9#	29.0±3.1	28.3±3.1#	6.5±1.6#
Erkek	152	62.1±8.5#	29.0±4.7	27.1±4.3#	5.8±1.8#
Eğitim durumu**					
İlkokul	67	59.5±9.8#	27.6±5.0	26.4±4.9	5.4±1.9#
Ortaokul	40	62.9±6.4	29.1±3.5	27.6±3.7	6.1±1.7#
Lise	90	64.0±6.1#	29.5±3.9	28.2±3.2	6.2±1.6
Üniversite	112	64.2±6.1#	29.3±3.4	28.3±3.2	6.5±1.6#
Lisansüstü	3	68.0±3.4	33.3±3.2	26.0±2.6	8.6±0.5#
Gelir durumu**					
Gelir giderden az	93	61.6±8.6	28.4±4.5	27.2±4.6	5.9±1.8
Gelir gidere denk	171	63.3±6.5	29.0±3.6	27.9±3.3	6.2±1.7
Gelir giderden fazla	48	64.8±6.9	30.1±3.9	28.3±3.2	6.3±1.8
Yetiştigi çevre*					
Kent	169	63.4±7.0	29.1±3.9	27.8±3.5	6.4±1.7#
Kırsal	143	62.6±7.7	28.9±4.1	27.7±4.1	5.8±1.7#
Mesleği**					
Emekli	29	61.9±7.8	28.8±5.5	26.8±3.7	6.2±2.0
Memur	65	64.0±6.4	29.5±3.4	28.0±3.7	6.4±1.7
İşçi	32	58.5±11.3	27.5±5.6	25.5±5.4	5.5±1.8
Serbest Meslek	34	64.6±7.4	30.0±3.9	28.2±3.4	6.3±1.8
Ev Hanımı	52	63.6±5.3	28.8±3.1	28.4±2.6	6.4±1.6
Diğer	100	63.3±6.6	29.0±3.6	28.1±3.6	6.0±1.6
Ruhsal hastalık öyküsü*					
Var	28	62.0±10.8	28.7±5.9	27.4±5.2	5.8±1.9
Yok	284	63.1±6.9	29.0±3.7	27.8±3.6	6.2±1.7
Ruhsal hastalıklı yakın varlığı*					
Var	64	63.5±7.1	28.8±4.2	28.1±3.6	6.5±1.7
Yok	248	62.9±7.4	29.1±3.9	27.7±3.8	6.1±1.7
Yardım alınacak birey**					
Psikiyatri uzmanı	165	63.2±7.2	29.2±4.0	27.8±3.6	6.0±1.8
Psikolog	120	63.1±7.1	28.9±3.6	27.9±3.9	6.3±1.7
Pratisyen Hekim	11	61.0±11.5	28.8±7.6	26.8±5.3	5.3±1.5
Hacı-Hoca	3	67.6±4.9	30.0±4.5	30.0±2.6	7.6±1.5
Hemşire-Ebe	2	60.5±4.9	30.5±3.5	24.5±0.7	5.5±2.1
Diğer	11	60.4±7.2	27.1±3.5	26.5±3.5	6.7±1.6

*Mann Whitney U testi, **Kruskall Wallis Testi, # p<0.05

Tartışma ve Sonuç

Araştırmada kadınların RSTTÖ puanına göre ruhsal hastalığa/hastalara karşı erkeklere göre iyi niyet puanlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar kadınların erkeklere göre ruhsal hastalığa/hastalara karşı daha iyi niyetli oldukları söylenebilir. Bu sonuç kadınların daha kollayıcı vasfını görmekte, ancak başa çıkmada yetersizliği olduğunu düşündürmektedir. Yapılan bir çalışmada (Ünal ve ark., 2010), kadınların erkeklere oranla psikiyatrik hastalıklara dönük olarak daha az önyargı geliştirdikleri ve bu hastalıkların tedavisinin olabilirliğine dönük daha iyimser oldukları saptanmıştır. Petrus ve Kai-fong (2000) çalışmasında kadınların erkeklere oranla, psikiyatrik hastalığa sahip insanlara dönük, daha fazla koruyucu bir tutum içinde olduklarını saptamıştır. Bu çalışmalar araştırma bulgumuzu destekler niteliktedir. Ayrıca, kadın katılımcıların erkeklere göre, korku ve dışlama alt ölçek puan ortalamalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu sonuç, kadın katılımcıların

ruhsal hastalığa/hastalara karşı, erkeklerden daha çok korkma ve dışlama eğilimleri olduğunu düşündürmektedir. Hong Kong'da 2000 yılında yapılan bir çalışmada (Petrus & Kai-fong, 2000) erkeklerin kızlara oranla daha damgalayıcı bir tutum içinde oldukları bulunmuştur. Bunun yanı sıra, (Yuan et al., 2016)'ın Singapur'da yaptığı çalışmada, erkeklerin ruhsal hastalığa dönük negatif tutum ve davranış içinde oldukları belirlenmiştir. Çam & Bilge (2011)'nin çalışmasında, ruhsal sorunu bireylere yönelik tutumda, cinsiyetler arası fark tespit edilmemiş olup, iyi niyet, korku ve dışlama alt ölçek puanlarının, erkeklerde daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaların sonuçları araştırma sonuçlarıyla uyusmamaktadır.

Araştırmada kentsel çevrede yetişenlerin korku/dışlama alt ölçek puan ortalamasının, kırsal çevrede yetişenlere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu ve bu sonucun istatistiksel açıdan anlamlılık taşıdığı belirlenmiştir. Bu sonuç kentsel çevrede yaşayanların, kırsal çevrede yaşayanlara göre ruhsal hastalığa/hastalara karşı daha çok olumsuz tutum gösterdiklerini düşündürmektedir. Ancak, çalışmamızın tam tersi olarak, Gür & Küçük (2016) çalışmasında, kırsal alanda yaşayan kadınların, ruhsal hastalıklarla ilgili daha olumsuz tutum ve damgalamalarının olduğu tespit edilmiştir. Sağduyu ve ark., (2003)'nin toplumun şizofreni hastalığına bakışı ve yaklaşımı konusundaki araştırmalarında, sosyoekonomik seviyesi az olanların şizofreniye dönük tutumunun yüksek olanlardan daha negatif olduğunu saptamışlardır.

Bu çalışmada ailelerinde daha önceleri ruhsal hastalığa sahip akrabaları olan ve olmayan grupların ruhsal hastalığa ve hastalara yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Yüksel ve ark., (2015)'nin araştırmasında, tanıdıkları içinde psikiyatrik hastalığı olmayan akademisyenlerin psikiyatrik hastalığı olan bireylere dönük hümanist bir yaklaşım içinde buldukları saptanmıştır.

Araştırmada lisansüstü, üniversite, lise mezunlarının ruhsal hastalığa/hastalara yönelik tutumlarının daha pozitif olduğu belirlenmiş olup, üniversite ve lise mezunlarında iyi niyet alt ölçeği puan ortalamaları daha yüksektir. Bu sonuçlar eğitim düzeyi artınca ruhsal hastalığa/hastalara yönelik tutumlarının daha pozitif olduğu, ruhsal hastalığa sahip bireylerin toplum içinde bakımlarının ve tedavilerinin devam ettirilmesiyle alakalı görüşü savduklarını düşündürmektedir. Gür & Küçük (2016)'ün çalışmasında bizim çalışmamıza paralel olarak, üniversite mezunlarının toplam puan ve toplum ideolojisi uyumu puanları yüksek bulunmuştur. Yuan et al., 2016'ın çalışmasında da, düşük eğitim düzeyi ve düşük olanakların ruhsal hastalık için negatif tutum ve davranış özellikleri göstermede etkili olduğu belirlenmiştir. Reta et al., (2016)'ın çalışmasında eğitim düzeyinin artmasıyla toplum ideolojisi puanı artmıştır. Bir diğer çalışmada (Telles-Correia et al., 2015) tıp fakültesi öğrencilerinin eğitim yılları artınca, ruhsal hastalıklara karşı olumlu tutumlarının arttığı görülmüştür. Ülkemizde tıp fakültesi öğrencileriyle yapılan çalışmada (Birdoğan & Berksun, 2002), altıncı sınıf öğrencilerin, birinci sınıf öğrencilere nazaran ruhsal hastalığa sahip bireylere dönük daha pozitif bir tutuma sahip olduğu saptanmıştır.

Ayrıca, Çam ve ark., (2014)'nin muhtarlarla yürüttükleri psikiyatrik hastalığa dönük etiketlemeyle mücadele programının, muhtarların psikiyatrik hastalıklara dönük utanma duygusu ve olumsuz tutumlarında birtakım pozitif değişiklikler ortaya koyduğu saptanmıştır. Kara (2015)'nin çalışmasında, psikiyatrik hastalıklara dönük eğitimin, öğrencilerin düşüncelerini olumlu olarak etkilediği saptanmıştır. Bu araştırmanın sonuçları, bu yayınlarla benzerlik göstermekte olup, eğitim düzeyinin artması, ruhsal hastalıklara karşı olumlu tutumun artacağını düşündürmektedir.

Bu araştırmada lisansüstü mezunlarında, iyi niyet alt ölçeği puan ortalamasının en düşük; korku/dışlama alt ölçeği puan ortalamasının da yüksek olmasının, örneklem küçüklüğüne bağlı olduğu öngörülmektedir. Korku/dışlama alt ölçeği puan ortalamasının en düşük olduğu grup ilkökul mezunlarıdır. Bu bulguda ilkökul mezunu olanların diğer kişilere göre, ruhsal hastalığa/hastalara yönelik tutumlarının daha hoşgörülü olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu sonuçlar kişilerin ruhsal hastalığa/hastalara yönelik tutumlarının eğitim düzeyi ile doğrudan ilişkilendirilmesinin çok doğru olmayabileceğini ortaya koymaktadır. Nitekim Yıldız ve ark., (2003)'nin pratisyen hekimlerle yaptıkları çalışmada, hekimler psikotik hastalarla az karşılaştıklarını, hastaların tedavi süreçlerinde çok istekli olmadıklarını,

fakat tanı ve tedavi sürecinde yeterli hissetmek amacıyla eğitim almaya istekli olduklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, psikiyatristlerle yapılmış bir çalışmada (Kuş, 2010), psikiyatrik tanının etiketlemedeki rolü üzerinde farklı görüşler ileri sürülmüş, psikiyatri dışı doktorların damgalayıcı tutumlara sahip oldukları bildirilmiş, bazı tanıya sahip hastaların hastanenin diğer bölümlerinde sağlık hizmeti alımlarının kısıtlı olduğundan bahsedilmiştir.

Araştırmada, yakının ruhsal hastalık belirtisi gösterdiğinde öncelikle iyileşmesi için yardım alacağı kişiyi, “hacı-hoca” şeklinde cevaplayan kişiler, korku/dışlama alt ölçek puan ortalamasının en yüksek puan alan grubu olmuştur. Buna göre bu grupta yer alanların ruhsal hastalığa/hastalara karşı daha çok olumsuz tutum gösterdikleri ve bu olumsuz tutumun da doğru yardım arama davranışını negatif etkilediği düşünülmektedir. Yapılan çalışmalarda (Yüksel & Taşkın, 2005; Çam & Bilge, 2013), negatif inanç, tutum ve damgalamanın, ruhsal hastalığa sahip bireylerin ve yakınlarının tedavi arama tutumlarını engelleyen ve psikiyatrik hastalığın kökleşmesine yol açan bir sorun olduğu ve bu tutumlardan ötürü bireylerin tedavi amacıyla hastanelere gitmedikleri (Beşiroğlu & Ağargün, 2006; Çam & Bilge, 2013) ifade edilmektedir.

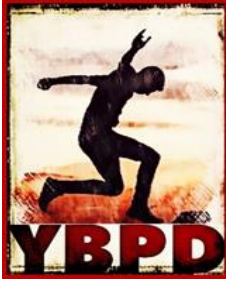
Sonuç olarak, araştırmada, kadınların ruhsal hastalığı/hastaları erkeklere göre daha çok kabullendiği ancak, erkeklere göre ruhsal hastalık/hastalardan daha çok korktukları, kentsel çevrede yetişenlerin kırsal çevrede yetişenlere göre, ruhsal hastalığa/hastalara karşı daha çok olumsuz tutum gösterdikleri, üniversite ve lise mezunlarının ruhsal hastalığı/hastaları daha çok kabullendiği belirlenmiştir.

Bu araştırma toplumun, ruh sağlığına yönelik tutumunu yansıtabilmesi açısından önemlidir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda toplumun daha geniş kısımlarının ruhsal hastalıklar konusunda görüşlerinin belirlenmesi ve toplumun olumsuz görüşlerinin değişimine yönelik bilgilendirici eğitimlerin yapılması önerilmektedir. Bu eğitimlerde hemşire, hekim, hasta, hasta yakını, muhtar ve öğretmen gibi kişilerin yer alması gerekmektedir.

Kaynakça

- Avcil C., Bulut H., Sayar G.H. (2016). Psikiyatrik hastalıklar ve damgalama. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 175-202.
- Bağ B. & Ekinci M. (2006). Ruhsal Sorunlu Bireylere Yönelik Toplum Tutumları Ölçeğinin (RSTTÖ) Türk toplumunda geçerlilik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 63-83.
- Beşiroğlu L. & Ağargün M.Y. (2006) The correlates of healthcare seeking behavior in obsessive-compulsive disorder: A multidimensional approach. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17, 213-222.
- Birdoğan S.Y. & Berksun E.O. (2002). Tıp fakültesi 1. sınıf ve 6. sınıf öğrencilerinde psikiyatrik hastaya yönelik tutumlar. *Kriz Dergisi*, 10(2), 1-7.
- Çam O. & Bilge A. (2011). Türkiye'nin batısında yaşayan halkın ruhsal hastalığa ve hastalara yönelik inanç ve tutumlarının belirlenmesi. *New Symposium Journal*, 49(3), 131-140.
- Çam O. & Bilge A. (2013). Türkiye'de ruhsal hastalığa/hastaya yönelik inanç, tutum ve damgalama süreci: Sistematik derleme. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 4(2), 91-101.
- Çam O. (2014). *Ruh sağlığı ve hastalıklarına genel bakış. Ruh sağlığı ve hastalıkları hemşireliği bakım sanatı*, (O. Çam, E. Engin, Ed.) içinde, 1. Basım, İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul; 05-19.
- Çam O.M., Bilge A., Engin E., Akmeşe Z.B., Turgut E.Ö., Çakır N. (2014). Muhtarlara verilen ruhsal hastalığa yönelik damgalama ile mücadele eğitiminin etkililiğinin araştırılması. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 5(3), 129-136.
- Gür K., & Küçük L. (2016). Females' attitudes toward mental illness: A sample from rural Istanbul, Turkey. *Iran Red Crescent Med J*, 18(5), e22267.
- Işık I., Nurdan S., Zeren C., Yılmaz Z. (2019). İletişim fakültesi öğrencilerinin ruhsal hastalıklara sahip bireylere yapılan stigma konusundaki düşünce ve önerilerinin belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 10(1), 1-11.
- Kara N. (2015). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik inançları ve ruhsal hastalıklara yönelik verilen teorik eğitimin etkileri. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 2, 69-77.
- Kuş S.E. (2010). Ruhsal hastalara yönelik damgalamaya ilişkin psikiyatrist görüşleri ve öneriler. *Türk Psik Dergisi*, 21(1), 14-24.
- Oban G. & Küçük L. (2011-a). Damgalama erken yaşlarda başlar... Gençlerde ruhsal hastalıklara yönelik damgalamayla mücadelede eğitimin rolü. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(3), 141-148.
- Oban G. & Küçük L. (2011-b). Ergenlerde ruhsal hastalıklara yönelik damgalamayı etkileyen etmenler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(1), 31-39.
- Oran N.T. & Şenuzun F. (2008). Toplumda kırılması gereken bir zincir: HIV/AIDS stigmatı ve baş etme stratejileri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-16.
- Özyiğit E.Ş., Savaş H.A., Ersoy M.A., Yüce S., Tutkun H., Sertbaş G. (2004). Hemşirelerin ve hemşirelik öğrencilerinin şizofreniye ilişkin tutumları. *New Symposium Journal*, 42, 105-112.
- Petrus N.G. & Kai-fong C. (2000). Sex differences in opinion towards mental illness of secondary school students in Hong Kong. *Int J Social Psychiatry*, 46, 79-88.
- Reta Y., Tesfaye M., Girma E., Dehning S., Adorjan K. (2016). Public stigma against people with mental illness in Jimma town, southwest Ethiopia. *PLoS One*, 11(11), 1-14. e0163103. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0163103>.
- Sağduyu A., Aker T., Özmen E., Uğuz Ş., Ögel K., Tamar D. (2003). Şizofrenisi olan hastaların yakınlarının şizofreniye yönelik tutumları. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 14(3), 203-212.
- Taylor, S.M., Dear, M.J. (1979). Attitudes toward the mentally ill and reactions to mental health facilities. *Social Science and Medicine*, 130, 281-290.

- Telles-Correia D., Gama Marques J., Gramaça J., Sampaio D. (2015). Stigma and attitudes towards psychiatric patients in Portuguese medical students. *Acta Med Port.*, 28(6), 715-719.
- Ünal S., Hisar F., Çelik B., Özgüven Z. (2010). Üniversite öğrencilerinin ruhsal hastalığa yönelik inançları. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*; 23, 145-150.
- Yıldız M., Önder M.E., Tural Ü., Balta H.İ., Koçalım N. (2003). Birinci basamak sağlık hizmetlerinde çalışan pratisyen hekimlerin psikotik bozukluklar ve tedavisine yönelik tutumları. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 14, 106-115.
- Yuan Q., Abdin E., Picco L., Vaingankar J.A., Shahwan S., Jeyagurunathan A., et al. (2016). Attitudes to mental illness and its demographic correlates among general population in Singapore. *Plos One*, 11(11), 1-13.
- Yüksel G.E. & Taşkın E.O. (2005). Türkiye’de hekimler ve tıp fakültesi öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik tutum ve bilgileri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6, 113-121.
- Yüksel N., Yılmaz M., Temel G.Ö. (2015). Öğretim elemanlarının ruhsal hastalıklara ve hastalara ilişkin görüşleri. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 6(1), 26-32.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE YEME BOZUKLUĞU RİSKİNİN LOJİSTİK REGRESYON İLE BELİRLENMESİ

Seda KERMEN¹, Umut KERMEN², Feyza DİNÇER³, Mücahit MUSLU⁴

ÖZ

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinde yeme bozukluğu riski üzerinde etkili olan değişkenleri incelemektir. Araştırma İstanbul'da yer alan bir devlet ve bir vakıf üniversitesinde öğrenim gören 784 kadın, 296 erkek toplam 1080 katılımcı ile yürütülmüştür. Kişisel Bilgiler Formu, Rezzy Yeme Bozuklukları Ölçeği ve Anket Formu ile veriler toplanmıştır. Verilerin analizinde grubu tanımlamak için yüzde ve frekans, değişkenler arasındaki ilişkileri açıklamak için lojistik regresyon kullanılmıştır. Araştırmada yeme bozukluğu riskini açıklamaya yönelik 16 değişken bulunmaktadır. Sonuçlara göre tüm grup için risk faktörleri cinsiyetin kadın olması, daha küçük yaş, artan beden kütle indeksi, aile ile düzenli yemek yememe, yediklerini kısıtlama, fastfood yeme, yediği miktarı kontrol edememe, yemek anındaki duyguya göre yenilen miktarın değişmesi, kaygılı bir insan olma, rekabetçi bir insan olma, duyguların hızlı değişmesi, kendini başarılı biri olarak görmeme ve romantik ilişkiye sahip olmadır. Kadınlarda, yeme bozuklukları riskini en çok arttıran değişkenler yediklerini kısıtlama davranışı (2.75 kat) ve sigara kullanma (2.02 kat); erkeklerde yediklerini kısıtlama davranışı (3.81 kat) ve kaygılı bir insan olma (3.08 kat); ve tüm grup için yediklerini kısıtlama davranışı (3.04 kat) ve cinsiyetin kadın olması (1.81 kat) olarak bulunmuştur. Yeme bozukluğu riski için açıklanan varyans oranları kadınlar için %31, erkekler için %42.6 ve tüm grup için %33.2'dir. Beslenme ve psikoloji ile ilişkili çeşitli değişkenler yeme bozukluğu riski üzerinde etkili olabilmektedir. Yeme bozukluğu riski taşıyan üniversite öğrencilerinin belirlenerek psikolojik danışma hizmeti ve beslenme danışmanlığına ulaşımı sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler

Üniversite Öğrencileri, Yeme Bozukluğu Riski, Lojistik Regresyon

DETERMINATION OF EATING DISORDER RISK IN UNIVERSITY STUDENTS BY LOGISTIC REGRESSION

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the variables affecting the risk of eating disorder among university students. The study was conducted with a total of 1080 people, 784 women and 296 men, at a state and a private university in Istanbul. Data were collected by Personal Information Form, Rezzy Eating Disorders Scale and Questionnaire Form. In the analysis of the data, logistic regression was used to describe the relationship between variables; percentage and frequency was used to define the group. Risk factors for the whole group are being female, younger age, increased body mass index, not eating regularly with the family, the presence of restrictive eating habits, eating fast food, not being able to control the amount of food eaten, in the amount eaten according to the feeling at the time of the meal, being a worried person, being a competitive person, changing emotions quickly, not seeing oneself as a successful person and having a romantic relationship. In women, the variables that increase the risk of eating disorders most are the restriction of eating (2.75 times) and smoking (2.02 times). In men, the variables that most increase the risk of eating disorders are restrictive behavior (3.81 times) and being an anxious person (3.08 times). For the whole group, the variables that most increased the risk of eating disorders are restrictive eating (3.04 times) and being female (1.81 times). Variances explained for women, men and the whole group are %31, %42.6 and %33.2, respectively. Various variables associated with nutrition and psychology may have an impact on the risk of eating disorder. University students at risk of eating disorders should be identified and be provided psychological counseling and nutrition counseling for them.

Key Words

University Students, Eating Disorders Risk, Logistic Regression

¹Ar. Gör., İstanbul Kültür Üniversitesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, e-mail: s.kermen@iku.edu.tr, ORCID:0000-0003-1650-0213

²Ph.D.(c), Marmara Üni., Rehb. ve Psi. Danışmanlık, e-mail: umutkermen@gmail.com, ORCID:0000-0002-8618-7560

³Ph.D.(c), Marmara Üni., Rehb. ve Psi. Danışmanlık, e-mail: feyzadincer.marmara@gmail.com, ORCID:0000-0002-6553-6928

⁴Ar. Gör., İstanbul Arel Üniversitesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü, e-mail: dytmuslu@gmail.com, ORCID:0000-0002-8761-5061

Alıntılama: Kermen, S., Kermen, U., Dinçer, F., Muslu, M. (2019). Üniversite öğrencilerinde yeme bozukluğu riskinin lojistik regresyon ile belirlenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 149-163.

Giriş

Yeme bozukluklarında; birey dış görünüşü ve vücut ağırlığı ile sorun yaşar. Beden kütle indeksine (BKİ) göre normal ya da zayıf olsa bile, kendini kilolu olarak algılar. Sürekli ince olmak ister veya takıntılı bir biçimde yemek yemeyi durduramaz (Alantar ve Maner, 2008). Beslenme ve yeme bozuklukları DSM-5 Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabına göre normal olmayan besin tüketim davranışları, fiziksel sağlıkta ve psikososyal işlevsellikte bozulmaya yol açan, yeme ile ilişkili davranışlarda bozulma olarak tanımlanmıştır. DSM 5'e göre beslenme ve yeme bozukluklarının 8 tipi vardır:

1. Pika Sendromu: İki kriteri vardır. Bu kriterler besin değeri olmayan maddeleri yeme ve beklenenden az kilosu olmadır.
2. Ruminasyon Bozukluğu: Geri çıkarma, geviş getirme olarak da geçmektedir. Ağızda çiğnenen yiyeceği geri çıkarma, ardından tekrar ağza atma ve tükürme ya da yutma davranışları bulunmaktadır.
3. Kaçınan/Kısıtlayıcı Yeme Bozukluğu: Yeterince gıda almama ve yaşına göre yetersiz beslenme davranışları mevcuttur.
4. Anoreksiya Nervoz: Tıkınırcasına yeme ve yenilenleri çıkarma davranışları vardır. Kilo almaktan aşırı korkma, beden algısında bozukluk, beden kitle indeksinin beklenenin altında olması durumları gözlenir.
5. Bulimiya Nervoz: Aşırı yemek yeme ve ardından kusma davranışları görülmektedir.
6. Tıkınırcasına Yeme Bozukluğu: Kısa zaman içinde çok fazla yemeği tıkınırcasına tüketme, gizli şekilde yeme ve sonrasında utanç ve suçluluk duyma durumları gözlenir.
7. Tanımlanmış Diğer Beslenme ve Yeme Bozukluğu
8. Tanımlanmamış Diğer Beslenme ve Yeme Bozukluğu ise diğer türleridir (DSM-5, 2013).

Sekiz tip yeme bozukluğu arasından en yaygın görünenleri anoreksiya nervoz ve bulimiya nevrozadır. Batılı ülkelerde 1960'lı yıllarda orta ve üst sınıftan genç kadınların kendilerini aç bırakmaya başlamalarıyla ortaya çıkan anoreksiya nervoz, ölümlerle sonuçlanabilmektedir. Anoreksiya nervozanın ortaya çıkmasından 10 yıl kadar sonra bulimiya nervoz olarak tanımlanan, aç kalmak yerine tıkınırcasına yeme ve sonrasında kusma ile kendini gösteren yeni bir yeme bozukluğu yaygınlaşmıştır. Anoreksiya nervoz ve bulimiya nevroza tanımları içinde davranan kişilerin ortak amacı kalori alımını azaltmak ve ince görünmektir. Obezite, koroner kalp hastalıkları ve tip 2 diyabet gibi hastalıkların tedavisine yönelik yapılan ağırlık kaybı diyetleri ile bu rahatsızlıklar karıştırılmamalıdır. Ağırlık kaybı için bazı bireyler sağlıklı yolları takip ederken, bazıları yeme bozukluklarına doğru ilerlemektedir (Polivy ve Herman, 2002).

Literatürde yeme bozuklukları için risk faktörü olan pek çok değişken ortaya konmuştur. Buna göre düşük benlik saygısı (Erol, Toprak, Yazıcı ve Erol, 2000), depresyon (Ünsal, Ayrancı, Arslan, Tozun ve Çalık, 2010), beden algısındaki bozulma (Uskun ve Şabaplı, 2013), anksiyete ve sosyal fobi (Vardar ve Erzengin, 2011) yeme bozukluklarına neden olabilecek risk faktörlerinden bazılarıdır. Yeme bozuklukları aile ilişkileri ekseninde de incelenmiştir. Aile ile güvenli bağlanmayan, duygusal ihtiyaçları karşılanmayan bireyler daha yüksek oranda yeme bozukluğu göstermektedir. Öte yandan aile ile sağlıklı ilişkiler kuran ve değerli olduğunu hisseden bireylerde yeme bozukluğu sıklığı daha düşük olmaktadır (Alantar ve Maner, 2008). Erken yaşlarda aile ile kurulan bağın ve ilişkilerin yeme bozukluklarını etkilediği söylenebilmektedir. Ayrıca, kadınlarda (özellikle 15-24 yaş arası) yeme bozuklukları daha sık görülmektedir (Hoek ve Hoeken, 2003).

Alan yazında şimdiye kadar yapılan çalışmalarda yeme bozukluklarının çeşitli değişkenlerle ilişkileri tek tek incelenmiş olup anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Bu araştırmada yeme bozuklukları riskinin belirleyicileri olabilecek beslenme ve ruhsal sağlıkla ilişkili faktörlerin açıklayıcı bir tablosunu sunmak hedeflenmiştir. Bu araştırmada yeme bozukluğu riskini açıklayan ve açıklamayan değişkenler arasındaki ilişkiler ortaya konmuştur. Ülkemizde yeme bozukluğunda risk faktörlerini ortaya

koyan ve çeşitli değişkenlerle yapılan ilişkisel çalışmalar bulunmaktadır. Fakat lojistik regresyon gibi güçlü bir yöntemle yapılmış bir araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle, üniversite öğrencilerinde yeme bozukluğu gelişiminde risk teşkil eden faktörlerin ortaya konması önemli görülmekte ve bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri betimleme amacı taşır. Geniş katılımcı grubu üzerinde görüş, tutum gibi durumların doğası ve özellikleri betimlenir. İlişkisel tarama modelinde elde edilen veriler evrene genellenme amacı taşımaktadır. Ayrıca ilişkisel taramada, birden daha fazla değişken arasında değişim olup olmadığı, varsa değişimin miktarı araştırılır (Leedy ve Ormrod, 2010).

Çalışma Grubu

Bu çalışmada kolay-ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ekonomik faktörler ve zaman gibi sınırlılıklar nedeniyle, örneklemin ulaşılabilir şekilde seçilmesi ulaşılabilir örnekleme olarak adlandırılmaktadır (Şimşek ve Yıldırım, 2010). Veriler İstanbul'da yer alan bir devlet ve bir vakıf üniversitesinin Eğitim ve Sağlık Bilimleri Fakülteleri'nde toplanmıştır. Çalışma grubu 19-24 yaş aralığında 784 kadın (%72.6) ve 296 erkek (%27.4) olmak üzere toplam 1080 kişiden oluşmaktadır. Yaş ortalaması ve standart sapma kadınlar için 21.38 ± 1.77 , erkekler için 21.77 ± 1.71 ve tüm grup için 21.49 ± 1.76 'dır.

Ölçme Araçları

Araştırma verileri, Kişisel Bilgiler Formu, Rezy Yeme Bozuklukları Ölçeği ve araştırmacı tarafından alanyazın göz önünde bulundurularak belirlenen risk faktörlerini içeren Anket Formuyla toplanmıştır.

Kişisel Bilgiler Formu: Bu formda cinsiyet, yaş, boy uzunluğu, vücut ağırlığı ve üniversite türünü öğrenmek için beş adet soru bulunmaktadır.

Rezy Yeme Bozuklukları Ölçeği: Morgan, Reid ve Lacey (1999) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması Aydemir, Köksal, Yalın-Sapmaz ve Yüceyar (2015) tarafından yapılmıştır. Sağlıklı bir grup üzerinde geçerlik güvenirlik çalışması yürütülmüştür. Ölçek beş maddeden oluşmaktadır. Maddeler 'Evet' ve 'Hayır' seçenekleri ile cevaplanmakta olup her 'Evet' cevabına bir puan verilmektedir. Ölçeğin kesim noktasına göre, 2 puan ve üstü, yeme bozukluğu riski olduğunu göstermektedir. Faktör analizi sonucuna göre ölçek tek faktörlüdür ve tek faktör %42.52 varyans açıklamaktadır. İç güvenirlik katsayısı 0.74 ve Yeme Tutum Testi ile korelasyonu 0.57'dir. Doğrulayıcı faktör analizinde iyilik değerleri CFI 1.00, NFI 0.97, GFI 0.95 ve RMSEA 0.00 olarak bulunmuştur.

Anket Formu: Bu formda 'Evet' ve 'Hayır' cevap seçenekli 14 adet soru yer almaktadır. Bu sorular:

1. Ailenizle düzenli yemek yer misiniz?
2. Zayıflama ya da zayıf kalmak için yediklerinizi kısıtlar mısınız?
3. Fastfood yeme alışkanlığınız var mı?
4. Yediğiniz miktarı kontrol edebilir misiniz?
5. Duygularınıza göre (üzüntü, sevinç vb.) yediğiniz miktar değişir mi?
6. Sigara kullanıyor musunuz?
7. Alkol kullanıyor musunuz?
8. Ailenizde kilolu birey/bireyler var mıdır?
9. Duygusal bir insan mısınız?
10. Kaygılı bir insan mısınız?
11. Rekabetçi bir insan mısınız?
12. Duygularınız hızlı değişir mi?
13. Kendinizi başarılı bir insan olarak görüyor musunuz?
14. Kız/Erkek arkadaşınız var mı? şeklindedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler 2019 yılında gönüllü katılımcılardan toplanmıştır. Herhangi bir sağlık problemi olmayan kişiler araştırmaya dâhil edilmiştir. Verilerin analizinde grubu betimlemek için frekans ve yüzde; sürekli değişken olan yaş ve BKİ için ortalama standart sapma kullanılmıştır. Kategorik değişkenler ve yeme bozukluğu riski arasındaki ilişkiler lojistik regresyon analizi ile test edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 20 programı kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, lojistik regresyon analizi sonucunda ortaya çıkan sonuçların tablolar ve tabloların yorumlarına yer verilmiştir. Tablo 1'de lojistik regresyonun ilk sınıflama tablosu gösterilmektedir.

Tablo 1. İlk sınıflama tablosu

Gözlenen durum		Kadın		Erkek		Tüm grup	
		Yok	Var	Yok	Var	Yok	Var
Yeme bozukluğu riski	Yok	464	0	201	0	665	0
	Var	320	0	95	0	415	0
Doğru sınıflama yüzdesi		59.20%		67.90%		61.70%	

Tablo 1'e göre tahmin edilen değişken yeme bozukluğu riskinin olma durumudur. Rezzy Yeme Bozuklukları Ölçeği'nde 2 ve üstü puan alanlar yeme bozukluğu riskine sahip olarak kodlanmıştır. Bu nedenle sınıflama riskin olmamasında toplanmış, yeme bozukluğu riskinin var olması tahmin edilmiştir. Tabloya göre, ilk sınıflama tablosunda doğru sınıflama yüzdesi kadınlar için % 59.2, erkekler için %67.9 ve tüm grup için %61.7'dir.

Tablo 2'de başlangıç modelinde yer alan değişkenlere ait analize yer verilmiştir.

Tablo 2. Başlangıç modelinde yer alan değişkenler

Grup	Adım 0	B	Std. Hata	Wald	sd	p	Exp. (β)
Kadın		-.372	0.073	26.147	1	0.000***	.690
Erkek	Sabit	-.749	0.125	36.232	1	0.000***	.473
T. Grup		-.475	0.063	57.705	1	0.000***	.622

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Başlangıç modelinde dikkat edilmesi gereken Wald Testi sonucudur. Wald testinde, lojistik regresyon modelinde yer alan değişkenlerin anlamlı olup olmadığı test edilir. Her bir bağımsız değişkenin modelde anlamlı olup olmadığına bakılır. Tablo 2'ye göre kadınlar, erkekler ve tüm grup için yapılacak lojistik regresyon analizinde bağımsız değişkenler anlamlıdır.

Tablo 3'te başlangıç modelinde olmayan değişkenler gösterilmektedir.

Tablo 3. Başlangıç modelinde olmayan değişkenler

Değişkenler	Kadın			Erkek			Tüm Grup		
	Skor	sd	p	Skor	sd	p	Skor	sd	p
Cinsiyet							6.710	1	0.010*
Yaş	1.997	1	0.158	0.001	1	0.971	1.984	1	0.159
BKİ	70.852	1	0.000***	36.824	1	0.000***	84.951	1	0.000***
Aile İle Yemek	16.359	1	0.000***	2.691	1	0.101	15.379	1	0.000***
Kısıtlama Davranışı	49.114	1	0.000***	40.837	1	0.000***	88.308	1	0.000***
Fastfood Yeme	15.636	1	0.000***	2.783	1	0.095	18.525	1	0.000***
Kontrol Edebilme	35.004	1	0.000***	6.947	1	0.008**	42.383	1	0.000***
Duyguya Göre	13.294	1	0.000***	11.425	1	0.001**	29.331	1	0.000***
Sigara Kullanma	19.751	1	0.000***	1.090	1	0.296	4.614	1	0.032*
Alkol Kullanma	4.090	1	0.043*	2.093	1	0.148	0.000	1	0.992
Ailede Kilolu Birey	10.589	1	0.001**	17.369	1	0.000***	26.343	1	0.000***
Duygusal	0.000	1	0.990	0.565	1	0.452	0.230	1	0.632
Kaygılı	14.703	1	0.000***	9.143	1	0.002**	24.231	1	0.000***
Rekabetçi	2.487	1	0.115	0.098	1	0.755	1.298	1	0.255
Hızlı Duygu	13.421	1	0.000***	6.507	1	0.011*	21.831	1	0.000***
Başarılı	23.971	1	0.000***	0.037	1	0.847	15.915	1	0.000***
Romantik İlişki	0.331	1	0.552	1.125	1	0.289	1.350	1	0.245
Hata Ki-kare($X^2\beta_0$)	182.878	16	0.000***	95.187	16	0.000***	259.777	17	0.000***

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Tablo 3'e göre hata ki-karenin anlamlı olması ($X^2\beta_0=182.878$ $p\leq 0.05$; $X^2\beta_0=95.187$ $p\leq 0.05$; $X^2\beta_0=259.777$ $p\leq 0.05$) lojistik regresyonda yer almayan değişkenlerin katsayılarının sıfırdan farklı olduğu anlamına gelmektedir. Yani bir ya da daha fazla değişken modele eklendiğinde kadınlar, erkekler ve tüm grup için ortaya konan modellerin yordama gücü artacaktır.

Tablo 4'te model katsayıları için Omnibus Testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 4. Model katsayıları için Omnibus Testi

	Kadın			Erkek			Tüm Grup		
	Ki-kare	sd	p	Ki-kare	sd	p	Ki-kare	sd	p
Adım	205.045	16	0.000***	107.638	16	0.000***	292.296	17	0.000***
Blok	205.045	16	0.000***	107.638	16	0.000***	292.296	17	0.000***
Model	205.045	16	0.000***	107.368	16	0.000***	292.296	17	0.000***

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Omnibus testinde adım, blok ve model için ki-kare testinin anlamlılığı hesaplanır. Model için ki-kare anlamlılığı, sadece sabit terimin olduğu başlangıç modeli ile lojistik regresyon modeli arasındaki farkı gösterir. Modelde ki-karenin anlamlı bulunması, üretilen modelin, katılımcıların grup üyeliklerini, sabit terimin yer aldığı başlangıç modelinden daha iyi kestirdiğini gösterir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012). Tablo 4'e göre hem kadınlar, hem erkekler, hem de tüm grup için başlangıç modeli ile amaçlanan lojistik regresyon modeli arasında anlamlı fark vardır ($p<0.05$). Modele alınan bağımsız değişkenler, bağımlı değişken üzerinde anlamlı farka sahiptir. Farkın anlamlı olmasının bir diğer anlamı da oluşturulan modelin başlangıç modelinden farklı olduğu anlamıdır. Ayrıca bu testin anlamlı sonuç vermesi, toplanan veri ile modelin uyumlu olduğunu göstermektedir.

Tablo 5'te amaçlanan modelin özeti gösterilmektedir.

Tablo 5. Amaçlanan model özeti

Grup	Adım	-2 LL	Cox & Snell R ²	Nagelkarke R ²
Kadın		855.210	0.230	0.310
Erkek	Adım 1	263.890	0.305	0.426
Tüm Grup		1145.557	0.237	0.332

Nagelkarke R² ve Cox & Snell R² değeri bağımsız değişkenler tarafından bağımlı değişkende açıklanan varyansı ifade eder. Cox & Snell R² değeri bire ulaşamadığı için Nagelkarke R² değerinden küçük çıkmaktadır. Bire ulaşamayan değer açıklanan varyans oranını yorumlamak güçleşmektedir (Long, 1997). Bu nedenle Nagelkarke R² değeri lojistik regresyonda daha fazla raporlanmaktadır. Tablo 5'e göre kadınlar için oluşturulan lojistik regresyon modelinde bağımsız değişkenler yeme bozukluğu riskinin %31'ini, erkekler için oluşturulan modelde %42.6'sını, tüm grup için oluşturulan modelde ise %33.2'sini açıklamaktadır.

Tablo 6'da Hosmer ve Lemeshow Testi sonucu verilmiştir.

Tablo 6. Hosmer ve Lemeshow Testi

Grup	Adım	Ki-kare	sd	p
Kadın		3.806	8	0.874
Erkek	1	5.930	8	0.655
Tüm Grup		6.995	8	0.537

Bu test ki-kare uyum testidir ve modellerin bütün olarak uyumunu gösterir. Omnibus testinin daha güçlü bir alternatifi olarak değerlendirilebilir. Test sonucunun anlamlı olmaması model veri uyumunun iyi olduğunu anlatır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012). Buna göre Tablo 6'da kadın, erkek ve tüm grup için model veri uyumunun iyi olduğu söylenebilir.

Tablo 7'de lojistik regresyon sonrası sınıflama tablosu verilmiştir.

Tablo 7. Lojistik Regresyon sonrası sınıflama tablosu

		Kadın		Erkek		Tüm Grup	
Gözlenen durum		Kestirilen durum		Kestirilen durum		Kestirilen durum	
		Yok	Var	Yok	Var	Yok	Var
Yeme bozukluğu riski	Yok	388	76	181	20	557	109
	Var	137	183	35	60	173	241
Doğru sınıflama yüzdesi		72.80%		81.40%		73.90%	

Tablo 7'ye göre doğru sınıflama yüzdeleri kadınlar için %72.8, erkekler için %81.4 ve tüm grup için %73.9 olarak bulunmuştur.

Değişkenlere ait katsayı tahmini tablosu Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8. Değişkenlere ait katsayı tahmini

Grup	Değişkenler	β	Std. Hata	Wald	df	p	Exp(β)
Kadın	Yaş	-,110	0.049	5,043	1	0.025*	,896
	BKİ	,170	0.030	32,906	1	0.000***	1,185
	Aile İle Yemek	-,307	0.196	2,451	1	0.117	,735
	Kısıtlama Davranışı	1,012	0.178	32,420	1	0.000***	2,751
	Fastfood Yeme	,394	0.180	4,786	1	0.029*	1,483
	Kontrol Edebilme	-,754	0.194	15,159	1	0.000***	,470
	Duyguya Göre	,357	0.253	1,993	1	0.158	1,429
	Sigara Kullanma	,706	0.252	7,813	1	0.005**	2,025
	Alkol Kullanma	-,049	0.250	,038	1	0.844	,952
	Ailede Kilolu Birey	,104	0.174	,356	1	0.551	1,110
	Duygusal	-,104	0.239	,190	1	0.663	,901
	Kaygılı	,418	0.210	3,942	1	0.047*	1,518
	Rekabetçi	,502	0.177	8,010	1	0.005**	1,651
	Hızlı Duygu	,440	0.216	4,159	1	0.041*	1,552
	Başarılı	-,753	0.194	15,079	1	0.000***	,471
	Romantik İlişki	,331	0.173	3,652	1	0.056	1,392
	Sabit	-2,625	1.206	4,736	1	0.030*	,0720
Erkek	Yaş	-,011	0.092	,014	1	0.906	,989
	BKİ	,223	0.054	16,952	1	0.000***	1,250
	Aile İle Yemek	-,331	0.320	1,068	1	0.301	,718
	Kısıtlama Davranışı	1,338	0.371	13,014	1	0.000***	3,813
	Fastfood Yeme	,228	0.335	,461	1	0.497	1,256
	Kontrol Edebilme	-1,090	0.372	8,59	1	0.003**	,336
	Duyguya Göre	1,046	0.353	8,762	1	0.003**	2,846
	Sigara Kullanma	-,052	0.356	,021	1	0.885	,950
	Alkol Kullanma	-,286	0.345	,690	1	0.406	,751
	Ailede Kilolu Birey	,443	0.332	1,785	1	0.182	1,557
	Duygusal	-1,044	0.458	5,193	1	0.023*	,352
	Kaygılı	1,127	0.393	8,224	1	0.004**	3,088
	Rekabetçi	,128	0.356	,130	1	0.718	1,137
	Hızlı Duygu	,613	0.368	2,773	1	0.096	1,846
	Başarılı	,355	0.344	1,064	1	0.302	1,426
	Romantik İlişki	,570	0.328	3,033	1	0.082	1,769
	Sabit	-7,304	2.42	9,109	1	0.003**	,001
Tüm Grup	Cinsiyet	,584	0.196	9,207	1	0.002**	1,811
	Yaş	-,086	0.042	4,096	1	0.043*	,918
	BKİ	,175	0.025	48,181	1	0.000***	1,191
	Aile İle Yemek	-,352	0.163	4,701	1	0.030*	,703
	Kısıtlama Davranışı	1,114	0.156	50,787	1	0.000***	3,047
	Fastfood Yeme	,419	0.155	7,259	1	0.007**	1,520
	Kontrol Edebilme	-,853	0.168	25,917	1	0.000***	,426
	Duyguya Göre	,593	0.197	9,065	1	0.003**	1,806
	Sigara Kullanma	,343	0.197	3,046	1	0.081	1,406
	Alkol Kullanma	-,132	0.195	,454	1	0.500	,877
	Ailede Kilolu Birey	,193	0.151	1,628	1	0.202	1,213
	Duygusal	-,295	0.208	2,014	1	0.159	,744
	Kaygılı	,539	0.181	8,886	1	0.003**	1,715
	Rekabetçi	,359	0.155	5,377	1	0.020*	1,432
	Hızlı Duygu	,431	0.181	5,666	1	0.017*	1,520
	Başarılı	-,443	0.164	7,307	1	0.007**	,640
	Romantik İlişki	,363	0.149	5,915	1	0.015*	1,438
Sabit	-4,073	1.095	13,825	1	0.000***	,017	

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Yeme bozukluğu riski üzerinde anlamlı ve anlamsız olan değişkenler kadın, erkek grupları ve tüm grup için Tablo 8'de gösterilmiştir. Kadınlarda, yaşın bir birim azalması yeme bozukluğu riskini %10.4 arttırmaktadır $|1-0.896=0.104|$. BKİ

değerindeki bir birimlik artış yeme bozukluğu riskini %18.5 arttırmaktadır. Yeme bozukluğu riskini en fazla arttıran değişken zayıflamak için yediklerini kısıtlama davranışının varlığıdır. Bu değişken, riski 2.751 kat arttırmaktadır. Bir başka değişken olan sigara kullanma ise kadınlarda yeme bozukluğu riskini 2.025 kat arttıran değişkendir. Kadınlarda yeme bozukluğu riskini, fastfood yeme alışkanlığının olması %48.3; yediği miktarı kontrol edememe %53; kaygılı bir insan olma %51.8; rekabetçi bir insan olma %65.1; ve duyguların hızlı değişmesi %55.2 arttırmaktadır. Ayrıca, kendini başarılı bir insan olarak görme kadınlarda yeme bozukluğu riskini %52.9 azaltmaktadır. Kadınlar için, aile ile düzenli yemek yeme, alkol kullanma, ailede kilolu bireyin varlığı, duygusal bir insan olma ve romantik ilişkiye sahip olma değişkenlerinin yeme bozukluğu riski üzerinde anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Erkeklerde, BKİ değerindeki bir birimlik artış yeme bozukluğu riskini %25 arttırmaktadır. Zayıflamak için yediklerini kısıtlama davranışının varlığı, erkeklerde de yeme bozukluğu riskini en fazla arttıran değişken olmuştur. Bu değişken, yeme bozukluğu riskini 3.813 kat arttırmaktadır. Yediği miktarı kontrol edebilme %66.4 ve kendini duygusal bir insan olarak görme %64.8 oranında yeme bozukluğu riskini azaltmaktadır. Erkeklerde yeme bozukluğu riskini, yemek yediği andaki duygusuna göre yediği miktarın değişmesi 2.846 kat ve kaygılı bir insan olmak 3.088 kat arttırmaktadır. Erkeklerde yaş, aile ile düzenli yemek yeme, fastfood yeme alışkanlığı, sigara ve alkol kullanma, ailede kilolu bireyin varlığı, rekabetçi bir insan olma, kendini başarılı bir insan olarak görme ve romantik ilişkiye sahip olma değişkenlerinin yeme bozukluğu riski üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Tüm gruba bakıldığında ise cinsiyetin kadın olması erkek olmaya göre yeme bozukluğu riskini %81.1 arttırmaktadır. BKİ değerindeki bir birimlik artış riski %19.1 arttırmakta; yaşın bir birim azalması riski %8.2 azaltmaktadır. Yine riski en fazla arttıran değişken yediği miktarı kısıtlama davranışdır. Yediği miktarı kısıtlama, riski 3.047 kat arttırmaktadır. Aileleri ile düzenli yemek yemeyen (%29.7), fastfood tüketen (%52), yediği miktarı kontrol edemeyen (%57.4), yemek anındaki duygusuna göre yediği miktar değişen (%80.9), kaygılı (%71.5), rekabetçi (%43.2), duyguları hızlı değişen (%54), kendini başarısız bir insan olarak gören (%35.8) ve romantik ilişkiye sahip (%43.8) üniversite öğrencilerinde yeme bozukluğu riski artmaktadır. Tüm grup için sigara ve alkol kullanma, ailede kilolu bireyin varlığı ve duygusal bir insan olma değişkenlerinin ise yeme bozukluğu riski üzerinde anlamlı değişkenler olmadığı saptanmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Üniversite öğrencilerinde yeme bozukluğu riskinin belirleyicilerini saptamak amacıyla yapılan bu araştırmada kadın, erkek ve tüm grup için risk faktörleri belirlenmiştir. Kadınlar için yaşın azalması, BKİ değerinin artması, yediklerini kısıtlama davranışının varlığı, fastfood yeme alışkanlığının bulunması, yediği miktarı kontrol edememe, sigara kullanma, kaygılı bir insan olma, rekabetçi bir kişi olma, hızlı duygu değişimlerinin olması ve kendini başarılı bir insan olarak görmeme, yeme bozukluğu riskini açıklayan değişkenlerdir. Erkekler için artan BKİ, yediklerini kısıtlama davranışının varlığı, yediği miktarı kontrol edememe, yemek anındaki duyguya göre yenilen miktarın değişmesi, duygusal bir kişilik yapısının olmaması ve kaygılı bir insan olma risk faktörleridir. Tüm grup için ise risk faktörleri cinsiyetin kadın olması, daha küçük yaş, artan BKİ, aile ile düzenli yemek yememe, yediklerini kısıtlama, fastfood yeme, yediği miktarı kontrol edememe, yemek anındaki duyguya göre yenilen miktarın değişmesi, kaygılı bir insan olma, rekabetçi bir insan olma, duyguların hızlı değişmesi, kendini başarılı biri olarak görmeme ve romantik ilişkiye sahip olmadır.

Yeme bozukluğu alanında yapılan araştırmalarda çeşitli risk faktörleri bir arada çalışılmaktadır. Bu nedenle, birçok değişkenin yeme bozukluğu riski üzerindeki etkisi tek makale içinde raporlanabilmektedir. Cheng, Perko, Fuller-Marashi, Gau ve Stice (2019) tarafından yapılan bir araştırmada 1177 kadın katılımcı (yaş ortalaması 18.6) ile yeme bozukluğu risk faktörleri incelenmiştir. Bu risk faktörleri zayıf olmayı idealleştirme, zayıflık beklentisi, zayıflamak için yapılan davranışlarda ortaya çıkabilecek olumsuz durumları kabullenme, vücudunu beğenmeme, sağlıklı yeme, diyet yapma, aşırı yeme, aşırı egzersiz yapma, işlevsel aile yaşantısına ve arkadaşlık

ilişkilerine sahip olmama olarak belirtilmiştir. Ek olarak, risk faktörleri arasında yaş değişkeni yer almakta olup, 15-19 yaş arası kızların yeme bozukluğu geliştirmek için yüksek risk grubunda olduğu belirtilmiştir. Bu yaş grubu yeme bozukluğunun en fazla görüldüğü ve yeni vaka olarak insidansa eklendiği gruptur (Smink, Van Hoeken ve Hoek, 2012). Ergenlik döneminden yirmili yaşların başına kadar olan dönem psikolojik ve biyolojik değişimleri içerdiği için risk artmaktadır (Wade, Keski-Rahkonen ve Hudson, 2011). Araştırmamızda yaş azaldıkça risk artmaktadır. Bu bulgu literatür ile uyumludur.

Üniversite öğrencilerinin (1358 erkek ve 2835 kız) katılımı ile normal olmayan yeme algıları ve yeme davranışları risk faktörlerini değerlendirmek amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Çalışmaya göre yeme bozukluğu risk faktörleri arasında yediği miktarı ayarlayamamaktan korkma, zayıf olma ya da zayıf kalma isteği ve sürekli olarak diyet yapma davranışının varlığı yer almıştır. Aşırı kilolu katılımcıların, normal kilolu akranlarına göre daha zayıf olmak istedikleri, yerken kontrolü kaybetmekten korktukları ve daha fazla diyet yaptıkları ortaya çıkmıştır (Desai, Miller, Staples ve Bravender, 2008). Yeme bozukluğu riski, duygu düzenleme, cinsiyet ve BKİ arasındaki ilişkileri araştırmak amacıyla üniversite öğrencileri ile yapılan bir başka çalışmaya göre BKİ, yeme bozukluğu riskinin %9'unu açıklamaktadır (Lafrance Robinson, Kosmerly, Mansfield-Green ve Lafrance, 2014). BKİ ve yediklerini kısıtlama davranışı birlikte açıklanabilmektedir. Kısıtlama davranışı, bulimiya nervoza tanılı kişilerin %50'sinde bulunmaktadır. Herhangi bir yeme bozukluğu tanısı olmayan kişilerde ise kısıtlama davranışı yeme bozukluğu riski olarak belirtilmektedir. Yeme bozukluğu riski taşıyan ve yediklerini zayıflamak ya da zayıf kalmak için kısıtlayan kişiler depresyona daha yatkın olmakta ve genel yaşam kaliteleri düşmektedir. Yaşam kalitesindeki düşüş, kendini fiziksel işlevsellikte düşme olarak göstermektedir. Ek olarak kısıtlama davranışı zaman içinde açlık hissinde azalmaya yol açmakta, açlık hissinde azalma ile birlikte yeme bozukluğu riski büyümektedir. Kısacası kısıtlama davranışı yeme bozukluğu riski üzerinde döngüye yol açmaktadır (Redman, Martin, Williamson ve Ravussin, 2008). Yetişkin grup ile yapılan bir başka çalışmaya göre olumsuz yeme davranışları ile kendini kontrol edebilme değişkeni arasındaki korelasyon -0.30 ve yeterlik değişkeni ile -0.33'tür. Bireyler kendilerini kontrol edebildiklerinde ve kendilerini yeterli bulduklarında olumsuz yeme davranışları azalmaktadır (Kroplewski, Szcześniak, Furmańska ve Gójska, 2019). Literatürdeki bu bulgular ise, araştırmamızda ortaya çıkan kısıtlama davranışı varlığının hem kadınlarda, hem erkeklerde hem de tüm grupta en büyük risk faktörü olmasını açıklamaktadır.

Kadınlarda sigara kullanımının, yeme bozukluğu riskini arttırdığı araştırmamızın bir diğer bulgusudur. Sigara kullanan ve kullanmayan anoreksiya nervoza ve bulimiya nervoza tanılı 1524 kadının katıldığı bir araştırmada, yeme bozukluğu tanısı olan kişilerin, tanısı olmayan kişilerden daha yüksek oranda sigara kullanımı olduğu ortaya çıkmıştır. Kontrol grubuna göre daha yüksek oranda nikotin bağımlılığı göstermişlerdir. Kadınlarda yeme bozukluğu riski olarak, sigara bağımlılığının dürtüsellik ile ilişki olduğu ve dürtüsellik de kiloyu kontrol etme amaçlı sigara kullanma isteğinden kaynaklandığı belirtilmektedir (Anzengruber, 2006). Araştırma bulgularımıza göre erkekler için sigara kullanımı bir risk faktörü değil iken, kadınlar için güçlü bir risk faktörüdür. Sigara kullanmak, kadınlarda yeme bozukluğu riskini yaklaşık iki kat arttırmaktadır. Sigara kullanma ile zayıf kalınacağı, kilo kontrolünün sağlanacağı görüşü kadınlarda yeme bozukluğu riskini ortaya çıkarabilmektedir. Ayrıca dürtüsellik, kadınlardaki fastfood yeme alışkanlığının; kadın ve erkeklerdeki yediği miktarı kontrol edememenin yeme bozuklukları üzerinde risk faktörü oluşunu açıklayabilir. Yeme bozukluklarında, özellikle tıknırcasına yeme bozukluğunda dürtüsellik, bazı bireylerin neden yemeğe karşı dirençsiz olduğunu açıklamaktadır. Artan dürtüsel davranışlar, yeme davranışındaki kontrolü azaltmaktadır. Böylece yeme bozukluğu olan ya da risk taşıyan kişi, yemek yememeye karşı dirençsiz olmaktadır (Nederkoorn, Braet, Van Eijs, Tanghe ve Jansen, 2006). Ayrıca, 320 kadın ve erkek katılımcı ile yapılan bir çalışmada kadınların erkeklere göre yeme isteklerini daha sık ve güçlü hissettikleri belirtilmektedir (Chao, Grilo ve Sinha, 2016). Fastfood tüketimini ve dolayısı ile yeme bozukluğu riski üzerinde etkili olabilecek dürtüsellik,

fastfood ürünlerinin ucuz ve ulaşılabilir olması, günlük yaşamın bir parçası haline gelmesi ve daha az ücrete daha büyük porsiyonlar alınabilmesi arttırıyor olabilir. Dürtüselliğin sigara kullanma, yediği miktarı kontrol edememe ve fastfood tüketiminin yeme bozukluğu riski oluşturması üzerinde baskın bir etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Kadınlarda ve tüm grupta kişilik özelliklerinden kaygılı bir insan olma, rekabetçi bir insan olma, hızlı duygu değişimlerinin olması ve kendini başarılı bir insan olarak görmeme, yeme bozukluğu riskini açıklayan değişkenlerdir. Erkeklerde ise anlamlı olan değişkenler, duygusal bir kişilik yapısının olmaması ve kaygılı bir insan olmadır. Yeme bozukluğuna sahip olan kişilerde ve yeme bozukluğu riski taşıyan kişilerde en fazla araştırılan ve en fazla risk yarattığı belirtilen kişilik özelliği mükemmeliyetçiliktir (Lilenfeld, Wonderlich, Riso, Crosby ve Mitchell, 2006). Buna ek olarak, diğer kişilik özelliklerinin de yeme bozuklukları ile ilişkileri incelenmiştir. Leon, Fulkerson, Perry, Keel ve Klump (1999) 726 kız ve 698 erkek ergen üzerinde yaptıkları araştırmada olumsuz duygulanımın her iki cinsiyet için de risk faktörü olduğunu; Martin, Wertheim, Prior, Smart, Sanson ve Oberklaid, (2000) ise kız ve erkek katılımcılar ile yaptıkları çalışmada olumsuz yaşantıların yeme bozukluğu riskini kız grupta arttırdığını bulmuşlardır. Yeme bozukluğu tanısı olan ve sağlıklı kişilerle yapılan çalışmalarda ise kendini negatif değerlendirmenin varlığı, yeme bozukluğu geliştirmek için risk faktörü olarak belirtilmektedir (Fairburn, Welch, Doll, Davies ve O'Connor, 1997; Fairburn, Cooper, Doll ve Welch, 1999).

Uzun süredir devam eden ve kişilik yapısı haline gelen kendini olumsuz değerlendirme, kendini eleştirme şeklini almaktadır. Kendini olumsuz değerlendirme ve eleştirme, kilosu ve görünüşü ile aşırı uğraşmaya, daha sonra işlevsel olmayan kilo kontrol yöntemlerine, sonrasında da yeme bozukluğuna dönebilmektedir (Grilo, 2013). Araştırmamıza göre kendini başarısız bir insan olarak görme, yeme bozukluğu riskinin artmasını ve yeme anındaki duyguya göre yenilen miktarın değişebileceğini açıklamaktadır. Rekabetçilik ise yeme bozukluklarında ve riskinde daha çok sporcularda olmak üzere normal gruplarda da incelenmektedir. Peden, Stiles, Vandehey ve Diekhoff (2008) 78 erkek ve 85 kadın üniversite öğrencisi sporcu ve sporcu olmayan grup ile rekabetçilik ve yeme bozukluğu belirtileri arasındaki korelasyonlara bakmışlardır. Normal grupta rekabetçilik ile yeme bozukluğu belirtileri arasındaki korelasyon 0.58 ve sporcu grupta ise 0.26 olarak gösterilmiştir. Scott, Haycraft ve Plateau (2019) SPORTDiscus, PsycINFO ve MEDLINE veri tabanlarında bulunan 13 nicel ve 11 nitel çalışmayı meta analize tabi tutmuşlardır. Meta analiz sonucunda rekabetçiliğin yeme bozukluğu üzerinde bir risk faktörü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kaygılı bir insan olmanın yeme bozukluğu riski olması ise araştırmamızda bir diğer bulgudur. Drieberg, McEvoy, Hoiles, Shu ve Egan (2019) 231 katılımcı ile mükemmeliyetçilik, yeme bozuklukları semptomları, depresyon ve kaygı değişkenleri ile birlikte yapısal eşitlik modelini kullanarak bir araştırma yapmışlardır. Yeme bozuklukları semptomları ile kaygı arasındaki korelasyon 0.66 olarak saptanmıştır. Kaygı arttıkça yeme bozukluğu semptomlarında artış olmaktadır. Araştırmada üç farklı model uyum göstermektedir. Bu modellerden ikisine göre ise kaygı değişkeni yeme bozuklukları semptomlarının hem doğrudan hem de aracı değişken olarak anlamlı açıklayıcıdır. Aracılık etkisi mükemmeliyetçilik ve yeme bozuklukları semptomları arasındadır. Bir başka çalışmaya göre ise anoreksiya nervoza ve bulimiya nervozası olan kişilerin %64'üne kaygı bozuklukları eşlik etmektedir. Kaygılı kişilik yapısı yeme bozukluğu gelişmeden ortalama 5 sene öncesinde ortaya çıkmaktadır. Stresli, başa çıkma becerileri eksik kişiler davranışlarının kontrolü kaybetmekten korkmakta, endişe ve gerginliğin eşlik ettiği kaygıyı aşmaya çalışmaktadırlar. Kaygılı anlarında insanlar bir şeyler yemeyi öğrenmekte, bu yolla kaygıları ile baş etmeye çalışmaktadırlar. Bu durum ise bir döngüye yol açmakta, yeme bozukluğu semptomlarını ve yeme bozukluğu riskini sürekli hale getirmektedir (Varnado ve ark., 1997).

Araştırmamıza göre aile yemeklerine düzenli katılım yeme bozukluğu geliştirme riskini azaltmakta, romantik ilişkiye sahip olma ise, riski arttırmaktadır. Aile, bireyler için ortak karar alabilme, aynı ortamı paylaşabilme, fiziksel ve psikolojik ihtiyaçları karşılama, sevilme, uyum sağlama, birlikte büyüme gibi ihtiyaçları karşılama

kurumudur. Fakat yeme bozukluğuna sahip olan bireylerin olduğu ve olmadığı ailelerle yapılan araştırma sonuçlarına bakıldığında, yeme bozukluğuna sahip birey bulunan aileler, ilişkilerini daha kötü ve aile işlevini güçsüz görmektedirler (Holtom-Viesel ve Allan, 2014). Aşırı korumacı, duygusal tepkisizliğin olduğu ve kuşaklar arasında müdahalenin olabildiği ailelerde yeme bozukluğuna sahip bireylerin olması olasıdır (Mayhew, Pigeyre, Couturier ve Meyre, 2018). Aile yemeklerine düzenli katılımın, kızlarda bozulmuş yeme davranışlarını önleyen bir etken olduğu bulunmuştur (Neumark-Sztainer, Wall, Story, ve Fulkerson, 2004). 13.000 çocuk ve ergen ile yapılan bir çalışmaya göre aile yemeklerine katılım, müshil kullanımını, tıknırcasına yeme davranışını ve sık sık diyet yapma davranışını azaltmaktadır. Aile yemeklerine katılım, bu davranışları kızlarda anlamlı olarak azaltırken, azalma erkeklerde istatistiksel olarak anlamlı değildir (Haines, Gillman, Rifas-Shiman, Field ve Austin, 2010). Kızlara göre aile yemekleri eğlenceli geçirilen vakit olarak görülmekte ve yeme bozukluğunda koruyucu etken olarak görülmektedir. Buna ek olarak aile yemekleriyle ebeveynler, çocuklarına sağlıklı besin tüketimi için rol model olmakta ve birlikte vakit geçirmek için zaman sağlamaktadır. Böylelikle sağlıklı yeme davranışlarının gelişimi sağlanmaktadır (Neumark-Sztainer, 2009). Aile yemeklerine katılımın yeme bozukluğu riskini önleme üzerindeki etkisi açıktır. Üniversite öğrencisi kadınlar, üniversite okumak için ailelerinden ayrılabilir. Buna ek olarak kültürümüzün özelliği olan aşırı korumacı anne baba davranışları ve geniş aile içindeki kuşaklar arası müdahalecilik kadınlarda yeme bozukluğu riski yaratıyor olabilir.

Mental olarak sağlıklı olan insanların romantik ilişkiye sahip olma ihtimali daha fazladır. Fakat ilişkinin getirdiği stres, ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiye sebep olabilmektedir. Bunlardan biri ise yeme bozukluklarıdır (Braithwaite ve Holt-Lunstad, 2017). Yol analizi yöntemi kullanılan 350 kadın katılımcı ile yapılan bir çalışmada ilişkisel problemlerin depresif ve kaygılı olmaya yol açtığı, bunun da tıknırcasına yeme ve olumsuz yeme davranışlarına yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır (Ansell, Grilo ve White, 2011). Hart, Chow ve Tan (2017) romantik ilişkisi olan 137 üniversite öğrencisi ile vücut algısı, diyet davranışları ve vücut hakkında konuşma davranışlarını incelemişlerdir. İlişki içinde vücut hakkında olumsuz konuşmanın olması, diyet yapma, zayıf kalmaya çalışma, tıknırcasına yeme gibi davranışlara yol açmaktadır. Vücut hakkında olumlu konuşma ise BKİ ve patolojik yeme davranışlarını azaltmaktadır.

Araştırmamızın sonucuna göre alkol kullanma değişkeni, yeme bozukluğu riski üzerinde anlamlı bir değişken değildir. Müller, Loeber, Söchtig, Te Wildt ve De Zwaan (2015)'in 128 kadın erkek katılımcı ile yaptıkları araştırmaya göre erkekler ve kadınlar için alkol tüketimi ile yeme bozukluğu arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Buna ek olarak, yeme bozukluğuna sahip olan kişilerde alkol kullanımının yüksek olduğu belirtilmektedir. Başka bir araştırma sonucu, yeme bozukluğu olanlarda ve yeme bozukluğu riski taşıyanlarda alkol kullanımını dürtüsellik, başa çıkma becerisinin eksikliği ve olumsuz duygulanım ile açıklamaktadır (Mikheeva ve Tragesser, 2016). Mustelin, Latvala, Raevuori, Rose, Kaprio ve Keski-Rahkonen (2016)'in 182 katılımcıyla yaptıkları araştırmada 16, 24 ve 34 yaşındaki alkol problemleri ile yeme bozuklukları ilişkisini değerlendirmişlerdir. Yeme bozukluğu olan katılımcılar 16 yaşında iken ciddi derece alkol aldıklarını, bu durumun yetişkinliğe geçip 24 yaşına geldiklerinde de devam ettiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, herhangi bir yeme bozukluğu tanısı olmayan akranlarından daha fazla alkol tükettiklerini raporlamışlardır. Fakat 30'lu yaşlarında alkol tüketim sıklığının azaldığını belirtmişlerdir. Ek olarak Dünya Sağlık Örgütü'ne (2014) göre Türkiye kişi başına alkol tüketiminde 191 ülke arasında 153. ve 34 OECD ülkesi arasında sonuncu sıradadır (OECD, 2013). Alkol kullanma davranışının ülkemizde yaygın olmaması nedeniyle yeme bozukluğu üzerinde bir risk teşkil etmediği düşünülmektedir.

Araştırma, üniversite öğrencilerinde yeme bozukluğunda etkili olan değişkenleri ülkemizde çok fazla değişkenle inceleyen bir araştırmadır. Buna rağmen araştırmada bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Daha sonraki araştırmalarda farklı şehirlerde öğrenim gören üniversite öğrencilerine de ulaşılabilir. Örneklem sayısı artırılarak daha kapsayıcı sonuçlara ulaşılabilir. Daha farklı örnekleme yöntemleri ile yapılacak

çalışmalar daha farklı bakış açılarının ortaya konmasına imkân sağlayabilir. Bu araştırmada lojistik regresyon analizi ile yeme bozukluğu riski üzerinde etkili olan değişkenler gösterilmiştir. Karma araştırma desenleri kullanılarak aynı grup içinde nicel sonuçlar nitel olarak açıklanabilir veya nitel olarak ortaya konan model yol modeli ile test edilebilir.

Gelecek araştırmalarda, bu araştırmadaki risk etmenleri özellikle riskin en fazla olduğu ergen grupta çalışılabilir. Yetişkin grupta yeme bozukluğu riskini ortaya koyan araştırmalar yapılabilir. Yeme bozukluğu riskini ergen grupta değerlendirme için bir ölçme aracının geliştirilmesi veya uyarlaması yapılabilir; çünkü bu grup için yeme bozukluğu riskini değerlendiren bir ölçme aracı yoktur. Yeme bozukluğu riski taşıyan kişiler ile nitel araştırma tasarlanarak derinlemesine açıklamalar üretilebilir. Yeme bozukluğu riski ile ilişkili olabilecek depresyon, kaygı, vücut algısı, mükemmeliyetçilik, kişilik özellikleri, diyet kalitesi, öğün düzeni değişkenleri ile yapısal eşitlik modeline dayalı ilişkisel çalışmalar planlanabilir.

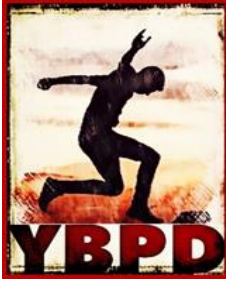
Araştırma sonuçlarına dayanarak üniversite öğrencileri için yeme bozukluğunu önleyici psiko-sosyal müdahale programları ve grupla psikolojik danışma oturumları yapılandırılabilir. Her bir risk değişkeni bir oturumun konusu olabilir. Multi-disipliner bir yaklaşımla içerisinde psikolog, psikolojik danışman, beslenme uzmanının bulunduğu önleyici eğitim programları oluşturulabilir. Yeme bozukluğu riski taşıyan üniversite öğrencilerinin psikolojik danışma hizmetine ve diyetisyenlere ulaşımı sağlanabilir.

Kaynakça

- Alantar, Z., & Maner, F. (2008). Bağlanma kuramı açısından yeme bozuklukları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9, 97-104.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). *DSM-5 tanı ölçütleri başvuru el kitabı*. Ankara: HYB Yayıncılık.
- Ansell, E.B., Grilo, C.M., & White, M.A. (2011). Examining the interpersonal model of binge eating and loss of control over eating in women. *International Journal of Eating Disorders*, 45(1), 43-50.
- Anzengruber, D., Klump, K.L., Thornton, L., Brandt, H., Crawford, S., Fichter, M.M., Bulik, C.M. & et al. (2006). Smoking in eating disorders. *Eating Behaviors*, 7(4), 291-299.
- Aydemir, Ö., Köksal, B., Yalın-Sapmaz, Ş., & Yüceyar, H. (2015). Kadın üniversite öğrencilerinde REZZY Yeme Bozuklukları Ölçeği Türkçe formunun güvenilirlik ve geçerliliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16, 31-35.
- Braithwaite, S., & Holt-Lunstad, J. (2017). Romantic relationships and mental health. *Current Opinion in Psychology*, 13, 120-125.
- Chao, A.M., Grilo, C.M., & Sinha, R. (2016). Food cravings, binge eating, and eating disorder psychopathology: Exploring the moderating roles of gender and race. *Eating Behaviors*, 21, 41-47.
- Cheng, Z.H., Perko, V.L., Fuller-Marashi, L., Gau, J.M., & Stice, E. (2019). Ethnic differences in eating disorder prevalence, risk factors, and predictive effects of risk factors among young women. *Eating Behaviors*, 32, 23-30.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve Lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Desai, M.N., Miller, W.C., Staples, B., & Bravender, T. (2008). Risk factors associated with overweight and obesity in college students. *Journal of American College Health*, 57(1), 109-114.
- Drieberg, H., McEvoy, P.M., Hoiles, K.J., Shu, C.Y., & Egan, S.J. (2019). An examination of direct, indirect and reciprocal relationships between perfectionism, eating disorder symptoms, anxiety, and depression in children and adolescents with eating disorders. *Eating Behaviors*, 32, 53-59.
- Erol, A., Toprak, G., Yazıcı, F., & Erol, S. (2000). Üniversite öğrencilerinde yeme bozukluğu belirtilerini yordayıcı olarak kontrol odağı ve benlik saygısının karşılaştırılması. *Klinik Psikiyatri*, 3, 147-152.
- Fairburn, C.G., Cooper, Z., Doll, H.A., & Welch, S.L. (1999). Risk factors for anorexia nervosa: Three integrated case-control comparisons. *Archives of General Psychiatry*, 56, 468-476.
- Fairburn, C.G., Welch, S.L., Doll, H.A., Davies, B.A., & O'Connor, M.E. (1997). Risk factors for bulimia nervosa: A community-based casecontrol study. *Archives of General Psychiatry*, 54, 509-517.
- Grilo, C.M. (2013). Why no cognitive body image feature such as overvaluation of shape/weight in the binge eating disorder diagnosis? *International Journal of Eating Disorders*, 46(3), 208-211.
- Haines, J., Gillman, M.W., Rifas-Shiman, S., Field, A.E., & Austin, S. B. (2010). Family dinner and disordered eating behaviors in a large cohort of adolescents. *Eating Disorders*, 18(1), 10-24.
- Hart, E., Chow, C.M., & Tan, C.C. (2017). Body talk, weight status, and pathological eating behavior in romantic relationships. *Appetite*, 117, 135-142.
- Hoek, W.H., & Hoeken, D. (2003). Review of the prevalence and incidence of eating disorders. *International Journal of Eating Disorders*, 34, 383-396.

- Holtom-Viesel, A., & Allan, S. (2014). A systematic review of the literature on family functioning across all eating disorder diagnoses in comparison to control families. *Clinical Psychology Review, 34*(1), 9-43.
- Kroplewski, Z., Szcześniak, M., Furmańska, J., & Gójska, A. (2019). Assessment of family functioning and eating disorders-the mediating role of self-esteem. *Frontiers in Psychology, 10*, 1-13.
- Lafrance Robinson, A., Kosmerly, S., Mansfield-Green, S., & Lafrance, G. (2014). Disordered eating behaviours in an undergraduate sample: Associations among gender, body mass index, and difficulties in emotion regulation. *Canadian Journal of Behavioural Science, 46*(3), 320-326.
- Leedy, P.D. & Ormrod, J.E. (2010). *Practical research: Planning and design*. Boston: Pearson Educational International.
- Leon, G.R., Fulkerson, J.A., Perry, C.L., Keel, P.K., & Klump, K.L. (1999). Three to four year prospective evaluation of personality and behavioral risk factors for later disordered eating in adolescent girls and boys. *Journal of Youth and Adolescence, 28*(2), 181-196.
- Lilenfeld, L.R.R., Wonderlich, S., Riso, L.P., Crosby, R., & Mitchell, J. (2006). Eating disorders and personality: A methodological and empirical review. *Clinical Psychology Review, 26*(3), 299-320.
- Long, J.S. (1997). *Regression models for categorical and limited dependent variables*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Martin, G.C., Wertheim, E.H., Prior, M., Smart, D., Sanson, A., & Oberklaid, F. (2000). A longitudinal study of the role of childhood temperament in the later development of eating concerns. *International Journal of Eating Disorders, 27*(2), 150-162.
- Mayhew, A.J., Pigeyre, M., Couturier, J., & Meyre, D. (2018). An evolutionary genetic perspective of eating disorders. *Neuroendocrinology, 106*(3), 292-306.
- Mikheeva, O.V., & Tragesser, S.L. (2016). Personality features, disordered eating, and alcohol use among college students: A latent profile analysis. *Personality and Individual Differences, 94*, 360-365.
- Mustelin, L., Latvala, A., Raevuori, A., Rose, R.J., Kaprio, J., & Keski-Rahkonen, A. (2016). Risky drinking behaviors among women with eating disorders-A longitudinal community-based study. *International Journal of Eating Disorders, 49*(6), 563-571.
- Müller, A., Loeber, S., Söchtig, J., Te Wildt, B., & De Zwaan, M. (2015). Risk for exercise dependence, eating disorder pathology, alcohol use disorder and addictive behaviors among clients of fitness centers. *Journal of Behavioral Addictions, 4*(4), 273-280.
- Nederkoorn, C., Braet, C., Van Eijs, Y., Tanghe, A., & Jansen, A. (2006). Why obese children cannot resist food: The role of impulsivity. *Eating Behaviors, 7*(4), 315-322.
- Neumark-Sztainer, D. (2009). Preventing obesity and eating disorders in adolescents: What can health care providers do? *Journal of Adolescent Health, 44*(3), 206-213.
- Neumark-Sztainer, D., Wall, M., Story, M., & Fulkerson, J.A. (2004). Are family meal patterns associated with disordered eating behaviors among adolescents? *Journal of Adolescent Health, 35*(5), 350-359.
- OECD. (2013). *Health at a Glance 2013 OECD indicators*. <https://www.oecd.org/els/health-systems/Health-at-a-Glance-2013.pdf>, Erişim tarihi: 5.07.2019.
- Peden, J., Stiles, B. L., Vandehey, M., & Diekhoff, G. (2008). The effects of external pressures and competitiveness on characteristics of eating disorders and body dissatisfaction. *Journal of Sport and Social Issues, 32*(4), 415-429.
- Polivy, J., & Herman, C.P. (2002). Causes of eating disorders. *Annual Review of Psychology, 53*, 187-213.

- Redman, L.M., Martin, C.K., Williamson, D.A., & Ravussin, E. (2008). Effect of caloric restriction in non-obese humans on physiological, psychological and behavioral outcomes. *Physiology & Behavior*, 94(5), 643-648.
- Scott, C.L., Haycraft, E., & Plateau, C.R. (2019). Teammate influences on the eating attitudes and behaviours of athletes: A systematic review. *Psychology of Sport and Exercise*, 43, 183-194.
- Smink, F.R., Van Hoeken, D., & Hoek, H.W. (2012). Epidemiology of eating disorders: Incidence, prevalence and mortality rates. *Current Psychiatry Reports*, 14(4), 406-414.
- Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Uskun, E., & Şabaplı, A. (2013). Lise öğrencilerinin beden algıları ile yeme tutumları arasındaki ilişki. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 12(5), 519-528.
- Ünsal, A., Ayrancı, Ü., Arslan, G., Tozun, M., & Çalık, E. (2010). Kütahya, Türkiye'deki erkek ve kız öğrenciler arasındaki depresyon ve yeme bozuklukları arasındaki ilişki. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 11, 112-119.
- Vardar, E., & Erzen, M. (2011). Ergenlerde yeme bozukluklarının yaygınlığı ve psikiyatrik eş tanıları: İki aşamalı toplum merkezli bir çalışma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22, 205-212.
- Varnado, P.J., Williamson, D.A., Bentz, B.G., Ryan, D.H., Rhodes, S.K., O'Neil, P.M., ... & Barker, S.E. (1997). Prevalence of binge eating disorder in obese adults seeking weight loss treatment. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity*, 2(3), 117-123.
- Wade, T.D., Keski-Rahkonen, A., & Hudson, J.I. (2011). Epidemiology of eating disorders. *Textbook of Psychiatric Epidemiology*, 343-360.
- WHO. (2014). *Global status report on alcohol and health 2014*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112736/9789240692763_eng.pdf?sequence=1, Erişim tarihi: 5.07.2019.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

ÇEKİŞMELİ BOŞANMA SÜRECİNDEKİ BİREYLERİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİ VE BİLİŞSEL ESNEKLİK DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ*

Seda ORAL¹, Şahide Güliz KOLBURAN²

ÖZ

Bu araştırma İstanbul İli Anadolu Adalet Sarayı'nda çekişmeli boşanma davası devam etmekte olan bireylerin empatik eğilim düzeyleri ve bilişsel esneklik düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi amacı ile gerçekleştirilmiş nicel bir araştırmadır. Araştırmanın evrenini 2018-2019 yıllarında İstanbul Anadolu Adalet Sarayı 1,2,3,...23. Aile Mahkemeleri'nde çekişmeli boşanma sürecinde olan 98 (%59.4) kadın 67 erkek (%40.6) toplamda 165 kişi oluşturmuş olup katılımcılara Kişisel Bilgi Formu aracılığı ile sorular sorulmuş ardından Empatik Eğilim Ölçeği ve Bilişsel Esneklik Ölçeği uygulanmıştır. Verilerin analizi için SPSS 24.0 kullanılmış olup analizlerde puanların normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiştir. Basıklık ve çarpıklık puanının normal olduğu görülmüş olup ölçek puanlarının normal dağıldığı belirlenmiştir. Bu kapsamda hipotez testlerinde parametrik test teknikleri kullanılmıştır. Puanların sosyodemografik özelliklere göre anlamlı farklılık gösterme durumunun incelenmesi için t testi ve ANOVA testi k (k>2) gruplu değişkenlerin analizinde kullanılmıştır. Aynı zamanda puanlar arasındaki ilişkiyi incelemek amacı ile Pearson Korelasyon Testi kullanılmıştır. Yapılan analizler ve elde edilen bulgular doğrultusunda bireylerin empatik eğilim düzeyiyle cinsiyet, herhangi bir işte çalışma durumu ve boşanma kararı veren tarafın kim olduğu konularında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bilişsel esneklik düzeyleri ile ise cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, diğer eşin eğitim düzeyi, evlenme şekli, çocuk sayısı, boşanmaya karar veren tarafın kim olduğu, boşanma sürecinde diğer eşin talep ve beklentileri anlama durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Boşanma, Empatik Eğilim, Bilişsel Esneklik, Aile

THE INVESTIGATION OF EMPATHETIC TENDENCY LEVEL AND COGNITIVE FLEXIBILITY LEVEL AMONG INDIVIDUALS HAVING ONGOING PROCESS OF CONTESTED DIVORCE ACCORDING TO SOME VARIABLES

ABSTRACT

This is a quantitative research aimed to analyze the investigation of empathetic tendency level and cognitive flexibility level among individuals having ongoing process of contested divorce according to some variables at Anadolu Justice Palace, in the city of Istanbul. The population of the research is composed by 165 individuals 98 female (% 59,4) and 67 male (% 40,6) having ongoing process of contested divorce in family courts number 1, 2, 3, ..., 23 of Istanbul Anadolu Justice Palace in the years 2018-2019. Several questions were asked to the participants via Personal Information Form, then Empathetic Tendency Scale and Cognitive Flexibility Scale were given. In data analysis SPSS 24.0 was used, in order to identify suitability of the scores to normal distribution kurtosis and skewness were analyzed. It was seen that kurtosis and skewness were normal, and it was also found that scores of the scales were normally distributed. In this context, parametric test methods were used for the hypothesis testings. T-test was used for analyzing whether the scores would show significant difference according to sociodemographic characteristics, and ANOVA was used for the analysis of k-grouped (k>2) variables. Pearson Correlation Test was used in the analysis of relationship between scores. Findings having through these analysis show that significant relationship between empathetic tendency and the issues of gender, having a job, party deciding to divorce. It was found out that there is a significant relationship between individuals' cognitive flexibility level and gender, age, educational level, his/her spouse's educational level, type of the marriage, number of children, party deciding to divorce, the level of understanding other party's expectations through divorce process.

Key Words

Divorce, Empathic Tendency, Cognitive Flexibility, Family

*Bu makale Seda Oral'ın İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Şahide Güliz Kolburan'ın danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinin özetidir.

¹Sosyal Hizmet Uzmanı, Anadolu Adliyesi, İstanbul, e-mail: sedaoral@stu.aydin.edu.tr, ORCID:0000-0002-8386-4378

²Dr., İst. Aydın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, e-mail: sahidegulizkolburan@aydin.edu.tr, ORCID:0000-0002-7403-6933

Alıntılama: Oral, S., Kolburan, Ş.G. (2019). Çekişmeli boşanma sürecindeki bireylerin empatik eğilim düzeyleri ve bilişsel esneklik düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 165-178.

Giriş

Boşanma; evliliği gerçekleştirmiş her iki birey de yaşamına devam ediyorken evlilik birliğinin yasal yollarla bitirilmesi (Akıntürk, 1996, s.252). Türkaslan (2007)'in belirttiği gibi bağımsız olan iki kişinin gerçekleştirdiği ve ortak bir hayat oluşturmayı hedefledikleri bu durum beraberinde anlaşmazlık, gerilim gibi sorunları getirebilmektedir. Bu da boşanmalara sebebiyet verebilir. Evliliğin gerçekleştirilmesi gibi boşanmanın gerçekleştirilmesi de yasal yollar ile yapılır. Boşanma ile birlikte bireylerin yaşam alanları, sosyal çevreleri hatta iş yaşamları değişebilmektedir. Boşanma aşaması beraberinde sosyoekonomik problemler ve yalnız anne-baba olmak gibi sorunlara yol açabilmektedir. Fakat boşanmanın etkisi kişinin sosyal çevresi, ekonomik gücü gibi değişkenlere göre farklılaşabilir. Boşanma sürecinin yıpratıcı özelliğinden bireyler etkilenebilir (Aksoy, 2017).

İnsan hayatındaki en zorlu süreçlerden olan boşanma süreci Mert (2017)'in belirttiği gibi, bireylerin yıpranma payının yüksek ve yaşam motivasyonunun düşük olabileceği bir dönemdir. Özellikle tarafların müşterek çocuğun velayeti, mal paylaşımı vb. gibi konular anlaşmazlık yaşamaları sebebi ile çekişmeli olarak devam eden boşanma davası sürecinde olmaları ve sürecin ortalama iki yıl sürüyor olması bireylerin psikososyal hayatını olumsuz etkileyebilmektedir (Mert, 2017). Eşler arasında meydana gelen iletişimsel aksamlar boşanma nedenlerinin zeminini oluşturabilmektedir. İletişim esnasında empati gösterebilme; evlilik hayatındaki problemlerin çözülmesine fayda sağlayabileceği gibi boşanma sürecinde de aynı etkiye sahiptir (Dökmen, 2014).

İnsan ırkı geçmişten bugüne sık sık değişimlerle karşı karşıya kalmıştır. Hayatta kalabilmesi için bu değişimlerle baş etmek durumunda kalmıştır. Süreç içerisinde karşılaşılan zorluklar farklılaşmış olsa da insan ırkının başa çıkma zorunluluğu devam etmektedir. Bu zorunluluk karşısında gösterebileceği en etkili davranışlardan biri de esneklik olmuştur (Thurston ve Runco, 1999). Bilişsel esneklik kavramına baktığımızda Erdener (2003)'in vurguladığı gibi en basit tanımı ile alternatif üretebilmektir. Bilişsel esneklik düzeyi yüksek olan kişiler olaylar karşısında konsantrasyon sağlar ve problem çözücü rol üstlenirler. Çevredeki beklenmedik değişimlere açıktırlar. Grattan, Bloomer, Archambault ve Eslinger (1994)'in yaptığı çalışmaya göre beyinde meydana gelen zedelenme ardından bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri ile empati düzeylerinin düştüğü saptanmış olup bilişsel esneklik düzeyi ile empatik eğilim düzeyi arasında doğru orantı olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada, çekişmeli boşanma sürecinde olan bireylerin empatik eğilim düzeyleri ve bilişsel esneklik düzeylerinin cinsiyetlerine, yaşlarına, evlenme şekillerine, eğitim düzeylerine, boşanma sürecinde profesyonel yardım alıp almama durumlarına, evlilik süresine, evliliğin gerçekleştirildiği yaşa, çocuk sahibi olup olmama durumuna, çocuk sayısına ve boşanma davasının açılmasının öncelikli nedenine göre farklılık gösterir mi? sorusuna yanıt aranmıştır.

Yöntem

Araştırma nicel araştırma türlerinden betimsel tarama modeli bir çalışmadır. Araştırmaya dâhil edilen bireylere Kişisel Bilgi Formu, Empatik Eğilim Ölçeği ve Bilişsel Esneklik Ölçeği uygulanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul İl'inde çekişmeli boşanma sürecinde olan bireyler, araştırmanın örneklemini ise İstanbul Anadolu Adalet Sarayı 1.,2.,3.,...23. aile mahkemelerinde 2018-2019 yıllarında çekişmeli boşanma davaları devam etmekte olan bireyler oluşturmaktadır. Çalışma grubunu 98'i kadın 67'si erkek olmak üzere 165 kişiden oluşmaktadır. Buna bağlı olarak çalışmada oranlı küme örneklem şekli uygulanmıştır. Araştırma için Adalet Bakanlığı'ndan ve İstanbul Aydın Üniversitesi'nden gerekli izinler alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu; araştırmacı tarafından düzenlenmiş olup bireylerin cinsiyet, yaş, çalışma durumunu, eğitim durumu, eşlerinin eğitim durumunu, evlenme şeklini,

evlilik yaşını, çocuk sayısını, evlilikteki problemlerin çözümüne yönelik profesyonel destek alıp almama durumunu, boşanma kararını kimin verdiğini, boşanma aşamasında diğer eşin talep ve beklentilerini anlayabilme durumunu belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Empatik Eğilim Ölçeği; Dökmen (1988) tarafından empatik duyarlılığı olan kişilerin kişilik özellikleri dikkate alınarak hazırlanmış olan likert türü bir ölçme aracıdır. Ölçek 20 maddeden oluşmaktadır. 5'li likert tipi bir ölçektir. Bireylerin her bir madde için işaretlediği sayı bireyin o maddeye ilişkin puanını oluşturmaktadır. Ölçekte 8 madde negatif yazılmış olup, bunların planlaması tersine çevrilerek yapılmaktadır. Empatik Eğilim Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Dökmen (1988) ve Tanrıdağ (1992) tarafından yapılmış Cronbach Alpha değeri 0.82 bulunmuştur.

Bilişsel Esneklik Ölçeği; Kişinin bilişsel esneklik düzeyini ölçmeyi amaçlayan ölçek, Martin ve Rubin (1995) tarafından geliştirilmiş ve Çelikkaleli (2014) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. 6'lı likert tipi derecelendirmenin (1-kesinlikle katılmıyorum, 2-katılmıyorum, 3-biraz katılmıyorum, 4-biraz katılıyorum, 5-katılıyorum 6-kesinlikle katılıyorum) kullanıldığı bir ölçektir. Toplam puan her maddeye verilen yanıtların toplanması ile elde edilmektedir. Yüksek puanlar yüksek düzeyde bilişsel esnekliği gösterirken düşük puanlar düşük bilişsel esnekliği göstermektedir. Ölçeğe ilişkin farklı çalışmalarda elde edilen Cronbach Alfa katsayıları 0.72 ile 0.87 arasında değişmektedir. Bir hafta ara ile yapılan iki uygulama sonucunda ölçeğin test tekrar test güvenilirlik katsayısının 0.83 olduğu bildirilmiştir.

Verilerin analizi

Analiz sürecine başlamadan puanların normal dağılım uygunluğunun belirlenmesi için basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiştir. Ölçek puanının basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında olması normal dağılım için yeterli görülmektedir (Groeneveld ve Meeden, 1984; Moors, 1986; Hopkins ve Weeks, 1990; De Carlo, 1997). Değerler incelendiğinde her bir puanın basıklık ve çarpıklık katsayılarının -3 ile +3 arasında olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre ölçek puanlarının normal dağıldığı belirlenmiştir. Bu kapsamda hitopez testlerinde parametrik test teknikleri kullanılmıştır. Puanların sosyodemografik özelliklere göre anlamlı farklılık gösterme durumunun incelenmesi için t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. t-testi, 2 gruplu demografik değişkenlerin analizinde kullanılırken ANOVA testi k ($k > 2$) gruplu değişkenlerin analizinde kullanılmıştır. Bununla birlikte puanlar arasındaki ilişkinin incelenmesinde Pearson Korelasyon Testi kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde çekişmeli boşanma sürecindeki bireylerin bazı sosyo-demografik özellikleri ve bu özellikler ve bilişsel esneklik, empatik eğilim düzeylerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. Boşanma sürecindeki bireylerin sosyo-demografik özellikleri

		n	%
Cinsiyet	Kadın	98	59.4
	Erkek	67	40.6
Yaş	26-35 yaş aralığı	63	38.2
	36-56 yaş aralığı	102	61.8
Çalışma Durumu	Evet	89	56.7
	Hayır	68	43.3
Eğitim Durumu	Okur-yazar	1	0.6
	İlköğretim	55	33.3
	Lise	36	21.8
	Üniversite	60	36.4
	Yüksek lisans\Doktora	13	7.9
Eş Eğitim Durumu	Okur-yazar	2	1.2
	İlköğretim	59	35.8
	Lise	39	23.6
	Üniversite	56	33.9

	Yüksek lisans\Doktora	9	5.5
Şu andaki eşinizle nasıl evlendiniz?	Tanışıp anlaşarak	85	51.5
	Görücü usulü\İsteyerek	76	46.1
	Görücü usulü\İstemeyerek	4	2.4
	Diğer	0	0.0
Ne kadar süredir evlisiniz?	0-1 yıl	8	4.8
	1-5 yıl arası	43	26.1
	6-10 yıl arası	37	22.4
	11-15 yıl arası	12	7.3
	16-20 yıl arası	7	4.2
Kaç yaşında evlendiniz?	21 ve sonrası	58	35.2
	20 yaş altı	24	15
	20-25 yaş arası	66	41.3
	26-30 yaş arası	46	28.8
	31-35 yaş arası	20	12.5
Kaç çocuğunuz var?	36-40 yaş arası	4	2.5
	Yok	17	10.3
	Tek çocuk	38	23
	İki çocuk	60	36.4
Evliliğiniz süresince sorunların çözümüne yönelik profesyonel yardım (aile danışmanlığı vs.) aldınız mı?	Üç veya daha fazla	50	30.3
	Evet	58	35.8
Boşanma konusunda kararı kim verdi?	Hayır	104	64.2
	Eşim	16	9.7
	Ben	90	54.5
Eşinizin boşanma aşamasında taleplerinizi ve beklentilerinizi anlayabildiğini düşünüyor musunuz?	İkimiz birlikte	59	35.8
	Evet	23	14
	Hayır	140	85.4

Çalışmaya katılan bireylerin %59.4'ü kadın, %40.6'sı erkektir. Buna göre bireylerin büyük bir çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu gözlemlenebilmektedir. Bireylerin %61.8'i 36 ile 56 yaş aralığında, %38.2'si ise 26 ile 35 yaş aralığındadır. Bireylerin %56.7'si çalışırken %43.3'ü çalışmamaktadır. Buna göre bireylerin büyük bir bölümünün çalıştığı söylenebilmektedir. Çalışmaya katılan bireylerin %36.4'ü üniversite mezunu, %33.3'ü ilköğretim mezunu, %21.8'i lise mezunudur. Çalışmadaki bireylerin %35.8'nin eşleri ilköğretim mezunu, %33.9'unun eşi üniversite mezunu, %23.6'sının eşi ise lise mezunudur. Çalışmaya katılan kişilerin %51.5'i eşi ile tanışıp anlaşarak evlenmiş, %46.1'i eşi ile görücü usulü\isteyerek evlenmiş, %2.4'ü ise görücü usulü\istemeyerek eşi ile evlenmiştir. Buradan bireylerin yarısından fazlasının eşi ile tanışıp anlaşarak evlendiği söylenebilmektedir. Çalışmaya katılan bireylerin %35.2'si 21 yıl ve daha fazla bir süredir evli, %26.1'i 1 ile 5 yıl aralığında evli, %22.4'ü 6 ile 10 yıl aralığında evli, %7.3'ü 11 ile 15 yıl aralığında evli olduğu gözlemlenebilmektedir. Bireylerin %41.3'ü 20 ile 25 yaş aralığında evlenmiş, %28.8'i 26 ile 30 yaş aralığında evlenmiş, %15'i 20 yaş altında evlenmiş, %12.5'i 31 ile 35 yaş aralığında evlenmiştir. Bireylerin büyük bir bölümünün 20 ile 25 yaş aralığında evlendiği gözlemlenebilmektedir. Çalışmaya katılan kişilerin %36.4'ünün iki tane, %30.3'nün üç veya üçten fazla, %23'nün tek çocuğu bulunmaktadır. Kişilerin %10.3'nün çocuğu bulunmamaktadır. Evliliği süresince sorunların çözümüne yönelik profesyonel yardım alan kişiler %35.8'iken almayan kişiler %64.2'dir. Boşanma konusunda kendisi karar veren bireyler %54.5'iken %35.8'i boşanma konusunda eşler ikisi birlikte karar vermiş, %9.7'sinin ise boşanma konusunda kararı eşi vermiştir. Eşinin boşanma aşamasında talep ve beklentilerini anlayabildiğini düşünen bireyler %14, eşinin boşanma aşamasında talep ve beklentilerini anlayamadığını düşünen bireyler ise %85.4'tür. Buna göre çalışmaya katılan bireylerin büyük bir çoğunluğu eşinin boşanma aşamasında talep ve beklentilerini anlayamadığını düşünmektedir.

Tablo 2. Bireylerin boşanma davasının açılmasının öncelikli nedenine ilişkin bulgular

			Hayır	Evet
	Şiddetli Geçimsizlik	n	30	136
		%	18.1	81.9
	Ekonomik Sorunlar	n	123	43
		%	74.1	25.9
Boşanma davasının açılmasının öncelikli nedeni	Eş tarafından şiddete maruz kalma	n	134	32
		%	80.7	19.3
	Aldatılma	n	130	36
		%	78.3	21.7
	Diğer	n	160	6
		%	96.4	3.6

Çalışmaya katılan bireylerin %81.9'u şiddetli geçimsizliğin boşanma davasının açılmasının öncelikli nedeni olduğunu, kişilerin %25.9'u ekonomik sorunların boşanma davasının açılmasının öncelikli nedeni olduğunu, kişilerin %19.3'ü eş tarafından şiddete maruz kalmanın boşanma davasının açılmasının öncelikli nedeni olduğunu, bireylerin %21.7'si aldatılmanın boşanma davasının açılmasının öncelikli nedeni olduğunu ileri sürmüştür.

Tablo 3. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının betimsel istatistikleri

	N	Minimum	Maksimum	\bar{X}	Ss	Çarpıklık	Basıklık
Bilişsel Esneklik	166	2.50	5.33	4.12	0.65	-0.437	-0.615
Empatik Eğilim	166	2.65	3.90	3.43	0.26	-0.782	0.740

Bilişsel esneklik puan ortalaması 4.12 ± 0.65 , empatik eğilim puan ortalaması 3.43 ± 0.26 dir. Çarpıklık ve basıklık değerleri -3 ile +3 aralığında olduğundan veriler normal dağılıma uygunluk göstermektedir.

Tablo 4. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılması

Cinsiyet		N	\bar{X}	Ss	t	p
Bilişsel Esneklik	Kadın	98	4.40	0.58	7.980	0.000*
	Erkek	67	3.70	0.52		
Empatik Eğilim	Kadın	98	3.54	0.20	7.054	0.000*
	Erkek	67	3.27	0.26		

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Çalışmaya katılan kadın ve erkekler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Kadınların bilişsel esneklik düzeyi erkeklerden daha yüksektir. Çalışmaya katılan kadın ve erkekler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Kadınların empatik eğilim düzeyi erkeklerden daha yüksektir.

Tablo 5. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının yaşa göre karşılaştırılması

Yaş		N	\bar{X}	Ss	t	p
Bilişsel Esneklik	26-35 yaş aralığı	63	4.37	0.60	4.126	0.000*
	36-56 yaş aralığı	102	3.96	0.64		
Empatik Eğilim	26-35 yaş aralığı	63	3.44	0.17	0.460	0.646
	36-56 yaş aralığı	102	3.42	0.30		

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Yaş aralığı farklı bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). 26 ile 35 yaş aralığında olan bireylerin bilişsel esneklik düzeyi daha yüksektir. Yaş aralığı farklı bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Tablo 6. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının çalışma durumuna göre karşılaştırılması

Çalışma Durumu		N	\bar{X}	Ss	t	p
Bilişsel Esneklik	Evet	89	4.09	0.59	-0.385	0.701
	Hayır	68	4.13	0.74		
Empatik Eğilim	Evet	89	3.38	0.22	-2.241	0.027*
	Hayır	68	3.48	0.31		

(* $p<0.05$, ** $p<0.01$, *** $p<0.001$)

Çalışan ve çalışmayan bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$). Çalışan ve çalışmayan bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Çalışmayan bireylerin empatik eğilim düzeyi daha yüksektir.

Tablo 7. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının eğitim durumuna göre karşılaştırılması

Eğitim Durumu		N	\bar{X}	Ss	F	p
Bilişsel Esneklik	Okuryazar-İlköğretim	56	3.91	0.71	3.389	0.020*
	Lise	36	4.10	0.63		
	Üniversite	60	4.28	0.59		
	Yüksek lisans\Doktora	13	4.22	0.58		
Empatik Eğilim	Okuryazar-İlköğretim	56	3.44	0.32	0.412	0.744
	Lise	36	3.46	0.26		
	Üniversite	60	3.41	0.19		
	Yüksek lisans\Doktora	13	3.40	0.25		

(* $p<0.05$, ** $p<0.01$, *** $p<0.001$)

Eğitim durumu farklı bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Üniversite mezunu bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en yüksek iken (4.28), okuryazar-ilköğretim mezunu bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en düşüktür. Eğitim durumu farklı bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Tablo 8. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının eş eğitim durumuna göre karşılaştırılması

Eş Eğitim Durumu		N	\bar{X}	Ss	F	p
Bilişsel Esneklik	Okuryazar-İlköğretim	61	3.95	0.71	3.223	0.024*
	Lise	39	4.06	0.62		
	Üniversite	56	4.29	0.60		
	Yüksek lisans\Doktora	9	4.34	0.50		
Empatik Eğilim	Okuryazar-İlköğretim	61	3.44	0.33	0.709	0.548
	Lise	39	3.46	0.22		
	Üniversite	56	3.40	0.19		
	Yüksek lisans\Doktora	9	3.36	0.28		

(* $p<0.05$, ** $p<0.01$, *** $p<0.001$)

Eşlerinin eğitim durumu farklı olan bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Eşinin öğrenim düzeyi yüksek lisans\doktora olan bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en yüksek iken (4.34) eşi okuryazar-ilköğretim mezunu olan bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en düşüktür. Eşlerinin eğitim durumu farklı olan bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Tablo 9. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının şu anki eş ile evlenme durumuna göre karşılaştırılması

Şu andaki eşinizle nasıl evlendiniz?		N	\bar{X}	Ss	F	p
Bilişsel Esneklik	Tanışıp anlaşarak	85	4.29	0.57	6.912	0.001*
	Görücü usulü\İsteyerek	76	3.92	0.70		
	Görücü usulü\İstemeyerek	4	3.98	0.56		
Empatik Eğilim	Tanışıp anlaşarak	85	3.44	0.23	0.723	0.487
	Görücü usulü\İsteyerek	76	3.41	0.29		
	Görücü usulü\İstemeyerek	4	3.56	0.23		

(* $p<0.05$, ** $p<0.01$, *** $p<0.001$)

Şu anki eşi ile evlenme durumu farklı olan kişiler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Tanışıp anlaşarak evlenen kişilerin bilişsel esneklik düzeyi en yüksek iken (4.29), görücü usulü\isteyerek evlenen kişilerin bilişsel esneklik düzeyi en düşüktür. Şu anki eşi ile evlenme durumu farklı olan kişiler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Tablo 10. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının evli olma süresine göre karşılaştırılması

Ne kadar süredir evlisiniz?		N	\bar{X}	Ss	F	p
Bilişsel Esneklik	0-1 yıl	8	4.17	0.63	2.258	0.065
	1-5 yıl arası	43	4.30	0.59		
	6-10 yıl arası	37	4.22	0.64		
	11-20 yıl arası	19	3.99	0.55		
	21 ve sonrası	58	3.95	0.71		
Empatik Eğilim	0-1 yıl	8	3.42	0.17	0.562	0.691
	1-5 yıl arası	43	3.40	0.18		
	6-10 yıl arası	37	3.40	0.23		
	11-20 yıl arası	19	3.43	0.31		
	21 ve sonrası	58	3.47	0.32		

Evli olma süresi farklı bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$). Evli olma süresi farklı bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Tablo 11. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının evlenme yaşına göre karşılaştırılması

Kaç yaşında evlendiniz?		N	\bar{X}	Ss	F	p
Bilişsel Esneklik	20 yaş altı	24	3.95	0.66	0.987	0.401
	20-25 yaş arası	66	4.19	0.70		
	26-30 yaş arası	46	4.19	0.58		
	31 yaş ve sonrası	24	4.07	0.56		
Empatik Eğilim	20 yaş altı	24	3.50	0.24	2.327	0.077
	20-25 yaş arası	66	3.45	0.27		
	26-30 yaş arası	46	3.43	0.22		
	31 yaş ve sonrası	24	3.32	0.27		

Evlenme yaşı farklı olan bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$). Evlenme yaşı farklı olan bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Tablo 12. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının çocuk sayısına göre karşılaştırılması

Kaç çocuğunuz var?		N	\bar{X}	Ss	F	p
Bilişsel Esneklik	Yok	17	4.08	0.51	3.111	0.028*
	Tek çocuk	38	4.38	0.57		
	İki çocuk	60	4.09	0.65		
	Üç veya daha fazla	50	3.96	0.71		
Empatik Eğilim	Yok	17	3.36	0.13	0.801	0.495
	Tek çocuk	38	3.40	0.20		
	İki çocuk	60	3.44	0.26		
	Üç veya daha fazla	50	3.46	0.32		

(* $p<0.05$, ** $p<0.01$, *** $p<0.001$)

Çocuk sayıları farklı olan bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0.05$). Tek çocuğu olan bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en yüksek iken (4.38), üç veya daha fazla çocuğa sahip bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en düşüktür. Çocuk sayıları farklı olan bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Tablo 13. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının profesyonel yardım alıp almama durumuna göre karşılaştırılması

Evliliğiniz süresince sorunların çözümüne yönelik profesyonel yardım(aile danışmanlığı vs.) aldınız mı?		N	\bar{X}	Ss	t	p
Bilişsel Esneklik	Evet	58	4.24	0.69	1.585	0.115
	Hayır	104	4.07	0.62		
Empatik Eğilim	Evet	58	3.41	0.23	-0.741	0.459
	Hayır	104	3.45	0.27		

Sorunların çözümüne yönelik profesyonel yardım alan kişiler ile almayan kişiler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$). Sorunların çözümüne yönelik profesyonel yardım alan kişiler ile almayan kişiler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Tablo 14. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının boşanma kararını veren bireye göre karşılaştırılması

Boşanma konusunda kararı kim verdi?		N	\bar{X}	Ss	F	p
Bilişsel Esneklik	Eşim	16	3.53	0.69	8.464	0.000*
	Ben	90	4.22	0.60		
	İkimiz birlikte	59	4.11	0.65		
Empatik Eğilim	Eşim	16	3.14	0.32	13.922	0.000*
	Ben	90	3.48	0.24		
	İkimiz birlikte	59	3.43	0.22		

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Boşanma kararını veren birey\ bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır (p<0.05). Boşanma kararını kendisi veren bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en yüksek iken (4.22) boşanma kararını eşi veren bireylerin bilişsel esneklik düzeyi en düşüktür (3.53). Boşanma kararını veren birey\ bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır (p<0.05). Boşanma kararını kendi veren bireylerin empatik eğilim düzeyi en yüksek iken (3.48), boşanma kararını eşi veren bireylerin empatik eğilim düzeyi en düşüktür (3.14).

Tablo 15. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının eşin boşanma aşamasında talep ve beklentilerini anlama durumuna göre karşılaştırılması

Eşinizin boşanma aşamasında taleplerinizi ve beklentilerinizi anlayabildiğini düşünüyor musunuz?		N	\bar{X}	Ss	t	p
Bilişsel Esneklik	Evet	23	4.40	0.41	3.204	0.002*
	Hayır	141	4.07	0.68		
Empatik Eğilim	Evet	23	3.45	0.17	0.697	0.489
	Hayır	141	3.42	0.27		

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Boşanma aşamasında eşinin talep ve beklentilerini anlayabildiğini düşünen bireyler ile düşünmeyen bireyler arasında bilişsel esneklik puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır (p<0.05). Boşanma aşamasında eşinin talep ve beklentilerini anlayabildiğini düşünen bireylerin bilişsel esneklik düzeyi daha yüksektir. Boşanma aşamasında eşinin talep ve beklentilerini anlayabildiğini düşünen bireyler ile düşünmeyen bireyler arasında empatik eğilim puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır (p>0.05).

Tablo 16. Bilişsel esneklik ve empatik eğilim puanlarının ilişkisi

		Bilişsel Esneklik	Empatik Eğilim
Bilişsel Esneklik	r	1	0.521*
	p		0.000
Empatik Eğilim	r	0.521*	1
	p	0.000	

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Bilişsel esneklik puanı ile empatik eğilim (r=0.521) puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır (p<0.05).

Tartışma ve Sonuç

Çekişmeli boşanma sürecindeki bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin cinsiyete göre değişip değişmediğini tespit etmek amacıyla yapılan analizin sonucunda, anlamlı bir fark olduğu, kadınların bilişsel esneklik düzeylerinin erkeklerin bilişsel esneklik düzeylerinden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Cinsiyet ve bilişsel esneklik ilişkisinin incelendiği bir çalışmada anlamlı bir fark bulunmadığı

görülmüştür (Martin ve Rubin, 1995). Altunkol (2011) tarafından üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmiş olan araştırmada ise bilişsel esneklik düzeyinin cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği saptanmış olup araştırmaya katılım sağlayan erkek bireylerin kadın bireylere oranla bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma dâhilinde ise kadınların bilişsel esneklik düzeyleri erkeklerin bilişsel esneklik düzeyinden daha yüksektir.

Köseoğlu (1994), Dinçyürek (2004) ve Kocabaş (2016)'ın araştırmasına göre empatik becerinin cinsiyete göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Demografik değişkenlere göre empatik eğilimlerin incelendiği bir diğer çalışmada ise cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı saptanmıştır (Yılmaz ve Akyel, 2008; Ekinci, 2009; Kiraz, 2011; Gülle, 2015). Cinsiyete göre empatik eğilim düzeylerinin değerlendirildiği çalışmalarda ise kadınların erkeklere göre empatik eğilim düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yıldırım, 1992; Şahin ve Özbay, 1999; Kite, Deaux and Haines, 2008; Kapıkıran, 2009; Ekinci ve Aybek, 2010; Allemand, Steiger and Fend, 2015). Ekinci ve Aybek (2010) kadınların erkeklere oranla daha incinebilir ve duygusal olduklarını bildirmektedir. Dökmen (1988) ise empatik eğilimi yüksek kişilerin ilişkilerinde daha ılımlı, anlayışlı ve olduklarını ifade etmektedir. Kadınların diğer bireylere yardımcı olma arzusunun erkeklere oranla daha yüksek olma olasılığı düşünüldüğünde de kadınların empatik eğilim düzeylerinin yüksek olabileceğini sonucuna ulaşılabilir.

Yapılan araştırmanın bir diğer alt amacı ise çekişmeli boşanma sürecindeki bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığıdır. Yaş değişkenine göre yapılan analiz sonucuna bakıldığında, 26-35 yaş arası bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek olduğunun saptanmasına karşın çekişmeli boşanma sürecindeki bireylerin empatik eğilim düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Literatür bilgisi incelendiğinde ise Öz (2012)'ün araştırmasında ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim öğrencilerinin bilişsel esneklik düzeyleri ile buldukları öğrenim kademeleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı saptanmıştır. Bununla birlikte daha önce yapılan çalışmalarda yaş ile bilişsel esneklik düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı çalışmalar dikkat çekmektedir (Altunkol, 2011; Dağgeçcen Başsu, 2016). İlgili alanyazın incelendiğinde Mert (2017)'in anlaşmalı ve çekişmeli boşanan bireylerin empatik eğilim düzeylerini karşılaştırdığı çalışmada empatik eğilim ile yaş arasında anlamlı bir ilişki saptanmadığı, literatürde empatik eğilim düzeyi ile yaş arasında anlamlı bir sonucun bulunduğu bir çalışmanın mevcut olmadığı görülmüştür.

Bir diğer alt amaç olan çekişmeli boşanma sürecindeki bireylerin empatik eğilim düzeyleri ile eğitim durumları arasındaki analiz sonuçları incelendiğinde anlamlı bir farklılık bulunduğu, çekişmeli boşanma sürecindeki bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri ile eğitim durumları arasındaki analiz sonuçlarına bakıldığında üniversite mezunu bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin en yüksek olduğu, okuryazar-ilköğretim mezunu bireylerin ise bilişsel esneklik düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde ise daha önce bilişsel esneklik konusunda yapılan çalışmaların üniversite öğrenimine devam etmekte olan öğrencilere uygulandığı, bu sebeple eğitim durumu değişkeninin değerlendirmeye alınmadığı ve bu konuda herhangi bir veri mevcut olmadığı görülmüştür. Eğitim durumu ve empatik eğilim ilişkisi konusunda ilgili alanyazın incelendiğinde Yetişen (2018)'in yapmış olduğu bağlanma stilleri ile empatik eğilim düzeyi ilişkisinin incelendiği çalışmada ise eğitim düzeyi değişkeni ile empatik eğilim arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı, Mert (2017)'in çalışmasında ve ilgili diğer alanyazın incelendiğinde de empatik eğilim düzeyi ile eğitim durumu arasında anlamlı bir sonucun bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Bireylerin eşlerinin eğitim durumları ile bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği analiz sonuçlarında ise eşi yüksek lisans/doktora mezunu bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek olduğu, eşleri okuryazar/ilkokul mezunu olan bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin bu araştırma dâhilinde en düşük seviyede olduğu saptanmış olup bireylerin eşlerinin eğitim durumları ile bireylerin empatik eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir sonuç

bulunmadığı sonucuna ulaşılmış olup literatür incelendiğinde bireylerin eşlerinin bilişsel esneklik düzeylerinin ya da empatik eğilim düzeylerinin incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bireylerin eşleri ile evlenme durumlarına göre empatik eğilim ve bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde ise bu çalışma dâhilinde tanışıp anlaşarak evlenen bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek olduğu, görücü usulü evlenen bireylerin ise bilişsel esneklik düzeylerinin düşük olduğu saptanmıştır. Bireylerin eşleri ile evlenme durumları ile empatik eğilimleri arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür.

Bu çalışma dâhilinde bireylerin evli olma süreleri ile hem bilişsel esneklik düzeyleri hem de empatik eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmadığı saptanmıştır.

Evlenme yaşı ile bireylerin empatik eğilim düzeyleri ve bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde ise her ikisi ile de bu araştırma dâhilince anlamlı bir sonuca ulaşılamamıştır.

Bireylerin sahip oldukları çocuk sayıları ile bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği analiz sonuçlarına bakıldığında tek çocuklu ebeveynlerin bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek olduğu, çocuk sayısı arttıkça bilişsel esneklik düzeyinin azalma gösterdiği sonucu saptanmış olup empatik eğilim düzeyi ile bireylerin sahip oldukları çocuk sayısı arasında herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bireylerin çekişmeli boşanma sürecinde profesyonel yardım alıp almama durumlarına göre empatik eğilim ve bilişsel esneklik düzeylerinin analiz sonuçları incelendiğinde hem bilişsel esneklik düzeyi ile hem de empatik eğilim düzeyi ile profesyonel yardım alıp almama durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı saptanmıştır.

Bireylerin boşanma kararını kendisinin ya da eşinin vermiş olması durumuna göre empatik eğilim ve bilişsel esneklik düzeyinin incelendiği analiz sonuçlarına bakıldığında bu çalışmada boşanma kararını kendisi veren bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek seviyede boşanma kararını eşi verenlerin ise bilişsel esneklik düzeylerinin düşük seviyede olduğu görülmüştür. Yine aynı şekilde boşanma kararını kendisi veren bireylerin empatik eğilim düzeyleri yüksek boşanma kararını eşi veren bireylerin empatik eğilim düzeyleri düşük seviyededir.

Bireylerin boşanma aşamasındaki talep ve beklentilerini eşlerinin anladığı düşünme durumu ile bireylerin bilişsel esneklikleri ve empatik eğilimlerinin değerlendirildiği analiz sonuçlarına bakıldığında bilişsel esneklik düzeyi açısından anlamlı bir sonuç bulunduğu, boşanma sürecinde eşinin talep ve beklentilerini anladığını düşünen bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin yüksek olduğu saptanmış olup empatik eğilim ile herhangi bir anlamlı ilişkisi saptanamamıştır.

Bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri ile empatik eğilim düzeylerinin korelasyon değeri incelendiğinde, bilişsel esneklik düzeyi ile empatik eğilim düzeyi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunduğu ($r=0.521$) görülmüştür. Bu sonuca göre bilişsel esneklik düzeyi yüksek olan bireylerin empatik eğilim düzeyleri de yüksek olacaktır. Literatürde bu bulguyu destekleyen herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Öneriler

- Katılımcılardan erkek bireylerin kadın bireylere göre bilişsel esneklik düzeylerinin ve empatik eğilim düzeylerinin düşük olduğu göz önünde bulundurularak bu çalışmanın sınırlılığı olan çekişmeli boşanma sürecindeki erkeklerin bu süreci daha kolay atlatabilmeleri ve yeni yaşamlarına uyumlu şekilde katılabilmeleri amacı ile empatik eğilim ve bilişsel esneklik kazandırmak için eğitim ve seminerler düzenlenmelidir.
- Bu çalışma dâhilinde eğitim düzeyi arttıkça bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin arttığı saptanmış olup ülkemizdeki eğitim düzeyinin artırılmasını destekleyen projeler geliştirilmeli bu konudaki mevcut projeler ise güçlendirilmelidir.
- Kişisel bilgi formu içerisinde bulunan 'evliliğiniz süresince evlilik problemlerini çözme konusunda profesyonel yardım aldınız mı?' sorusuna katılımcıların büyük bir

kısımının 'hayır' cevabını verdiği görülmüş olup bu konuda yönlendirici ve destekleyici çalışmalara gerek duyulduğu düşünülmektedir. Bu amaçla medya ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalar düzenlemesi gerekmektedir.

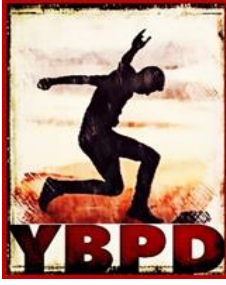
- Mevcut durumda evlilik birliği devam etmekte olan bireylerin evlilik uyumlarını arttırmak amacı ile empati ve bilişsel esneklik konularında çalışmalar düzenlenmeli ve bu şekilde bireylerin birbirlerinin hislerini ve fikirlerini algılayabilmeleri, sağlıklı iletişim kurabilmeleri gibi konularda katkı sağlanmalıdır.

- Boşanma sürecindeki bireylerle ilgili araştırma yürütülürken adliyede uygulama gerçekleştirmenin bireylerin boşanma sürecinde olmaları nedeni ile endişeli ve gergin oldukları ve kendilerine verilen ölçek ve formu uygulama konusunda düşük motivasyon gösterdikleri zaman zaman eksik bilgiler ile teslim ettikleri bununla birlikte mevcut ölçek ve formların dava sürecini etkilemeyeceği, bilimsel bir araştırma için kullanılacağı bilgisi hem yazılı hem de sözlü olarak katılımcılara bildirilmiş olmasına karşın katılımcıların ideal cevapları verme eğilimi gösterdikleri görülmüştür. Tüm bunlar göz önünde bulundurularak boşanma konulu çalışmaların yapılandırılması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akıntürk, T. (1996). *Aile hukuku*. Ankara: ÖSYM Basım Matbaası.
- Aksoy, A. (2017). *Boşanma sürecindeki kadın ve erkeklerin adil dünya inançlarının karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Allemand, M., Steiger, A.E., & Fend, H.A. (2015). Empathy development in adolescence predicts social competencies in adulthood. *Journal of Personality*, 83(2), 229-241.
- Altunkol, F. (2011). *Üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklikleri ile algılanan stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelikkaleli, Ö. (2014). The validity and reliability of the cognitive flexibility scale. *Eğitim ve Bilim*, 39(176), 339-346.
- Dağgeçen Başsu, A. (2016). *Öğretmenlerin bazı demografik özelliklerine göre bilişsel esneklik düzeyleri ile öğrencilerinin bilişsel esneklik düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DeCarlo, L.T. (1997). On the meaning and use of kurtosis. *Psychological Methods*, 2(3), 292.
- Dinçyürek, S. (2004). Üniversite öğrencilerinin empatik becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 10, 95-116.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21(1-2), 155-190.
- Dökmen, Ü. (2014). *Sanatta ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati*. (52.Baskı) İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Ekinci, Ö. (2009). *Öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekinci, Ö., & Aybek, B. (2010). Öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(2), 3-14.
- Erdener, N. (2003). *Eğitimde yaratıcı düşünme-tasarım ve öngörü yeteneğinin geliştirilmesi*. www.kho.edu.tr/yayinlar/btym/bilgibankasi/genelkon/114_nusreterdener.htm. Erişim tarihi: 07.09.2011.
- Grattan, L.M., Bloomer, R.H., Archambault, F.X., & Eslinger, P.J. (1994). Cognitive flexibility and empathy after frontal lobe lesion. *Neuropsychiatry, Neuropsychology, & Behavioral Neurology*, 7(4), 251-259.
- Groeneveld, R.A., & Meeden, G. (1984). Measuring skewness and kurtosis. *Journal of the Royal Statistical Society: Series D (The Statistician)*, 33(4), 391-399.
- Gülle, M. (2015). *Beden eğitimi ve yüksekokulu öğrencilerinin bölümlerine göre eleştirel düşünme ve empati kurma düzeylerinin incelenmesi*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hopkins, K.D., & Weeks, D.L. (1990). Tests for normality and measures of skewness and kurtosis: Their place in research reporting. *Educational and Psychological Measurement*, 50(4), 717-729.
- Kapıkıran, N.A. (2009). Öğretmen adaylarının empatik eğilim ve kendini ayarlama açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 81-91.
- Kiraz, C. (2011). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin empatik eğilimleri ile narsistik kişilik özellikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kite, M.E., Deaux, K., & Haines, E.L. (2008). *Gender stereotypes*. In F.L. Denmark & M. A. Paludi (Eds.), *Psychology of women: A handbook of issues and theories* (2nd ed., pp.205-236). Westport, CT: Praeger.

- Kocabaş, Ş.B. (2016). *Sosyal bilimler lisesi ve fen lisesi öğrencilerinde duygusal zeka ve empati düzeylerinin karşılaştırılması: Kesitsel bir çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köseoğlu, S. (1994). *Psikolojik danışmanların empatik becerilerinin ve kişilik özelliklerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Martin, M.M., & Rubin, R.B. (1995). A new measure of cognitive flexibility. *Psychological Reports*, 76, 623-626.
- Mert, Ö. (2017). *Anlaşmalı ve çekişmeli boşanan bireylerin empatik eğilim düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Moors, J.J.A. (1986). The meaning of kurtosis: Darlington reexamined. *The American Statistician*, 40(4), 283-284.
- Öz, S. (2012). *Ergenlerin cinsiyet, sosyo-ekonomik ve öğrenim kademesi düzeylerine göre bilişsel esneklik, uyum ve kaygı puanları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, M., & Özbay, Y. (1999). Üniversite öğrencilerinin empatik sınıf atmosferine ilişkin algılamaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 74-83.
- Tanrıdağ, Ş.R. (1992). *Ankara'daki ruh sağlığı hizmetlerinde çalışan personelin empatik eğilim ve empatik beceri düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Thurston, B.J., Runco, M.A., (1999). *Flexibility. Encyclopedia of creativity: Volume 1*. S. R. Pritzker (Ed.), USA: Elsevier Inc.
- Türkarşlan, N. (2007). Boşanmanın çocuklar üzerine olumsuz etkileri ve bunlarla başetme yolları. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3(11), 99-107.
- Yetişen, A. (2018). *Üniversite öğrencilerinde empatik eğilim düzeyi ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, İ. (1992). *Evli bireylerin uyum düzeylerini etkileyen bazı etmenler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Yılmaz, İ., & Akyel, Y. (2008). Beden eğitimi öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(3), 27-33.

EVLİ BİREYLERİN EVLİLİK DEĞERLERİ, EVLİLİK DOYUMU VE EVLİLİK TİPLERİ*

Meliha TEKİN ÇATAL¹, Melek KALKAN²

ÖZ

Bu çalışma evli bireylerin evlilik değerleri, evlilik doyumu ve evlilik tipleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla, evli bireylerin evlilik değerleri, evlilik doyumu ve evlilik tipleri arasındaki ilişkiye; evli bireylerin evlilik değerleri ve evlilik tiplerinin evlilik doyumunun anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığına; evli bireylerin evlilik değerleri, evlilik doyumu ve evlilik tipleri arasındaki ilişkinin cinsiyete göre değişip değişmediğine bakılmıştır. Çalışma, Samsun'da yaşayan 268'i kadın 189'u erkek olmak üzere toplam 457 evli birey ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Evlilik Değerleri Ölçeği, Evlilik Yaşamı Ölçeği, Evlilik Tipleri Ölçeği ve araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Veriler SPSS 17.00 paket programı ile analiz edilmiştir. Bulgular doğrultusunda Pearson Korelasyon Testi, Çoklu Regresyon Testi, Bağımsız Gruplar Arası t-testi analiz teknikleri uygulanmıştır. Araştırma sonucunda evli bireylerin toplulukçu evlilik değeri ile geleneksel tip ve ilişkili özerk tip arasında pozitif; toplulukçu evlilik değeri ile özerk tip arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca evlilik değeri ile evlilik doyumu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Evlilik tipleri (geleneksel tip, ilişkili özerk tip ve özerk tip) ile evlilik doyumu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca evlilik değerleri ve evlilik tipleri birlikte, bireylerin evlilik doyumlarını anlamlı bir şekilde yordadığı bulunmuştur. Son olarak erkeklerin evlilik değerleri ve geleneksel tip puanları kadınlardan anlamlı ölçüde yüksek görülürken, kadınların ilişkili özerk tip puanları erkeklerden yüksek bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler

Evlilik Değerleri, Evlilik Doyumu, Evlilik Tipleri

THE RELATIONSHIP BETWEEN MARITAL VALUES, MARITAL SATISFACTION AND MARITAL TYPES OF MARRIED INDIVIDUALS

ABSTRACT

This study was conducted to investigate the relationship between marital values, marital satisfaction and marital types of married individuals. For this purpose, the relationship between married individuals' marital values, marital satisfaction and marital types has been examined. The study was carried out with a total of 457 married individuals; 268 female and 189 male. In this study, The Marital Values Scale, The Marriage Life Scale and The Marital Typology Scale were used. The data were analyzed with the 17.00 SPSS package program. Pearson Correlation Test, Multiple Regression Test and Independent Group T-test Analysis techniques were applied. As a result of the analysis, it was found that there was a significant positive correlation between covenantal marital value and traditional type and associated autonomous type; a negative correlation between covenantal value and autonomous type of married individuals. In addition, there was a significant positive relationship between marital value and marital satisfaction. A positive relationship was found between marital types (traditional type, associated autonomous type and autonomous type) and marital satisfaction. However, marital values and marital types (traditional type, associated autonomous type and autonomous type) together were found to predict marital satisfaction significantly. Finally, the traditional type and associated-autonomous type of marital values and marital types showed a significant difference according to gender. According to this, men's marital values and traditional type scores were significantly higher than women; women's associated autonomous type scores were higher than men.

Key Words

Marital Values, Marital Satisfaction, Marital Types

*Bu makale Meliha TEKİN ÇATAL'ın Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Prof. Dr. Melek KALKAN'ın danışmanlığında yazdığı doktora tezinin özetidir.

¹Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Kubilay İlkokulu, Samsun, E-posta: melihacatal82@gmail.com, ORCID:0000-0002-9886-4311

²Prof. Dr., Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Samsun, E-posta: mkalkan@omu.edu.tr, ORCID:0000-0002-1280-5952

Alıntı: Tekin Çatal, M., Kalkan, M. (2019). Evli bireylerin evlilik değerleri, evlilik doyumu ve evlilik tipleri. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 179-186.

Giriş

Aile birliğinin kurulmasının ilk adımı olan evlilik, insan yaşamın en önemli sosyal olaylarından ve kararlarından biridir. Evlilik kararı, insan hayatının dönüm noktalarından biri olma özelliğini yıllar boyu kaybetmemiştir (Ondaş, 2007). Farklı toplumlarda birçok şekilde tanımlanmış olsa da, evlilik çok boyutlu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Kışlak, 1997). Çiftler, evlilik ile psikolojik, fizyolojik ve toplumsal olarak, ihtiyaçları için aynı çatı altında buluşurlar. Toplumun sürekliliği için sosyal değerlerin bir sonraki kuşaklara aktarılması, evlilikle beraber kurulan ailede başlar. Bu nedenle sağlam temeller üzerine kurulmuş bir çift ilişkisi, her toplumun fazlasıyla üzerinde durduğu bir birlikteliktir.

Evliliğin sağlıklı bir biçimde devam edebilmesi için eşlerin birlikteliklerinde psikolojik ve biyolojik gereksinimlerini karşılamaları mühimdir. Bu ihtiyaçların karşılanması eşlerin evlilik doyum düzeylerini doğrudan etkilemektedir (Gökmen, 2001; Medling ve Mccarrey, 1981). Evlilik doyumunu, ilişkideki beklentilerin karşılanma düzeyiyle ilgilidir. Evlilik, tüm toplumları kapsayan evrensel bir sistem olsa da içinde yaşanılan kültürün evliliğe etkisi yadsınamaz derece önemlidir. Sahip olunan kültürel değere göre evliliğin yapılış şekli, standartları, ev içi roller ve evliliğin bozulma koşulları da farklılaşmaktadır. Araştırmalarda kültürel değerler, bireyci ve toplulukçu olarak iki kategoride karşımıza çıkmaktadır ve yine araştırma sonuçlarına göre kültürel farklılıklar çiftler için büyük bir stres kaynağıdır. Bireyler sadece fiziksel olarak aynı çatı altında birleşmezler. Geçmiş yaşantıları ve sahip oldukları değerler ile birliktelik oluştururlar. Bu durumun da, onların evlilikten sağlayacakları doyum üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Eşler farklı sosyal ortamlarda yetiştiklerinden dolayı; farklı yaşam öyküleri, alışkanlıkları ve davranış kalıplarıyla bir araya gelirler (Yavuzer, 2011). Bu sebeple çiftlerin sosyal anlamda sahip oldukları evlilik değerleri de kültürden kültüre farklı özellikler taşımaktadır. Evlilik değerleri, çiftlerin yaşadıkları toplumun sosyal kuralları ile birlikte; kendileri için anlamlı olan kültürel değerleri de evlilik yaşantısına taşıdıkları ve kendi kişisel değer sistemlerinin bir parçası olarak gördükleri bireyci ya da toplulukçu değerler (Tekin Çatal, Balcı Çelik ve Kalkan, 2017; Bromley, 1997) olarak tanımlanmaktadır. Bireyci evlilik değerlerinde, bireyin kendi gereksinimi, duyguları, kişisel gelişimi, otonomi, rekabet, zevk ve özgürlük gibi durumlar öne çıkarken, toplulukçu evlilik değerlerine sahip olan bireyde ise, kişisel zevklerden çok çift çıkarları, itaat, uyum, fedakârlık vb. değerler öne çıkar. Bununla birlikte evlilik, tek taraflı değil karşılıklı bir ilişki sistemidir. Sadece iki bireyin aynı çatı altında buluşması olmadığı için, evlilik ilişkisinde çiftlerin birbirleri ile kurdukları iletişimin ve aralarındaki etkileşimin önemi büyüktür. Çünkü evlilik, çiftlerin maddi-manevi bütün ihtiyaçlarının giderilebildiği iletişim ve etkileşim süreci (Sabatelli ve Bartle, 1995) olarak da ifade edilmektedir. Bu sebeple çiftlerin evlilikteki konuları ele alış şekilleri, evliliklerini ve kendilerini değerlendirmelerinde öne çıkmaktadır (Fitzpatrick, 1977; Tekin Çatal, Kalkan ve Vural Batık, 2018). Çift ilişkileri ve etkileşimlerinin incelendiği yurt içi ve yurt dışında yapılan çalışmalarda, çiftlerin evliliklerinin, aile içi konuları ele alış şekillerine göre sınıflandırılabilmesi görülmüş ve buradan hareketle tipoloji oluşturulmuştur (Fitzpatrick, 1988; Noller ve Hiscock, 1989; Tekin Çatal, Kalkan ve Vural Batık, 2018). Buna göre üç evlilik (çift) tipi karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel Tip: Evlilik için bazı bireysel özgürlüklerden özveride bulunmak gerektiği inancına sahip olunan evlilik tipidir. Bu tür çiftlerde bağımlılık yüksektir. Buna bağlı olarak yüksek düzeyde paylaşımcı ve fedakâr bir tutum sergilenir. İlişkilerinde bir iç içe geçme durumu söz konudur. Özerk fiziksel alan kullanımı geleneksel tiplerde görülmediği için, bu durum eşler arasındaki etkileşimi de artırmaktadır. Bu tipler eşleriyle çatışmaya girmezler. Olumlu duygusallıklar dile getirilir. Kalıp geleneksel cinsiyet rolleri evliliklerinde hâkimdir. Eşin mutluluğu için çabalama, birlikte zaman geçirme, sürekli eşe ihtiyaç duyma vs. gibi özellikler dikkat çekmektedir (Fitzpatrick, 1987; İmamoğlu, 1993; Geçtan, 2018; Tekin Çatal ve diğerleri, 2018).

İlişkili Özerk Tip; Eşlerin birbirlerinin fikirlerini önemseydiği, aile içi konularda kararların ortak alındığı ve evlilik içinde kadın erkek eşitliğine inanılan tiptir. Geleneksellere göre daha özerk bir yapı içerisindedirler ve bu yüzden etkileşimleri de

daha sınırlıdır. Çiftlerin eşlerinden ayrı bir de özerk alanları vardır. İlişkili özerkler, iletişim tarzlarını atılgan olarak tanımlarlar ve çatışmalar yoğundur. Kendini ifade etme, ortak arkadaş grupları ve gerçekçilik ön plandadır (Fitzpatrick, 1987; İmamoğlu, 1993; Geçtan,2018; Tekin Çatal ve diğerleri;2018).

Özerk Tip; Evlilik öncesi anlaşılan mutabakata çiftlerin bağlı kaldığı, kişisel hedeflerin evlilikten daha önde geldiği evlilik tipidir. Bağımlılık düzeyi çok düşüktür ve paylaşım ve fedakârlık oranı diğer tiplere kıyasla oldukça azdır. Bu tipler ilişkilerinde ortak zaman geçirmek için daha planlı hareket ederler. Heyecanlı, yeniliğe açıktırlar (Fitzpatrick, 1987; İmamoğlu, 1993; Geçtan,2018; Tekin Çatal ve diğerleri;2018).

Yapılan çalışmalar, Türk toplumunun bu anlamda bir geçiş sürecinde olduğunu ortaya koymaktadır (Fişek, 2005; İmamoğlu,1993; Kağıtçıbaşı, 1998). Sanayileşme, sosyal ve ekonomik koşullar, eğitim seviyesinin yükselmesi ve kültürel değerlerle beraber bireylerin sahip oldukları evlilik değerlerinde de farklılıkların olmasına sebep olmuştur. Ayrıca ülkemizde evlilik ve aile konularında yapılan çalışmalarda evlilik ilişkisinde tek bir prototipin bulunmadığı (geleneksel, ilişkili özerk ve özerk tip) ortaya konulmuştur (Tekin Çatal ve diğ., 2018). Evlilikte sorunlara neden olan, ele alınan konular değil çiftlerin yaklaşımı ve konuyu ele alış şeklidir. Bu yüzden evlilikleri bu şekilde sınıflandırmak, daha iyi analiz edebilmeyi ve ölçebilmeyi de sağlamaktadır. Evlilik tiplerindeki ve evlilik değerlerindeki farklılıklar sebebiyle evlilik içi yaşantı ve paylaşım da farklılaşmaktadır. Evlilikten sağlanan doyum üzerinde de, çiftlerin aile içi ele alınan konuların paylaşımı (ev içi sorumluluk, bütçe, karar verme, akrabalar ve arkadaşlarla ilişkiler, boş zamanların değerlendirilmesi, problem çözme, duyguların ifade edilmesi, değerler ve beklentiler) ve eşlerin gayretlerini birleştirmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Diğer bir ifade ile bireylerin sahip oldukları evlilik değerleri ve evlilik tipleri ile onların evlilikten sağladıkları doyumun ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca çiftlerin evlilik değerleri ve evlilik tipleri ile ilgili farkındalıklarının olmasının ve kendilerini tanımalarının; onların ilişkilerinin güçlenmesini ve evlilikten sağlayacakları doyumunu da artıracakları düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı evli bireylerin evlilik değerleri, evlilik doyumunu ve evlilik tipleri arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Araştırmanın genel amacı doğrultusunda aşağıda verilen sorulara yanıt aranmıştır:

1-Evli bireylerin evlilik değerleri, evlilik doyumunu ve evlilik tipleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2-Evli bireylerin evlilik değerleri ve evlilik tipleri evlilik doyumlarının anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

3-Evli bireylerin evlilik değerleri, evlilik doyumunu ve evlilik tipleri cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, evli bireylerin evlilik değerleri, evlilik doyumunu ve evlilik tipleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen betimsel ve ilişkisel bir tarama çalışmasıdır (Karasar, 2009).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2018-2019 yılı Samsun İl'inde yaşayan evli bireyler oluşturmaktadır. Evli bireyler arasından kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle seçilen %58.6'sı kadın (n=268) ve %41.4'ü erkek (n=189) toplam 457 evli birey, araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Katılımcıların %6'sı 1 yıldan az (n=28), %22.5'i 1-5 yıl (n=103) ve %71.3'ü 6 yıldan uzun (n=326) süreyle evlidir. Araştırmaya katılan kadınların yaş ortalaması 36.69 (Ss=7.70), erkeklerin yaş ortalaması 40.50 (Ss=8.80)'dir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma için gerekli veriler "Kişisel Bilgi Formu", "Evlilik Değerleri Ölçeği", "Evlilik Tipleri Ölçeği" ve "Evlilik Yaşamı Ölçeği" ile toplanmıştır.

Evlilik Değerleri Ölçeği: Ripley ve arkadaşları (2005) tarafından evli bireylerin sahip oldukları evlilik değerlerini ölçmek için geliştirilmiş olup Türkçe'ye uyarlaması Tekin

Çatal, Balcı Çelik ve Kalkan (2017) tarafından yapılmıştır. Ölçek 26 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Puan aralıkları 26-52 arasındadır. Yüksek puan almak toplulukçu evlilik değeri ile düşük puan almak ise bireyci evlilik değeri ile ilgili bilgi vermektedir Ölçeğin Cronbach alfa değeri 0.88'dir (Tekin Çatal, Balcı Çelik ve Kalkan, 2017).

Evlilik Tipleri Ölçeği: Tekin Çatal, Kalkan ve Vural Batık (2018) tarafından evli bireylerin evlilik tiplerini belirlemek için geliştirilmiştir. 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte üç alt boyut bulunmakta olup geleneksel tip 9, ilişkili özerk tip 14, özerk tip 7 madde ile ölçülmektedir. Ölçek 5'li likert tipinde puanlanmaktadır. Cronbach Alpha katsayısı 0.92; Test yarılama güvenilirliği katsayısı, ilk yarı için 0.83, ikinci yarı için 0.84 bulunmuştur.

Evlilik Yaşamı Ölçeği: Tezer (1996) tarafından evli bireylerin evliliklerinden sağladıkları genel doyumunu ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. 10 maddeden oluşan ölçek 5'li Likert tipindedir. Puan aralıkları 10-50 arasındadır. Ölçekten alınan puan yükseldikçe evlilik doyumunun da yükseldiği kabul edilmektedir. Cronbach Alfa katsayısı ilk çalışmada 0.91 olarak ikinci çalışmada ise 0.89 olarak hesaplanmıştır (Tezer, 1996).

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 17.00'de analiz edilmiştir. Anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ alınmıştır. Analizde Pearson Korelasyon Testi, Çoklu Regresyon Testi, Bağımsız Gruplar Arası t-testi yapılmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Evli bireylerin evlilik değerleri, evlilik doyumunu ve evlilik tipleri arasındaki ilişki

	Evlilik Değerleri	Geleneksel Tip	İlişkili Özerk Tip	Özerk Tip	Evlilik Doyumu
Evlilik Değerleri	1				
Geleneksel Tip	0.430*	1			
İlişkili Özerk Tip	0.094*	0.723*	1		
Özerk Tip	-0.208*	0.342*	0.493*	1	
Evlilik Doyumu	0.244*	0.614*	0.580*	-0.356	1

(* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$)

Buna göre evlilik değerleri ile evlilik tiplerinden geleneksel tip ($r = 0.430$, $p < 0.05$), ilişkili özerk tip ($r = 0.094$, $p < 0.05$) ve özerk tip ($r = -0.208$, $p < 0.05$) arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlenmektedir. Evlilik Değerleri Ölçeği'nden alınan puanın yükselmesi toplulukçu evlilik değerine, ölçekten alınan puanın düşmesi de bireyci evlilik değerine sahip olmaya karşılık gelmektedir. Buna göre toplulukçu evlilik değeri ile geleneksel tip arasında pozitif yönlü orta düzey bir ilişki vardır. Ayrıca toplulukçu evlilik değeri ile ilişkili özerk tip arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Aynı tabloya göre, evlilik değeri ile özerk tip arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Evlilik değeri puanı yükseldikçe yani toplulukçu evlilik değeri puanı arttıkça özerk tip puanı azalmaktadır. Aynı tabloda evlilik değerleri ve evlilik doyumunu arasındaki ilişki incelendiğinde; evlilik değeri ile evlilik doyumunu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0.244$, $p < 0.05$). Evlilik değeri puanı yükseldikçe evlilik doyum düzeyi de artmaktadır. Diğer bir deyişle evlilik değeri puanı düştükçe (bireyci evlilik değeri) evlilik doyum düzeyi de düşmektedir. Yine Tablo 1'e göre evlilik tipleri ve evlilik doyumunu arasındaki ilişkiye bakıldığında ise evlilik tiplerinden geleneksel tip ($r = 0.614$, $p < 0.05$), ilişkili özerk tip ($r = 0.580$, $p < 0.05$) ve özerk tip ($r = -0.356$, $p < 0.05$) ile evlilik doyumunu arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır. En güçlü ilişkinin geleneksel tip ile evlilik doyumunu arasında olduğu bulunmuştur. Bunu sırasıyla ilişkili özerk ve özerk tip izlemektedir. Evli bireylerin evlilik değerleri ve evlilik tipleri evlilik doyumlarının anlamlı bir yordayıcısı mıdır? Sorusuna yanıt bulabilmek için Çoklu Regresyon Analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Evlilik değerleri ve evlilik tiplerinin evlilik doyum düzeyini yordamasına yönelik çoklu regresyon analizi sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi R
Sabit	-4.421	3.044	-	-1.452	0.147	.	.
Evlilik Değerleri	.151	.065	.104	2.333	0.020*	.244	.109
Geleneksel Tip	.465	.085	.334	5.447	0.000***	.614	.248
İlişkili Özerk Tip	.269	.058	.263	4.610	0.000***	.580	.212
Özerk Tip	.183	.059	.133	3.087	0.002**	.356	.144

R=0.656 R²=0.425 F=85.319

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Tablo 2'ye göre, evlilik değerleri ve evlilik tipleri (geleneksel tip, ilişki özerk tip ve özerk tip) birlikte bireylerin evlilik doyum puanlarını anlamlı bir şekilde yordamaktadır (R=.656, R²=.425, p<0.05). Bu değişkenlerin birlikte, evlilik doyumundaki toplam varyansın yaklaşık %43'ünü açıkladığı görülmektedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin sonuçlar incelendiğinde; bağımsız değişkenlerin (evlilik tipleri ve evlilik değerleri) evlilik doyumunu üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Evli bireylerin evlilik değerleri, evlilik doyumunu ve evlilik tipleri cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermekte midir? Sorusuna yanıt bulabilmek için t-testi analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Evlilik değerleri, evlilik doyumunu ve evlilik tiplerinin cinsiyete göre farklılaşmasına ilişkin t-testi analizi

	Cinsiyet	N	X	S	sd	t	p
Evlilik Değerleri	Kadın	268	38.38	5.50	455	7.53	0.000***
	Erkek	189	42.54	6.24			
Geleneksel Tip	Kadın	268	34.50	6.70	455	3.69	0.000***
	Erkek	189	36.68	5.85			
İlişkili-Özerk Tip	Kadın	268	58.37	8.56	455	2.64	0.008**
	Erkek	189	56.16	8.96			
Özerk Tip	Kadın	268	23.13	6.20	455	1.04	0.286
	Erkek	189	22.47	7.03			
Evlilik Doyumu	Kadın	268	37.61	9.22	455	0.46	0.643
	Erkek	189	38.01	8.68			

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Tablo 3'e göre evlilik değerleri ve evlilik tiplerinden geleneksel tip ve ilişkili-özerk tip cinsiyete göre anlamlı fark göstermektedir. Buna göre erkeklerin evlilik değerleri ve geleneksel tip puanları kadınlardan anlamlı ölçüde yüksek görülürken, kadınların ilişkili özerk tip puanları erkeklerden yüksektir. Bunun yanında evlilik tiplerinden özerk tip ve evlilik doyumunu cinsiyete göre anlamlı bir biçimde farklılaşmamıştır..

Tartışma ve Sonuç

Araştırmada evlilik değerleri, evlilik doyumunu ve evlilik tipleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Buna göre evli bireylerin toplulukçu evlilik değeri arttıkça evlilik tiplerinden geleneksel tip ve ilişkili özerk tip olma durumları da artmakta; özerk tip olmaları azalmaktadır. Ayrıca evli bireylerin toplulukçu evlilik değeri arttıkça evlilik doyum düzeyleri de artmaktadır. Geleneksel tip, ilişkili özerk tip ve özerk tip olma arttıkça, evlilik doyum düzeyi de artmaktadır. Evlilik değerinden alınan puanın yükselmesi toplulukçu evlilik değerine karşılık gelmektedir. Toplulukçu evlilik değeri yüksek olan bireyler, evliliklerinde bireysel fedakârlığa önem verirler, eşe bağlılığı kendi bireysel gelişimlerinden ön planda tutarlar, ayrıca eş ile ilişkilerinde daha geleneksel değerler öne çıkar. Geleneksel roller ön plandadır (Geçtan, 2018; Fitzpatrick, 1987; Fişek, 2005). Ayrıca evliliklerini ilişkili özerk tip olarak belirtenlerde bir taraftan bireysel bağımsızlık desteklenirken, diğer taraftan "biz duygusu" korunmaktadır (Ripley ve diğ., 2005; Lambert ve Dollahite, 2007). Bu

nedenle toplulukçu evlilik değeri puanı ile geleneksel tip ve ilişkili özerk tip puanı arasında pozitif yönlü ilişki olduğu düşünülmektedir. Çalışmada toplulukçu evlilik değeri ile özerk tip arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İlişkilerini özerk tip olarak tanımlayan bireylerin özellikleri incelendiğinde eşe bağımlılığın az, bireysellik duygularının baskın olduğu ön plana çıkmaktadır. Bireysel ihtiyaçlar, evlilik ilişkisinin önündedir. Bu yüzden toplulukçu evlilik değeri ile özerk tip arasında negatif yönlü ilişki bulunduğu düşünülmektedir. Bütün bu bulgulardan yola çıkarak, bireylerin sahip oldukları evlilik değerinin onların evlilik tipleri ile ilişkili olduğu söylenebilir. Araştırmanın diğer bulgusu ise toplulukçu evlilik değeri puanı arttıkça evlilik doyum düzeyi de artmaktadır. Yurt dışı alan yazında yapılan araştırmalar incelendiğinde her iki değer de evlilik doyumunda etkili olduğu görülmektedir (Demaris, Sanchez ve Krivickas, 2012). Yurt içinde benzer bir çalışma bulunmamasına karşın cinsiyet rolleri ile ilgili yapılan çalışmalarda geleneksel cinsiyet rolleri ile evlilik doyumunu arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur (Özen, 2006; Bedir, 2018) Bireyci evlilik değeri baskın olan birey; aşk ve özerkliği ön planda tutar ayrıca geleneksel düşüncelerden uzaktır. Bundan dolayı evlilik ilişkisinde fedakârlık ve paylaşma konusunda çatışma yoğun yaşanabilir. Bu durumların evlilik doyum düzeyinde düşüşe neden olduğu söylenebilir (Rhoden, 2003; Ripley ve diğ., 2005).

Araştırmanın diğer bir sonucu, evlilik değerleri ve evlilik tipleri (geleneksel tip, ilişkili özerk tip ve özerk tip) birlikte, bireylerin evlilik doyumlarını anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Buna göre evlilik değerleri ve evlilik tipleri, evlilik doyumuna ilişkin toplam varyansın yüzde 43'ünü açıklamaktadır. Tabloya göre evlilik doyumunu üzerinde etki derecesi değerlendirildiğinde evlilik tipi alt ölçekleri; geleneksel tip, ilişkili özerk tip ve özerk tip olarak sıralanabilir. Yurt içi alan yazında benzer bir çalışma bulunamasa da evlilik doyumunu yordayan değişkenleri inceleyen araştırmalara bakıldığında birbirleri ile vakit geçiren çiftlerin ve paylaşım düzeyi yüksek olan evliliklerin evlilik doyum düzeyleri de yükselmektedir (Şener, 2002; Kublay, 2013).

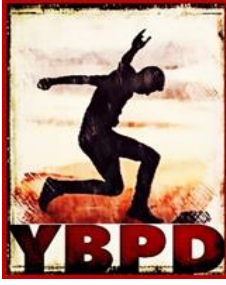
Araştırmanın son bulgusunda, erkeklerin evlilik değerleri ve geleneksel tip puanları kadınlardan yüksek olarak bulunmuştur. Ayrıca kadınların ilişkili özerk tip puanlarının erkeklerden yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmalarda Türkiye'nin toplulukçu kültürden bireyci kültüre doğru geçişte olduğu bilinmektedir. Buna göre araştırmalar, erkeklerin değişim sürecinin kadınlara göre daha yavaş olduğunu ve cinsiyet ile ilgili kalıp yargılardan kadınların olumsuz anlamda daha çok etkilendiği ortaya konmuştur. İş ve ev dışı yaşama taşınan kadın-erkek eşitliği evlilik içi ilişkilere çok fazla yansımamaktadır. Bununla birlikte son zamanlarda yapılan araştırmalarda kadınlar, evlilik içinde kendisine sunulan cinsiyetçi rolü sorgulamakta ve kabul etmemektedir (Bedir, 2018; Tekin Çatal ve diğ., 2018). Bunda eğitim seviyesinin yükselmesi, kadının çalışma hayatında yer alması gibi etkenler etkili olmuş olabilir.

Gelecek çalışmalar için araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir: Türkiye'de evlilik ilişkisini inceleyen çalışmalar yapılırken tek bir evlilik tipinin ve evlilik değerinin olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca ülkemizde boşanma oranları giderek artmaktadır. Bu sebeple evli bireylere evlilik değerleri ve evlilik tipleri konusunda çeşitli seminerler ya da evlilik danışmanları aracılığı ile farkındalık kazandırılarak evlilikten beklentilerinin karşılanması sağlanabilir. Araştırma sonuçlarının genellenebilmesi için, farklı örneklem gruplarında da çalışmalar yapılarak sonuçlar karşılaştırılabilir. Bununla birlikte evli çiftlerin zamana bağlı olarak evlilik değerleri ve evlilik tiplerinde değişiklik olup olmadığı ele alınabilir. Son olarak bu çalışma evli çiftlerle değil, evli bireylerle gerçekleştirilmiştir. Evlilik değerleri, evlilik tipleri ve doyum ilişkisini evli çiftlerle inceleyen araştırmalar planlanabilir.

Kaynakça

- Bedir, İ. (2018). *Evli bireylerde evlilik doyumunu yordayan değişkenlerin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bromley, D.G. (1997). Presidential address remembering the future: A sociological narrative of crisis episodes, collective action, culture workers and counter movements. *Sociology of Religion* 58, 105-140.
- Fişek, G.O. (2005). Gelenekten değişime: Türkiye’de aile ve ergenler. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli *Tıp Eğitimi Etkinlikleri Adölesan Sağlığı Sempozyum Dizisi*, 43, 39-49.
- Fitzpatrick, M.A. (1977). *A typological approach to communication in relationships*. In B. Rubin (Ed.), *Communication yearbook 1* (s.263-275). New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Fitzpatrick, M.A. (1987). *Marriage and verbal intimacy*. In V.J. Derlega ve J.Berg(Ed.). *Self-Disclosure: Theory, Research and Therapy*. (s.235-257). Newyork: Plenum.
- Fitzpatrick, M.A. (1988). *Between husbands and wives*. Newbury Park: SAGE.
- DeMaris, A.A.L. Sanchez ve Krivickas, K. (2012). Developmental patterns in marital satisfaction: Another look at covenant marriage. *Journal of Marriage and Family*, 74(5), 989-1004.
- Geçtan, E. (2018). *İnsan olmak*. İstanbul: Metis yayınları.
- Gökmen, A. (2001). *Evli eşlerin birbirine yönelik kontrolçülük ve bağımlılık algılarının evlilik doyumu üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İmamoğlu, O. (1993). Değişen dünyada değişen aile içi roller. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1, 58-68.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1998). *Kültürel psikoloji: Kültür bağlamında insan ve aile*. İstanbul: Yapıkredi yayınları.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi* (19. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kışlak, T.Ş. (1997). Evlilikte Uyum Ölçeğinin (EUÖ) güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *3P Dergisi*, 7(1), 50-57.
- Kublay, D. (2013). *Evlilik uyumu: Değer tercihleri ve öznel mutluluk açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Lambert, N.M., Dollahite, D.C.(2007). The threefold cord: Marital commitment in religious couples. *Journal of Family Issues*, 29(5) 85-132.
- Medling, J.M., Mccarrey, M. (1981). Marital adjustment over segments of the family life cycle: The issue of spouses’ value similarity. *Journal of Marriage and The Family*, 43(2), 195-203.
- Noller, P., Hiscock, H. (1989). Fitzpatrick’s typology: An Australian replication. *Journal of Social and Personal Relationships*, 6(1), 87-91.
- Ondaş, B. (2007). *Üniversite öğrencilerinin evlilik ve eş seçimi ile ilgili görüşlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özen, A. (2006). *Value similarities of wives and husbands and conflict resolution styles of spouses as predictors of marital adjustment* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ripley, J.S., Worthington Jr, E.L., Bromley, D., & Kemper, S.D. (2005). Covenantal and contractual values in marriage: Marital Values Orientation toward Wedlock or Self-actualization (Marital VOWS) Scale. *Personal Relationships*, 12(3), 317-336.
- Rhoden, J.L. (2003). Marital cohesion, flexibility, and communication in the marriages of nontraditional and traditional women. *The Family Journal*, 11(3), 248-256.
- Sabatelli, R.M., Bartle, S. (1995). Survey approaches to the assessment of family functioning: Conceptual, operational and analytical issues. *Journal Marriage and Family*, 57(4), 1025-1039.
- Şener, A. (2002). *Ailede eşler arası uyuma etki eden faktörlerin araştırılması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

- Tekin atal, M., elik, B.S., Kalkan, M. (2017). Evlilik Değerleri leęi'nin Türkçe'ye uyarlama alışması: Geçerlik ve güvenirlik alışmaları. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(18), 621-636.
- Tekin atal, M., Kalkan, M. ve Vural-Batık, M (2018). Evlilik Tipleri leęi: Geçerlik ve güvenirlik alışması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 498-523.
- Tezer, E. (1996). Evlilik ilişkisinden sağlanan doyum: Evlilik Yaşamı leęi. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(7), 1-7.
- Yavuzer, H. (2011). *Evlilik okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

TURKISH ADAPTATION OF SPIRAL OF SILENCE SCALE: THE STUDY OF RELIABILITY AND VALIDITY

Ayhan BAYRAM¹, Nukhet BAYER²

ABSTRACT

People need a reconciliation on their attitudes, behaviors, values and aims, and the conciliation happens when it is public. In this context, the spiral of silence scale is a scale that measures the power and effectiveness of the public. The aim of the study is to measure the validity and reliability of the spiral of silence scale effective study in Turkey. In this study, 421 health employees working in Hospitals in Ankara were interviewed. The scale has three sub-dimensions; namely, avoidance of expressing opinions, participation in the expressed opinion and the fear of being excluded sub-dimensions. The total variance of the three sub-dimensions was 74.20% and the Cronbach's alpha reliability coefficient was 0.64. According to our results, Cronbach's alpha reliability coefficients are acceptable for the Turkish version of the scale and the subscales. The results on the EFA and the CFA performed for the construct validity support the three-factor model as the model of the original scale. Confirmatory factor analysis results were found to be between good fit and acceptable variables. According to the correlation analysis, there are significant relationships among the scale and the subscales. The significance of correlation coefficient values found among the scale and the subscales is interpreted as that the subscales measure similar constructs. At the end of the statistical analysis, it is concluded that the three-dimensional structure of the original scale is appropriate for Turkish culture.

Key Words

Avoidance, Exclusion, Participation Expressed Opinion, Public Opinion, Social Pressure

SUSKUNLUK SARMALI ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

ÖZ

İnsanlar tutum, davranış, değer ve amaçları konusunda bir uzlaşma ihtiyacı duyar ve uzlaşım da kamuoyu şeklinde oluşur. Bu bağlamda suskunluk sarmalı kamuoyunun gücünü ve etkinliğini ölçen bir ölçektir. Çalışmanın amacı Suskunluk Sarmalı Ölçeği'nin Türkiye'de geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapmaktır. Ölçeğin görüş ifade etmekten kaçınma, ifade edilen görüşe katılım ve dışlanma korkusu alt boyutu olmak üzere üç alt boyutu vardır. Üç alt boyutunun toplam varyansı açıklama oranı %74.20 ve Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı 0.64'tür. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ise iyi uyum ve kabul edilebilir değerler arasında bulunmuştur. Çalışma sonucunda Suskunluk Sarmalı Ölçeği ve alt boyutları için hesaplanan Cronbach alpha güvenilirlik katsayılarının yeterli düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliğine ilişkin yapılan açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi özgün ölçekteki gibi üç boyutlu modeli destekleyen sonuçları göstermiştir. Suskunluk sarmalı ve alt boyutları arasında yapılan korelasyon analizi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Suskunluk Sarmalı Ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı bir korelasyon katsayısı bulunması ölçeğin alt boyutlarının benzer yapıları ölçtüğü şeklinde yorumlanabilir. Analizler sonucunda ölçeğin üç boyutlu özgün yapısının Türk kültürüyle uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kaçınma, Dışlanma, İfadeye Katılım, Kamuoyu, Sosyal Baskı

¹Asst. Prof, Giresun University, Gorele Academy of Applied Sciences, Giresun-Turkey, e-mail: ayhan_bayram1987@hotmail.com, ORCID:0000-0003-0640-8106

²Asst. Prof, Lokman Hekim University, Faculty of Health Sciences, Ankara-Turkey, e-mail: nukhetbayer@yahoo.com, ORCID:0000-0003-3177-0596

Citation: Bayram, A., Bayer, N. (2019). Turkish adaptation of Spiral of Silence Scale: The study of reliability and validity. *Life Skills Journal of Psychology*, 3(6), 187-194.

Introduction

Human beings have an inherent need to be involved in a group or community for a sense of belonging. They desire to feel their own existence in social formations. This is why they have anxiety for being accepted by these formations (Mahmutođlu, 2016). The spiral of silence theory starts with a fear of isolation and continues with concealment of opinions. An individual think that it is more important not to be isolated from society than to express his/her opinion. This situation is a requirement of social life. Individuals fear not only being isolated from the society, but also being judged and punished by the society (Neumann, 1974). Individuals show tendency to talk, when their opinions are consistent with their positions (Matthes, 2014). And if they do not agree with other people's opinions in their community, they remain silent about the subject (Matthes, Knoll & Sikorski, 2018). A spiral process occurs when the perceived majority opinions become dominant and the perceived minority opinions are silenced. There is neither legal nor moral obligation for silent majority. They just begin to lose their sense of resistance and personel liability. On the other hand, a personal mission to fight for one's own opinions has revealed the concept "spiral of silence" (Neumann, 1974).

The spiral of silence theory clarifies the process of formation and reinforcement of public opinion. According to the theory, public views about "fashion, ethics and politics" can be influenced considerably by various media. This influence results in concealing opinions, or giving up opinions, or even defending one's own opinions (Cobanoglu, 2007). The spiral of silence theory attempts to explain the strength and impact of public opinion via bringing into view social pressure by focusing on the fear of ostracism (Dik, 2015).

According to the literature, existing studies suggest that when individuals encounter risky situations, they consider potential reactions of their family, friends and other people before making a decision about what to do. Results of these studies also support the theory of planned behaviour. Similarly, according to the spiral of silence theory, instead of verbalising unpopular opinions people tend to moderate their behaviours and statements which are unconformable with the perceived majority opinion (Neuwirth & Frederick, 2004). Actually, it is considered that when people have the opportunity to control their behaviours, they act what they intend. Intentions are assumed as the most immediate precedictors of behaviours. The consequent assumption is that people actualize their intentions, if they possess control over their behaviours and have opportunity to do what they have in their minds. In the case of control problems caused by a great many of behaviours, it is necessary to consider perception process of the behaviour, since intention alone will not be enough (Ajzen, 2002).

A study by Hayes (2007) revealed that when participants were asked to tell their opinions about an opinion they disagreed with, they used different strategies such as censoring their own opinions, expressing indifference or ambivalence, trying to change the subject or reflecting the question back without answering it (Hayes, 2007). In other studies about sharing opinions on social media, it is found that people pronounce their opinions more easily and their expressions are well welcomed, they also express their thoughts more safely and easily by using a nickname or without using a name (Cobanoglu, 2007).

This study is important in terms of determining the status of individuals to express their opinions and thoughts against the pressure of public opinion and providing information about the situation they are in. Individuals to express their opinions clearly without considering the common climate of opinion or against the wrong or mistake practices in terms will contribute like factors of productivity, innovation, etc.

Method

This section provides detailed information about the study group, data collection tools, procedure and statistical analysis.

Sample

This paper presents an adaptation study of “Spiral of Silence Scale (SSS)” into Turkish. The study was conducted with 421 health professionals. The participants were asked to fill in questionnaires in order to assess the cultural appropriateness of the scale for Turkish health professionals. Sample size of the study was calculated with the method used to validate a scale which implies that the sample size should be 5 or 10 times as large as the number of variables. Thus, a sample size of 421 was estimated to be large enough to represent the study population for the 5-item SSS (Unubol & Zorlu, 2018). Table 1 demonstrates demographic data of the participants.

Table 1. Demographical data for the sampling group (n=421)

Demographical Features	Frekans	(%)	Demographical Features	Frekans	(%)
Gender			Marriage Status		
Female	286	67.9	Married	98	23.3
Male	145	32.1	Single	323	76.7
Education Level			Income (TL)		
High School	213	50.6	1000-2000 TL	110	26.1
Associate Degree	109	25.9	2001-3000 TL	257	61
Undergraduate	76	18	3001-4000 TL	28	6.7
Graduate	23	5.5	4001 TL and Above	26	6.2
Age			Profession		
20 Age and Under	108	25.7	Technician	45	10.7
21-25 Age	165	39.2	Technician (High)	29	6.9
26-30 Age	74	17.6	Nurse	261	62
31-35 Age	31	7.3	Paramedic	29	6.9
36 Age and Above	43	10.2	Other	57	13.5

Of the study sample; 67.9% were women and 32.1% were men, 23.3% were married and 76.7% were single. Out of the 421 participants, 50.6% were high school graduates, 25.9% had associate degree, 18% had bachelor degree, and 5.5% were postgraduate students. The participants had a wide range of monthly income level; 26.1% of them had a monthly income of 1000-2000 Turkish Liras (TRY), 61% had 2001-3000 TRY, 6.7% had 3001-4000 TRY, and 6.2% had 4001 and over TRY. Among the subjects, 25.7% were at the age of 20 and below, 39.2% were between 21-25 years of age, 17.6% were between 26-30 years of age, 7.3% were between 31-35 years of age, and 10.2% were at the age of 36 and above. Professions of the participants were as follows; 10.7% were technicians (vocational school graduates), 6.9% were technicians (vocational high school graduates), 62% were nurses, 6.9% were paramedics, and 13.5% were working at other departments.

Data Collection Tools

Data were collected from 421 health professionals working at various departments in Hospitals in Ankara, between 1st September and 19th November 2018. Data collection tools were *Demographic Information Form (DIF)* and *Spiral of Silence Scale (SSS)*.

The Demographic Information Form (DIF) was developed by researchers in order to obtain information about the participants' age, gender, marital status, income level, education and profession.

The Spiral of Silence Scale (SSS) was developed by Lee et al. (2014) to measure organizational climate for the act of speaking out or remaining silent. The scale has 7 items and 3 subscales. First factor is opinion expression: Avoidance, second factor is

opinion expression: Engagement and third factor is fear of isolation. Opinion expression: Avoidance and opinion expression: Engagement subscales is interitem correlation good level (0.39 and 0.79). Fear of isolation subscale is Cronbach Alpha level very good (0.91). The items are on a 5-point Likert scale (1=Strongly disagree, 5=Strongly agree). In order to adapt the scale into Turkish, required permission was obtained via e-mail from the address given in the paper.

Procedure

At first, two specialists translated the original form of the SSS from English into Turkish, then retranslated the Turkish version of the SSS (TSSS) into English. In order to administer the survey, necessary permissions were obtained from head physician of the Hospital where the participants worked. We employed 95% confidence level as the level of significance. We performed descriptive statistics, validity analysis, correlation analysis, exploratory factor analysis (EFA) using SPSS 24 program, and confirmatory factor analysis (CFA) using AMOS 24 to determine construct validity of the scale (Vatan & Kahya, 2018). The reliability of the scale was estimated using Cronbach's.

Results

The TSSS consists of seven items and three subscales, which are (1) avoiding giving an opinion (AGO), (2) agreeing with the prevailing view (APV) and (3) fear of isolation (FOI) When we analysed means and standard deviations of responses for the items, we found that item 4 received the highest mean score (3.87 ± 1.04) and item 6 had the lowest mean score (1.95 ± 1.12) (Table 2).

Construct Validity

We performed the EFA to detect the construct validity of the TSSS, and calculated cronbach's alpha coefficients to determine the reliability of the TSSS. The Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) analysis was carried out to determine whether the data were suitable for factor analysis. The results of Bartlett's test of sphericity provided evidence for correlation among the variables. As the KMO was found over 0.60 and Bartlett's test was found significant, the data were considered suitable for factor analysis (Ozdemir, 2009). Table 2 shows distribution of the TSSS scores according to factors.

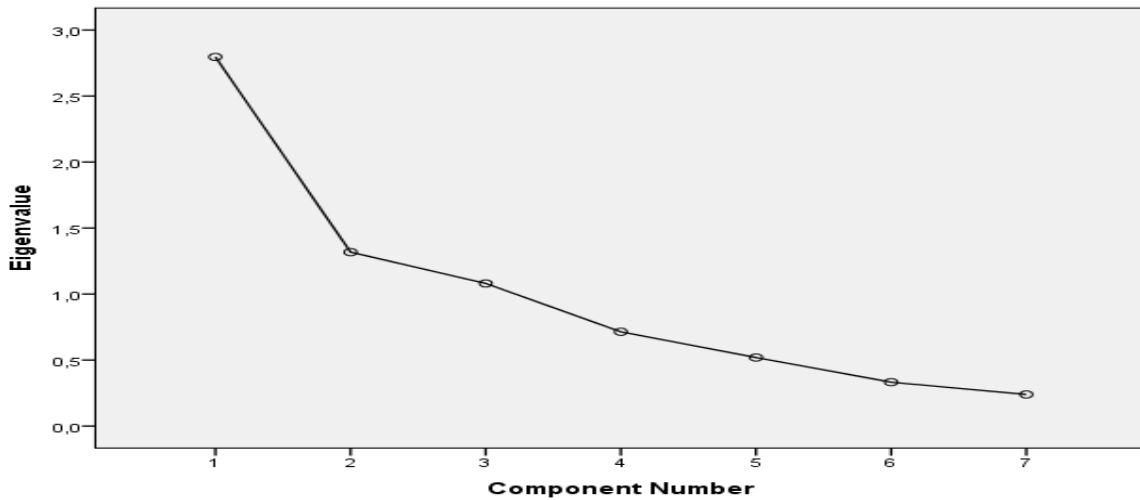
Table 2. Distribution of the TSSS scores according to factors and the factor loads

Items	$\bar{X} \pm Ss$	First Factor	Second Factor	Third Faktör	Cronbach alpha
1.Say you agree with their opinion on the issue even if it is different from yours.	3.25±1.28	0.777			0.654
2.Give neutral comments without revealing your own opinion on the issue.	3.23±1.19	0.812			
3.Discuss with these people your opinions about the issue.	3.76±0.98		0.817		0.635
4.Give your own view about the issue.	3.87±1.04		0.859		
5.I worry about being isolated if people disagree with me.	2.12±1.19			0.869	0.877
6.I avoid telling other people what I think when there's a risk they'll avoid me if they knew my opinion.	1.95±1.12			0.904	
7.I'm concerned that people might act differently toward me somehow if they disagree with me.	1.98±1.19			0.879	
Coefficient		2.398	1.472	1.325	
Explain % of Variance		34.251	21.022	18.934	
Cumulative % of Variance		34.251	55.274	74.207	
KMO:0.727; Barlett $X^2 = 892.250$; df= 21					

Results for the KMO and Bartlett's tests of the TSSS: The KMO and Bartlett's test were carried out to determine whether the scale was suitable for factor analysis. According to the results, the KMO was over 0.600 (0.727), and Bartlett's χ^2 test was significant ($p=0.000<0.05$). These results shows that the scale is suitable for factor analysis (Unubol & Zorlu, 2018).

Results for the reliability analysis and factor distribution of the TSSS items: According to the results of the factor analysis, the TSSS was determined as consisting of 7 items and three subscales. We found that the scale explained 74.207% of total variance, and the reliability coefficient was 0.641. These results suggest that the Turkish version of the scale is highly reliable (Kayis, 2010). We found that the first factor consisted of two items loading at 0.817 and 0.859; and it accounted for 21.022% of the total variance. The first factor's reliability value and reliability coefficient were 2.398 and 0.635, respectively. These results suggest that the reliability of the first factor is well. The second factor was also found to consist of two items loading at 0.777 and 0.812. It accounted for 34.251% of the total variance. The second factor's reliability value and reliability coefficient were 1.472 and 0.654, respectively. According to these results, the reliability of the second factor is well. The third factor consisted of three items loading at 0.869; 0.904 and 0.879. It accounted for 18.934% of the total variance. The third factor's reliability value and reliability coefficient were 1.325 and 0.877, respectively. According to these results, the third factor is highly reliable. The scree plot of the study is presented in Figure 1.

Figure 1. Scree plot

When the scree plot was examined to validate the 3-factor structure of the scale established in the study, we found that this 3-factor structure was validated.

Results for the CFA of the TSSS: Confirmatory factor analysis (CFA) is used to test how well a model of observable factors (latent variables) fits a set of observed data. We performed the CFA in order to evaluate the validity of the three-factor model of the 7-item TSSS. Table 3 demonstrates the results of the CFA.

Table 3. Goodness-of-fit indices for the three-factor model of the TSSS

Compliance Index	Good Compliance	Accepted	Model	Compliance
X^2/sd (23,524/11)	$0 \leq x^2/sd \leq 3$	$3 \leq x^2/sd \leq 5$	2,139	Good Compliance
REMSEA	$0 \leq REMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq REMSEA \leq 0,08$	0,052	Acceptable
GFI	$0,95 \leq GFI \leq 1,00$	$0,90 \leq GFI \leq 0,95$	0,984	Good Compliance
AGFI	$0,90 \leq AGFI \leq 1,00$	$0,85 \leq AGFI \leq 0,90$	0,960	Good Compliance
RMR	$RMR \leq 0,05$	$0,05 \leq RMR \leq 0,80$	0,036	Good Compliance
CFI	$0,95 \leq CFI \leq 1,00$	$0,90 \leq CFI \leq 0,95$	0,986	Good Compliance
CAIC	Comparison smaller than CAIC		$143,249 < 948,326$	Acceptable
ECVI	Comparison smaller than ECVI		$0,137 < 2,174$	Acceptable
AIC	Comparison smaller than AIC		$57,524 < 913,028$	Acceptable

Returning the Table 3, the X^2/sd ratio and the values of GFI, AGFI, RMR and CFI indicate good fit, and the value of RMSEA indicate acceptable fit. The results for CAIC, ECVI and AIC demonstrate that the model which serves best as an approximation to reality is selected. The results of the CFA can be interpreted as that the three-factor structure of the scale comply with Turkish culture (Cekic, Akbas & Hamamci, 2018). Table 4 demonstrates correlation values between the TSSS and the subscales.

Table 4. Correlation values between the TSSS and the subscales (n=421)

	$\bar{X}\pm Ss$	(1)	(2)	(3)	(4)
(1) Spiral of Silence	2,87±0,51	1	0.515*	0.303*	0.640*
(2) Opinion Expression: Avoidance	3,23±0,99		1	0.189*	-0.151*
(3) Opinion Expression: Engagement	3,81±0,86			1	-0.326*
(4) Fear of Isolation	2,01±1,05				1

*p<0.05. ** \bar{X} = Mean, Ss= Standart Deviation

Correlation coefficients were calculated to examine the relationship between mean scores on the subscales and on the TSSS. We found that the correlation coefficients between the mean scores on the TSSS and on the three subscales (the AGO, the APV & the FOI) were statistically significant. The correlation coefficients between the subscale AGO and the other subscales were statistically significant. The correlation coefficient between the subscale APV and the subscale FOI was statistically significant as well.

Conclusion

In this paper, the spiral of silence scale developed by Lee et al. (2014) was adapted into Turkish, and the validity and reliability study of the Turkish version of the scale was presented. According to our results, Cronbach's alpha reliability coefficients are acceptable for the Turkish version of the scale and the subscales. The results on the EFA and the CFA performed for the construct validity support the three-factor model as the model of the original scale. Additionally, according to the correlation analysis, there are significant relationships among the scale and the subscales. The significance of correlation coefficient values found among the scale and the subscales is interpreted as that the subscales measure similar constructs. At the end of the statistical analysis, it is concluded that the three-dimensional structure of the original scale is appropriate for Turkish culture. The results of this study for the structure of the TSSS are the same as those of the study conducted in America to develop the structure of the original SSS (Lee, Oshita, Oh & Hove, 2014). In conclusion, the Turkish version of the SSS is a valid and reliable scale as the results of this study have supported.

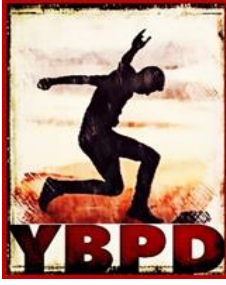
In this study the SSS is adapted for health professionals. We recommend that further studies with different groups of individuals should be carried out to perform analysis for validity and reliability of the TSSS. It is considered that studies with different samples such as academicians who deal with information would make great contributions to broaden the scope of the scale.

References

- Ajzen, I. (2002). Perceived behavioral control, self-efficacy, locus of control and the theory of planned behaviour. *Journal of Applied Social Psychology, 32*(4), 665-683.
- Cekic, A., Akbas, T. & Hamamci, Z. (2018). Adaptation of the Parenting Stress Index-Short form into Turkish: A study of validity and reliability. *Anatolian Journal of Psychiatry, 19*(1), 63-70.
- Cobanoğlu, S. (2007). *Spiral of silence and political communication*. Istanbul: Fide Publishing.
- Dik, U. (2015). *Researching social media from the spiral of silence theory perspective: discussions about "solution process" and "nuclear energy" on twitter*. Unpublished Master Thesis, Antalya: Akdeniz University Institute of Social Sciences.
- Hayes, A.F. (2007). Exploring the forms of self-censorship: On the spiral of silence and the use of opinion expression avoidance strategies. *Journal of Communication, 57*, 758-802.
- Kayis, A. (2010). *Reliability analysis*. S. Kalaycı (Ed.), SPSS Applied Multivariate Statistical Techniques in, Ankara: Asil Publishing, 404-419.
- Lee, H., Oshita, T., Oh, H.J. & Hove, T. (2014). When do people speak out? Integrating the spiral of silence and the situational theory of problem solving. *Journal of Public Relations Research, 26*(3), 189-199.
- Mahmutoglu, M.C. (2016). *Social media usage of y generation in the context of the spiral of silence*. Unpublished Master Thesis, Istanbul: Beykent University Institute of Social Sciences.
- Matthes, J. (2014). Observing the 'spiral' in the spiral of silence. *International Journal of Public Opinion Research, 27*(2), 155-176.
- Matthes, J., Knoll, J. & Sikorski, C.V. (2018). The 'spiral of silence' revisited: A meta-analysis on the relationship between perceptions of opinion support and political opinion expression. *Communication Research, 45*(19), 3-33.
- Neumann, E.N. (1974). The spiral of silence theory of public opinion. *Journal Of Communicatio, 24*(2), 43-51.
- Neuwirth, K. & Frederick, E. (2004). Peer and social influence on opinion expression. *Communication Research, 31*(6), 669-703.
- Ozdemir, Y. (2009). *The investigation of self construal development in adolescence in the context of culture and family*. Unpublished Doctor Thesis, Ankara: Ankara University, Institute of Education Sciences.
- Unubol, H. & Zorlu, F. (2018). The multidimensional orientation toward dying and death inventory: Validity and reliability in a Turkey sample. *Anatolian Journal of Psychiatry, 19*(Supl. 2), 39-46.
- Vatan, S. & Kahya, Y. (2018). Turkish adaptation of Emotion Regulation Skills Questionnaire: The study of reliability and validity. *Anatolian Journal of Psychiatry, 19*(2), 192-201.

Ek-1. Suskunluk Sarmalı Ölçeği'nin Türkçe Formu

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1.Eğer sizin görüşünüzden farklı bir görüşte olsa dahi konuyla ilgili genel görüşe katılırım.					
2.Konuyla ilgili kendi görüşümü belirtmeden tarafsız yorumlar yaparım.					
3.İnsanlarla konu hakkındaki görüşlerim üzerine tartışırım.					
4.Bir konu hakkındaki görüşlerimi belirtirim.					
5.İnsanlarla aynı görüşte olmadımda dışlanma korkusu yaşarım.					
6.Farklı düşüncelerim nedeniyle insanların beni dışlama riskinden dolayı düşüncelerimi söylemekten kaçınırım.					
7.Eğer insanlar benimle aynı fikirde değillerse bana karşı farklı davranacaklarından dolayı endişe yaşarım.					

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ A ERTELEME ÖLÇEĞİ-15 FORMUNUN GELİŞTİRİLMESİ VE FAKTÖR YAPISININ İNCELENMESİ

Arkun TATAR¹, Gaye SALTUKOĞLU², Hüdanur ÖZDEMİR³

ÖZ

Bu çalışmada tek boyutlu yapıyla değerlendirilen 20 maddeli A Erteleme Ölçeği'nin, ertelemeye yönelik kuramsal yaklaşımlar doğrultusunda gözden geçirilmesi ve faktör yapısının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, akademik bağlam dışında kullanıma uygun ve genel örnekleme genel erteleme düzeyini ölçmeye yönelik olarak geliştirilen A Erteleme Ölçeği-20 uygulanmıştır. Katılımcılar 18-70 yaşları arasında 767 erkek, 779 kadın olmak üzere toplam 1546 kişiden oluşmuştur. Ölçek maddeleri, madde yanıt kuramı, açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve madde analiziyle incelenmiştir. Ölçek, toplam varyansın %63.24'lük kısmı açıklanan "Bilişsel", "Davranışsal" ve "Duygusal" alt boyutlarıyla yeniden düzenlenmiş, beş maddesi (4, 7, 8, 11, 13) de atılarak madde sayısı 15'e indirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ise üç faktörlü yapı için çok güçlü olmayan uyum gösterge değerleri hesaplanmıştır. Ölçeğin, Madde Yanıt Kuramı ile yapılan analizler sonucunda, maddelerinin 1.292 ile 2.453 arasında değişen düzeyde madde ayırt ediciliği ve 0.647 ile 1.935 arasında değişen madde güçlük parametre değerleri olduğu hesaplanmıştır. İç tutarlılık güvenirlilik katsayıları ise ölçek bütünü için 0.912, davranışsal alt boyutu için 0.822, duygusal alt boyutu için 0.864, bilişsel alt boyutu için 0.850 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutlar arası korelasyon analizi sonuçlarına göre ise davranışsal alt boyutu ile duygusal alt boyutu arasında 0.56, davranışsal alt boyutu ile bilişsel alt boyutu arasında 0.66, duygusal alt boyutu ile bilişsel alt boyutu arasında da 0.47 düzeyinde korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Çalışma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, gözden geçirilmiş A Erteleme Ölçeği-15 formunun tarama türü araştırmalarda kullanılabilir özellikler taşıdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Erteleme, A Erteleme Ölçeği, Bilişsel, Davranışsal, Duygusal

DEVELOPMENT OF THE REVISION FORM OF THE A PROCRASTINATION SCALE-15 AND INVESTIGATION OF THE FACTOR STRUCTURE

ABSTRACT

The aim of the study was to review and examine the factor structure of the A Procrastination Scale with one dimension, and 20 items in line with theoretical approaches to procrastination. In the study, the A Procrastination Scale-20, developed to measure the general level of procrastination and so, suitable for use outside the academic context was administered. Participants were 1546 people, 767 men and 779 women, ranging in age from 18 to 70. Items of the scale were examined by item response theory, explanatory factor analysis, confirmatory factor analysis and item analysis. The scale were rearranged with "Cognitive", "Behavioral" and "Emotional" sub-dimensions which explained 63.24% of the total variance and item number was reduced to 15, excluding five items (4, 7, 8, 11, 13). Results of confirmatory factor analysis showed that fit indices were not very strong for the construct with three factors. The results of Item Response Theory analysis of the scale showed that item discrimination parameters varied between 1.292 and 2.453 values and item difficulty parameters varied between 0.647 and 1.935 values. Internal consistency reliability coefficient for the whole scale was 0.912, for the Behavioral sub-dimension was 0.822, for the Emotional sub-dimension was 0.864, and for the Cognitive sub-dimension was 0.850. The correlation coefficients between sub dimensions were calculated; the correlation coefficient between Behavioral and Emotional sub dimensions was 0.56, between Behavioral and Cognitive sub dimensions was 0.66, and between Emotional and Cognitive sub dimensions was 0.47. An overall evaluation of the results reveals that the revised A Procrastination Scale -15 has the properties that can be used in scanning type of studies.

Key Words

Procrastination, A Procrastination Scale, Cognitive, Behavioral, Emotional

¹Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Psikoloji Bölümü; arkuntatar@yahoo.com, ORCID:0000-0002-2369-9040

²Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Psikoloji Bölümü; sgaye983@hotmail.com, ORCID:0000-0002-6249-6246

³Psk., e-mail: hudaodemir@gmail.com, ORCID:0000-0003-0524-1199

Alıntılama: Tatar, A., Saltukoğlu, G., Özdemir, H. (2019). Gözden Geçirilmiş A Erteleme Ölçeği-15 Formunun geliştirilmesi ve faktör yapısının incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 195-204.

Giriş

Ertelemenin kavramsallaştırıldığı çalışmalarda, olgunun davranışsal, bilişsel, duygusal ve motivasyonel yönleri üzerinde durulmasına karşın, temelde yapıyı bütüncül bir yaklaşımla açıklama çabaları yetersiz kalmaktadır (Haghbin, 2015; Pychyl ve Flett, 2012; Wilson ve Nguyen, 2012). Diğer bir ifadeyle, ertelemeyi açıklamaya yönelik olarak ortaya konulan farklı modeller, olgunun farklı boyutlarını öne çıkarmakta ve belirli bir boyut üzerine odaklanarak diğer boyutları göz ardı etmektedir (Rebetez, Rochat ve van der Linden, 2015). Bu durumda olgunun yapısal özelliklerinin nasıl ölçüleceği konusunda uzlaşma sağlanmasının önüne geçmektedir (Rebetez, Rochat, Gay ve van der Linden, 2014). Yani olgunun bileşenlerinin bu şekilde birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmesi olgunun tümleşik bir tanımının ve ölçümünün ortaya konulmasına engel olmaktadır (Klein, Beutel, Müller, Wölfling, Brähler ve Zenger, 2017; Steel, 2010).

Ertelemenin davranışsal yönü, planlanmış ya da yerine getirilmesi için çaba gerektiren işleri ya da kararları, durumun daha kötüye gideceği beklendiği halde gönüllü olarak ertelemeye devam etmek ya da başka bir işi öne almak şeklinde tercih sırasını değiştirerek işi hedeflenenden daha uzun süre içerisinde tamamlamak şeklinde tanımlanmaktadır (Nguyen, Steel ve Ferrari, 2013; Orellana-Damacela, Tindale ve Suárez-Balcázar, 2000; Steel, 2007; Svartdal, Granmo ve Færevaaag, 2018). Ertelemenin bilişsel yönü ise planlama ya da hedefler ile gerçekleştirilen ya da ortaya konulan davranış arasındaki farklılığı ifade etmektedir (Haghbin, 2015). Ertelemenin, başarısızlık korkusu, suçluluk hissi, kaygı, stres gibi birçok olguyla ilişkisi ise olgunun duygusal yönüne işaret etmektedir (Haghbin, 2015; Pinxten, de Laet, van Soom, Peeters ve Langie, 2019; Steel, 2007; Wohl, Pychyl ve Bennet, 2010).

Ertelemenin kavramsallaştırılmasında görülen yaklaşım farklılıklarının yapının ölçümüne de yansıdığı ve ilgili ölçme araçlarının olgunun farklı boyutlarını ölçmeye yönelik oldukları görülmektedir (Krause ve Freund, 2014). Örneğin, Genel Erteleme Ölçeği (General Procrastination Scale) ve Yetişkinler için Erteleme Ölçeği (Adult Inventory of Procrastination) davranışsal ertelemeyi ölçmektedir (Ferrari, Johnson ve McCown, 1995; Lay, 1986; McCown, Johnson ve Petzel, 1989; van Eerde, 2003). Ancak söz konusu ölçekler, belirli bir alana veya kültüre özgü davranış örneklerini içerdikleri için (Örn. Noel alışverişini son dakikaya bırakma) eleştirilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu ölçeklerin bireysel, bağlamsal ve kültürel farklılıklara duyarlı oldukları belirtilmektedir (Svartdal ve ark., 2018). Bunun yanı sıra, ertelemenin bilişsel yönünü ölçmek ve ertelemeye ilişkin otomatik düşüncelerin sıklığını belirlemek amacıyla Erteleyici Bilişler Envanteri geliştirilmiştir (Stainton, Lay ve Flett, 2000). Konuyla ilgili diğer ölçeklere oranla daha az sayıda çalışmada kullanıldığı görülen Erteleyici Bilişler Envanteri, danışmanlık deneyimlerinden ve vaka çalışmalarından yola çıkarak hazırlanan 18 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri, toplumsal normları ve bireyin kendine ilişkin beklentilerini yansıtan ifadeleri (Örn. Daha fazla sorumluluk sahibi olmalıyım), kendini kandırmaya yönelik ifadeleri (Örn. Şu an programımın gerisindeyim, ama bir dahaki sefere daha farklı olacak) ve erteleme davranışına ilişkin saplantılı, ruminatif düşünceleri (Örn. Neden daha önce başlamadım?) içermektedir (Flett, Stainton, Hewitt, Sherry ve Lay, 2012). Ayrıca, ertelemeye yol açan pozitif ve negatif üstbilişleri değerlendirmek amacıyla geliştirilen Ertelemeye İlişkin Üstbilişler Ölçeği de (Fernie, Spada, Nikčević, Georgiou ve Moneta, 2009; Fernie, Bharucha, Nikčević, Marino ve Spada, 2017) ertelemenin belirli bir boyutuna odaklanan ölçme araçları arasındadır. Ayrıca ertelemenin, öz bildirim yoluyla ve gözlemci formu, işaret listesi gibi davranışsal ölçümü şeklinde ölçümüne yönelik yöntemsel ayırım yapılmaktadır (Krause ve Freund, 2014). Bunların dışında yine olgunun ölçümünü etkileyecek şekilde erteleme eğiliminin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu gibi birçok sosyo-demografik değişkenle ilişkili olduğu bildirilmektedir (Nguyen ve ark., 2013; Steel ve Ferrari, 2013).

Mevcut erteleme ölçeklerinin faktör yapılarının incelendiği çalışmalarda, ölçeklerin, tek başlarına uygulandıklarında çoğunlukla tek faktörlü yapı sergiledikleri, buna karşın farklı ölçekler bir araya getirilerek tek form halinde uygulandıklarında farklı sayılarda ve yapılarda farklı faktör çözümlerinin elde edildiği bildirilmektedir (Diaz-

Morales, Ferrari, Diaz ve Argumedo, 2006; Klein ve ark., 2017; Svartdal ve ark., 2016). Bu sonuçlar, erteleme olgusunun çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu hipotezini destekler niteliktedir (Klein ve ark., 2017).

Bu belirtilenler doğrultusunda bu çalışmada, daha önce geliştirilen 20 maddeli A Erteleme Ölçeği'nin (Tatar ve Özdemir, 2019), gözden geçirilmesi ve erteleme farklı boyutlarını ölçüp ölçemediğinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, ölçeğin faktör yapısının ve diğer yapısal özelliklerinin gözden geçirilmesi planlanmıştır. Böylece hem olgunun farklı boyutlarını değerlendirilmesiyle teorik yarar sağlayacağı düşünülen A Erteleme Ölçeği-20'nin yapı geçerliğinin incelenmesi hem de ölçeğin kısaltılmasıyla pratik yarar sağlayacağı düşünülen gözden geçirilmiş yeni bir formun geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Yöntem

Katılımcılar ve Gereç

Çalışmaya 18-70 yaşları arasında (ortalama=32,10±11,42 yıl) 767 erkek (%49.60), 779 kadın (%50.40), toplam 1546 kişi katılmıştır. Çalışmada birkaç soruluk sosyo-demografik form ile birlikte sadece A Erteleme Ölçeği-20 uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

A Erteleme Ölçeği-20: Akademik bağlam dışında kullanıma uygun ve genel örneklemede genel erteleme düzeyini ölçmeye yönelik olarak geliştirilen, 1 = Tamamen Uygun, 5 = Hiç Uygun Değil olacak şekilde 5'li Likert tipi değerlendirme ile uygulanan beşi ters yönlü puanlanan 20 maddeden oluşmaktadır. Tek boyutlu olarak sunulan ölçeğin iç tutarlılık güvenirlik katsayısı 0.94 olarak bildirilmiştir. Ölçeğin bir ve iki hafta arayla yürütülen test-tekrar test uygulamalarındaki korelasyon katsayıları 0.80 olarak belirtilmiştir (Tatar ve Özdemir, 2019).

Uygulama

Çalışmanın uygulaması, kolay örnekleme yöntemiyle ulaşılabilen ve çalışmaya katılmayı kabul eden kişilerle üç aylık bir dönem içerisinde İstanbul İl'inde bireysel uygulamalarla gerçekleştirilmiştir. Bir kişilik uygulama yaklaşık beş dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Öncelikle ölçeğin yapı geçerliliği için açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Sonra elde edilen yapı için ölçek maddeleri iki parametrelili madde yanıt kuramı (MYK, Item Response Theory-IRT) modeli ile madde parametre değerleri hesaplanmıştır. Son işlem olarak da ölçeğin bütünü ve elde edilen faktör yapıları için iç tutarlılık güvenirlik katsayı hesaplamaları ve madde analizi yapılmıştır.

Bulgular

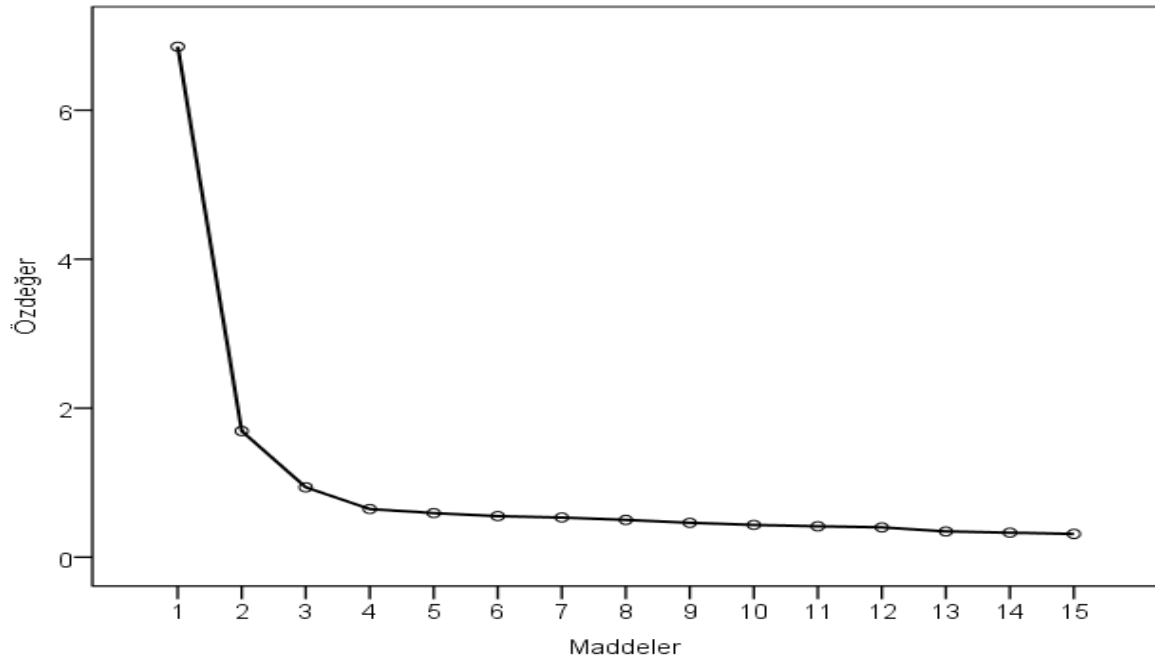
Ölçeğin 20 maddeli formunun, açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, faktör analizi yapmak ve faktör çıkarmak için uygun olduğu (KMO=0.944, Bartlett Küresellik Test sonucu Ki-kare (105)=11148.62; $p<0.001$) belirlenmiştir. Açıklayıcı faktör analizinin farklı yöntemleriyle, farklı faktör çözüm seçenekleri için incelenen veride en uygun sonucun Varimaks döndürme yöntemiyle incelenen üç faktörlü çözüm olduğu anlaşılmıştır. Sonrasında açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi, madde yanıt kuramı ile madde parametre hesaplamaları, güvenirlik ve madde analizi işlemleri döngüsel olarak tekrarlanarak A Erteleme Ölçeği-20'nin beş maddesi (4, 7, 8, 11, 13) atılmıştır. Ayrıca ölçeğin hem 20 madde için hem de 15 madde için açıklayıcı faktör analizinin farklı yöntemleriyle, farklı faktör çözüm seçenekleri incelenmiştir. Veride en uygun sonucun Varimax döndürme yöntemiyle incelenen üç faktörlü çözüm olduğu görülmüştür. Böylece elde edilen üç faktörlü yapı için madde içerikleri dikkate alınarak ölçeğin beş maddesi atılarak, her birinde beş madde olan yeni formu "A Erteleme Ölçeği-15" oluşturulmuştur.

Madde içerikleri doğrultusunda, elde edilen faktörlere, olgunun üç yönünü temsil eden, "bilişsel", "davranışsal" ve "duygusal" boyut adları verilmiştir. Bu analiz sonuçlarına göre olgunun üç faktörle toplam varyansın %63.24'lük kısmını açıkladığı görülmüştür (Tablo 1, Şekil 1).

Tablo 1. A Erteleme Ölçeği-15 için açıklayıcı faktör analizi sonuçları*

Maddeler	Davranışsal	Duygusal	Bilişsel
2	0.75		0.29
19	0.71	0.26	
1	0.69		
3	0.68		0.37
17	0.60	0.27	
15	0.29	0.78	
20		0.77	
18		0.76	
14		0.76	
16	0.34	0.70	
9			0.84
6			0.81
12	0.31		0.73
10	0.52	0.26	0.55
5	0.46		0.49
Özdeğer	6.85	1.69	0.94
Açıklanan Varyans	45.69	11.29	6.26

*0.25'nin altında olan faktör yük değerleri verilmemiştir.

Şekil 1. A Erteleme Ölçeği-15 için açıklayıcı faktör analizi çizgi grafiği

Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre elde edilen üç faktörlü yapı için daha sonra yürütülen doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, yapının iyi uyum göstergeleri çok güçlü görünmemektedir. İyilik Uyum Göstergesi (GFI) 0.893, Düzeltilmiş İyilik Uyum Göstergesi (AGFI) 0.867, Normlaştırılmış Uyum Göstergesi (NFI) 0.922, Karşılaştırmalı Uyum Göstergesi (CFI) 0.894, Ortalama Hataların Karekökü (RMR) 0.080, Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA) 0.093 ve ki-kare/sd oranı 14.421 (ki-kare (153)=2206.442) olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre bazı gösterge değerleri kabul edilebilir sınırlar içerisinde olsa da büyük çoğunluğu kabul edilebilir değerlere yakın, yani sınır değerlerde elde edilmiştir (Bentler, 1990; Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003).

Ölçeğin daha sonra MYK ile yapılan analizler sonucunda, 15 madde için 1.292 ile 2.453 arasında değişen düzeyde madde ayırt ediciliği ve 0.647 ile 1.935 arasında değişen düzeyde de madde güçlük parametre değerleri olduğu hesaplanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. A Erteleme Ölçeği-15 için Madde Yanıt Kuramı ile parametre değerleri

Maddeler (n = 1546)	Madde Ayırt Ediciliği (a)	Standart Hata	Madde Güçlüğü (b)	Standart Hata
1	1.860	0.067	1.935	0.042
2	2.367	0.077	1.198	0.036
3	2.131	0.071	1.284	0.037
5	1.883	0.065	1.503	0.040
6	1.524	0.047	1.246	0.046
9	1.592	0.051	1.112	0.045
10	2.453	0.078	1.023	0.034
12	1.937	0.058	1.170	0.039
14	1.292	0.038	0.907	0.050
15	1.857	0.055	0.835	0.042
16	1.879	0.056	0.647	0.040
17	1.508	0.043	1.102	0.042
18	1.474	0.042	0.707	0.045
19	1.844	0.056	1.458	0.040
20	1.547	0.048	0.996	0.046

Çalışmada son işlem olarak seçilen 15 maddeli form için tüm grupta, erkek ve kadın gruplarında iç tutarlılık güvenilirlik katsayılarının hesaplanması ve madde analizlerinin yapılması işlemleri yürütülmüştür. Tüm grupta 15 maddenin 0.537 ile 0.705 arasında değişen madde-ölçek toplam puan korelasyonları gösterdikleri belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. A Erteleme Ölçeği-15 için tüm grupta madde analizi sonuçları

Maddeler (n=1546)	Madde Çıktığında Ölçek Ortalaması	Madde Çıktığında Ölçek Varyansı	Madde-Ölçek Toplam Puan Korelasyonu	Madde Çıktığında Ölçek Alfa'sı
1	29.54	119.42	0.586	0.908
2	29.21	113.31	0.690	0.904
3	29.19	114.76	0.667	0.905
5	29.36	116.22	0.599	0.907
6	29.08	115.65	0.547	0.909
9	28.96	115.29	0.579	0.908
10	29.04	113.15	0.705	0.904
12	29.08	114.94	0.629	0.906
14	28.78	114.31	0.537	0.910
15	28.84	111.67	0.660	0.905
16	28.68	110.73	0.664	0.905
17	28.92	115.75	0.562	0.908
18	28.64	113.50	0.587	0.908
19	29.28	116.42	0.596	0.907
20	28.91	113.27	0.604	0.907

Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları ise ölçek bütünü için 0.912, davranışsal alt boyutu için 0.822, duygusal alt boyutu için 0.864, bilişsel alt boyutu için 0.850 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin bütünü için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayı erkek grubunda 0.914, kadın grubunda da 0.910 olarak belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. A Erteleme Ölçeği-15 için iç tutarlılık güvenirlik analizi sonuçları

	Tüm Grup	Erkekler	Kadınlar
N	1546	767	779
A Erteleme Ölçeği-15 bütünü	0.912	0.914	0.910
Davranışsal Alt Boyutu	0.822	0.829	0.814
Duygusal Alt Boyutu	0.864	0.859	0.868
Bilişsel Alt Boyutu	0.850	0.864	0.831

Alt boyutlar arası korelasyon analizi sonuçlarına göre ise davranışsal alt boyutu ile duygusal alt boyutu arasında 0.56 ($p<0.001$), bilişsel alt boyutu arasında 0.66 ($p<0.001$), duygusal alt boyutu ile bilişsel alt boyutu arasında da 0.47 ($p<0.001$) düzeyinde korelasyon katsayısı hesaplanmıştır.

Tartışma

Genetik bir tarafının da olabileceği ifade edilen erteleme olgusu, kişinin olumsuz sonuçlara sebep olabileceğinin bilincinde olmasına rağmen, bir işin türüne, niteliğine yönelik gerçekçi olmayan düşüncelerine veya bir işi kısa sürede daha hızlı bitirme düşüncesine bağlı olarak eyleme geçmeme durumuna yönelik olarak tanımlanmaktadır (Pinxten ve ark., 2019; Simpson ve Pychyl, 2009). Olgunun bir taraftan değiştirilebilir bir davranış olduğu belirtilirken, diğer taraftan da öz düzenleme ve öz denetim gibi özelliklerin duygusal, bilişsel ve davranışsal boyutları göz önünde bulundurularak daha durağan olduğuna vurgu yapılmaktadır (van Eerde ve Klingsieck, 2018). Ayrıca geciktirme (delay) ve erteleme davranışlarının işlevsel olup olmadığının da belirlenmesi gerekmektedir. Geciktirme davranışında kişi kendi kontrolü altında gerçekçi, hedefe yönelik ve stratejik davranırken, ertelemelerde eylemsizlik bilinçli olsa da kişinin kontrolü bulunmamaktadır. Bir işin/işlemin gereklerini yerine getirmede veya eyleme geçmemede bilişsel ve üstbilişsel mekanizmaların eksikliği de önemli olmaktadır (Fernie, Kopar, Fisher ve Spada, 2018; Pinxten ve ark., 2019). Bu çalışmada, ilgili yazında yer alan bu tanımlamalar doğrultusunda, önce geliştirilen A Erteleme Ölçeği-20'nin, hangi bileşenlerden oluştuğunu belirlemeye yönelik işlemler, daha sonra da ölçeğin faktör yapısı doğrultusunda madde atma işlemleriyle birlikte yeni formunun oluşturulması süreci yürütülmüştür.

Bu doğrultuda, önce, A Erteleme Ölçeği-20'nin açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile faktör yapısı incelenmiş ve daha sonra ölçeğin güvenirliğine yönelik işlemler yapılmıştır. Öncelikle, 20 maddelik form için açıklayıcı faktör analizi, güvenirlik analizi ve iki parametrelili MYK kullanılarak madde güçlük ve ayırt edicilik değerleri döngüsel olarak hesaplanmış, bu işlemler sonucunda ölçek 15 maddeye indirilmiştir. Hem 15 hem de 20 maddelik form için açıklayıcı faktör analizi ile farklı döndürme teknikleri denenmesine karşın, bu denemelerde aynı üç faktörlü yapı elde edilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen açıklanan varyans oranı, her bir faktörün öz değeri ve yamaç birikinti grafiğindeki kırılmalar, ölçeğin üç boyutlu olduğunu destekler niteliktedir. Ayrıca her bir faktörde yer alan maddelerin diğer faktörlerdeki yük değerlerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Bu işlemler sonucunda, elde edilen faktörler madde içeriklerine göre "davranışsal", "duygusal" ve "bilişsel" olarak adlandırılmıştır.

Ölçek yapısı açıklayıcı faktör analizi ile incelendikten sonra, elde edilen boyutlar doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları güçlü bir faktör yapısının gözlenemediğini göstermektedir. Ancak, elde edilen değerlerin sınır değerlere yakın oluşu, bu çalışmada belirlenen faktör yapısı dikkate alınarak daha planlı bir yaklaşımla madde içeriklerine yönelik yapılacak bir gözden geçirmenin, ölçeğin üç faktörlü yapısını daha net ortaya koyacağına yönelik ipucu vermektedir. Diğer taraftan faktörler/alt boyutlar arasındaki korelasyon katsayıları da bu yapıların, bütününün birer parçası olmakla birlikte farklı nitelikte olduklarına işaret etmektedir.

Faktör analizleri sonucunda elde edilen yamaç birikinti grafiğinin, her bir faktörde açıklanan varyans oranlarının ve özdeğerlerin yanı sıra ölçeğin bütünü ve boyutları

için hesaplanan iç tutarlılık güvenirlik katsayılarının da beklenen düzeyde olduğu görülmüştür. Her bir faktörde yer alan madde sayıları ve örneklemin genişliğine bakıldığında, özgün çalışmada olduğu gibi, ölçeğin iç tutarlılık güvenirlik katsayıları oldukça iyidir. Hem yapı geçerliği sonucunda elde edilen değerler hem de iç tutarlılık güvenirlik katsayıları, ölçeğin psikometrik beklentileri büyük oranda karşıladığını göstermektedir.

Madde analizi ve iki parametrelili MYK'dan elde edilen sonuçlarda madde ayırt edicilik değerlerinin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Maddelerin güçlük değerlerinin ise genel olarak ortalama düzeyde olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda ölçülen özelliğin düzeyine bağlı olarak ölçek maddelerinin bireyleri iyi bir şekilde ayırt ettikleri anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle ölçek maddeleri, ertelemenin orta düzeylerde işlev görmekte ve katılımcıları ertelemenin bu düzeyinde iyi ayırt etmektedir. Bu durum ölçeğin, genel olarak çok düşük ve çok yüksek erteleme düzeylerinde bulunan bireyleri değerlendirmede daha zayıf kalacağına işaret etmektedir. Bu sonuçtan ise ölçeğin bireysel değerlendirmeden daha çok tarama türü araştırmalar için uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Doğrulamalı faktör analizinin yeni bir veri setinde yapılmayıp, açıklayıcı faktör analizinin yapıldığı veri setinde yapılmış olması bu çalışmanın önemli sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır. Mevcut verinin rastgele olacak şekilde ikiye bölünerek, bir yarısında açıklayıcı faktör analizinin, diğer yarısında da doğrulamalı faktör analizinin yapılması mümkün olabilmektedir. Ancak bu durumda da yine de aynı çalışma kapsamında aynı yol ve yöntemlerle toplanmış ve madde atma işlemi yapılmadan 20 madde ile yürütülen iki ayrı veri seti gibi görünen ama tek bir süreçte elde edilmiş veriyle çalışılmış olacaktır. Sunulan bu iki durumda da elde edilecek sonuçlar için ortaya çıkan artı ve eksi yanların olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, hem madde atma işleminden önce ve sonra uygulama yapılmamış olması, hem de madde atma işleminden sonra iki ayrı faktör analizi için iki ayrı verinin toplanmamış olması bir eksiklik olarak görünmektedir. Diğer taraftan güçlü bir faktör yapısı gözlenmemiş olmasına karşın ölçekten güvenilir ölçümler elde edildiği görülmektedir. Ayrıca ölçek maddelerinin ilgili özelliğin ölçümünde ayırt edicilik değerlerinin yüksek düzeyde olduğu ve varyansın orta düzeylerinde işlev gördüğü anlaşılmaktadır.

Çalışmanın önemli sınırlılıklarından birini de yeni bir form oluşturulmuş olması nedeniyle bazı temel güvenirlik ve geçerlik işlemlerinin yürütülmemesi oluşturmaktadır. Bu çalışmada yeni form ölçeğin, test-tekrar test güvenirlik ve kriter bağıntılı geçerlik işlemlerinin yapılması bir gereklilik ve eksiklik olarak görünmektedir. Bu işlemler, bu çalışma için hem sınırlılık hem de sonrası için öneri niteliğindedir. Ancak bu çalışmada yapılan işlemler, yeni bir ölçek geliştirilmemiş ve mevcut bir ölçeğin form olarak faktör yapısının incelenmiş, madde atma yoluyla da gözden geçirme işleminin yapılmış olması nedeniyle genel olarak yeterli kabul edilmiştir.

Kaynakça

- Diaz-Morales, J.F., Ferrari, J.R., Diaz, K., & Argumedo, D. (2006). Factorial structure of three procrastination scales with a Spanish adult population. *European Journal of Psychological Assessment, 22*(2), 132-137.
- Bentler, P.M. (1990). Comparative fit indexes in structural models. *Psychological Bulletin, 107*(2), 238-246.
- Fernie, B.A., Bharucha, Z., Nikčević, A.V., Marino, C., & Spada, M.M. (2017). A Metacognitive model of procrastination. *Journal of Affective Disorders, 210*, 196-203.
- Fernie, B.A., Kopar, U.Y., Fisher, P.L., & Spada, M.M. (2018). Further development and testing of the metacognitive model of procrastination: Self-reported academic performance. *Journal of Affective Disorders, 240*, 1-5.
- Fernie, B.A., Spada, M.M., Nikčević, A.V., Georgiou, G.A., & Moneta, G.B. (2009). Metacognitive beliefs about procrastination: development and concurrent validity of a Self-Report Questionnaire. *Journal of Cognitive Psychotherapy, 23*(4), 283-293.
- Ferrari, J.R., Johnson, J., & McCown, W. (1995). *Procrastination and task avoidance: theory, research, and treatment*. New York: Plenum Press.
- Flett, G.L., Stainton, M., Hewitt, P.L., Sherry, S.B., & Lay, C. (2012). Procrastination automatic thoughts as a personality construct: an analysis of the Procrastinatory Cognitions Inventory. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy, 30*(4), 223-236.
- Haghbin, M. (2015). *Conceptualization and operationalization of delay: Development and validation of the Multifaceted Measure of Academic Procrastination and the Delay Questionnaire*. Unpublished Doctoral Dissertation, Carleton University, Ottawa, Canada.
- Klein, E.M., Beutel, M.E., Müller, K.W., Wölfling, K., Brähler, E., & Zenger, M. (2017). Assessing procrastination: Dimensionality and measurement invariance of the General Procrastination Scale-Screening (GPS-S) in a representative sample, *European Journal of Psychological Assessment*, Advance online publication.
- Krause, K., & Freund, A.M. (2014). Delay or procrastination: A comparison of self-report and behavioral measures of procrastination and their impact on affective well-being. *Personality and Individual Differences, 63*, 75-80.
- Lay, C.H. (1986). At last, my research article on procrastination. *Journal of Research in Personality, 20*(4), 474-495.
- McCown, W., Johnson, J., & Petzel, T. (1989). Procrastination, a principal components analysis. *Personality and Individual Differences, 10*, 197-202.
- Nguyen, B., Steel, P., & Ferrari, J.R. (2013). Procrastination's impact in the workplace and the workplace's impact on procrastination. *International Journal of Selection and Assessment, 21*(4), 388-399.
- Orellana-Damacela, L.E., Tindale, R.S., & Suárez-Balcázar, Y. (2000). Decisional and behavioral procrastination: How they relate to self-discrepancies. *Journal of Social Behavior and Personality, 15*(5), 225-238.
- Pinxten, M., de Laet, T., van Soom, C., Peeters, C., & Langie, G. (2019). Purposeful delay and academic achievement. A critical review of the Active Procrastination Scale. *Learning and Individual Differences, 73*, 42-51.
- Pychyl, T.A., & Flett, G.L. (2012). Procrastination and self-regulatory failure: An introduction to the special issue. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy, 30*, 203-212.
- Rebetez, M.M.L., Rochat, L., & van der Linden, M. (2015). Cognitive, emotional, and motivational factors related to procrastination: A cluster analytic approach. *Personality and Individual Differences, 76*, 1-6.

- Rebetez, M.M.L., Rochat, L., Gay, P., & van der Linden, M. (2014). Validation of a French version of the Pure Procrastination Scale (PPS). *Comprehensive Psychiatry*, 55(6), 1442-1447.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Simpson, W.K., & Pychyl, T.A. (2009). In search of the arousal procrastinator: Investigating the relation between procrastination, arousal-based personality traits and beliefs about procrastination motivations. *Personality and Individual Differences*, 47(8), 906-911.
- Stainton, M., Lay, C.H., & Flett, G.L. (2000). Trait procrastinators and behavior/trait-specific cognitions. *Journal of Social Behavior and Personality*, 15(5), 297-312.
- Steel, P. (2007). The nature of procrastination: A meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. *Psychological Bulletin*, 133(1), 65-94.
- Steel, P. (2010). Arousal, avoidant and decisional procrastinators: Do they exist?. *Personality and Individual Differences*, 48(8), 926-934.
- Steel, P., & Ferrari, J. (2013). Sex, education and procrastination: An epidemiological study of procrastinators' characteristics from a global sample. *European Journal of Personality*, 27(1), 51-58.
- Svardal, F., Granmo, S., & Færevaaag, F.S. (2018). On the behavioral side of procrastination: Exploring behavioral delay in real-life settings. *Frontiers in Psychology*, 9, article id: 746.
- Svardal, F., Pfuhl, G., Nordby, K., Foschi, G., Klingsieck, K.B., Rozental, A., Carlbring, P., Lindblom-Ylänne, S., & Rebkowska, K. (2016). On the measurement of procrastination: Comparing two scales in six European countries. *Frontiers in Psychology*, 7, article id: 1307.
- Tatar, A., & Özdemir, H. (2019). Madde yanıt kuramıyla A Erteleme Ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Social, Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 5(20), 1011-1022.
- van Eerde, W. (2003). A meta-analytically derived nomological network of procrastination. *Personality and Individual Differences*, 35(6), 1401-1418.
- van Eerde, W., & Klingsieck, K.B. (2018). Overcoming procrastination? A meta-analysis of intervention studies. *Educational Research Review*, 25, 73-85.
- Wilson, B.A., & Nguyen, T.D. (2012). Belonging to tomorrow: An overview of procrastination. *International Journal of Psychological Studies*, 4(1), 211-217.
- Wohl, M.J.A., Pychyl, T.A., & Bennet, S.H. (2010). I forgive myself, now I can study: How self-forgiveness for procrastinating can reduce future procrastination. *Personality and Individual Differences*, 48, 803-808.

Ek-1. A Erteleme Ölçeği-15

	Tamamen Uygun	Çoğunlukla Uygun	Biraz Uygun	Çok Az Uygun	Hiç Uygun Değil
Aşağıda insanların bazı özelliklerini tanımlayan ifadeler verilmiştir. Her bir ifadenin size ne kadar uygun olduğunu ifadenin yanındaki cevaplardan uygun olanı işaretleyerek belirtiniz. Kendinizi, gelecekte, olmak istediğiniz gibi değil, şu an nasıl görüyorsanız o şekilde tanımlayın.					
1. Aldığım işleri zamanında bitiririm.					
2. Her sabah işlerin önce hangisinden başlayacağımı bilirim.					
3. Hep meşgul görünürüm ama öyle çok iş de yapmam.					
4. İşleri sonraya ertelemem, hemen yapıp rahatlarım.					
5. Günlük işlerimi planlayarak yaparım.					
6. Genellikle yapmak zorunda olduğum işleri geciktiririm.					
7. Bir iş için önceden zaman ayırırım ve ayırdığım zamanda da bitiririm.					
8. Her yapacağımı planlarım.					
9. Genellikle işlerimi son dakikada hallederim.					
10. Akşam oturduğumda bütün işler bitmiş olur.					
11. Her işi, her zaman gününde yaparım.					
12. Biraz gayretle bitebilecek işlerim bitmemiş olarak bekler.					
13. Bana bir iş verildiğinde kısa sürede başlarım.					
14. Hayatımda planlıyım, neyi ne zaman yapacağımı bilirim.					
15. Acele bitmesi gereken işlerden önce bile oyalanırım.					

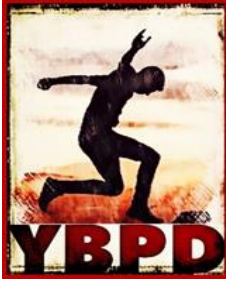
Puanlama**Alt Boyutlar**

● Davranışsal Alt Boyutu: 1, 4, 7, 10, 13

● Bilişsel Alt Boyutu: 2, 5, 8, 11, 14

● Duygusal Alt Boyutu: 3, 6, 9, 12, 15

Genel Toplam: 1-15 (tüm maddeler) Yüksek puan erteleme fazlalığını gösterir.**Düz Yönlü Maddeler:** 1, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 13, 14 (Tamamen Uygun = 1, Çoğunlukla Uygun = 2, Biraz Uygun = 3, Çok Az Uygun = 4, Hiç Uygun Değil = 5)**Ters Yönlü Maddeler:** 3, 6, 9, 12, 15 (Tamamen Uygun = 5, Çoğunlukla Uygun = 4, Biraz Uygun = 3, Çok Az Uygun = 2, Hiç Uygun Değil = 1)

5-6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARIN AKRAN İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ*

Merve SOLAK ARABACI¹, Haktan DEMİRCİOĞLU²

ÖZ

Araştırmada 5-6 yaş grubu çocukların akran ilişkilerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemi, basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenmiş olup Manisa İl'inin merkez ilçeleri olan Yunusemre ve Şehzadeler ilçelerindeki resmi ve özel bağımsız anaokullarına devam eden 5-6 yaş grubu 504 çocuk (237'si kız ve 267'si erkek) ve öğretmenleri, araştırma örneklemini oluşturmuştur. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeline göre tasarlanmıştır. Verilerin elde edilmesinde "Ladd Profilet Çocuk Davranış Ölçeği" ile araştırmacılar tarafından geliştirilen "Genel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde verilerin dağılım durumu dikkate alınarak Bağımsız Gruplar için t-testi, Mann Whitney-U Testi, Kruskal Wallis-H Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Araştırmada akranlara karşı prososyal davranışların çocuğun yaşına ve cinsiyetine göre; asosyal davranışların çocuğun yaşına ve devam ettiği okul türüne göre; kaygılı korkulu olmanın çocuğun yaşına, cinsiyetine ve devam ettiği okul türüne göre; akranlar tarafından dışlanmanın çocuğun yaşına, cinsiyetine ve devam ettiği okul türüne göre; aşırı hareketliliğin çocuğun yaşına, cinsiyetine ve devam ettiği okul türüne göre; saldırganlığın çocuğun cinsiyetine ve devam ettiği okul türüne göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan araştırmada akranlara karşı prososyal davranışların, akranlara karşı asosyal davranışların, kaygılı korkulu olmanın, akranlar tarafından dışlanmanın, aşırı hareketliliğin ve akranlara yönelik saldırganlığın çocuğun kardeş sayısına ve doğum sırasına göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık göstermediği saptanmıştır. Araştırma bulguları ilgili literatür çerçevesinde tartışılarak yorumlanmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Okul Öncesi Dönem, Akran İlişkileri, Arkadaşlık

EXAMINATION OF PEER RELATIONSHIPS OF 5-6 YEARS OLD CHILDREN

ABSTRACT

Purpose of the research is to examine the peer relationships of children aged 5-6 in terms of some demographic variables. The sample of the study selected by simple random sampling method, consisted of 504 children (237 girls and 267 boys) between the ages of 5-6 who attend formal and private independent kindergartens located in Yunusemre and Şehzadeler counties of Manisa and their teachers. In this study "The General Information Form" and "Ladd-Profilet Child Behaviour Scale" were used. In the study, Independent Groups t-Test, Mann-Whitney U Test, One Way Anova, Kruskal Wallis-H Test were used to analyze of data. According to the results of this study, prosocial behaviors towards peers differ based on age and gender; asocial behaviors towards peers differ based on age and type of kindergarten; anxiousness-fearfulness of children differs based on age, gender and type of kindergarten; exclusion by peers differs based on age, gender and type of kindergarten; hyperactivity of children differs based on age, gender and type of kindergarten; aggression towards peers differs based on gender and type of kindergarten and all these relationships are found to be significant. On the other hand, it was found that prosocial behaviors towards peers, asocial behaviors towards peers, anxiousness-fearfulness of children, exclusion by peers, hyperactivity of children and aggression towards peers did not show statistically significant differences according to the number of siblings and birth order of the child. The findings of the study were discussed, interpreted and appropriate suggestions were given within the scope of the literature.

Key Words

Preschool Period, Peer Relations, Friendship

*Bu makale Doç. Dr. Haktan Demircioğlu'nun danışmanlığında Merve Solak Arabacı'nın Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nde hazırladığı "5-6 Yaş Grubu Çocukların Ebeveynleri ve Akranlarıyla İlişkileri ile Ebeveynlerinin Evlilik Yaşam Duyumlarının İncelenmesi" isimli yüksek lisans tezinin bir kısmından üretilmiştir.

¹Çocuk Gelişim Uzmanı, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, Manisa/ Türkiye, merve.solak@hacettepe.edu.tr

²Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara/ Türkiye, hdemircioglu@hacettepe.edu.tr

Alıntılama: Solak Arabacı, M., Demircioğlu, H. (2019). 5-6 yaş grubu çocukların akran ilişkilerinin incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 205-221.

Giriş

İnsanlarla ilişki kurma ihtiyacı, kendini her toplumda göstermektedir. Bu ihtiyacın temelinde biyolojik bir yön bulunmakta olup her toplum ve toplumdaki her aile, bu ihtiyacı değişik biçimlerde ve derecelerde ortaya koymaktadır (Cüceloğlu, 2012). Başkaları ile anlamlı ilişki kurma becerisi, yaşam kalitesinin önemli belirleyicilerinden biridir (Hay, 2004). Okul öncesi dönemde kurulan akran ilişkileri, çocuğun karşılaştığı ilk örnekler olması ve çocuğun tüm gelişim alanlarını etkileyebilecek işlevlere sahip olması açısından büyük öneme sahiptir (Erwin, 2000). Arkadaşlık, tercih edilen sosyal bir ortakla kurulan karşılıklı, devamlı ve kompleks bir ilişki olup akranlarla kurulan ilgi ve etkileşimin doruk noktasını temsil etmektedir (Hay, 2004). Arkadaşlık genellikle sıkı, karşılıklı ve gönüllü kurulan ikili ilişki olarak tanımlanmaktadır. Arkadaşlığın gönüllü yapısı, çocukların beklentilerini ve ihtiyaçlarını karşılayan arkadaşlıklar kurmalarına, bu arkadaşlıkları sürdürmelerine ve onlardan vazgeçebilmelerine olanak tanımaktadır (Rubin ve Menzer, 2010). Akran, bir bireyin belirli bir konudaki eşiti; karşılıklı ilişki içinde bulunulan aşağı yukarı aynı düzeydeki kişidir (Morgan, 2009). Akran için yapılan tanımlar incelendiğinde tanımların ortak noktasının yaş, eğitim durumu, sosyal konum ve benzer özellikler bakımından eşitlik, denklik olduğu görülmektedir (Erwin, 2000; Gülay, 2008; Morgan, 2009; Mcdevitt ve Ormrod, 2002; Fazlıoğlu, 2012).

Literatür incelendiğinde akran ilişkilerinin kimlik duygusu kazanılmasına katkıda bulunma; sosyal becerilerin uygulanmasını sağlama; kuralların, toplumsal rollerin öğrenilmesini ve uygulanmasını sağlayacak ortamlar sunma; aile dışındaki dünya hakkında bilgi ve karşılaştırma kaynağı sunma; duygusal ve sosyal destek sağlama; çatışma çözme gibi etkili kişilerarası becerileri öğrenme fırsatı sağlama; başkalarının duyguları karşısında uygun tepki verme ve duyguları kontrol etme; kendi kapasitesini değerlendirme; birbirlerinin hayatlarını anlamalarında yardımcı olma, cinsel kimliğini pekiştirme gibi işlevleri olduğu görülmektedir (Santrock, 2012; Erwin, 2000; Yörükoğlu, 2000; Fabes ve Martin, 2001; Mcdevitt ve Ormrod, 2002; Boivin, 2005). Özetle akranlarla yaşanan deneyimler, çocuklara yaşam boyu adaptasyonlarını etkileyecek geniş davranış, beceri ve tutum serileri kazandırmaktadır (Rubin ve ark., 1998).

Ladd (1990) çalışmasında, çocuk okula başladığında, 2 ay sonra ve yılın sonunda olmak üzere toplam 3 ayrı zamanda çocuğun akranları ile ilişkisinin okul uyumunda oynadığı potansiyel rolü araştırmıştır. Çalışma bulguları, okula başladığında arkadaş sayısı fazla olan çocukların okulun 2. ayında daha olumlu okul algısı geliştirdiklerini ve bu ilişkileri devam ettirenlerin yıl ilerledikçe okulu daha çok sevdiklerini ortaya koymuştur. Sınıfta yeni arkadaşlar edinmek, yüksek okul başarısı ile ilişkili bulunmuş; erken akran reddi yaşayan çocukların ise okul algılarının olumsuz olduğu, bu çocukların okuldan kaçınma düzeylerinin daha yüksek olduğu ve okulda yıl boyunca düşük performans gösterdikleri görülmüştür. Çeşitli araştırmalar akran ilişkilerinin, çocuğun gelişiminde uzun süreli etkileri olduğunu göstermektedir. Akran grupları arasında gösterilen sosyal uyum, yetişkinlik yıllarındaki uyumun, hatta gelecekteki ruh sağlığı ve duygusal problemlerin yordayıcısı olmaktadır (Rogers ve Ross, 1986). Parker ve Asher (1987) çocuklukta akran ilişkilerinde yaşanan güçlüğün yaşamın ileriki yıllarında ciddi uyum sorunlarını öngördüğü iddiası ile yaptıkları derleme çalışmada, yapılan çalışmaların akran uyumu zayıf olan çocukların daha sonraki yaşamsal zorluklar için risk taşıdıkları hipotezini destekler nitelikte olduğunu; problemler akran ilişkilerinin üç indeksinin (kabul, saldırganlık ve çekingenlik/çekilme), üç sonucu (okuldan ayrılma, suçluluk ve psikopatoloji) öngördüğünü saptamışlardır. Benzer şekilde Hay (2005)'da akran ilişkilerinin kısa ve uzun süreli etkilerini vurgulamakta ve erken yaşta akranlarla kurulan olumlu ilişkilerin çocukları daha sonraki psikolojik problemlere karşı koruduğunu ifade etmektedir.

Bir ilişki, diğer etkenlerden yalıtılmış şekilde var olmadığı gibi yaşanma biçimini de etkileyecek çeşitli faktörlerin etkili olduğu bir bağlamda sürdürülmektedir (Erwin, 2000). Çocuğun akran grupları ve arkadaşları ile ilişkileri aile, okul ve toplum da dâhil olmak üzere muhtemelen çocuğun hayatının her alanındaki gelişimini ve işleyişini etkileyecektir. Çocuğun hayatında yer alan tüm bağlamlar da çocuğun akran

gruplarındaki işleyişini etkilemektedir (Gifford Smith ve Brownell, 2003). Buradan yola çıkarak araştırmada aşağıdaki temel probleme cevap aranmıştır.

5-6 yaş grubu çocukların akran ilişkileri, çocuğun cinsiyetine, yaşına, kardeş sayısına, doğum sırasına, devam ettiği okul türüne göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Araştırmanın türü

Araştırma tarama modelidir. Bu model, geçmişte veya hâlihazırda var olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi hedefleyen bir modeldir (Karasar, 2014).

Evren ve Örneklem

Manisa'nın Şehzadeler İlçesinde dördü resmi biri özel olmak üzere beş bağımsız anaokulu; Yunusemre İlçesinde ise yedisi resmi, 14'ü özel olmak üzere 21 bağımsız anaokulu bulunduğu; mevcut 26 anaokulunda ise 5-6 yaş grubunda toplamda 1125 çocuk olduğu tespit edilmiştir (Veriye Erişim Tarihi: 25.11.2016). Bu çerçevede araştırmanın evreni 1125 çocuk olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın örnekleme belirlenirken basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmış olup örneklemin evreni temsiliyet gücünü arttırmak amacıyla, evrende bulunan tüm anaokullarından veri toplanması hedeflenmiştir. Araştırmanın örneklemini Manisa İl'i merkez ilçeleri olan Yunusemre ve Şehzadeler ilçelerinde bulunan ve araştırmaya katılmayı kabul eden dokuzu özel bağımsız anaokulu, 10'u resmi bağımsız anaokulu olmak üzere toplam 19 bağımsız anaokulunda eğitime devam eden 237'si kız ve 267'si erkek toplam 504 çocuk oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Genel Bilgi Formu: Araştırmaya katılan çocuklar, anneleri ve babaları hakkında bilgi toplamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Genel bilgi formu, çocukların yaş, cinsiyet ve doğum sırasına; anne ve babaların ise yaş, evlilik yaşı, öğrenim durumu, çalışma durumu, sahip olunan çocuk sayısı, ailenin gelir durumu ve aile yapısına ilişkin bilgilerin belirlenmesine yönelik soruları içermektedir. Genel bilgi formunun üst bölümünde çalışmanın amacına ilişkin bilgi yer almaktadır.

Ladd Profilet Çocuk Davranışı Ölçeği: Ölçek, okul öncesi dönemdeki çocukların akranlarıyla ilişkilerini, öğretmenlerin gözlemleri doğrultusunda değerlendirmek amacıyla Ladd ve Profilet (1996) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek prososyal davranış, asosyal davranış, dışlanma, kaygılı korkulu olma, aşırı hareketlilik ve saldırgan davranışlar olmak üzere 6 tip davranış yapısını içermektedir (Ladd ve Profilet, 1996). Üçlü likert tipindeki ölçek toplam puan vermemekte olup, her bir alt ölçek kendi içinde değerlendirilmektedir. Alt ölçeklerden alınan toplam puanlar, o alt ölçeğin temsil ettiği davranışın hangi sıklıkta gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Ölçeğin iç güvenirlik çalışması sonucunda elde edilen iç tutarlık katsayıları; akranlarına karşı saldırganlık alt boyutu 0.89, akranlarına karşı prososyal davranışlar gösterme alt boyutu 0.92, akranlarına karşı asosyal davranışlar gösterme alt boyutu 0.87, akranlarına karşı korkulu-kaygılı olma alt boyutu 0.77, akranları tarafından dışlanma alt boyutu 0.94, akranlara karşı aşırı hareketlilik alt boyutu 0.88'dir (Gülay, 2008). Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması ve 5-6 yaş grubu çocuklar için geçerlik güvenirlik çalışması Gülay (2008) tarafından yapılmıştır. Yapılan geçerlik güvenirlik çalışmaları sonucunda, ölçeğin iç tutarlık katsayısı 0.81 olarak belirlenmiştir. Akranlarına karşı saldırganlık alt ölçeğinin iç tutarlık katsayısı 0.87, akranlarına karşı prososyal davranışlar gösterme alt ölçeğinin iç tutarlık katsayısı 0.88, akranlarına karşı asosyal davranışlar gösterme alt ölçeğinin iç tutarlık katsayısı 0.84, akranlarına karşı kaygılı-korkulu olma alt ölçeğinin iç tutarlık katsayısı 0.78, akranları tarafından dışlanma alt ölçeğinin iç tutarlık katsayısı 0.89, akranlara karşı aşırı hareketlilik alt ölçeğinin iç tutarlık katsayısı 0.83 olarak belirlenmiştir (Gülay, 2008).

Araştırmanın Etik Yönü

Ladd Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin, araştırmada kullanılabilmesi için ölçeğin uyarlama çalışmasını yapan araştırmacı ile iletişime geçilerek gerekli izin alınmıştır.

Ardından Manisa İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden ve Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan gerekli izinler alınarak çalışmaya başlanmıştır.

Veri Toplama İşlemi

Genel Bilgi Formunda yer alan bilgiler bağımsız anaokulları aracılığı ile ebeveynlere ulaştırılmış olup ölçekler ise örneklem grubunda yer alan çocukların öğretmenleri tarafından doldurulmuştur.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS programıyla analiz edilmiştir. Normal dağılım gösteren verilerin analizinde Bağımsız Gruplar için t-testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmış olup normal dağılım göstermeyen verilerin analizinde ise Mann Whitney-U-Testi, Kruskal Wallis-H Testi kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığına karar verilirken histogram, P-P, Q-Q grafikleri ile çarpıklık (kurtosis) ve basıklık (skewness) değerleri dikkate alınmıştır (Field, 2009). Çalışmada çarpıklık ve basıklık ölçülerinin ± 1.5 sınırları içerisinde olması, normal dağılımın varlığına kanıt olarak değerlendirilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Tablo 1. Araştırmaya katılan çocuklara ve ebeveynlerine ilişkin demografik özelliklerin dağılımı

Değişkenler	Gruplar	F	%
Cinsiyet	Kız	237	47
	Erkek	267	53
Yaş	60-65 Ay	337	47
	66-72 Ay	267	53
Çocuk	Kardeşi Yok	178	35.3
	Bir Kardeş	273	54.2
	İki Kardeş ve üzeri	53	10.5
Doğum Sırası	Birinci Sıra	313	62.1
	İkinci Sıra ve üzeri	191	37.9
Okul Türü	Bağımsız Resmi Anaokulu	330	65.5
	Bağımsız Özel Anaokulu	174	34.5
Toplam		504	100

Tablo 1 incelendiğinde örnekleme oluşturan çocukların %47'sinin kız, %53'ünün erkek olduğu görülmektedir. Örneklem grubundaki çocukların %47'si 60-65 aylıkken %53'ü 66-72 aylıktır. Çocukların %35.3'ü tek çocuk olup %54.2'sinin bir kardeşi, %10.5'inin ise iki veya daha fazla kardeşi bulunmaktadır. Çocukların %62.1'i ailenin ilk çocuğuyken %37.9'u ise ikinci çocuk ya da daha üzeridir. Çocukların %65.5'i resmi anaokuluna devam ederken %34.5'i ise özel anaokuluna devam etmektedir.

Tablo 2. Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin alt boyutlarının cinsiyete göre t- testi sonuçları

ÇDÖ Alt Boyutları	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ortanca	Min	Max	ss	t	p
Prososyal Davranış	Kız	237	26.68	28	13	30	4.08	5.469	0.000*
	Erkek	267	24.64	25	13	30	4.29		

*p<0.05

Tablo 2 incelendiğinde çocukların Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği prososyal davranış alt boyutu puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir (p<0.05). Bu bulgu ışığında kız çocukların erkek çocuklara göre akranlarına karşı daha fazla prososyal davranış gösterdikleri söylenebilir.

Tablo 3. Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin alt boyutlarının cinsiyete göre Mann-Whitney-U testi sonuçları

ÇDÖ Alt Boyutları	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ortanca	Min	Max	ss	Sıra Ortalaması	z	p
Asosyal Davranış	Kız	237	8.23	7	7	19	2.08	245.11	-1.18	0.238
	Erkek	267	8.57	7	7	21	2.44	259.06		
Dışlanma	Kız	237	7.47	7	7	18	1.58	237.27	-3.28	0.001*
	Erkek	267	7.89	7	7	18	2	266.02		
Kaygılı Korkulu Olma	Kız	237	11.29	11	9	20	2.34	230.55	-3.23	0.001*
	Erkek	267	12.12	12	9	24	2.92	271.98		
Aşırı Hareketlilik	Kız	237	5.39	5	4	12	1.63	204.33	-7.14	0.000*
	Erkek	267	6.63	6	4	12	2.1	295.25		
Saldırganlık	Kız	237	7.93	7	7	18	1.68	223.46	-4.48	0.000*
	Erkek	267	9.01	8	7	21	2.92	278.28		

*p<0.05

Tablo 3 incelendiğinde çocukların Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin asosyal davranış alt boyutu puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>0.05$); dışlanma, kaygılı korkulu olma, aşırı hareketlilik ve saldırganlık alt boyutlarına ait puan ortalamalarının ise cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir ($p<0.05$). Bu bulgu ışığında erkek çocukların kızlara göre akranlarına karşı daha fazla kaygılı korkulu, aşırı hareketli ve saldırgan oldukları, akranları tarafından daha fazla dışlandıkları söylenebilir.

Tablo 4. Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin alt boyutlarının yaşa göre t-testi sonuçları

ÇDÖ Alt Boyutları	Yaş (Ay Grubu)	N	\bar{X}	Ortanca	Min	Max	ss	t	p
Prososyal Davranış	60-65 Ay	237	24.76	25	13	30	4.55	-4.134	0.000*
	66-72Ay	267	26.34	28	15	30	3.95		
Aşırı Hareketlilik	60-65 Ay	237	6.27	6	4	12	2.02	2.369	0.018*
	66-72Ay	267	5.85	5	4	12	1.95		

*p<0.05

Tablo 4 incelendiğinde çocukların Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin prososyal davranış ve aşırı hareketlilik alt boyutlarına ait puan ortalamalarının çocuğun yaşına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir ($p<0.05$). Bu bulgu ışığında 66-72 aylık çocukların 60-65 aylık çocuklara göre akranlarına karşı daha fazla prososyal davranışlar gösterdikleri ve 60-65 aylık çocukların 66-72 aylık çocuklara göre daha fazla aşırı hareketli oldukları söylenebilir.

Tablo 5. Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeğinin alt boyutlarının yaşa göre Mann-Whitney-U testi sonuçları

ÇDÖ Alt Boyutları	Ay Grubu	N	\bar{X}	Ortanca	Min	Max	ss	Sıra ortalaması	z	p
Asosyal Davranış	60-65 Ay	237	8.73	8	7	21	2.54	271.98	-3.106	0.002*
	66-72Ay	267	8.13	7	7	18	3.98	235.21		
Dışlanma	60-65 Ay	237	7.84	7	7	18	1.99	264.44	-2.574	0.010*
	66-72Ay	267	7.56	7	7	17	1.67	241.90		
Kaygılı Korkulu Olma	60-65 Ay	237	12.11	12	9	24	2.87	271.98	-2.869	0.004*
	66-72Ay	267	11.39	11	9	23	2.48	235.21		
Saldırganlık	60-65 Ay	237	8.58	8	7	21	2.57	255.15	-0.408	0.683
	66-72Ay	267	8.44	8	7	21	2.39	250.15		

*p<0.05

Tablo 5 incelendiğinde çocukların Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin saldırganlık alt boyutu puan ortalamalarının çocuğun yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>0.05$); asosyal davranış, dışlanma ve kaygılı korkulu olma alt boyutlarına ait puan ortalamalarının ise çocuğun yaşına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir ($p<0.05$). Bu bulgu ışığında 60-65 aylık çocukların 66-72 aylık çocuklara göre akranlarına karşı daha fazla asosyal davranış gösterdikleri, daha fazla kaygılı korkulu oldukları ve akranları tarafından daha fazla dışlandıkları söylenebilir.

Tablo 6. Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin alt boyutlarının kardeş sayısına göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçları

ÇDÖ Alt Boyutları	Kardeş Sayısı	N	\bar{X}	Ortanca	Min	Max	ss	F	P
Prososyal Davranış	Yok	178	25.94	27	13	30	4.13	1.436	0.239
	1	273	25.53	27	13	30	4.31		
	2 ve üzeri	53	24.83	25	13	30	4.8		
Aşırı Hareketlilik	Yok	178	6.19	6	4	12	2.01	2.281	0.103
	1	273	6.05	6	4	12	2.03		
	2 ve üzeri	53	5.53	5	4	12	1.65		

Tablo 6 incelendiğinde çocukların Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin prososyal davranış ve aşırı hareketlilik alt boyutlarına ait puan ortalamalarının çocuğun kardeş sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$).

Tablo 7. Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin alt boyutlarının kardeş sayısına göre Kruskal-Wallis H testi sonuçları

ÇDÖ Alt Boyutları	Kardeş Sayısı	N	\bar{X}	Ortanc	Min	Max	ss	Sıra Ortalaması	H	p	İkili Karşılaştırma
Asosyal Davranış	Yok	178	8.5	7	7	19	2.34	257	0.576	0.750	
	1	273	8.2	7	7	21	2.21	248.4			
	2 ve üzeri	53	8.6	7	7	17	2.46	258.52			
Dışlanma	Yok	178	7.62	7	7	18	1.77	248.77	0.645	0.724	
	1	273	7.76	7	7	18	1.92	255.73			
	2 ve üzeri	53	7.57	7	7	16	1.61	248.42			
Kaygılı Korkulu Olma	Yok	178	11.86	11,5	9	24	2.64	262.66	3.171	0.205	
	1	273	11.73	11	9	23	2.74	251.64			
	2 ve üzeri	53	11.28	11	9	19	2.63	222.78			
Saldırganlık	Yok	178	8.54	8	7	21	2.39	259.85	4.623	0.099	
	1	273	8.61	8	7	21	2.68	255.03			
	2 ve üzeri	53	7.83	7	7	13	1.36	214.75			

Tablo 7 incelendiğinde çocukların Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin asosyal davranış, dışlanma, kaygılı korkulu olma ve saldırganlık alt boyutlarına ait puan ortalamalarının çocuğun kardeş sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$).

Tablo 8. Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin alt boyutlarının doğum sırasına göre t-testi sonuçları

ÇDÖ Alt Boyutları	Doğum Sırası	N	\bar{X}	Ortanca	Min	Max	ss	t	p
Sosyal Davranış	1.	313	25.86	27	13	30	4.22	1.742	0.082
	2. ve +	191	25.17	26	13	30	4.42		
Aşırı Hareketlilik	1.	313	6.10	6	4	12	1.98	0.751	0.453
	2. ve +	191	5.96	6	4	12	2.01		

Tablo 8 incelendiğinde çocukların Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin sosyal davranış ve aşırı hareketlilik alt boyutlarına ait puan ortalamalarının çocuğun doğum sırasına göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$).

Tablo 9. Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin alt boyutlarının çocuğun doğum sırasına göre Mann-Whitney-U testi sonuçları

ÇDÖ Alt Boyutları	Doğum Sırası	N	\bar{X}	Ortanca	Min	Max	ss	Sıra Ortalaması	z	p
Asosyal Davranış	1.	313	8.37	7	7	19	2.22	251.23	-0.275	0.783
	2. ve +	191	8.47	7	7	21	2.4	254.58		
Dışlanma	1.	313	7.67	7	7	18	1.86	251.24	-0.370	0.712
	2. ve +	191	7.73	7	7	17	1.78	254.57		
Kaygılı Korkulu Olma	1.	313	11.67	11	9	24	2.74	252.86	-0.028	0.978
	2. ve +	191	11.82	11	9	23	2.63	252.73		
Saldırganlık	1.	313	8.58	8	7	21	2.60	256.66	-0.872	0.383
	2. ve +	191	7.38	8	7	21	2.27	245.68		

Tablo 9 incelendiğinde çocukların Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin asosyal davranış, dışlanma, kaygılı korkulu olma ve saldırganlık alt boyutlarına ait puan ortalamalarının çocuğun doğum sırasına göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$).

Tablo 10. Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin alt boyutlarının çocuğun devam ettiği okul türüne göre t- testi sonuçları

ÇDÖ Alt Boyutları	Okul Türü	N	\bar{X}	Ortanca	Min	Max	ss	t	p
Sosyal Davranış	Resmi	330	25.79	27	13	30	4.25	1.361	0.174
	Özel	174	25.24	27	13	30	4.41		
Aşırı Hareketlilik	Resmi	330	5.82	5	4	12	1.93	-3.484	0.001*
	Özel	174	6.47	6	4	12	2.04		

* $p<0.05$

Tablo 10 incelendiğinde çocukların Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin sosyal davranış alt boyutu puan ortalamalarının çocuğun devam ettiği okul türüne göre anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>0.05$); aşırı hareketlilik alt boyutu puan ortalamalarının ise çocuğun devam ettiği okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir ($p<0.05$). Bu bulgu ışığında özel anaokullarına devam eden çocukların resmi anaokullarına devam eden çocuklara göre akranlarına karşı daha fazla aşırı hareketli oldukları söylenebilir.

Tablo 11. Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin alt boyutlarının okul türüne göre Mann-Whitney-U testi sonuçları

ÇDÖ Alt Boyutları	Okul Türü	N	\bar{X}	Ortanca	Min	Max	ss	Sıra Ortalaması	z	p
Asosyal Davranış	Resmi	330	8.14	7	7	18	2.05	231.71	-4.845	0.000*
	Özel	174	8.93	8	7	21	2.6	291.93		
Dışlanma	Resmi	330	7.61	7	7	18	1.74	244.46	-2.536	0.011*
	Özel	174	7.85	7	7	18	1.97	267.76		
Kaygılı Korkulu Olma	Resmi	330	11.32	11	9	23	2.53	228.52	-5.164	0.000*
	Özel	174	12.51	12	9	24	2.83	297.99		
Saldırganlık	Resmi	330	8.26	8	7	21	2.20	238.01	-3.268	0.001*
	Özel	174	8.97	8	7	21	2.87	279.98		

*p<0.05

Tablo 11 incelendiğinde çocukların Ladd-Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin asosyal davranış, dışlanma, kaygılı korkulu olma ve saldırganlık alt boyutlarına ait puan ortalamalarının çocuğun devam ettiği okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir (p<0.05). Bu bulgu ışığında özel anaokullarına devam eden çocukların resmi anaokullarına devam eden çocuklara göre akranlarına karşı daha fazla asosyal davranış gösterdikleri, daha kaygılı korkulu ve saldırgan oldukları, akranları tarafından daha fazla dışlandıkları söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmada prososyal davranışın çocuğun cinsiyetine göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre kız çocukların erkek çocuklara oranla akranlarına karşı daha fazla prososyal davranış gösterdiği görülmektedir. Kızların sosyal becerilerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu (Çiftçi Topaloğlu, 2013; Anthony ve arkadaşları, 2005; Yener, 2014; Crombie ve Gold, 1989; Atılğan, 2001; Tatlı ve Alakoç Pirpir, 2015; Jamyang Tshering, 2004; Gültekin Akduman ve arkadaşları, 2015) düşünüldüğünde kız çocukların erkeklere göre daha fazla prososyal davranış göstermesinin şaşırtıcı bir sonuç olmadığı söylenebilir. Kız ve erkek çocukların yetiştirilme biçimlerine göre farklı toplumsal cinsiyet rollerine sahip oldukları bilinmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında olumlu sosyal davranışlar sergilemenin kızlar için biçilmiş bir rol olması, kız çocuğunun bu rolleri çevresindeki modeller yoluyla öğrenmesi ve kız çocuklarının sergilediği olumlu sosyal davranışların pekiştirilmesi gibi eğilimlerin bu bulguda etkili olabileceği düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde araştırma bulgusuyla tutarlı çalışmaların olduğu görülmektedir. Salı (2014), 5-6 yaş grubundaki 243 çocuk ile yaptığı çalışmada kızların erkeklere oranla arkadaşlarına karşı daha fazla yardımcı amaçlayan sosyal davranışlar sergiledikleri sonucuna ulaşmıştır. Altay ve Güre (2012) çalışmalarında okulöncesi dönemdeki kız çocukların erkeklere göre daha fazla olumlu sosyal davranışlar gösterdiklerini görmüşlerdir. Ladd ve Profilet (1996), çalışmalarında kızların prososyal davranış puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Persson (2005), 22-40 aylık 44 okulöncesi dönem çocuğu üzerinde prososyal ve saldırgan davranışları uzunlamasına araştırdığı çalışmada, kız çocukların prososyal davranışlardan biri olan fedakârlık davranışında erkeklerden daha yüksek puan aldıklarını görmüştür. Literatürde araştırma bulgusunu destekleyen çok sayıda farklı çalışma bulunmaktadır (Acun Kapıkıran ve ark., 2006; Knafo ve Plomin, 2006; Peren ve ark., 2007; Gülay, 2008; Karakuş, 2008; Şen, 2009; Karaca, Gündüz ve Aral, 2011; Ulyurt, 2012; Çiftçi Topaloğlu, 2013; Yener, 2014; Gür, 2016). Literatürde araştırma bulgularıyla örtüşmeyen sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Walker (2004) okulöncesi dönemdeki 182 çocuk ile yürüttüğü çalışmada, prososyal davranışların cinsiyete göre farklılaşmadığını saptamıştır. Yüce (2015) 4-6 yaş grubu 120 çocuk ile yürüttüğü çalışmada yardımcı amaçlayan sosyal davranışların cinsiyete göre farklılık göstermediğini saptamıştır. Araştırma bulguları arasındaki farklılıkların, değerlendirmede kullanılan ölçme araçlarındaki ve örneklem gruplarındaki farklılıklardan kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırma bulguları akranlara karşı kaygılı korkulu olmanın cinsiyete göre farklılık gösterdiği sonucunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, erkek çocukların kız çocuklara oranla akranlarına karşı daha fazla kaygılı korkulu olduğunu göstermektedir. İçselleştirme davranış problemlerinin kızlarda daha fazla görüldüğü (Moss ve ark., 2006; Rönnlund ve Karlsson, 2006; Aras, Ünlü ve Taş, 2007) düşünüldüğünde araştırma bulgusunun şaşırtıcı olduğu söylenebilir. Toplumumuzdaki cinsiyetçi yaklaşım ile değerlendirildiğinde kız çocukların gösterdiği kaygılı korkulu davranışların dikkat çekmeyeceği, ancak erkek çocukların kaygılı korkulu davranışlarının yüksek olasılıkla dikkat çekeceği söylenebilir. Bu bağlamda eğitimcinin cinsiyetçi bir yaklaşım ile değerlendirme yapma olasılığının bu bulguda rolü olabileceği düşünülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde çalışma sonuçları arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Örneğin, araştırma bulgularına paralel olarak Salı (2014), 5-6 yaş grubu 243 çocuğun çeşitli değişkenler açısından akran ilişkilerini incelediği çalışmada erkek çocukların akranlarına karşı daha kaygılı-korkulu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Gür (2016)'ün çalışma bulguları da erkeklerin kızlardan daha kaygılı ve korkulu olduğu yönündedir. Tarkoçin (2014) 48-66 aylık çocuk grubunun katıldığı çalışmada, erkek çocukların kızlara göre daha endişeli ve ağlamaklı olduklarını saptamıştır. Schmidt ve arkadaşları (2002), sosyal yeterliliğin yordayıcılarına ilişkin anaokuluna devam eden 49 çocuk üzerinde yaptıkları araştırmada erkeklerin kızlara göre daha kaygılı olduğunu saptamıştır. Diğer taraftan Ertürk Kara ve Gürgeç (2016), 4-6 yaş grubu çocukların davranış sorunlarını ele aldıkları çalışmada, endişeli ve ağlamaklı olmanın cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır. Alisinanoğlu ve Ulutaş (2003), 10 yaşındaki çocukların ve annelerinin sürekli kaygılarını inceledikleri araştırmada bulgular, sürekli kaygının cinsiyete göre farklılık göstermediği sonucunu ortaya koymaktadır. Kız ve erkek çocukların benzer düzeyde kaygılı korkulu olduğunu gösteren farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Ladd ve Profilet, 1996; Livingston, 1996; Gülay, 2008; Dursun, 2010; Çiftçi Topaloğlu, 2013). Diğer taraftan Sümer ve Şendağ (2009), bağlanmanın benlik saygısı ve kaygı düzeyi üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada, araştırma bulgusunun aksine kızların kaygı düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmaların örneklem gruplarındaki farklılıkların, değerlendirmede kullanılan ölçme araçlarındaki farklılıkların ya da bilginin farklı kaynaklardan elde edilmesinin araştırma bulguları arasındaki farklılıklara neden olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma bulguları arkadaşlar tarafından dışlanmanın cinsiyete göre farklılık gösterdiği sonucunu ortaya koymaktadır. Buna göre, erkek çocukların kız çocuklara oranla akranları tarafından daha fazla dışlandığı görülmektedir. Bu bulgu, kız ve erkek çocukların sosyal gelişim farklılıklarını düşündürmektedir. Dodge ve arkadaşları (2003), 585 çocuk ile yürüttükleri çalışmada saldırgan davranışların akran reddine neden olduğunu görmüşlerdir. Buradan yola çıkarak erkek çocukların kızlara göre akranları tarafından daha fazla dışlanması, erkek çocukların daha saldırgan ve hareketli olmaları ile (Gülay, 2008; Ladd ve Profilet, 1996; Salı, 2014; Uluyurt, 2012; Kanlıkılıçer, 2005; Tarkoçin, 2014; Gür, 2016; Ertürk Kara ve Gürgeç, 2016; Kızıllık Kartal, 2014) açıklanabilir. Literatür incelendiğinde araştırma bulgularını destekleyen çalışmalar olduğu görülmektedir. Salı (2014), 5-6 yaş grubu 243 çocuğun çeşitli değişkenler açısından akran ilişkilerini incelediği çalışmada erkek çocukların kız çocuklara göre akranları tarafından daha fazla dışlandığını saptamıştır. Uluyurt (2012), 5-6 yaş grubu 720 çocuğun akran ilişkilerini incelediği araştırmada erkek çocukların kız çocuklarına göre akranları tarafından daha fazla dışlandığı sonucuna ulaşmıştır. Anthonysamy ve Zimmer Gembeck (2007), çalışmalarında erkek çocukların daha fazla akran reddi ile karşılaştığı sonucunu ortaya koymuşlardır. Diğer taraftan Gür (2016) ve Gülay (2008) ise yaptıkları çalışmalarda akranlar tarafında dışlanmanın cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Ladd ve Profilet (1996)'in çalışma bulguları da akranlar tarafından dışlanmanın cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucunu ortaya koymaktadır. Bulgulara ait farklılıkların çalışmaların örneklem gruplarındaki farklılıklarından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma bulguları aşırı hareketliliğin cinsiyete göre farklılık gösterdiği sonucunu ortaya koymaktadır. Sonuçlar, aşırı hareketliliğin kız çocuklara oranla erkeklerde daha fazla görüldüğünü göstermektedir. Bu bulgu, kız çocukların dil kullanımına dayalı (Blatchford ve ark., 2003; Ormalıoğlu, 1999), daha sakin (Martin ve Fabes, 2001) oyunları oynamayı tercih ederken, erkek çocukların daha çok fiziksel aktiviteye (Ormalıoğlu, 1999; Fabes ve Martin, 2003; Boyle ve arkadaşları, 2003; Lindsey ve Colwell, 2003) ve yarışmaya dayalı (Ormalıoğlu, 1999) oyunları tercih etmeleri ile açıklanabilir. Bu bulguda toplumdaki cinsiyetçi yaklaşımların da etkisi olabileceği düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde araştırma bulgularıyla uyumlu çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Uluyurt (2012)'un 5-6 yaş grubu 720 çocuğun akran ilişkilerini incelediği çalışmada bulgular, erkek çocukların aşırı hareketlilik puanlarının kızlardan daha yüksek olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Peren ve arkadaşları (2007), 5 ve 6 yaş grubunda 160 çocuk ile yürüttükleri çalışmada erkeklerin kızlara göre daha hiperaktif oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Ladd ve Profilet (1996) çalışmalarında erkeklerin aşırı hareketlilik puanlarının kızlardan daha yüksek olduğunu görmüşlerdir. Literatürde araştırma bulgularını destekleyen farklı pek çok araştırma bulunmaktadır (Miller, Koplewicz ve Klein, 1997; Kanlıçer, 2005; Gülay, 2008; Aras, Ünlü ve Taş, 2007; Dursun, 2010; Derman ve Başal, 2013; Güven ve Erden, 2014; Kızılışık Kartal, 2014; Salı, 2014; Tarkoçin, 2014; Gür, 2016; Ertürk Kara ve Gürgen, 2016). İlgili literatürde araştırma bulgularını desteklemeyen sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Yüce (2015), çalışmasında aşırı hareketliliğin cinsiyete göre farklılık göstermediğini saptamıştır. Araştırma bulguları arasındaki farklılığın araştırmaların örneklem gruplarındaki farklılıklardan kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma bulguları saldırganlığın cinsiyete göre farklılık gösterdiği sonucunu ortaya koymaktadır. Buna göre erkek çocuklar kızlara oranla arkadaşlarına karşı daha fazla saldırganlık göstermektedir. Maccoby ve Jacklin (1980), saldırgan davranışlardaki cinsiyet farklılığının, kalımsal ve biyolojik faktörleri işaret ettiğini belirtmiştir. Diğer taraftan toplumumuzda cinsiyetçi bir yaklaşım ile erkek çocukların saldırgan davranışlarına sınır konulmadığı, bu davranışların tolere edildiği ya da kabul gördüğü, erkek çocukların saldırganlık içeren davranışlara ve oyunlara daha çok yönlendirildiği düşünüldüğünde, bu bulgunun şaşırtıcı olmadığı söylenebilir. Literatür incelendiğinde araştırma bulgularını destekleyen çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Karaca ve arkadaşları (2011), 6 yaş grubundaki 299 çocuk ile yürüttükleri çalışmada erkek çocuklardaki fiziksel saldırganlığın kız çocuklara göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ladd ve Profilet (1996), çalışmalarında erkeklerin saldırganlık puanlarının kızlardan daha yüksek olduğunu görmüşlerdir. Schmidt ve arkadaşları (2002), sosyal yeterliliğin yordayıcılarına ilişkin anaokuluna devam eden 49 çocuk üzerinde yaptıkları çalışmada erkeklerin kızlara göre daha saldırgan olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Dodge ve arkadaşlarının (2003) çalışma bulguları da erkek çocukların kızlara göre daha fazla saldırgan davranış gösterdiği yönündedir. Walker ve arkadaşları (2002) da, okul öncesi dönemdeki 179 çocuk ile cinsiyetin sosyal problem çözme stratejileri üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada, kızların sosyal problem çömede kullandığı stratejilerinde sözlü veya fiziksel saldırganlığı kullanma olasılığının erkeklere göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Maccoby ve Jacklin (1980), yaptıkları meta analiz çalışmasında erkeklerin kızlara oranla daha saldırgan olduğunu görmüşlerdir. Braza ve arkadaşlarının (2012) yaptığı çalışmada bulgular, erkek çocukların kızlara oranla daha arbedeli oyunlar oynama eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bu çalışma erkek çocukların saldırgan davranışlarının oyunlarına da yansıdığını göstermektedir. Literatürde araştırma bulgularını destekleyen farklı araştırmalar da bulunmaktadır (Crick, Casas ve Mosher, 1997; Scharf, 2000; Gülay, 2008; Walker, 2004; Altay ve Güre, 2012; Salı, 2014; Uluyurt, 2012; Kanlıçer, 2005; Dursun, 2010; Şen, 2009; Seven, 2007; Ensor ve ark., 2011; Tarkoçin, 2014; Gür, 2016; Ertürk Kara ve Gürgen, 2016; Kızılışık Kartal, 2014; Gündoğdu, 2010). Diğer yandan literatürde araştırma bulgularıyla uyuşmayan çalışmalar da bulunmaktadır. Çiftçi Topaloğlu (2013), sosyal yetkinlik, saldırganlık, kaygı ve ebeveyn özyeterlik algısı arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla 4-5 yaş grubu 227 çocuk ve ebeveyni ile yürüttüğü çalışmada çocukların saldırganlık puanlarının cinsiyete göre farklılık göstermediği sonucuna

ulaşmıştır. Ummanel (2007)'in 40-72 ay çocuk grubu üzerinde akran kabulünü incelediği çalışmanın bulguları da saldırganlığın cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucunu ortaya koymaktadır.

Araştırma bulgularının aksine kızların erkeklerden daha saldırgan olduğu sonucunu ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır (Ostrov ve Keating, 2004; Kargı ve Erkan, 2004). Araştırma bulguları arasındaki farklılıkların, değerlendirmede kullanılan ölçme araçlarındaki ve örneklem gruplarındaki farklılıklardan ya da saldırganlığın ele alınış biçimindeki farklılıklardan (fiziksel, sözel ve ilişkisel gibi) kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma bulguları, prososyal davranışın çocuğun yaşına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği sonucunu ortaya koymaktadır. Sonuçlar, 66-72 aylık çocukların 60-65 aylık çocuklara göre akranlarına karşı daha fazla prososyal davranış sergilediğini göstermektedir. Büyük çocukların küçüklere göre daha fazla prososyal davranış göstermesi, çocuğun takvim yaşındaki artış ile birlikte sosyal becerilerinde meydana gelen gelişme ile açıklanabilir. Ayrıca 60-65 ay çocuk grubu ile 66-72 ay çocuk grubunun yaş açısından birbirine oldukça yakın olmasına rağmen prososyal davranış açısından anlamlı bir fark bulunmasının, okulöncesi dönemdeki sosyal gelişimin hızını ortaya koyduğu söylenebilir. Literatürde araştırma bulgusunu destekleyen çalışmaların olduğu görülmektedir. Karakuş (2008), 4-6 yaş grubu çocuklar üzerinde yaptığı çalışmada olumlu sosyal davranışların yaş ile birlikte arttığı sonucuna ulaşmıştır. Arı ve Yaban (2016) 4-6 yaş grubu çocukların sosyal davranışlarını inceledikleri çalışmada bulgular, 5 ve 6 yaşındaki çocukların olumlu sosyal davranış puanlarının 4 yaşındaki çocuklara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Literatürde araştırma bulgusunu destekleyen farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Acun Kapıkıran, Bora ve Adak, 2006; Şen, 2009; Yaşar Ekici, 2015). Diğer taraftan literatürde araştırma bulgularını desteklemeyen çalışmaların da bulunduğu görülmektedir. Örneğin; Uluyurt (2012), 5-6 yaş grubundaki 720 çocuk ile yürüttüğü araştırmada çocukların akranlarına karşı yardımı amaçlayan sosyal davranışlarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Salı (2014), 5-6 yaş grubu 243 çocuğun çeşitli değişkenler açısından akran ilişkilerini incelediği çalışmada, akranlarına karşı yardımı amaçlayan sosyal davranışların çocuğun yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermediğini saptamıştır. Aynı şekilde Gültekin Akduman ve arkadaşları (2015) da okulöncesi dönemdeki 510 çocuk ile yürüttükleri çalışmada, sosyal becerilerin yaşa göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bulgulara ait farklılıkların çalışmaların örneklem gruplarındaki farklılıklardan kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma bulguları, akranlara karşı asosyal davranış göstermenin çocuğun yaşına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucunu ortaya koymaktadır. Buna göre, 60-65 aylık çocukların 66-72 aylık çocuklara göre akranlarına karşı daha fazla asosyal davranış sergiledikleri görülmektedir. Yaşar Ekici (2015), çalışmasında 6 yaş çocuklarının sosyal becerilerinin 5 yaş çocuklarından daha yüksek olduğunu görmüştür. Dolayısıyla çocukların sosyal davranışlarının takvim yaşına bağlı olarak geliştiği düşünüldüğünde artan yaş ile birlikte asosyal davranışların azalmasının şaşırtıcı bir bulgu olmadığı söylenebilir. Bunun yanı sıra 60-65 ay çocuk grubu ile 66-72 ay çocuk grubu arasındaki küçük yaş farkına rağmen asosyal davranış açısından anlamlı bir farklılık bulunmasının, sosyal gelişimin okulöncesi dönemdeki hızını ortaya koyduğu söylenebilir. Diğer taraftan Uluyurt (2012) ve Salı (2014) 5-6 yaş grubu çocuklar ile yürüttükleri araştırmalarında akranlara karşı asosyal davranışların çocuğun yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Yüce (2015) de 4-6 yaş grubundaki normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuklar ile yürüttüğü çalışmada asosyal davranışların yaşa göre anlamlı farklılık göstermediğini görmüştür. Araştırma sonuçları arasındaki farklılıkların çalışmaların örneklem gruplarındaki farklılıklardan kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma bulguları, akranlara karşı kaygılı korkulu olmanın çocuğun yaşına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucunu ortaya koymaktadır. Buna göre 60-65 aylık çocukların akranlara karşı 66-72 aylık çocuklara göre daha fazla kaygılı korkulu

oldukları görülmektedir. Kaygılı korkulu davranışlar; ağlama, endişe etme veya korku duyma gibi eğilimleri içermektedir (Ladd ve Profilet, 1996). Çocuğun yaşı arttıkça sosyal çevresinde bulunan akran sayısının, akranlarıyla kurduğu günlük ilişkilerin arttığı ve ilişkinin yapısının geliştiği bilinmektedir (Erwin, 2000, Rubin, Bukowski ve Parker, 1998; Gifford Smith ve Brownell, 2003). Bu durumda yaşın artması ile kaygılı korkulu davranışların azalması, artan yaş ile birlikte çocuğun akranlarıyla ilişkilerinde daha yeterli hale gelmiş olabileceğini ve bunun sonucu olarak da arkadaşlarına daha kolay uyum sağlamış olabileceğini düşündürmektedir. Literatür incelendiğinde araştırma bulgusunu destekleyen (Howes ve Phillipsen, 1998; Salı, 2012; Kızılışık Kartal, 2014) ve desteklemeyen (Livingston, 1996; Seven, 2007; Özbey, 2010) çalışmalar olduğu görülmektedir. Kızılışık Kartal (2014) okul öncesi dönemdeki 124 çocuk ve anneleri ile yürüttüğü çalışmada 3 yaşındaki çocukların 5 ve 6 yaşındaki çocuklara göre; 4 yaşındaki çocukların ise 6 yaşındaki çocuklara göre daha endişeli ve ağlamaklı olduklarını görmüştür. Howes ve Phillipsen (1998), çalışmalarında okulöncesi dönemdeki çocukların 9 yaşındaki çocuklara göre daha fazla geri çekilme davranışları gösterdiğini görmüşlerdir. Literatürde araştırma bulgularını desteklemeyen çalışmaların da bulunduğu görülmektedir. Uluhurt (2012), 5-6 yaş grubu 720 çocuğun akran ilişkilerini incelediği çalışmada çocukların akranlarına karşı kaygılı korkulu oluşlarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Alisinanoğlu ve Kesicioğlu (2010), 36-72 aylık çocukların davranış problemlerini inceledikleri çalışmada endişeli-ağlamaklı olmanın yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır. Diğer taraftan Ertürk Kara ve Gürgen (2016), araştırma bulgusunun aksine 60-72 aylık çocukların, 48-60 aylık çocuklara oranla daha endişeli ve ağlamaklı oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma sonuçları arasındaki farklılık, araştırmaların farklı özelliklere sahip örneklem grupları ile yapılması veya araştırmalarda farklı değerlendirme araçlarının kullanılması ile açıklanabilir.

Araştırma bulguları, akranlar tarafından dışlanmanın çocuğun yaşına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucunu ortaya koymaktadır. Buna göre 60-65 aylık çocukların 66-72 aylık çocuklara oranla akranları tarafından daha fazla dışlandığı görülmektedir. Çocukların sosyal becerileri, akranları tarafından kabul görme konusunda büyük rol oynamaktadır (Hay, 2005). Artan yaş ile birlikte çocuğun sosyal becerilerinde de bir artış görüldüğü bilinmektedir (Yaşar Ekici, 2015). Dolayısıyla çocuğun yaşındaki artış ile birlikte sosyal ilişkilerinde daha uyumlu ve yeterli hale geleceği söylenebilir. Bu bağlamda gelişimin hızlı olduğu okulöncesi dönemde, artan yaş ile birlikte akranlar tarafından dışlanmadaki azalmanın şaşırtıcı bir bulgu olmadığı söylenebilir. Ancak Uluhurt (2012) ve Salı (2014), 5-6 yaş grubu çocukların akranlarıyla ilişkilerini inceledikleri çalışmalarında çocukların akranları tarafından dışlanmasının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma bulguları arasındaki farklılığın araştırmaların örneklem gruplarındaki farklılıklardan ve yaş grubu kategorilerinin farklı şekillerde belirlenmesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma bulguları, aşırı hareketliliğin çocuğun yaşına göre anlamlı farklılık gösterdiği sonucunu ortaya koymaktadır. Buna göre aşırı hareketliliğin 66-72 aylık çocuklara oranla 60-65 aylık çocuklarda daha fazla olduğu görülmektedir. Okulöncesi dönemde artan yaş ile birlikte çocuk, daha fazla sosyal kural öğrenmiş ve bilişsel becerilerindeki gelişmeye bağlı olarak davranışlarının sonuçlarını daha iyi değerlendirebilir hale gelmiş olabilir. Bu da artan yaş ile birlikte çocuğun aşırı hareketliliğinde azalmaya neden olmuş olabilir. Literatürde araştırma bulgularıyla örtüşen çalışmaların olduğu görülmektedir. Miller ve arkadaşları (1997), 3-5 yaş grubu 455 çocuk üzerinde yaptıkları çalışmada küçük çocukların hiperaktivite puanlarının büyüklere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Alisinanoğlu ve Kesicioğlu (2010) çalışmalarında, 36-48 aylık çocukların 48-60 aylık çocuklara göre; 48-60 aylık çocukların ise 60-72 aylık çocuklara göre daha dikkatsiz ve aşırı hareketli olduklarını saptamışlardır. Kızılışık Kartal (2014) çalışmalarında 5 yaşındaki çocukların aşırı hareketlilik puanlarının 6 yaşındaki çocuklardan daha yüksek olduğunu görmüşlerdir. Literatürde araştırma bulgusuyla uyumsuz çalışmalar da bulunmaktadır. Ertürk Kara ve Gürgen (2016)'in 4-6 yaş grubu çocukların davranış

sorunlarını ele aldıkları çalışmanın bulguları, dikkatsiz ve aşırı hareketli olmanın çocuğun yaşına göre anlamlı farklılık göstermediği sonucunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Uluyurt (2012) ve Salı (2014)'da çalışmalarında aşırı hareketliliğin yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde değişmediğini görmüşlerdir. Araştırmaların örneklem gruplarındaki farklılıklar, araştırma bulguları arasındaki farklılığa neden olarak gösterilebilir.

Araştırma bulguları akranlara karşı asosyal davranışın, kaygılı korkulu olmanın, aşırı hareketliliğin, saldırganlığın ve akranlar tarafından dışlanmanın çocuğun devam ettiği okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucunu ortaya koymaktadır. Buna göre özel anaokullarına devam eden çocukların resmi anaokullarına devam eden çocuklara göre akranlarına karşı daha fazla asosyal davranış gösterdikleri, daha kaygılı korkulu oldukları, daha saldırgan ve aşırı hareketli oldukları, akranları tarafından daha fazla dışlandıkları görülmektedir. Bu bulgu, resmi anaokullarında akran ilişkilerini destekleyici daha fazla çalışma yapılmış olabileceğini ve kuralların daha belirgin olabileceğini, dolayısıyla çocukların akran kabulünü engelleyici olumsuz davranışları daha az sergilemiş olabileceklerini düşündürmektedir. Literatür incelendiğinde okul türü değişkeninin ele alındığı çalışmaların sınırlı olduğu ve araştırma bulgusunun literatürü destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Uluyurt (2012), 5-6 yaş grubu 720 çocuğun akran ilişkilerini incelediği çalışmada özel anaokulu veya anasınıfına devam eden çocukların devlet anaokulu veya anasınıfına devam eden çocuklara göre akranlarına karşı daha fazla asosyal davranış gösterdikleri, daha fazla kaygılı korkulu oldukları, akranları tarafından daha fazla dışlandıkları, akranlarına karşı daha fazla saldırganlık gösterdikleri, daha fazla aşırı hareketli oldukları yönündeki bulgular araştırma bulgularını desteklemektedir. Benzer şekilde araştırma bulgularına paralel olarak Altay ve Güre (2012)'de özel okulöncesi eğitim kurumuna giden çocukların, resmi okulöncesi eğitim kurumuna giden çocuklara oranla akranlarına karşı daha fazla saldırgan davranış gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Sarı (2007)'da çalışmasında özel okula giden çocukların devlet okuluna giden çocuklara göre daha fazla sosyal uyumsuzluk gösterdiğini görmüştür.

Araştırma bulguları çocuğun akran ilişkilerinin, çocuğun kardeş sayısına ve doğum sırasına göre anlamlı farklılık göstermediği sonucunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, çocuğun kardeş ilişkilerinin akranlarıyla ilişkilerinden farklı olduğunu düşündürmektedir. Okulöncesi eğitimin akran ilişkilerinde önemli bir rol oynayacağı düşünüldüğünde, bu çalışmada çocuğun okulöncesi kuruma başlangıç yaşının ve okulöncesi eğitime devam süresinin ele alınmaması, araştırmanın sınırlılıklarından biri olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma ile 5-6 yaş grubu çocukların akran ilişkilerinin cinsiyet, yaş, doğum sırası, kardeş sayısı ve çocuğun devam ettiği okul türü değişkenlerine göre değişiklik gösterip göstermediği ortaya koyulmuştur. Okulöncesi dönemdeki akran ilişkilerinin yapısının analiz edilebilmesi, akran ilişkilerinde problem yaşayan çocuklar için uygun müdahale programlarının hazırlanabilmesi için farklı örneklem grupları ile de benzer çalışmalar yürütülmelidir.

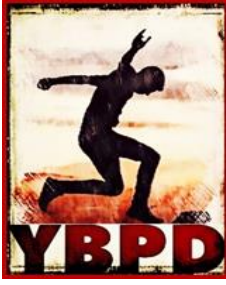
Kaynakça

- Acun Kapıkıran, N., Bora İvrendi, A., Adak, A. (2006). Okul öncesi çocuklarında sosyal beceri: Durum saptaması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 19-27.
- Alisinanoğlu, F., Kesicioğlu, O.S. (2010). Okul öncesi dönem çocuklarının davranış sorunlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Giresun İli örneği). *Kuramsal Eğitimbilim*, 3(1), 93-110.
- Alisinanoğlu, F., Ulutaş, İ. (2003). Çocukların kaygı düzeyleri ile annelerinin kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 128, 65-71.
- Altay, F.B., Güre, A. (2012). Okulöncesi kuruma (devlet-özel) devam eden çocukların sosyal yeterlik ve olumlu sosyal davranışları ile annelerinin ebeveynlik stilleri arasındaki ilişkiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2699-2718.
- Anthony, L.G., Anthony, B.J., Glanville, D.N., Naiman, D.Q., Waanders, C., Shaffer, S. (2005). The relationships between parenting stress, parenting behaviour and preschoolers' social competence and behaviour problems in the classroom. *Infant and Child Development*, 14(2), 133-154.
- Anthonyamy, A., Zimmer Gembeck, M.J. (2007). Peer status and behaviors of maltreated children and their classmates in the early years of school. *Child Abuse & Neglect*, 31(9), 971-991.
- Aras, Ş., Ünlü, G., Taş, F.V. (2007). Çocuk ve ergen psikiyatrisi polikliniğine başvuran hastalarda belirtiler, tanılar ve tanıya yönelik incelemeler. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 10(1), 28-37.
- Arı, M., Yaban, H. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal davranışları: Mizaç ve duygu düzenlemenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 125-141.
- Asher, R.S., Coie, D.J. (1990). *Peer rejection in childhood*. New York: Cambridge University.
- Atılğan, G. (2001). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden ve etmeyen ilköğretim 1. kademe 1. devre öğrencilerinin sosyal beceri özelliklerinin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Blatchford, P., Baines, E., Pellegrini, A. (2003). The social context of school playground games: Sex and ethnic differences, and changes over time after entry to junior school. *British Journal of Developmental Psychology*, 21(4), 481-505.
- Boivin, M. (2005). *The origin of peer relationship difficulties in early childhood and their impact on children's psychosocial adjustment and development*. Encyclopedia on early childhood development, 1-7.
- Boyle, D.E., Marshall, N.L., Robeson, W.W. (2003). Gender at play: Fourth-grade girls and boys on the playground. *American Behavioral Scientist*, 46(10), 1326-1345.
- Corsaro William, A. (1981). *Friendship in the nursery school: Social organization in a peer environment*. The development of children's friendships, 207-241.
- Crick, N.R., Casas, J.F., Mosher, M. (1997). Relational and overt aggression in preschool. *Developmental Psychology*, 33(4), 579-588.
- Crombie, G., Gold, D. (1989). Compliance and problem-solving competence in girls and boys. *The Journal of Genetic Psychology*, 150(3), 281-291.
- Derman, M.T., Başal, H.A. (2013). Okul öncesi çocuklarında gözlenen davranış problemleri ile ailelerinin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 115-144.
- Dodge, K.A., Lansford, J.E., Burks, V.S., Bates, J.E., Pettit, G.S., Fontaine, R., Price, J.M. (2003). Peer rejection and social information-processing factors in the development of aggressive behavior problems in children. *Child Development*, 74(2), 374-393.

- Dursun, A. (2010). *Okul öncesi dönemdeki çocukların davranış problemleriyle annebaba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ensor, R., Hart, M., Jacobs, L., Hughes, C. (2011). Gender differences in children's problem behaviours in competitive play with friends. *British Journal of Developmental Psychology*, 29, 176-187.
- Ertürk Kara, H.G., Gürgen, F. (2016). 48-72 aylık çocukların davranış sorunlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(4), 1494- 1505.
- Erwin, P. (2000). *Çocuklukta ve ergenlikte arkadaşlık*. Akınhay O, çev. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Fabes, R.A., Martin, C.L., Hanish, L.D. (2003). Young children's play qualities in same, other and mixed-sex peer groups. *Society for Research in Child Development*, 74(3), 921-932.
- Fazlıoğlu, Y. (2012). *Çocuktan çocuğa yaklaşımı*. Temel F, editör. Erken çocukluk eğitiminde yaklaşımlar ve programlar İçinde. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. New Delhi: Sage publications.
- Gainsley, S. Director HD. (2013). Building friendships in preschool. *Highscope Extensions*, 27(1), 1-8.
- Gifford Smith, M.E., Brownell, C.A. (2003). Childhood peer relationships: Social acceptance, friendships, and peer networks. *Journal of School Psychology*, 41(4), 235-284.
- Gülay, H. (2008). *5-6 yaş çocuklarına yönelik akran ilişkileri ölçeklerinin geçerlik güvenirlik çalışmaları ve akran ilişkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gültekin Akduman, G., Günindi, Y., Türkoğlu, D. (2015). Okul öncesi dönem çocukların sosyal beceri düzeyleri ile davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 8(37), 673-683.
- Gündoğdu, R. (2009). 9 sınıf öğrencilerinin çatışma çözme öfke ve saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 257-275
- Gür, A. (2016). *Çocuk evlerinde yaşayan çocuklar ile ailesiyle birlikte yaşayan çocukların akran ilişkileriyle sosyal davranışlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Güven, E., Erden, G. (2014). Çocuğun algıladığı evlilik çatışması ve davranış sorunları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 32, 33-54.
- Hay, D.F., Payne, A., Chadwick, A. (2004). Peer relations in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 45(1), 84-108.
- Hay, D.F. (2005). Early peer relations and their impact on children's development. encyclopedia on early childhood development. *Center on Excellence for Early Child Development*, 1(1), 1-6.
- Howes, C., Phillipsen, L. (1998). Continuity in children's relations with peers. *Social Development*, 7(3), 340-349.
- Jamyang Tshering, K. (2004). *Social competence in preschoolers: An evaluation of the psychometric properties of the preschool social skills rating system (SSRS)*. PhD thesis, USA: Pace University.
- Ladd, G.W. (1990). Having friends, keeping friends, making friends, and being liked by peers in the classroom: Predictors of children's early school adjustment? *Child Development*, 61, 1081-1100.

- Kanlıklıçer, P. (2005). *Okul Öncesi Davranış Sorunları Tarama Ölçeği: Geçerlilik güvenirlik çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karakuş, A. (2008). *Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği Öğretmen Formu'nun güvenirlik ve geçerlik çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. 26. basım. Ankara: Nobel.
- Kargı, E., Erkan, S. (2004). Okul öncesi dönem çocuklarının sorun davranışlarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 135-144.
- Kızıllık Kartal, G. (2014). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların davranış sorunları ile annelerinin evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Livingston, R. (1996). *Anxiety disorders child and adolescent psychiatry*. Baltimore Maryland.
- Lindsey, E.W., Colwell, M.J. (2003). Preschoolers' emotional competence links to pretend and physical play. *Child Study Journal*, 33(1), 39-52.
- Maccoby, E.E., Jacklin, C.N. (1980). Sex differences in aggression: A rejoinder and reprise. *Child Development*, 51, 964-980.
- Martin, C.L., Fabes, R.A. (2001). The stability and consequences of young children's same-sex peer interactions. *Developmental Psychology*, 37(3), 431-446.
- Mcdevitt, M.T, Ormrod, J.E. (2002). *Child development and education*. New Jersey: Pearson Education.
- Miller, L.S. (1997). Koplewicz HS, Klein RG. Teacher rating of hyperactivity, inattention and conduct problems in preschoolers. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 25(2), 113-119.
- Morgan, T.C. (2009). *Psikolojiye giriş*. Karabaş S, Eski R, çeviri editörleri. Ankara: H.Ü. Psikoloji Bölümü Yayınları.
- Moss, E., Smolla, N., Cyr, C., Dubois-Comtois, K., Mazzarello, T., Berthiaume, C. (2006). Attachment and behavior problems in middle childhood as reported by adult and child informants. *Development and Psychopathology*, 18, 425-444.
- Ormalıoğlu, M. (1999). *Niçin oyun? Çocuğun gelişiminde ve çocuğu tanımada oyunun önemi*. İstanbul: Özne Yayınları.
- Ostrov, J.M., Keating, C.F. (2004). Gender differences in preschool aggression during free play and structured interactions. *An Observational Study Social Development*, 13(2), 255-277.
- Özbey, S. (2010). Okul öncesi çocuklarda uyum ve davranış problemleriyle başa çıkmada ailenin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(21), 9-18.
- Parker, J.G., Asher, S.R. (1987). Peer relations and later personal adjustment: Are lowaccepted children at risk? *Psychological Bulletin*, 102(3), 357-389.
- Peren, S., Stadelmann, S., Wyl, A.V., Klitzing, K.V. (2007). Pathways of behavioral and emotional symptoms in kindergarden children: What is the role of prosocial behaviour? *European Child Adolescent Psychiatry*, 16(4), 209-214.
- Persson, G.E.B. (2005). Developmental perspectives on prosocial and aggressive motives in preschoolers' peer interactions. *International Journal of Behavioral Development*, 29(1), 80-91.
- Rönnlund, M., Karlsson, E. (2006). The relation between dimensions of attachment and internalizing or externalizing problems during adolescence. *The Journal of Genetic Psychology*, 167(1), 47-63.
- Rogers, D.L., Ross, D.D. (1986). Encouraging positive social interaction among young children. *Young Children*, 41(3), 12-17.

- Rubin, K.H., Bukowski, W.M., Parker, J.G. (1998). *Peer interactions, relationships, and groups*. Handbook of Child Psychology.
- Rubin, K.H., Menzer, M. (2010). *Culture and social development*. Encyclopedia on Early Childhood Development, 1-9.
- Salı, G. (2014). Okulöncesi dönem çocuklarında akran ilişkilerinin ve akran şiddetine maruz kalmanın çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(2), 195-216.
- Santrock, J.N. (2012). *Yaşam boyu gelişim*. Yüksel G, çev. editörü. 13. basımdan çeviri. Ankara: Nobel Yayınları.
- Sarı, E. (2007). *Anasınıfına devam eden 5-6 yaş grubu çocukların, annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarının, çocuğun sosyal uyum ve becerilerine etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Seven, S. (2007). Ailesel faktörlerin altı yaş çocuklarının sosyal davranış problemlerine etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 51(51), 477-499.
- Sümer, N., Şendağ, M.A. (2009). Orta çocukluk döneminde ebeveynlere bağlanma, benlik algısı ve kaygı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 86-103.
- Scharf, C.S. (2000). *Gender differences in adolescent aggression: An analysis of instrumentally us*. PhD thesis, USA: Central Michigan University.
- Schmidt, M.E., Demulder, E.K., Denham, S.A. (2002). Kindergarten social-emotional competence: Developmental predictors and psychosocial implications. *Early Child Development and Care*, 172, 451-462.
- Şen, M. (2009). *3-6 yaş grubu çocukların sosyal davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S. (2013). *Using multivariate statistics*. sixth ed. Boston: Pearson.
- Tatlı, S. Alakoç Pirpir, D. (2015). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların öğretmenleriyle olan ilişkilerinin sosyal beceri düzeylerine etkisinin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 31, 429-441.
- Ummanel, A. (2007). *Okul öncesi çocuklarda akran kabulünün çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Uluhurt, F. (2012). *Bazı değişkenlere göre okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş grubu çocuklarının akran ilişkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaşar Ekici, F. (2015). Okul öncesi eğitime devam eden çocukların sosyal becerileri ile aile özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 14.
- Yener, P. (2014). *Okul öncesi eğitimi alan 60 ay ve üzeri çocukların sosyal beceri düzeyleri ile annelerinin çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yörükoğlu, A. (2000). *Çocuk ruh sağlığı*. 24. basım. İstanbul: Özgür Yayıncılık.
- Walker, S., Irving, K., Berthelsen, D. (2002). Gender influences on preschool children's social problem-solving strategies. *The Journal of Genetic Psychology*, 163, 197-209.
- Walker, S. (2004). Teacher reports of social behavior and peer acceptance in early childhood: Sex and social status differences. *Child Study Journal*, 34(1), 13-28.

CİNSEL İŞLEV BOZUKLUKLARI VE DEPRESYON

Ceyda POLAT¹

ÖZ

Depresyon ile cinsel işlev bozuklukları arasında bir korelasyon olduğu düşüncesi psikologlar ve psikiyatristler tarafından yaygın bir şekilde kabul görmesine karşın bu konuda yeterli çalışma yapılmamış, daha çok sosyal ve biyolojik faktörler ile cinsel işlev bozuklukları arasındaki etkileşime odaklanılmış, bu sebeple de cinsel işlev bozuklukları ile depresyon arasındaki ilişki geri planda kalmıştır. Araştırmaya konu olan iki olgunun karşılıklı ve tek taraflı etkileşimine yönelik literatür çalışmaları yetersiz kalarak bu konunun hem depresyon hem de cinsel işlev bozukluğu tanısı alan hastalarca önemi yeterli derecede anlaşılmamıştır. Bu çalışmada, günümüzde yaygın bir şekilde karşılaşılan cinsel işlev bozukluklarına değinilmiş ve erkeklerde erektil disfonksiyon ile kadınlarda cinsel isteksizlik başta olmak üzere birçok cinsel işlev bozukluğu türü ile depresyon arasındaki komorbiditeye detaylandırılarak farklı kaynaklar ışığında ele alınmış ve araştırılmıştır. Cinsel uyarılara karşı gösterilen fizyolojik tepkilerin sağlıklı bir bireyde hangi sıralarla ve nasıl gerçekleştiğinin anlatımıyla başlayan çalışmada ayrıca cinsel işlev bozukluklarının oluşum sebeplerine ilişkin yaygın kabul gören fikirlerle farklı bakış açılarından konunun değerlendirilmesi yer almaktadır. Bunlara ek olarak araştırmaya ilişkin yakın zamanlarda elde edilmiş olan nicel ve nitel veriler de bulunmaktadır. Böylece psikiyatristler ve psikologlar başta olmak üzere bu konu ile ilgilenen uzmanların iki olgu arasındaki etkileşimi farklı bakış açılarından görmesi sağlanmakta ve cinsel işlev bozukluğu veya depresyon belirtileri ile hekimlere başvuran hastaların tanı ve tedavi sürecindeki semptomların bazı kriterlerinin yeterli derecede değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Cinsel İşlev Bozuklukları, Depresyon, İntegratif Tıp

SEXUAL DYSFUNCTIONS AND DEPRESSION

ABSTRACT

Although it is widely accepted by psychologists and psychiatrists that there is a correlation between depression and sexual dysfunctions, not enough studies have been conducted on this subject, the focus has been on the interaction between social and biological factors and sexual dysfunctions and therefore the relationship between sexual dysfunctions and depression. remained in the background. The literature studies on the mutual and unilateral interaction of the two subjects subject to the research were insufficient and the importance of this issue was not sufficiently understood by the patients diagnosed with depression and sexual dysfunction. In this study, sexual dysfunctions that are commonly encountered today are discussed and erectile dysfunction in men The relationship between depression and many sexual dysfunction types, especially sexual reluctance, has been elaborated and investigated in the light of different sources. In the study, which started by explaining in what order and how physiological reactions against sexual stimuli occurred in a healthy individual; the widely accepted ideas on the causes of sexual dysfunction and the evaluation of the issue from different perspectives. In addition, there are recent quantitative and qualitative data on the research. Thus, it is ensured that psychiatrists and psychologists, especially those who are interested in this subject, see the interaction between the two cases from different perspectives and emphasize that some criteria of symptoms of sexual dysfunction or depression and the symptoms in the diagnosis or treatment of patients presenting to physicians should be adequately evaluated.

Key Words

Sexual Dysfunctions, Depression, Integrative Medicine

¹Işık Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, e-mail: ceyda.polat@isik.edu.tr, ORCID:0000-0002-8204-9398
Alıntılama: Polat, C. (2019). Cinsel işlev bozuklukları ve depresyon. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 223-228.

Giriş

İnsanlarda cinsel uyarılara karşı gösterilen fizyolojik tepkiler dört evreden oluşmaktadır. Bu evrelerden ilki; erkekte ereksiyon, kadında ise vazokonjesyon ve myotoni ile kendini göstererek zihinde erotik duygu, düşünce veya imgelerin belirlediği uyarılma evresidir. Uyarılmayı takip eden plato evresinde ise, kişi üzerinde etki sağlamış olan cinsel uyarının ve cinsel dürtünün sürdürülmesi esasken haz duygusuyla entegre olan gerilim artış göstermektedir. Gerilimin giderek artması sonucu girilen üçüncü evre, orgazm evresi olarak adlandırılırken bu evrenin en önemli noktası dört evre içerisinde en kısa süren olmasına rağmen cinsel haz açısından en yoğun evre oluşudur. Üç evre tamamlandıktan sonra girilen dördüncü evrede de, diğer evrelerde gerçekleşen fizyolojik değişimler yine aynı sırayı takip ederek yok olur. Bu değişimlerin yok olmasıyla birlikte de özellikle erkeklerde meydana gelen refrakter döneme girişten bahsedilir. Söz konusu dönem, erkeklerde zorunlu bir şekilde gerçekleşirken kadınların çözülme evresinden sonra tekrar bir cinsel uyarılma yaşayarak orgazm olabildiği bilinmektedir (Masters ve Johnson, 1994).

Cinsel isteğin ve cinsel işlevin, bu evrelere dikkat çekilerek klinik çerçeveden de ayrı ve önemli bir süreç olduğunun fark edilmesiyle 1970'li yıllardan günümüze dek istek, uyarılma, orgazm aşamalarına önem verilmiş ve cinsel işlev bozukluklarının söz konusu evrelerdeki aksamalarla meydana geldiği düşünülmüştür. (İncesu, 2004). Bu aksamaları fark eden hastaların çoğu için cinselliğin aile içinde veya gizli tutulan bir konu olmasına karşılık fizyolojik, duygusal, zihinsel, sosyal, ekonomik gibi pek çok boyuttan uzantıları olduğu da bilinmektedir. Bu nedenle terapist, danışan ile danışmaya sebebiyet veren konuyu net bir şekilde konuşmalı ve cinsel işlev bozukluğunun kaynağını belirlemelidir (Cheng, 2019). Cinsel işlev bozukluğunun kaynağında sosyal, toplumsal, fizyolojik ya da başka türlü bir etmen olmadığı anlaşılır ve hastada cinsel işlev bozukluğu ile depresyonun bir bağlantısı olduğu düşünülürse de, semptomlar yeterli şekilde anlaşılmalı ve hasta durumunu açıkça ifade edebilmelidir.

Mahremiyet algısı, sosyal çevre tarafından baskılanma, toplumsal normlar ve cinsel işlev bozukluklarının tanı ve tedavisinde psikolojik etmenlerin yetersiz ele alınışı gibi faktörler sebebiyle bu iki olgu arasındaki çalışmalar yetersiz kalmıştır (Bilgin ve Kömürçü, 2016). Dolayısıyla cinsel işlev bozukluğuna eşlik eden psikiyatrik tanılarının, planlanan tedavi sürecine olan olumsuz etkisi göz ardı edilmiştir. Hem cinsel işlev bozukluğu hem de depresyon tanısı alan hastalar için bu durum zorlaşmış ve literatürde yeri doldurulması gereken bir eksiklik olarak göze çarpmıştır (Yıldırım, Hacıoğlu ve Kardeş, 2019).

Günümüzdeki literatür çalışmaları ve bu konudaki araştırmalar değerlendirildiğinde, söz konusu iki olgunun etkileşim içinde olduğu halde, birbirleri ile bağlantısı çoğunlukla görülemede ve cinsel işlev bozukluğunun da depresyonun da tedavi ve tanısı ortak paydada değerlendirilememektedir. Bu araştırmanın klinik çerçeveden önemi, her iki tanıyı da alan, ancak bu iki olgunun birbiri ile bağlantısı henüz fark edilmemiş hastalar ve uzmanlar açısından tedavi sürecine katkı sağlayabileceği yönündedir.

Cinsel İşlev Bozuklukları (CİB)

Cinsel işlev bozuklukları DSM-IV sınıflandırma sisteminde yedi ana başlık altında incelenmiştir. Bunlar; cinsel istek bozuklukları, cinsel uyarılma bozuklukları, orgazm ile ilgili bozukluklar, vajinismus ve dispareniyi kapsayan cinsel ağrı bozuklukları, genel tıbbi duruma bağlı olan cinsel işlev bozuklukları, madde kullanımının yol açtığı cinsel işlev bozuklukları ve henüz adlandırılmayarak diğer altı sebebe bağlı olmadığı bilinen başka türlü cinsel işlev bozukluklarıdır.

Son yıllarda yapılan araştırmalara göre, her üç kişiden biri hayatının herhangi bir döneminde bu bozukluklardan en az birini yaşamaktadır ve cinsel işlev bozukluklarının yaşam boyu prevalansı erkeklerde en az %3, en çok %50; kadınlarda ise yine en az %3 iken en yüksek değeri %27 olarak saptanmıştır (İncesu, 2004). Söz konusu cinsel işlev bozukluklarından kadın hastaların şikâyet ettikleri; cinsel istek bozukluğu, uyarılma bozukluğu, cinsel tiksinti bozukluğu, orgazm bozukluğu, cinsel

ağrı bozuklukları ve vajinismus oluşurken erkek hastaların şikâyet ettikleri ise; erkekte disfonksiyon, cinsel istek azlığı, cinsel tiksinti bozukluğu, erken boşalma ve diğer boşalma problemleri ile ağırlı cinsel birleşme bozukluklarını kapsamaktadır. Bu şikâyetlerden herhangi biri veya birkaçı ile hekimlere başvuran hastalarda, cinsel işlev bozukluğuna kesin ve doğru tanı koymak adına tercih edilen ilk aşama ayrıntılı anamnez almaktır. Hastanın şikâyetlerine yönelik öyküsü dikkatlice dinlenmeli ve istek, uyarılma, orgazm, çözümlenme evrelerinden hangisinde ne gibi sorunlar olduğu detaylandırılarak değerlendirilmelidir. Bunların yanı sıra kişinin endokrin, vasküler, nörolojik hastalık öyküsü ile daha önce ilaç kullanıp kullanmadığı da sorulmalıdır. Tanımlama aşamasına gelindiğinde ise bireyin kültürel, fiziksel, sosyal ve psikolojik faktörlerden olumsuz etkilenebileceği ve bu sebeplerden herhangi biri veya birkaçından dolayı cinsel işlev bozukluğu yaşayabileceği bilinmelidir.

Cinsel işlev bozukluklarının tanısında en önemli olan husus, kişinin cinsel yaşam kalitesi ile cinsel yeterliliğinin değerlendirilmesi ve tedavi planının oluşturulması amacıyla kullanılan cinsel değerlendirme araçlarının doğru yorumlanmasıdır. Bu araçlar çeşitli formlardan oluşup belirli değerlendirme kıstaslarını kapsamaktadır (Tuğut, 2016). Bu değerlendirmelerden sonraki kritik dönemde yani tedavi sürecinde ise, kişiye uygun bir terapi yöntemi belirlenebilmesinin yanı sıra son yıllarda popülerliğini artırmış interaktif tıp uygulamalarından bahsetmek de mümkündür. Bu uygulamaların popüler olmasının sebepleri arasında; yan etkileri en aza indirme ya da azaltma, immün sistemi güçlendirme, kontrol kaybı ve gerginlikten uzaklaşma gibi gerekçeler yatmaktadır. Tedavilerin içeriğini oluşturan; akupunktur, yoga, diyet, egzersizler, biofeedback, homeopati, vitamin ile mineraller ve bitkisel ilaçlar (Bülbül, 2017) arasından son zamanlarda en dikkat çekici olan bitkisel ilaçların, alternatif-tamamlayıcı tıp uygulamalarında kullanıldığı ve hala tam olarak etki mekanizmasının kanıtlanamamış olduğu bilinmesine rağmen söz konusu ilaçların, kullanan kişilerce yaygın bir şekilde iyilik hali oluşumuna yardımcı olduğu söylenmektedir. Yine de bu tedavi yöntemlerinin kesinlik kazanması için hala prospektif randomize plasebo kontrollü ve iyi dizayn edilmiş çalışmalara ihtiyaç olduğu da söylenmelidir (Ortaç, 2016).

Son olarak bugün birçok kaynaktan elde edilen veriler ışığında yapılan değerlendirmelere bakılırsa, cinsel işlev bozukluklarının çoğunlukla biyolojik ve psikolojik mekanizmalara bağlı olduğu bilinirken cinsel işlev bozukluklarının tanı ve tedavisinde multidisipliner bir yaklaşımla hedefe yönelik bir yol izlenmesi de genellikle doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Seidman & Roose, 2000).

Depresyon

DSM-5'e (2013) göre depresyon, bireyin enerjisinin azaldığı, konsantrasyonu yoğunlaştırmada güçlük yaşadığı, yetersizlik ve çaresizlik düşünceleri içine girdiği, uyku miktarında artma veya azalma görüldüğü, kiloda değişimlerin meydana geldiği, psikomotor açıdan yavaşlamanın olduğu, suçluluk ve intihar fikrinin görüldüğü bir bozukluktur. Depresyonun kadınlarda görülme sıklığının, %10-25, erkeklerde ise %7-12 aralığında olduğu söylenebilirken, yatan hastalarda bu durum ortalama %15 olarak belirlenmiştir (Karamustafalıoğlu ve Yumrukçal, 2011).

Cinsel İşlev Bozuklukları ile Depresyonun İlişkisi

Bir kişinin psikolojik durumunun, cinsel uyarılara cevap olarak dalgalanan androjen seviyesini etkilediğinden söz etmek mümkündür. Bu etkinin bazı olumsuz psikolojik durumlarla ilişkisi bulunurken kast edilen psikolojik durumların başlıcaları ise; kronik stres, yenilgi hissi, depresyon ve aşağılanma olarak belirlenmiştir. Elde edilen kanıtlar, androjen düzeyine ilişkin dalgalanmaların davranışsal etkilerinin, cinsel işlevlerin ötesine uzanabilirken saldırganlığın da androjen dalgalanmalarının bir sonucu olarak görülebildiği söylenebilir. Örneğin, düşük bir androjen seviyesi kişide öfke ve saldırganlığı tetiklerken enerji seviyesini azaltması ise onu cinsel uyarılara, kokulara, ağrıya ve dokunuşa daha duyarlı hale getirir (Kaplan, 2013).

Cinselliğe ilişkin hormonların duygudurum üzerindeki etkilerinin yanı sıra endokrin değişiklikler, antihipertansifler gibi çeşitli ilaçlar, genel sağlık durumu, aile içerisindeki sosyal rollerin değişmesi, psikososyal faktörler ve daha önce de söz

edildiği üzere depresyon gibi çeşitli kimyasal, çevresel ve psikolojik faktörlerin de erektil işlev bozukluğu başta olmak üzere birçok cinsel işlev bozukluğuna yol açabildiğini de söylemek mümkündür (Şahin ve Ertekin, 2009). Cinsel işlev bozukluğuna yol açabilecek diğer yaygın faktörler arasında yaşlılık, testosteron seviyesindeki azalma ve bazı antidepresanların kullanımı sayılabilir. Ayrıca erkeklerin yaşadığı cinsel işlev bozuklukları arasında en sık rastlanan erektil disfonksiyon ile depresyon arasındaki komorbiditenin yüksek olduğu da bilinmekte ancak tam olarak bir nedensel ilişki olup olmadığı bazı kaynaklarca belirsiz kabul edilmektedir. Bu ikisi arasında bir korelasyon olduğu düşünülürse de, çoğunlukla çift taraflı kabul edilmektedir (Seidman, 2000).

Tüm bu gözlemler sonucunda; cinsellik ile ilişkili bazı hormonal etkilerin ve bozuklukların, bir kişinin davranışının en önemli belirleyicileri olduğu iddia edilemese de bu tür etkilerin var olduğu ve bireyin psikolojik durumuyla şüphelenilenden çok daha fazla etkileşim içinde olduğu söylenebilir (Kaplan, 2013). Her ne kadar ikili ilişkilerdeki çatışmalar ve yetersiz cinsel eğitim gibi faktörler devreye girse ve bu etmenlerin cinsel işlev bozukluklarıyla ilişkisi araştırılsa da bunların yanı sıra, depresyonda da çoğunlukla cinsel işlev bozukluklarının olduğu bilinmesine rağmen bugün cinsel işlev bozukluklarına ilişkin sınıflandırmaların cinsel işlev bozukluklarıyla depresyon arasındaki bağı yeterince ele almadığı söylenebilir. Depresyon ve cinsel işlev bozuklukları arasındaki bağlantıyı yansıtan en yaygın bulgular; depresif kişilerin cinsel hayatlarındaki isteksizliğin en fazla bildirilen şikâyet olmasıyla beraber kadınların cinsel ilişkiye hazır hissetmelerinde gecikmelerin görülmesi ile erkeklerde yaşanan uyarılma zorlukları ve orgazm gecikmesi ya da yokluğu olarak sıralanabilir (Doğan, 2011).

Cinsel işlev bozukluklarıyla ilgili olarak yapılan toplum temelli araştırmalarda, hayat boyu cinsel işlev bozukluklarıyla karşılaşan bireylerin %57'sinin başka bir psikiyatrik bozukluk tanısı da almış olduğu görülmektedir. (Lindal ve Stefansson, 1993). Depresyon ile cinsel işlev bozukluklarına değinen güncel çalışmada, ortalama yaşları 41.4±12.51 olan 50 kadın hasta örnekleme oluştururken bu hastalardan ileri yaş grubunda olanlarda cinsel işlevlerin istek, uyarılma, orgazm gibi aşamalarında bozulmalar olduğu göze çarpmış ve bulgular literatürdeki genel verilerle aynı doğrultuda yer almıştır. Yaşın ilerlemesi ile cinsel işlevlerde yaşanan bu bozulmaların artması akıllara, menapoz dönemini ve bu dönemde kadınların yaşadığı majör değişiklikleri getirmiştir. Kadınların yaşı ilerledikçe kendi bedenlerine ilişkin olumsuz tutumlar gelişebilmekte, böylece depresif belirtilerden söz edilebilmektedir. Bu da cinsel işlevlerde bozulmalara yol açabilmektedir (Keseroğlu ve ark., 2018).

Ülkemizde yapılan diğer bir çalışmaya bakıldığında, cinsel işlev bozukluğu polikliniklerine başvuran kadın hastalardan cinsel işlev bozukluğu olan kişilerde buna ek olarak psikiyatrik tanılarının azımsanamayacak düzeyde olduğu ve bu psikiyatrik tanılar arasında en sık rastlananların; depresyon, distimi ve uyum bozukluğu olarak belirlendiği bildirilmiştir (Eriştiren ve ark., 2001). Literatürdeki verilerde bahsi geçen cinsel işlev bozukluklarıyla depresyon arasındaki bağlantıyı yansıtan en önemli unsur, depresyon tedavisinde kullanılan bazı ilaçların, cinsel işlev bozukluklarının oluşmasına zemin hazırladığı gerçeğidir (Doğan, 2011).

Bireylerin hayatını olumsuz etkileyen cinsel işlev bozukluklarından erkeklerde görülen erektil disfonksiyon başta olmak üzere, tanısı raporlanmış olan CİB hastalarının rutin bir şekilde depresyon taramasından geçmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir (Liu ve ark., 2018). Ancak erektil disfonksiyon ile erken boşalma problemlerinin, depresyon hastalığı ile ilişkisi gözden kaçtığına teşhis edilemeyebilir dolayısıyla bu da tedavi sürecini olumsuz etkileyebilir hatta doğrudan tedavinin seyrini durdurabilir. Bu sebeple, iki değişken arasında karmaşık bir ilişki olduğu ve bu durumun özenle değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Rajkumar ve Kumaran, 2015).

Depresyon ve cinsel işlev bozuklukları arasındaki çift yönlü ilişkiye vurgu yapılması doğru bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Ayrıca andropoz, depresyon ve cinsel işlev bozuklukları arasındaki ilişki de literatürde hala araştırması süren bağlantısal konulardır (Shabsigh ve ark., 2001). Tüm bunlara karşılık her ne kadar depresif

bulguların cinselliği büyük ölçüde olumsuz etkilediği gerçeği kabul edilse de (gençlere verilen doğru bilgiler gibi) diğer birçok faktörün de devreye girdiği, dolayısıyla depresyonun tek başına cinsel işlevlere etkisinin yanı sıra bu faktörlerin de araştırılması gerektiği bilinmelidir (Balcı ve ark., 2012).

Cinsel isteksizlik ve uyarılma zorluğu başta olmak üzere diğer cinsel işlev bozukluklarında da; partner ile yaşanan sorunlar, travmatik olaylar sonrası girilen yas süreci ve depresyon ile cinsel işlev bozuklukları arasında güçlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Bilgin ve Kömürcü, 2016).

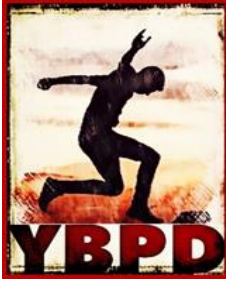
Tartışma ve Sonuç

Günümüzde hem cinsel işlev bozuklukları hem de depresyon, yaygın bir şekilde karşımıza çıkan problemler arasındadır. Bazı vakalarda bu iki hastalıktan yalnızca biri görülürken bazı vakalarda ikisine birlikte rastlanmaktadır. Çalışmada bahsi geçen bazı önemli bulgular incelendiğinde, depresyonda kullanılan bazı ilaçların cinsel isteksizlik ile ilişkili olduğu, cinsellik üzerinde etkisi olan androjen dalgalanmalarının depresif ruh hali ile etkileşim içinde olabildiği ve depresyon tanısı alan hastalar üzerinden yürütülen çalışmalarda cinsel işlev bozukluklarının; depresyon tanısı almayan hastalara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Araştırmada incelenen verilerin değerlendirilmesi sonucunda, bazı kaynaklarda depresyon ile cinsel işlev bozukluklarının ilişkisi muammalı olarak ele alınırken bazı kaynaklarda iki olgu arasında mutlak bir ilişki olduğu bildirilmiştir.

İleride bu konuya ilişkin yürütülecek olan araştırmalarda, depresyonun tanılama aşamasında bireyin cinsel öyküsünün devre dışı bırakılmaması, yaşanan herhangi bir cinsel işlev bozukluğunda mutlaka cinsellik dışındaki boyutların, özellikle de psikolojik faktörlerin değerlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Kaynakça

- APA, (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, (DSM-IV)*. American Psychiatric Association. Washington, DC.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). *DSM-5 tanı ölçütleri başvuru el kitabı*. (Çev. E. Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği (Hyb Yayıncılık).
- Balcı, M., Aslan, Y., Aydın, A.Ö., Kayalı, M., Tuncel, A., & Atan, A. (2012). Türk erkeklerinde cinsel fonksiyon bozukluğu taraması anket çalışması. *Ortadoğu Tıp Dergisi, 4*(3), 108-113.
- Bilgin, Z., & Kömürçü, N. (2016). Kadın cinselliği ve kanıt temelli yaklaşımlar. *Androloji Bülteni, 18*(64), 48-55.
- Bülbül, T. (2017). Cinsel fonksiyon bozukluklarında integratif tıp uygulamaları. *Sağlık Bilimleri Dergisi, 26*(3), 282-286.
- Cheng, F.K. (2019). *Murray, christine, pope, amber, and willis, ben, sexuality counselling: Theory, research, and practice*. SAGE Publications, Inc., Los Angeles, USA.
- Doğan, S. (2011). Cinsel işlev bozuklukları, depresyon ve antidepresanlar. *Journal of Mood Disorders, 1*(2), 81-86.
- Eristiren, P., Incesu, C., Yetkin, N., & Alpay, N. (2001). Cinsel ve evlilik terapilerine başvuran kadınlarda psikiyatrik komorbidite ve evlilik ilişkisi. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, 14*, 132-41.
- Incesu, C. (2004). Cinsel işlevler ve cinsel işlev bozuklukları. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 7*(Suppl 3), 3-13.
- Kaplan, H.S. (2013). *New sex therapy: Active treatment of sexual dysfunctions*. Routledge.
- Karamustafalıoğlu, O., & Yumrukçal, H. (2011). Depresyon ve anksiyete bozuklukları. *Şişli Etfal Hastanesi Tıp Bülteni, 45*(2), 65-74.
- Keseroğlu, B.B., Özgür, B.C., Yıldız, A.K., & Gülen, E. (2018). Kadın cinsel işlev ölçeğine etki eden faktörler. *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 20*(3), 269-273.
- Líndal, E., & Stefánsson, J.G. (1993). The lifetime prevalence of psychosexual dysfunction among 55 to 57-year-olds in Iceland. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 28*(2), 91-95.
- Liu, Q., Zhang, Y., Wang, J., Li, S., Cheng, Y., Guo, J., Tang, Y., Zang, H., Zhu Z. (2018). Erectile dysfunction and depression: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Sexual Medicine, 15*(8), 1073-1082.
- Masters, W.H. ve Johnson, V.E. (1994). *İnsanda cinsel davranış*. Ü. Sayın (Ed.), (G. Demiriz, Çev.). İstanbul: Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı.
- Ortaç, M. (2016). Erektile disfonksiyon tedavisinde fitoterapi. *Androloji Bülteni, 18*(64), 20-23.
- Rajkumar, R.P., & Kumaran, A.K. (2015). Depression and anxiety in men with sexual dysfunction: A retrospective study. *Comprehensive Psychiatry, 60*, 114-118.
- Seidman, S.N., & Roose, S.P. (2000). The relationship between depression and erectile dysfunction. *Current Psychiatry Reports, 2*(3), 201-205.
- Shabsigh, R., Zakaria, L., Anastasiadis, A.G., & Seidman, S. N. (2001). Sexual dysfunction and depression: Etiology, prevalence and treatment. *Current Urology Reports, 2*(6), 463-467.
- Şahin, D., & Ertekin, E. (2009). Fiziksel hastalıklar ve cinsel işlev bozukluğu. *Klinik Gelişim, 4*, 75-79.
- Tuğut, N. (2016). Cinsel işlev bozukluğu ve güncel yaklaşımlar. *Türkiye Klinikleri Obstetric-Women's Health and Diseases Nursing-Special Topics, 2*(1), 70-75.
- Yıldırım, E.A., Hacıoğlu Yıldırım, M., & Karaş, H. (2019). Yaşam boyu vajinismus tanısı konulan kadınlarda depresyon ve anksiyete bozukluklarının yaygınlığı ve cinsel işlevlerle ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi, 30*(1), 9-15.

THE INFLUENCE OF ONLINE SOCIAL INTERACTION ON INTERNET ADDICTION AMONG ADOLESCENCE

Putra HIDAYAT¹, Siti ROHMAH NURHAYATI²

ABSTRACT

Internet addiction is a serious problem affecting individuals of all ages. There are many reasons for internet addiction. One of these reasons is online social interaction. Online social interaction on the internet is the strongest and most common activity that makes adolescents dependent on the internet. Social interaction online facilitate the need to make friends and the need to obtain a personal achievement. Therefore, individuals spend a long time on the Internet. This study aims to determine the effect of online social interaction on internet addiction in adolescents. This research was conducted in the Purbalingga / Indonesia district. The study was conducted with 70 adolescents aged 15-18 years. As data collection tool, Online Social Interaction Questionnaire and Internet Addiction Questionnaire have been used. To test whether the data shows normal distribution, Kolmogorov Smirnov Normality Test was performed. The results of the test showed that the data obtained in the study showed normal distribution. Regression Analysis were used in the study. The research findings show that online social interaction has an effect on internet addiction ($R^2=0.351$; $p<0.05$). The Regression Analysis applied indicated that online social interaction explain 35.1% of the total variance in internet addiction. According to the results of the study, online social interaction needs to be reduced in order to reduce internet addiction in adolescents. Even so, internet addiction is not only caused by online social interaction, but there are 64.9% of other factors that influence it.

Key Words

Online Social Interaction, Internet Addiction, Adolescence

ÇEVİRİMİÇİ SOSYAL ETKİLEŞİMİN ERGENLERİN İNTERNET BAĞIMLILIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

ÖZ

İnternet bağımlılığı her yaşta bireyleri etkileyen ciddi bir problemdir. İnternet bağımlılığının birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden biri çevrimiçi sosyal etkileşimdir. İnternette sosyal etkileşim, ergenleri internete bağımlı kılan güçlü ve en yaygın aktivitedir. Çevrimiçi sosyal etkileşim, arkadaş edinme ve kişisel bir başarı kazanma ihtiyacını kolaylaştırır. Bu nedenle, bireyler internette uzun süre vakit geçirmektedirler. Bu çalışma, ergenlerde çevrimiçi sosyal etkileşimin internet bağımlılığı üzerindeki etkilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırma Purbalingga/Endonezya bölgesinde yapıldı. Araştırma, 15-18 yaş aralığındaki 70 ergenle gerçekleştirildi. Araştırmada veri toplama aracı olarak, Çevrimiçi Sosyal Etkileşim Ölçeği ve İnternet Bağımlılığı Ölçeği kullanıldı. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek için Kolmogorov Smirnov Normallik Testi yapıldı. Test sonuçları, elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiğini ortaya koydu. Çalışmada regresyon analizi kullanıldı. Araştırmanın sonuçları, çevrimiçi sosyal etkileşimin ($R^2=0.351$; $p<0.05$) ergenlerdeki internet bağımlılığını anlamlı bir biçimde yordadığını göstermektedir. Yapılan regresyon analizinde, çevrimiçi sosyal etkileşimin internet bağımlılığındaki toplam varyansın %35.1'ini açıkladığı belirlenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, ergenlerdeki internet bağımlılığını azaltmak için çevrimiçi sosyal etkileşimin azaltılması gerekmektedir. Buna rağmen, ergenlerdeki internet bağımlılığı sadece çevrimiçi sosyal etkileşimden kaynaklanmamaktadır. Bu bağımsız değişkenin dışında söz konusu bağımlı değişkeni yordayan diğer faktörlerin oranı %64.9'dur.

Anahtar Kelimeler

Çevrimiçi Sosyal Etkileşim, İnternet Bağımlılığı, Ergenlik

¹Psychology, Post Graduate Program, Universitas Negeri Yogyakarta, Indonesia, e-mail: putraaa.hidayat@gmail.com, ORCID:0000-0002-2095-6662

²Faculty of Education, Universitas Negeri Yogyakarta, Indonesia, e-mail: siti_rohmah@uny.ac.id, ORCID:0000-0002-3747-108X

Citation: Hidayat, P., Rohmah Nurhayati, S. (2019). The influence of online social interaction on internet addiction among adolescence. *Life Skills Journal of Psychology*, 3(6), 229-236.

Introduction

The internet presented an extraordinary advancement in information technology. The internet provides opportunities for humans to connect socially more easily, to educate themselves, improve economic conditions, and to be free from the shame of various obstacles that make them powerless. Young and De Abreu (2010) suggested that the practicality provided by internet technology does indeed improve the welfare and quality of life but for some people, the internet can have an effect on mental disorders.

Practicality of using the internet makes people interested in using the internet. This can be seen from the increase in internet usage based on the results of a survey of the Indonesian Internet Users Network Association (APJII). Starting from 2014 there was an increase in internet usage in Indonesia to 34.9% or around 88.1 million people in Indonesia (APJII, 2014). Currently there is an increase in internet use in Indonesia to 54.68% or approximately 143.26 million people Indonesia (APJII, 2017) Based on the data above, the increase in internet usage for three years has increased by 19.8%.

The APJII survey results in 2017 (2017) among adolescents in the 13-18 year age group were 75.5% and the high increase between the ages of 19-34 years was 74.23%. This shows that most teenagers have become internet users. The use of the internet in adolescents aims to update information, relating to work, free time, socialization, education and entertainment. APJII (2017); Head of Information and Public Relations Center of the Ministry of Communication and Information, (2014). Suprpto and Nurcahyo (2005) suggested that data on an increase in the number of internet users correlated with an increase in internet addiction.

Internet addiction also correlates with the amount of time a person spends when using the internet, this statement was stated by (Yao, He, Ko, & Pang, 2014) that participants who access the internet for a longer period or longer duration of use, have a greater tendency to become addicted to the internet or participants who use the internet with high frequency will be addicted to the internet. Another opinion according (Jiang, 2014) that the degree of duration connected internet (internet connectedness) who tend to show symptoms of Internet Addiction Disorder (IAD) based on criteria for pathological gambling in the DSM-IV. Young and Rogers, (1998) distinguish internet users into two; The first is non-dependent internet users who access the internet for four to five hours per week. Both categories of addictive internet users (dependent) who access the internet as much as 20 to 80 hours per week.

The results of the 2017 APJII survey also showed an indication of addictive or dependent internet use behavior based on the length of time of use. The survey states that internet usage between 4-7 hours per day is 29.63% and more than 7 hours per day is 26.48%, or it can be said that 26.48% of internet users have a duration of use of 49 hours per week. This fact can be categorized $\frac{1}{4}$ internet users fall into the second category of internet addiction (dependent).

Knowing that around 26.48% of internet users in Indonesia experience internet addiction based on the duration of use, it certainly raises concerns about the effects of internet addiction. (Chou, Liu, Yang, Yen, & Hu, 2015; Wee et al., 2014; Ybarra & Mitchell, 2005) suggested that internet addiction can cause considerable side effects on adolescent life, such as anxiety, depression, physical decline and mental health, interpersonal relationships, and decreased performance.

The time of internet use cannot be the only indicator that determines a person is diagnosed with internet addiction (Müller et al., 2016). In general, addicted behavior has clinical signs, namely preoccupation (addiction) to opium objects; not having behavioral control (loss of control); and perpetuating opiate behavior continuously despite the harmful consequences.

Neto and Barros, (2000) suggests that a weld adolescents who are addicted to the internet because he did not obtain self-satisfaction when social relationships directly or face to face and therefore the individual must rely on social interaction online to meet their needs in social interaction. When online, people feel excited, happy, free and feel needed and supported, otherwise when offline individual feel lonely, anxious, unfulfilled, even frustrating. Another opinion was put forward (Mesch, 2012; Ybarra & Mitchell, 2005) that Individuals who experience anxiety in social interaction see online interaction as a safe way to interact rather than having to meet face to face. Morahan-Martin (2007) suggests that there is an increasingly strong consensus that social interactions made possible by the internet play an important role in the development of internet abuse.

Morahan-Martin, (2008) argues that in addition to online social interactions that result in internet addiction, it also results in social anxiety and loneliness. Opinions from these experts indicate that currently online social interaction is more interesting than face-to-face interaction directly when social skills are needed to be able to work together with other individuals. Without social skills, collaboration is impossible. Most teens today who use online social interaction tend to be good in cognitive but lacking in terms of socialization. The weak ability to socialize adolescents is now a major problem that has caused a number of cases to emerge. Based peng observations lead author of many aspects of internet addiction can happen in Indonesia. For this reason researchers aim to find out the relationship between online social interaction with internet addiction to internet addiction.

Method

This is a survey research and other research using correlational design with a quantitative approach. Aims to find out whether there is influence between online social interaction and internet addiction in teenagers.

Participants

The population in this study were students of SMK Negeri 1 Kaligondang. The total population is 549 students. Samples were taken using cluster random sampling with a total of 70 students. According to Sugiyono (2010: p.121), this cluster random sampling technique can be used because of the limitations of researchers. Data sources are very broad, and without regard to strata that exist in these populations.

Data Collection Tools

Online Social Interaction Questionnaire: The Online Social Interaction Questionnaire given to students consisted of 20 items with each item having a score of 0-5, so the total score of online social interaction had a range of 0-100. Collection of online social interaction data using a questionnaire based on opinion (Caplan, 2003) The questionnaire lattice is 1) mood swings namely the extent to which a person uses the internet to facilitate some changes in negative affective circumstances; 2) perceived social benefits, namely the extent to which an individual views the use of the internet as a tool to interact with the social environment is better than interacting directly ; 3) perceived social control that is the extent to which a person feels an increase in social control when interacting with others online; 4) Withdrawl is the extent to which a person has difficulty not using social media; 5) compulsiveness, the inability to control, reduce or stop online behavior , feelings of guilt about the time spent using social media; 6) excessive use of the internet ie the extent to which a person feels that he spends a lot of time online: 7) negative effects namely the severity of personal effects, social and professional problems caused by someone's internet use.

Internet Addiction Questionnaire: Internet Addiction Questionnaire given to students consists of 25 items with each item having a score of 0-5, so the total internet addiction score has a range of 0-125. Data collection for internet addiction uses a questionnaire based on opinion (Tao et al., 2010). The questionnaire lattices are, 1)

Fun, a strong desire on the internet. Think about internet activities beforehand or anticipate the next online session. Internet use is the dominant activity in daily life; and 2) withdrawal: manifested by disporic mood, anxiety, irritability and boredom after a few days without internet activity. In addition, at least one other symptom must be followed, such as: 3) tolerance, namely the increasing need to use the internet to achieve satisfaction; 4) difficulty in controlling; a continuing and / or unsuccessful desire to control or discontinue using the internet; 5) do not care about the dangerous consequences in the sense of continually using the internet excessively despite having knowledge related to physical and psychological problems due to internet use; 6) communication and social attraction are lost: Hobby interests, entertainment that have a direct impact are lost. Except using the internet; and reduction of negative emotions: 7) to avoid or reduce disporic moods such as feelings of hopelessness, guilt and anxiety.

Statistical Analysis

This research uses descriptive analysis techniques and inferential analysis. Descriptive analysis is used to see the data picture of each variable expressed through the mean, median, mode, frequency distribution and histogram. Furthermore, by analyzing the data parameters of the regression model that will be used. Data processing in this study uses the SPSS version 22.0 program. The study uses a variable free namely social interaction online and the dependent variable is addicted to the Internet. These variables are given the symbols X and Y, the independent variables are given the symbol X which is online social interaction and the dependent variable is given the symbol Y which is internet addiction. Both variables were collected using a questionnaire instrument. The scale used in measuring this aspect is a Likert scale with five alternative answers. The validity of the questionnaire used expert opinions and its reliability was analyzed using Cronbach's Alpha.

Results

Table 1. Description of Online Social Interaction and Internet Addiction

	Average	Std. Dev	Value Minimum	Value Maximum
Online Social Interaction	70.93	6.508	58	87
Internet Addiction	82.69	12,284	59	111

Furthermore, before carrying out multiple regression analysis, a test requirement analysis must be done. The normal test was carried out to find out whether the study population was normally distributed or not. Calculate the normality of data using the Kolmogorov-Smirnov Test. The results of the normality test are listed in the following Table 2.

Table 2. Results of Kolmogorov Smirnov Normality Test

No	Variable	Value	Information
1	Online Social Interaction	0.200	Normal
2	Internet Addiction	0.200	Normal

Criteria for making normality decisions is if the significance value is more than 0.05. Normality test variables of social interaction online and internet addiction is described as follows: Results of normality using the program SPSS 20.0, the results of the analysis Kolmogorov- Smirnov Test that significant value to social interaction online is 0.200. Because the significance value is more than 0.05, it can be concluded that the population where the data of online social interaction

variables that have been taken has a normal distribution. Statistics show that the smaller the value, the more normal the distribution of data. The normality test results for online social interaction are shown below.

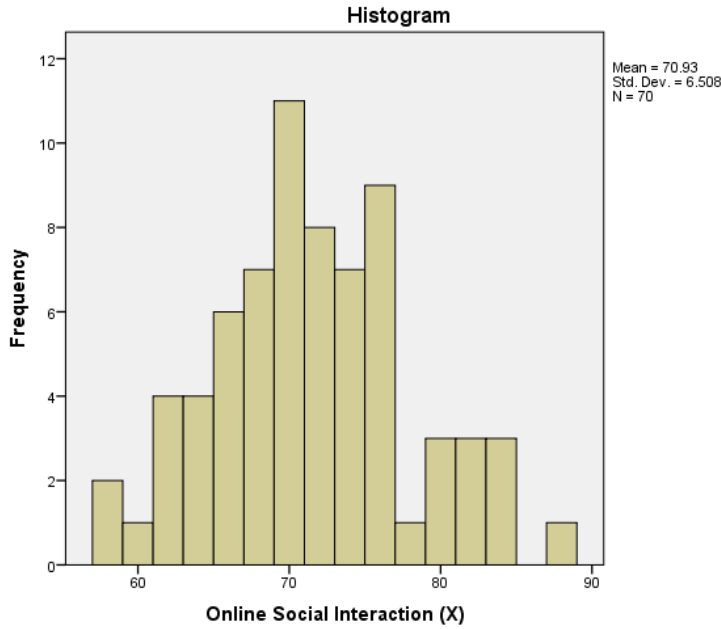

Figure 1. Histogram Test for Online Social Interaction Normality

In the result of Kolmogorov-Smirnov Normality Test, it can be seen that the significance for internet addiction is 0.200. Because the significance value is more than 0.05, it can be concluded that the population in which the data of the internet addiction variable is normally distributed. The normality test results for internet addiction are shown below.

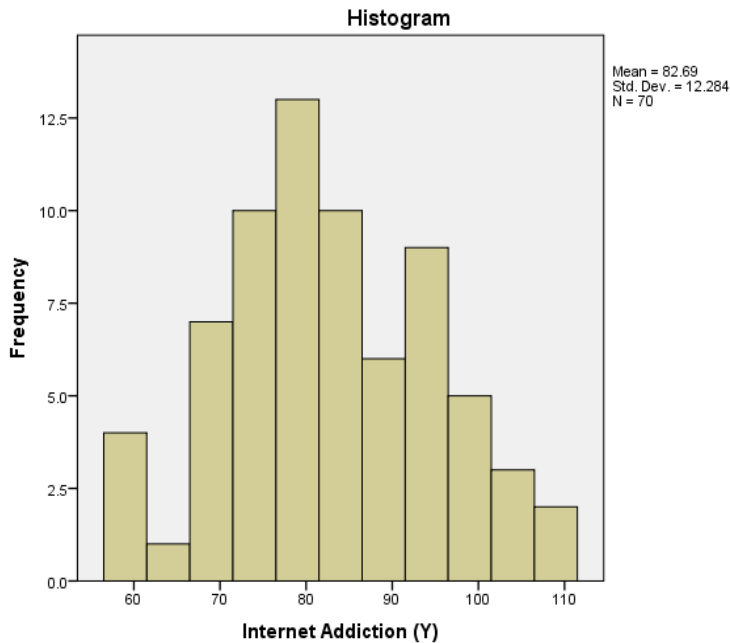

Figure 2. Histogram Test for Internet Addiction Normality

Seen from the two histograms show normal curve lines. It can be concluded that the population in which the data variable online social interaction and internet addiction is normally distributed. Regression analysis simple aim to determine a linear relationship between the variabel independent with variable dependent. Based on data processing using the SPSS 20.0 program, the constant value (a) of 3.390 is obtained, while the regression coefficient $b=1.118$. The regression equation between online social interaction variables (X) and internet addiction (Y) is $Y=3.390+1.118X$. The explanation of this regression equation is as follows: Constants (a) of 3.390; meaning that if the value of the online social

interaction variable (X) is zero, then the internet addiction variable (Y) is worth 3.390. Regression coefficient of online social interaction variables (b) of 1,118; meaning that if the independent variable online social interaction (X) has increased by one value then the value (large) then the internet addiction variable (Y) will increase by 1.118. Then the significance value of the online social interaction variable is 0.000 which is a significance value of less than (0.05) meaning that there is an influence between online social interaction with internet addiction. The results of the simple regression coefficients are shown in Table 3 below.

Table 3. Simple Regression Coefficients

Model	Unstandardized Coefficients		Standard Coefficients	t	p
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	3.390	13.134		258	0.797
Interaction					
Online social	1.118	0.184	592	6.063	0.000*

(*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001)

Discussion

Based on the results of the study showed that there is a significant influence between online social interactions (R squares=0.351) on internet addiction. That said, high online social interaction of 35.1% in teens has increased internet addiction. This research provides evidence that online social interaction can predict internet addiction in adolescents. The results of other studies that support is research conducted by (Smahel, Brown, & Blinka, 2012) that online gaming and online social interaction are activities that cause the most internet addiction, both of these activities have a strong tendency to make teens addicted to the internet because it will satisfy the needs of friendship and the need to obtain a personal achievement. Other research from (Lee, Ko, & Chou, 2015) that online social interaction characteristics have an intensity for users to experience the experience of a more positive response, the experience results in repetition in online social interactions that results in excessive internet users and potentially experiencing internet addiction.

Online social interaction will make it easy for teens to meet the needs of being recognized in a friendship. There are various tools used to fulfill online social interaction activities, such as using Facebook, Twitter, LINE, Whatsapp, Instagram etc. The tool used by teens for online social interaction will help teens to meet new friends on the internet. This will make it easier for teens to meet with friends who have similar interests and hobbies, teenage interest in online social interaction will be stronger and make teens addicted to the internet. Research conducted (Kuss & Griffiths, 2011; Rosenbaum & Wong, 2012) that at the same time the internet can increase the use of social applications such as text messages or social sites me, this can be associated with loneliness and reduce real activities in real life and reduce academic achievement, this results in internet addiction. From various explanations of the supporting studies, the conclusion drawn is that there is an online social interaction variable that has a positive relationship with adolescents who experience internet addiction, so it can be said that online social interaction is a predictor that can influence internet addiction in adolescents even though other studies have shown that there are other variables that have a greater influence on online games.

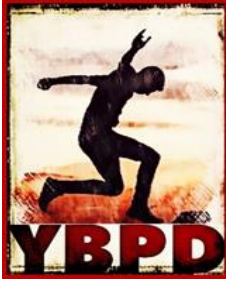
Conclusion

The results of research and discussion, it can be concluded how many things there are: there is a positive and significant influence of online social interaction on internet addiction in vocational adolescents in the Purbalingga patent district. The contribution of the influence of online social interaction on internet addiction in adolescents of a vocational school in Purbalingga district is quite strong, amounting to 35.1%.

Based on the results of the study, and taking into account the limitations of the research, suggestions that can be delivered are: (1) for the government, especially the Education Office in Purbalingga district to be used as input and study in making policies, especially those relating to the socialization of the dangers of excessive internet use in adolescents in the Purbalingga district; (2) for school principals and teachers, to be used as input material and internal evaluations to provide understanding for adolescents to control online social interactions and encourage students to be more active in offline social interaction activities or it can be said activities that trigger students to interact more with friends at school; (3) for researchers, it is expected that the result of this research can be used as reference for further research.

References

- Caplan, S.E. (2003). Preference for online social interaction: A theory of problematic Internet use and psychosocial well-being. *Communication Research, 30*(6), 625-648.
- Chou, W.J., Liu, T.L., Yang, P., Yen, C.F., & Hu, H.F. (2015). Multi-dimensional correlates of internet addiction symptoms in adolescents with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Psychiatry Research, 225*(1-2), 122-128.
- Indonesian Internet Service Providers Association. (2017). *Survey Results and Behavior of Indonesian Internet Users 2017*. Retrieved from apjii.or.id/surveys.
- Jiang, Q. (2014). Internet addiction among young people in China: Internet connectedness, online gaming, and academic performance decrement. *Internet Research, 24*(1), 2-20.
- Kuss, D.J., & Griffiths, M.D. (2011). Online social networking and addiction-a review of the psychological literature. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 8*(9), 3528-3552.
- Lee, Y.H., Ko, C.H., & Chou, C. (2015). Re-visiting internet addiction among Taiwanese students: A cross-sectional comparison of students' expectations, online gaming, and online social interaction. *Journal of Abnormal Child Psychology, 43*(3), 589-599.
- Mesch, G.S. (2012). Technology and youth. *New Directions for Youth Development, 135*, 97-105.
- Morahan-Martin, J. (2007). *Internet use and abuse and psychological problems*. In Oxford handbook of internet psychology.
- Morahan-Martin, J. (2008). *Internet abuse: Emerging trends and lingering questions*. Psychological Aspects of Cyberspace: Theory, Research, Applications, 32.
- Müller, K.W., Dreier, M., Beutel, M.E., Duven, E., Giralt, S., & Wölfling, K. (2016). A hidden type of internet addiction? Intense and addictive use of social networking sites in adolescents. *Computers in Human Behavior, 55*, 172-177.
- Neto, F., & Barros, J. (2000). Psychosocial concomitants of loneliness among students of Cape Verde and Portugal. *The Journal of Psychology, 134*(5), 503-514.
- Rosenbaum, M.S., & Wong, I.A. (2012). The effect of instant messaging services on society's mental health. *Journal of Services Marketing, 26*(2), 124-136.
- Smahel, D., Brown, B.B., & Blinka, L. (2012). Associations between online friends and Internet addiction among adolescents and emerging adults. *Developmental Psychology, 48*(2), 381.
- Tao, R., Huang, X., Wang, J., Zhang, H., Zhang, Y., & Li, M. (2010). Proposed diagnostic criteria for internet addiction. *Addiction, 105*(3), 556-564.
- Wee, C.-Y., Zhao, Z., Yap, P.-T., Wu, G., Shi, F., Price, T., ... Shen, D. (2014). Disrupted brain functional network in internet addiction disorder: A resting-state functional magnetic resonance imaging study. *PloS One, 9*(9), e107306.
- Yao, M.Z., He, J., Ko, D.M., & Pang, K. (2014). The influence of personality, parental behaviors, and self-esteem on Internet addiction: A study of Chinese college students. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 17*(2), 104-110.
- Ybarra, M.L., & Mitchell, K.J. (2005). Exposure to Internet pornography among children and adolescents: A national survey. *Cyberpsychology & Behavior, 8*(5), 473-486.
- Young, K.S., & De Abreu, C.N. (2010). *Internet addiction: A handbook and guide to evaluation and treatment*. John Wiley & Sons.
- Young, K.S., & Rogers, R.C. (1998). The relationship between depression and Internet addiction. *Cyberpsychology & Behavior, 1*(1), 25-28.

(ÖZELLİK) EMPATİK ÖFKE ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Nur OKUTAN¹

ÖZ

Bu çalışma, (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği (Vitaglione ve Barlett, 2003)'nin psikometrik özelliklerinin Türkiye örneklemini için uygunluğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Empatik öfke, bir diğersinin haksızlık yaşamaması durumunda mağdur için hissedilen, aynı zamanda mağdura yardım etme ve ihlalde bulunana cezalandırma isteği yaratan bir duygu olarak tanımlanmaktadır. Çalışmanın örneklemini 225 lisans öğrencisi (175 kadın, 49 erkek, cinsiyeti belirsiz 1) oluşturmaktadır. Veriler, (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği, Kişilerarası Tepkisellik İndeksi, Ahlaki Kimlik Ölçeği ve demografik bilgi formu aracılığıyla toplanmıştır. Ölçeğin faktör yapısı açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile sınanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonuçları, tek faktörlü bir ölçek modeline işaret etmektedir. Modelin açıkladığı varyans %42.15'tir. Doğrulayıcı faktör analizinde en çok olabilirlik tahmin tekniği kullanılmıştır. Bulgular, tek faktörlü ölçek modelinin geçerliğinin doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulandığını göstermektedir. (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği, empatinin bilişsel (bakış açısı alma ve fantezi) ve duygusal boyutları (empatik ilgi ve kişisel rahatsızlık) ile olumlu yönde bir ilişki göstermektedir. Olumlu yöndeki benzer ilişki empatik öfke duygusu ve ahlaki kimliğin içselleştirme alt boyutu arasında da gözlenmektedir. Bu sonuçlar ölçeğin ölçüt bağıntılı geçerliğini kanıtlamaktadır. Ölçekten en yüksek ve en düşük puan alan iki grup arasında farkın anlamlılığı da (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği'nin geçerli bir ölçme aracı olduğunu ifade etmektedir. Ölçme aracının güvenilirliği, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı (0.71) ile iki-yarım ve test-tekrar test güvenilirlik değerleri ile desteklenmektedir. Sonuç olarak, geçerlik ve güvenilirlik analizi sonuçları (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler

Empatik Öfke, Empati, Ölçek Uyarlama

TURKISH VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF (TRAIT) EMPATHIC ANGER SCALE

ABSTRACT

The present study aims to adapt (Trait) Empathic Anger Scale (Vitaglione & Barlett, 2003) into Turkish and examine its psychometric properties. Empathic anger is defined as a feeling that is felt for the victim in the event of an injustice. This emotion also creates a desire to help the victim and punish the violator. The sample consisted of 225 undergraduate students (175 women, 49 men, undetermined 1). Data was collected by (Trait) Empathic Anger Scale, Interpersonal Reactivity Index, Moral Identity Scale, and demographic information form. Factor structure of the scale was tested with exploratory and confirmatory factor analyses. The results of the exploratory factor analysis indicated that a single factor measurement model. The variance explained by the model is 42.15%. The maximum likelihood estimation technique was used in confirmatory factor analysis. The results showed that the validity of the single factor measurement model was confirmed by confirmatory factor analysis. The Empathic Anger Scale had a positive relationship with the cognitive (perspective taking and fantasy) and emotional dimensions (empathic concern and personal distress) of empathy. A similar positive relationship was also observed between the empathic anger and the internalization sub-factor of moral identity. These results have proved the criterion validity of the scale. Also, the significance of the difference between the two groups with the highest and lowest scores indicated that the (Trait) Empathic Anger Scale is a valid scale. The reliability of the scale was supported by Cronbach Alpha's internal consistency coefficient (0.71) and two-half and test-retest reliability values. Consequently, the validity and reliability of the analysis results indicated that the (Trait) Empathic Anger Scale is a valid and reliable measurement tool.

Key Words

Empathic Anger, Empathy, Scale Adaptation

¹Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Psikoloji Bölümü, e-mail: nurokutan@yyu.edu.tr, ORCID:0000-0002-0388-7677

Alıntılama: Okutan, N. (2019). (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği'nin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 237-250.

Giriş

Bu çalışma, (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği'nin (Vitaglione ve Barlett, 2003) psikometrik özelliklerinin Türkiye örnekleme için uygunluğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Empati pek çok farklı disiplinde ve çalışma örneğinde ele alınan gerek psikolojik sağlık gerekse toplumsal ilişkiler üzerinde önemli etkilere sahip bir eğilim/yapı olarak ifade edilmektedir (Hall ve Schwartz, 2019). Bu yönüyle de bilimsel araştırmaların çokça ele alınan kavramlarından biri olagelmıştır. Kavram başlangıçta bilişsel ya da duygusal bir özellik olarak; tek bir yapı biçiminde ele alınmıştır (Eisenberg ve Strayer, 1987). Bu ele alışıta empati, bir diğerinin bakış açısından bakabilme, onun duygu ve düşüncelerini/deneyimlerini doğru biçimde anlayabilme (bilişsel bir özellik) ya da diğerinin hissettiği gibi hissedebilme (duygusal bir özellik) yetisiyle ilişkilendirilmiştir (Tangney, Stuewig ve Mashek, 2007). Kavramın benzer diğer yapılarla (sempati, kişisel sıkıntı gibi) olan bağlantıları incelendikçe empatinin tek bir öge ile sınırlı olamayacağı kavrayışı bilimsel alanyazına hâkim olmuştur (Batson ve ark., 2007; Eisenberg ve Fabes, 1990). Bu anlayışta ise empati, bilişsel ve duygusal unsurlarıyla birlikte değerlendirilmiştir; ancak kimi araştırmacılar empatinin davranışsal öğelerle de incelenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Onlara göre empati bir başkasını doğru biçimde anlayabildiğini, onun gibi hissedebildiğini diğerine ifade edebilmeyi, bir başka deyişle empatik tepki ("tepkisel empati" Staub, 1987) verebilmeyi de içermektedir. Bu yaklaşıma göre, diğerinin yaşadıklarını anlamak ya da onun gibi hissedebilmek yeterli görülmemektedir. Burada önemli olan ya da empatiyi tamamlayıcı unsurun kendisine empatik yaklaşıldığının birey tarafından anlaşılabilmesi olduğu öngörülebilir. Empatik biliş ve duyguların (bakış açısı alma, sempati, kaygı, önem gibi) ise empatik tepki için gerekli ön öğeler olarak işlev gördükleri söylenebilir. Bu biliş ve duyguların özünde ise "diğeri" yer almaktadır. Empatinin kişisel çıkar güdüsünden görece bağımsız "başkası yönelimli" bir öze dayalı olması nihayetinde onu diğer birçok psikolojik kavramdan ayırttığı gibi araştırmacıların dikkatlerinin de bu nitelik üzerine odaklanmasına yol açtığı ileri sürülebilir (Batson, 2009). Empati bu yönüyle ahlaki davranışı şekillendiren temel ahlaki duygulardan biri olarak kabul edilmekte (Hoffman, 1990; Tangney, Stuewig ve Mashek, 2007) ve pek çok çalışmada sosyal ilişkileri olumlu yönde etkileyebilen bir özellik olarak sunulmaktadır (Hoffman, 2008). Örneğin, empatik bireylerin ahlaki muhakeme düzeylerinin yüksek olduğu (Eisenberg ve Mussen, 1978; Miller ve Eisenberg, 1988), daha az önyargılı tutumlar taşıdıkları (Dovidio ve ark., 2010; Stephan ve Finlay, 1999), temel insan haklarını daha fazla benimsedikleri (McFarland, 2010) saldırganlık eğilimlerinin daha az olduğu (Feshbach ve Feshbach, 1969), başkalarının mağduriyetlerine seyirci kalmadıkları, daha fazla yardım etme davranışında buldukları (Betancourt, 1990; Gini, Albiero, Benelli ve Altoè, (2007) ve yakın ilişkilerinde daha fazla doyum yaşadıkları (Cramer ve Jowett, 2010) görülmektedir. Sözü geçen bu çalışmalarda yazının başında ifade edildiği gibi empati kimi durumlarda bilişsel öğeler açısından, bazı araştırmalarda ise duygusal özelliklerle ya da bir süreç olarak ele alınmaktadır. Empatinin duygusal yanıysa daha çok üzüntü gibi edilgen duygularla ilişkilendirilmektedir (Davis, 1983; Lawrence, Shaw, Baker, Baron-Cohen ve David, 2004). Oysaki empatinin eylemi güdüleyen yanı düşünülüğünde (ihtiyacı olan birine yardım etmeyi isteme gibi) bu ilişkilendirmenin eksik kaldığı söylenebilir.

Vitaglione ve Barnett (2003) bu noktaya dikkat çekerek empatinin öfke gibi davranışsal sonuçları açısından etkin duygularla da ilişkili olabileceğini göstermek istemişlerdir. Onlara göre empatik tepkiler "üzüntü", "yumuşak kalplilik", "hassasiyet" (Batson, 1987a; Batson ve ark., 1997) gibi görece edilgen duygusal tepkilerle sınırlandırılmamalıdır, çünkü empatik tepkiler kaynağını haksızlık karşısında beliren öfke duygusundan da alabilir. Böyle bir öfkenin özünde ise empatinin de temel dayanağı olan "diğeri"nin söz konusu olduğunu belirtmişlerdir. Bir başka ifadeyle, buradaki öfke bir başkası için hissedilmektedir. Dolayısıyla da öfke duygusunun diğerinin mağduriyetine yönelik olması durumunda (kişisel olmadığında), saldırganlık gibi olumsuz tepkiler yerine yardım etme ya da mağdurun haksızlığını gidermeye yönelik davranışsal bir sonuçla ilişkili olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu savlarını desteklemek üzere araştırmacılar (Vitaglione ve Barnett, 2003) ardıl dört çalışma ile

empatik eğilimli öfkeyi görgül olarak incelemişlerdir. Sonuçlar, empatik öfkenin mağdura yardım etme ve haksız eylemde bulunanı cezalandırma isteği ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Araştırmacılara göre cezalandırma isteğindeki amaç mağduru daha fazla sıkıntı çekmesini ya da başka insanların da mağdur gibi acı çekmelerini önleyebilmektir. Dolayısıyla da bu istek olumlu sosyal bir nitelikte ilişkilendirilmektedir. Sözü geçen bulgular aynı zamanda empatik üzüntünün haksızlık yapan kişiyi cezalandırma isteğini yordamadığını göstermektedir. Bu sonuç ise empatik öfkenin empatik üzüntüye göre daha farklı olumlu sosyal güdeleri, sırasıyla da eylemleri harekete geçirebileceğine işaret etmektedir. Bu bulgulardan yola çıkarak Vitaglione ve Barnett (2003), bir diğerinin haksızlık yaşaması durumunda mağdur için hissedilen, aynı zamanda mağdura yardım etme ve ihlalde bulunanı cezalandırma isteği yaratan duyguyu empatik öfke olarak kavramsallaştırmışlardır.

Kavram aynı zamanda ahlaki öfke (moral outrage) (Batson, 2011; Batson, Chao ve Givens, 2009) ile de benzerlik taşımaktadır, ancak bu iki öfke biçimi “mağdur için empati duyabilme” açısından ayrılmaktadır (Hoffman, 1987, 1989, 1990). Şöyle ki hem empatik hem de ahlaki öfke, ahlaki bir ihlalin ardından mağdur adına öfke duyma, ona yardım etme ve zarar vereni cezalandırma isteğini (ahlaki bir motivasyonu) içermektedir. Bu yanıyla her iki duygu kişisel öfkeden ayrılmaktadır (Kişisel öfkede bireyler kendilerine ya da kişisel çıkarlarına yönelik bir haksızlık algılandıklarında öfke duymaktadırlar.) (Batson ve ark., 2007), ancak empatik öfke ahlaki öfkeden farklı olarak ahlaki bir ihlalin ardından “diğerini anlamayı” ve “soruna odaklanarak” empatik tepki verebilmeyi de içermektedir (Keck, 2019).

Görülebileceği gibi empatik öfke, olumlu ya da ahlaki toplumsal davranışların sergilenmesinde önemli bir işleve sahiptir (Hoffman, 1989, 1990). Bu bilgiyi kanıtlayan çalışmalar empatik öfkenin cezalandırıcı (ahlaki normları ihlal edenlerin cezalandırılmasını isteme) (Dimitrof ve ark., 2019; Landmann ve Hess, 2017) ve onarıcı (mağduru mağduriyetinin giderilmesini isteme) adaletin yerine getirilmesinde (van Doorn, Zeelenberg, Breugelmans, Berger ve Okimoto, 2018) ve olumlu kişilerarası ilişkilerin düzenlenmesine (Keck, 2019) kaynaklık edebildiğine işaret etmektedir.

Empatik öfke kavramı başta sosyal psikoloji alanında olmak üzere geniş ilgi görmesine karşın, kavramın değerlendirilme yöntemlerinin birbirinden farklılaştığı görülebilmektedir. Buna göre bazı araştırmacılar niteliksel yöntemlerle empatik öfkeyi incelerken (Forsberg, Thornberg ve Samuelsson 2014; Gunther, 2011), kimi çalışmalarda deneysel yöntemlerin tercih edildiği, empatik öfkenin değişimleme metinleriyle belirlenmeye çalışıldığı (Batson ve ark., 2007; Dimitrof ve ark. 2019; Gummerum, van Dillen, van Dijk ve López-Pérez, 2016; Nelissen ve Zeelenberg, 2009), diğer çalışmalarda ise duygu ifadeleriyle değerlendirildiği (Fernando, Kashima ve Laham, 2019; Trach ve Hymel, 2019) gözlenmektedir. Buna karşılık bazı araştırmalarda geçerliği ve güvenirliliği kanıtlanmış bir ölçme aracından ([Özellik] Empatik Öfke Ölçeği) yararlanıldığı görülmektedir (Laible, Eye ve Carlo, 2008; Laible, Murphy ve Augustine, 2014; Pazzoli, Gini ve Thornberg, 2017).

Türkiye’de yapılan araştırmalar incelendiğindeyse empatinin farklı çalışma alanlarında (eğitim, sağlık, psikoloji ve çalışma yaşamı gibi) birçok duygusal ve davranışsal etkileriyle birlikte ele alındığı gözlenmektedir (Doğan, Üngüren ve Algür, 2010; Tutarel-Kışlak ve Çabukça, 2002; Tutuk, Al ve Doğan, 2002; Yüksel, 2004). Bu araştırmalarda empati üzerine geliştirilen (Dökmen, 1988; Kaya ve Siyez, 2010; Özbay ve Şahin, 2000) ya da uyarılma çalışması yürütülen ölçme araçlarının kullanıldığı söylenebilir (Bora ve Baysan, 2009; Engeler, 2005; Nalbant, Babaoğlu ve Çelik, 2018; Zengin, Yalınzoğlu-Çaka ve Çınar, 2018). Söz konusu araçlarda empatinin daha çok bilişsel ve duygusal boyutlarla¹ değerlendirildiği ve Vitaglione ve Barlett (2003)’in dikkat çektikleri gibi duygusal empatinin sıklıkla “üzüntü” ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu ölçek yapılarından farklı olarak Yılmaz (2018) tarafından Türkçeye

¹ Empatinin davranışsal boyutuyla değerlendirildiği yalnızca bir ölçme aracına (Çocuk Empatik Gelişim Ölçeği) rastlanılmıştır (Özgün ölçek için Reid ve ark., 2012; Türkçe uyarılma çalışması için Leana-Taşçılar, Biber ve Kurt, 2018).

kazandırılan “Pozitif ve Negatif Yönelimli Bilişsel, Duyuşsal ve Somatik Empati Ölçeği” ise empatinin bilişsel, duyuşsal ve somatik öğelerinin olumlu ve olumsuz biçimleri açısından değerlendirilmesine olanak sağladığı ifade edilebilir. Ölçeğin duyuşsal negatif empati boyutunda “*Savunmasız bir kadına vuran bir adamı görürsem, sinirlenirim.*” ve “*Bir arkadaşımın başkaları tarafından küçük düşürüldüğünü veya alay edildiğini gördüğümde rahatsız olurum.*” şeklinde empatik öfke yapısına benzer iki ifade yer almaktadır. Tahmin edilebileceği gibi bu iki soru empatik öfkeyi ayrı bir özellik olarak değerlendirmemektedir. Ayrıca ilgili ölçekte çocuk ve ergen bireylerin empati düzeyleri incelenmektedir (Özgün ölçek çalışması: Raine ve Chen, 2018). Bir diğer ölçme aracı (Etnokültürel Empati Ölçeği Türkçe Uyarlama Çalışması: Özdikmenli-Demir ve Demir, 2014), benzer şekilde empatik öfkeye işaret edebilecek sorular bulunmaktadır (örn., “*Irki ya da etnik kökeninden ötürü haksızlığa uğrayanların öfkelerini paylaşıyorum.*”), ancak bu soruların farklı etnik-kültürel kökenli kişilere ilişkin bireylerin empati düzeylerini belirlemeye yönelik olduğu görülmektedir (Özgün ölçek çalışması: Wang ve ark., 2003), dolayısıyla da adı geçen ölçek genel empatik öfke yapısını değerlendirmemektedir.

Hatırlanacağı gibi empatik yönelimler ya da tepkiler öfke duygusuyla ilişkili olabilmektedir. Öfke kaynaklı empatik tepkilerse (empatik öfke) olumlu sosyal davranışlar üzerinde önemli bir işleve sahiptir (Hoffman, 1989, 1990), ancak empatinin bu yönünün (haksız eyleme yönelik empatik öfke) Türkiye örneğinde irdelenmediği özetlenen bu çalışmalarda görülebilmektedir. Diğer taraftan Türkiye’de ahlak ve ahlakın sosyal psikolojisi konularına olan ilginin de giderek arttığı söylenebilir (Cesur, 2018; Çiftçi-Arıdağ ve Yüksel, 2010; Ekici, 2019; Er-Vargün, 2019; Okutan, 2016). Dolayısıyla empatinin farklı unsurlarının sosyal ve psikolojik etkileriyle incelenmesi önemli görülmektedir. Ek olarak, empatik öfke yapısının ölçüm yöntemlerindeki çeşitlilik düşünüldüğünde, geçerliği ve güvenirliliği belirlenmiş bir ölçme aracının Türkçeye kazandırılmasının empatinin farklı konu ve alanlarda çalışılma olasılığını arttıracacağı da öngörülebilir. Zira kendini bildirim ölçümlerinin kullanım kolaylığı içerdiği ve daha az zaman aldığı bilinmektedir (Batson, 1987b). Bu öngörüler temelinde şimdiki çalışmada, (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği (Vitaglione ve Barlett, 2003), psikometrik özellikleri açısından Türkiye örneğinde incelenmiştir.

Yöntem

Örneklem

Çalışmanın örneklemini Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde okuyan 232 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Bu örneklem içerisinde anket verileri eksik olan 7 katılımcı analizlere dâhil edilmemiştir. Sonuçlar, 225 kişi (175 kadın, 49 erkek, cinsiyeti belirsiz 1) üzerinden bulgulanmıştır. Çalışmaya katılanların yaş ortalamaları 21.75 ($S=1.65$); gelir düzeyleri ise 2570 TL’dir. Katılımcıların büyük bir kısmının (%67.60) yaşamlarını şehirde geçirdikleri görülmektedir.

İşlem

Ölçek yazarlarının (Vitaglione ve Barnett, 2003) onayları alındıktan sonra ilk olarak özgün ölçekte yer alan maddeler Türkçeye çevrilmiş, ardından sosyal psikoloji alanında uzman iki öğretim üyesi ile bir İngilizce dil uzmanı tarafından ifadeler çeviri yönünden değerlendirilmiştir. Alınan bildirimler doğrultusunda ölçekte gerekli düzeltmeler yapılarak form, uygulamalar için hazır hale getirilmiştir. Uygulamalar, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı’ndan onay alındıktan sonra sınıf ortamlarında, gönüllü olan katılımcılarla, araştırmacının kendisi tarafından yürütülmüştür. Her bir uygulamada çalışmanın amacı kısaca tanıtılmış, varsa katılımcılardan yöneltilen sorular yanıtlanmıştır. Anket yanıtlama işlemleri 10-15 dakikalık sürelerde tamamlanmıştır.

Veri toplama araçları

(Özellik) Empatik Öfke Ölçeği. Vitaglione ve Barnett (2003) tarafından geliştirilen ölçek, bireylerin empatik öfke düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla hazırlanan 7 ifade 1 (Beni iyi bir şekilde tanımlamıyor.) ile 5 (Beni çok iyi tanımlıyor.) arasında değerlendirilmektedir. Ölçekte bir madde (ifade 7) ters olarak puanlanmaktadır. Yüksek puanlar empatik öfke düzeyinin arttığına işaret etmektedir.

Özgün ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.86'dır. Ölçek şimdiki çalışma ile Türkçeye uyarlanmıştır (Cronbach Alpha değeri 0.71).

Kişilerarası Tepkisellik İndeksi. Duygusal ve bilişsel empatiyi değerlendirmek amacıyla Davis (1980, 1983) tarafından geliştirilen, 5'li Likert tipi bir ölçektir. Kişilerarası Tepkisellik İndeksi, bakış açısı alma (diğerlerinin bakış açısından bakabilmeyi), fantezi (imgesel karakterlerin yerine kendini koyabilmeyi) empatik ilgi (diğeri için üzüntü, merhamet, acıma gibi duygular hissedebilmeyi) ve kişisel rahatsızlık (başkasının durumuyla ilgili sıkıntı, kaygı, rahatsızlık duyabilmeyi) olmak üzere her biri 7 madde içeren dört alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçeklerden alınan yüksek puanlar ilgili faktöre göre empatik eğilimin arttığına işaret etmektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Engeler (2005) tarafından yapılmıştır (Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları her bir alt ölçek için sırasıyla 0.73, 0.76, 0.66 ve 0.60). Şimdiki çalışmada alt faktörlerin güvenirlik değerleri 0.66, 0.65, 0.65, 0.41 olarak bulunmuştur.

Ahlaki Kimlik Ölçeği. Ahlaki kimliğin kendilik önemini değerlendirmek amacıyla Aquino ve Reed (2002) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek içselleştirme (5 madde) ve simgeleştirme (5 madde) olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. İçselleştirme alt ölçeği bir dizi ahlaki özelliğin (duyarlı, şefkatli, adil, yardımsever, çalışkan, dürüst, kibar gibi) ne ölçüde benimsendiğini değerlendirirken, simgeleştirme alt boyutu ahlaki kimliğin toplumsal sunumuna yönelik sorular içermektedir. Ölçeğe verilen yanıtlar 1 (Kesinlikle katılmıyorum) ile 7 (Kesinlikle katılıyorum) arasında derecelendirilmektedir. Yanıtlardan alınan yüksek puanlar, ilgili ahlaki kimlik özelliğinin daha fazla sergilendiğini göstermektedir. Ölçek, Türkçeye Yılmaz ve Yılmaz (2015) tarafından kazandırılmıştır (Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı içselleştirme alt boyutu için 0.77, simgeleştirme alt faktörü için 0.76). Şimdiki çalışmanın Cronbach Alpha değerleri içselleştirme alt ölçeği için 0.76 ve simgeleştirme alt ölçeği için 0.69 olarak belirlenmiştir.

Demografik Bilgi Formu. Bu formda, katılımcıların yaş, cinsiyet, sosyal ve ekonomik durum bilgilerine dair sorular yer almaktadır.

Bulgular

Ölçeğin geçerliğine ilişkin bulgular

Faktör yapısı

Ölçeğin faktör yapısı ilk olarak açımlayıcı faktör analizi (AFA) ile incelenmiştir. Ardından bu yapının Türkiye örneklemini için geçerliği doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile sınanmıştır. Analizlere geçmeden önce ilk olarak Kaiser-Meyer-Olkin (KMO=0.79) ve Barlett küresellik testleri ile veri setinin faktör analizi için uygunluğu değerlendirilmiştir. Sonuçlar, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için "iyi" düzeyde uygun olduğuna (KMO>0.70); Barlett testi ise verinin çok değişkenli normal dağılım gösterdiğine [$\chi^2(21)=423.762, p<0.001$] işaret etmiştir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012; Kalaycı, 2010). Daha sonra ölçeğin faktör yapısı temel bileşenler analizi ile incelenmiştir. Yapılan ilk çözümlemede özdeğerleri 1'den büyük 3 faktör gözlenmiştir. Özgün ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olması aynı zamanda farklı faktörlerde yer alan iki maddenin kavramsal olarak ölçeğin diğer ifadeleriyle bütünlük içermesi nedeniyle analiz tek faktörlü modelle sınırlandırılarak yeniden yürütülmüştür. Bu analiz sonucunda söz konusu iki maddenin 0.30'un altında yük aldığı gözlenmiştir. Tek faktörlü modelin açıkladığı varyans ise %42.15 olarak saptanmıştır. Faktör sayısının araştırmacı tarafından belirlenebilmesi ölçütüne göre (Kalaycı, 2010) doğrulayıcı faktör analizi bu tek faktörlü yapı üzerinden irdelenmiştir.

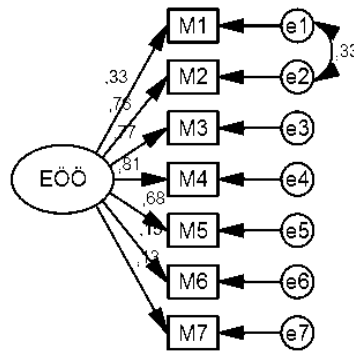
Tablo 1. (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği'nin Madde Test Korelasyonu, Cronbach Alpha değeri ve Faktör Analizi Bulguları (N=225)

Ölçek Maddeleri	Faktör Yükleri	Madde-Toplam Korelasyonları	Madde Çıkarıldığında Cronbach Alpha
1.Birinin kendisine kötü davranıldığı için öfkeli hissettiğini görürsem ben de öfkelenirim.	0.52	0.35	0.69
2.Birini başkası tarafından incitildiği için üzgün gördüğümde ben de öfkelenirim.	0.84	0.64	0.62
3.Başkaları tarafından mağdur edilen insanlar gördüğümde, onlar adına öfkelenirim.	0.79	0.55	0.64
4.Duyguları incitilen birini gördüğümde onun adına öfkelenirim.	0.82	0.61	0.62
5.Biri tarafından arkadaşımın kalbi kırıldığında onun adına öfkelenirim.	0.76	0.59	0.65
6.Tanıdığım biri başka birine öfkelenildiğinde bu kişiye ben de öfkelenirim.	0.25	0.18	0.73
7.Suiistimal edilen insanlar gördüğümde onlar için öfke duymam.*	0.17	0.11	0.75

Özdeğer = 2.95; Açıklanan Varyans = %42.15; Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı=0.71 *Ters yönlü ifade.

Doğrulayıcı faktör analizi

Açımlayıcı faktör analizi ile elde edilen desenin Türkçe geçerliği DFA ile belirlenmiştir. Analiz için AMOS 18 istatistik paket programından yararlanılmıştır. Çözümlemede tüm gözlenen değişkenler normallik varsayımını karşıladığından en çok olabilirlik tahmin (maximum likelihood estimation) tekniği kullanılmıştır. Buna göre bulgular, tek faktörlü ölçme modelinin kabul edilebilir düzeyde olduğuna işaret etmektedir [χ^2 (14, N=225)=44.53, $p<0.001$, RMESA=.09, GFI=.95, AGFI=.89, NFI=.90, IFI=.93, CFI=.92], ancak model indeks değerlerinden RMESA katsayısının bu düzeyi karşılamadığı izlenebilir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Bu sonuç üzerine, model uyum indeksleri gözden geçirilmiş, ölçeğin 1. ve 2. maddelerinin hata varyanslarının ilişkilendirilmesi önerisi dikkate alınmıştır. İki maddenin anlamsal bütünlükleri de gözetilerek analiz yeniden yürütülmüştür (Madde 1: "Birinin kendisine kötü davranıldığı için öfkeli hissettiğini görürsem ben de öfkelenirim."; Madde 2: "Birini başkası tarafından incitildiği için üzgün gördüğümde ben de öfkelenirim."). Buna göre elde edilen yeni modelin uyum düzeyinin arttığı görülebilmektedir [χ^2 (13, N=225)=25.25, $p<0.05$, RMESA=.06, GFI=.97, AGFI=.93, NFI=.94, IFI=.97, CFI=.97]. İki model arasındaki farkın ise anlamlı olduğu saptanmıştır. [χ^2_{fark} (1, N=225)=19.28, $p<0.01$]. Sonuç olarak, AFA ile belirlenen tek faktörlü ölçek yapısının geçerliğinin DFA bulguları ile doğrulandığı görülmektedir.

Şekil 1. (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Not. M=Madde, EÖÖ=Empatik Öfke Ölçeği, Şekilde düzeltme göstergelerine göre her bir ifadenin standardize edilmiş regresyon ağırlıklarına yer verilmiştir.

Ölçeğin Ölçüt Geçerliğine İlişkin Bulgular**Tablo 2. (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği, Kişilerarası Tepkisellik İndeksi Alt Ölçekleri ve Ahlaki Kimlik Ölçeği Alt Ölçek Puanları Arasındaki Korelasyonlar**

	1	2	3	4	5	6	7
1. Empatik Öfke Ölçeği	1						
Kişilerarası Tepkisellik İndeksi							
2. Bakış açısı alma	0.19**	1					
3. Fantezi	0.32***	0.26***	1				
4. Empatik ilgi	0.43***	0.53***	0.37***	1			
5. Kişisel rahatsızlık	0.29***	0.02	0.30***	0.29***	1		
Ahlaki Kimlik Ölçeği							
6. İçselleştirme	0.34***	0.30***	0.26***	0.42***	0.12	1	
7. Simgeleştirme	0.11	0.18**	0.22**	0.23**	0.17*	0.24***	1

*p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

(Özellik) Empatik Öfke Ölçeği'nin ölçüt bağıntılı geçerliğini değerlendirmek amacıyla Kişilerarası Tepkisellik İndeksi, Ahlaki Kimlik ölçek puanlarından yararlanılmıştır. Empatik öfke, empatinin bilişsel (bakış açısı alma: $r=0.19$, $p<0.01$; fantezi: $r=0.32$, $p<0.001$) ve duygusal boyutları (empatik ilgi: $r=0.43$, $p<0.001$; kişisel rahatsızlık: $r=0.29$, $p<0.001$) ile olumlu yönde bir ilişki göstermektedir. Benzer olumlu yöndeki ilişki empatik öfke duygusu ve ahlaki kimliğin içselleştirme alt boyutu arasında da ($r=0.34$, $p<0.001$) gözlenmektedir. Buna karşılık, ahlaki kimliğin simgeleştirme alt ölçeği empatik öfke ile ilişkili bulunmamıştır ($r=0.11$, $p=0.11$).

Ölçeğin geçerliği aynı zamanda ölçekten en yüksek ve en düşük puan alan gruplar belirlenerek iki grup arasında farkın anlamlılığı ile saptanmaya çalışılmıştır. Bunun için ölçekten en yüksek puanlar üst grup (%27), en düşük puan alanlar ise alt grup (%27) olarak düzenlenmiştir. Ardından bu iki grup t-test ile karşılaştırılmıştır. Sonuçlara bakıldığında iki grup arasındaki farkın anlamlı olduğu izlenebilmektedir [$t(118)=28.35$, $p<0.001$, $d=5.19$].

Tablo 3. (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği puanlarına göre üst ve alt gruplar için betimleyici istatistikler

Değişkenler	Üst Grup (n = 60)	Alt Grup (n = 60)	t	Cohen's d
	Ort. (S)	Ort. (S)		
EÖÖ	4.58 (.26)	2.64 (.46)	28.35***	5.19

***p < 0.001.

Not. EÖÖ=Empatik Öfke Ölçeği (1=Kesinlikle katılmıyorum, 7=Kesinlikle katılıyorum)

Ölçeğin Güvenirliğine dair Bulgular

Ölçeğin güvenirlilik analizleri için ilk olarak madde-toplam puan test korelasyonları ve Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Bu analizin ardından ölçeğin iki-yarım ve test-tekrar test güvenirlilik değerlerine bakılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık güvenirlilik katsayısı 0.71 olarak belirlenmiştir. Bu değer, ölçeğin güvenirliliğinin iyi düzeyde olduğunu ifade etmektedir (Field, 2009). Bulgular ölçek maddelerinin düzeltilmiş toplam puan korelasyonlarının da iyi düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Ancak madde 6 ve madde 7'nin söz konusu değerlerinin düşük olduğu söylenebilir. Bu bulgu üzerine her iki maddenin çıkarılması seçeneğinde

ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık değerinin ne ölçüde değişim göstereceği ölçütü dikkate alınmıştır (Kalaycı, 2010). Bu ölçüte göre ölçeğin güvenirlilik değeri yükselse de bu değişimin büyük miktarda olmadığı belirlenmiştir (madde 6=0.73, madde 7=0.75). Sonuçlar aynı zamanda ölçeğin iki yarım (Sperman-Brown korelasyon katsayısı=0.56) ve test tekrar test güvenirlilik (Üç hafta arayla yapılan iki ayrı ölçüm arasındaki korelasyon değeriyle belirlenmiştir.) katsayılarının ($r=0.53$, $p<0.001$, $N=69$) iyi düzeyde olduğuna işaret etmektedir (Kalaycı, 2010).

Tartışma

Bu çalışmada, Vitaglione ve Barnett (2003) tarafından geliştirilen (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği'nin Türkçeye kazandırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek üzere açılıyıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin faktör sayısı belirlenmeden önce ilk olarak madde-toplam korelasyonları ile iç tutarlılık değerleri incelenmiştir. Sonuçlar, 6. ve 7. soruların ölçeğin bütünü ile olan korelasyon katsayılarının 0.30'dan küçük olduğunu göstermektedir (Albayrak, 2006; Field, 2009). Bu bilgi üzerine soruların ölçekten çıkarıldıkları durumdaki Cronbach Alpha değerlerine bakılmış (Kalaycı, 2010), maddelerin alpha değerlerinin 0.71'den sırasıyla 0.73 ve 0.75'e yükseldiği gözlenmiştir. İlgili maddeler, gerek katsayılarıdaki bu değişimin yüksek olmaması gerekse ölçeğin kavram bütünlüğünün korunması ve de diğer çalışmalardan (Laible, Eye ve Carlo, 2008; Vitaglione ve Barlett, 2003) elde edilen güvenirlilik bulguları dikkate alınarak çıkarılmamıştır. Dolayısıyla açılıyıcı faktör analizi 7 madde üzerinden yürütülmüştür. Bu analiz (AFA) iki maddenin (6 ve 7) farklı faktörlerde yük alması nedeniyle izleyen iki adımda tamamlanmıştır. İlkinde ölçek üç faktöre işaret etmiştir. Bu bulgu üzerine özgün ölçek (Vitaglione ve Barnett, 2003) ve ölçeğin diğer çalışmalardaki geçerlik ve güvenirlilik bilgilerinin (Laible, Eye ve Carlo, 2008; Laible, Murphy ve Augustine, 2014; Pazzoli, Gini ve Thornberg, 2017) tek faktöre işaret etmesi, farklı faktörlerde yük alan iki maddenin ölçeğin tamamı ile kavramsal bir bütünlüğe sahip olması bilgilerine dayalı olarak ikinci analiz, bir faktörle sınırlandırılarak yürütülmüştür. Buna göre AFA sonuçları, %42.15 açıklanan varyans oranı ile tek faktörlü bir ölçek yapısı önermiştir. Bu yapıda yukarıda değinildiği üzere söz konusu iki maddenin 0.30'un altında yük aldığı gözlenmiştir. Araştırmacılar (Everitt, 2006; Field, 2009) ölçek ifadeleriyle ilgili karar verirken maddelerin faktör yük değerlerinin 0.20 ya da 0.30'un üzerinde olması gerektiğini ifade etmektedirler. Anımsanacağı gibi ölçek maddelerinden yalnızca biri (7. soru) bu ölçütün altında, ancak oldukça yakın (0.17) bir değere sahiptir. Dolayısıyla faktör yüklerinin kabul edilir sınırlarda yer alması (Everitt, 2006) ve de faktör sayılarının araştırmacılarca belirlenebilmesi (Kalaycı, 2010) ölçütlerine dayalı olarak doğrulayıcı faktör analizi bu tek faktörlü yapı üzerinden irdelenmiştir. Ek olarak, söz konusu iki madde doğrulayıcı faktör analizi bulguları ile de değerlendirilmiştir. Bulgular, maddeler ölçekten çıkarıldığında model uyum değerlerinin düştüğüne işaret etmektedir. Bu bilgiden de yararlanılarak ölçeğin özgün ölçekte olduğu gibi 7 madde ile değerlendirilmesine karar verilmiştir. İleride farklı örneklem grupları ile yapılacak çalışmalar, söz konusu maddelerin faktör yüklerine ilişkin daha kapsamlı değerlendirmeler sağlayabilir. Şimdiki analiz sonuçları, bir faktörlü modelin doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulandığına işaret etmektedir.

Model aynı zamanda ölçeğin dış ölçüt geçerliğinin karşılanması ile de desteklenmiştir. Buna göre empatik öfke eğiliminin empatinin bilişsel (bakış açısı alma ve fantezi) ve duygusal öğeleriyle (empatik ilgi ve kişisel rahatsızlık) olumlu yönde bir ilişki sergilediği görülmektedir. Bu sonuç, başka çalışmalarla da benzerlik taşımaktadır (Vitaglione ve Barnett, 2003; Pazzoli, Gini ve Thornberg, 2017). Diğerlerine yönelik haksızlıklar karşısında duyulan empatik eğilimli öfke aynı zamanda içselleştirilen ahlaki kimlikle (örneğin adil, cömert ya da şefkatli biri olmayı içselleştirme) olumlu bir ilişkiye sahiptir. Buna karşılık, simgeleştirilen ahlaki kimlik (çeşitli simgelerle sergilenen ahlaki kimlik: örneğin, yardımsever biri olmanın hayır kurumlarındaki üyeliklerle simgeleşmesi) empatik öfke ile bağlantılı değildir. Bu beklenen bir sonuçtur. Zira empatik temelli öfkenin kaynağının esasında ahlaki duygulara dayandığı söylenebilir. Empati, ahlaki düşünce ve davranışlara yön veren temel ahlaki duygulardan birisidir (Hoffman, 2008; Tangney, Stuewig ve Mashek,

2007). Dolayısıyla, dürüst, adil ya da duyarlı biri olma gibi ahlaki özellikleri benimseyen, bu nitelikleri kimliklerinin bir parçası olarak gören bireylerin empatik eğilimli öfke sergilemeleri olası bir sonuçtur. Benzer şekilde, ahlaki kimliğin simgesel boyutunun empatik öfke ile bağlantılı olmaması da bu bilgiye dayandırılabilir. Ahlaki kimliğin simgelerle (kurum üyelikleri, okunan kitaplar, çeşitli etkinliklerde yer alma vb.) ifade edilmesi her ne kadar bu kimliği bütünleyen bir özellik olsa bile esasında daha temel olanın ahlaki ilkelerin kimliğin önemli bir parçası olarak görülmesiyle ilişkili olduğu ileri sürülebilir. Empatinin özünde de diğerlerine duyulan (içselleştirilmiş) ilgi/önem bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, haksızlık yaşadığı düşünülen bir kişi için beliren öfkenin ahlaki kimliğin diğerlerince algılanabilen simgesel yanı ile doğrudan bir ilişkisi olmayabilir.

Geçerlik analizlerine ilişkin bulgular aynı zamanda, empatik öfke eğilimi en yüksek ve en düşük olan grup arasındaki farkın anlamlılığına işaret etmektedir. Bu bulgu ölçek maddelerinin ayırt edicilik özelliklerini taşıdığını belirtmektedir (Tezbaşaran, 1997). Sonuç olarak ölçeğin yapı ve kapsam geçerliğinin şimdiki çalışma bulguları ile desteklendiği görülebilmektedir.

Ölçeğin güvenirlilik analizi sonuçları da beklentileri karşılamaktadır. Buna göre, ölçekte yer alan ifadeler kendi aralarında tutarlı bir bütünlük sergilemektedir (Cronbach Alpha=0.71). Ölçeğin iç tutarlılık değeri, iyi düzeyde güvenirliliğe sahip bir ölçme aracı elde edildiğini göstermektedir (Kalaycı, 2010), ancak daha önce de söz edildiği gibi ölçekte yer alan iki sorunun ölçeğin tamamı ile olan korelasyon katsayı değerleri düşük bulunmuştur. Önceki çalışma bulguları (Laible, Eye ve Carlo, 2008; Vitaglione ve Barlett, 2003) göz önünde bulundurulduğunda bu sonucun örneklem özellikleriyle ilgili olduğu düşünülebilir. Örneğin, suiistimal edilen insanlar için katılımcıların empatik öfke duymamaları (Bu madde en düşük faktör yüküne sahiptir.) “gerçek bir mağduriyet algısının” tam olarak oluşmamasıyla ilişkili olabilir. Buna ek olarak doğrulayıcı faktör analizi sonuçları 7 maddelik tek faktörlü modelin uyum göstergelerinin çok iyi değerlerde olduğunu göstermektedir. Daha önce vurgulandığı gibi soru sayısında azaltmaya gidildiğinde model uyum değerleri de azalmaktadır. Buna göre madde 7 ölçekten çıkarılarak yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda RMSEA değerinin .09'dan .12'ye yükseldiği, ölçme modelinin kabul edilebilir sınırın altında kaldığı görülmektedir. Bu da 7 soruluk tek yapılı ölçeğin Türkiye örneğinde doğrulandığına işaret etmektedir. Ölçme aracının güvenirliliği aynı zamanda iki yarım ve test tekrar güvenirliliğine ilişkin bulgularla desteklenmektedir (Field, 2009; Kalaycı, 2010).

Sonuç

Özetle, geçerlik ve güvenirlilik analizi sonuçları (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği'nin Türkiye örneği için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte çalışma bazı kısıtlılıklarla birlikte değerlendirilmelidir. Örneğin empatik eğilim düzeyi görece olarak yüksek meslek grupları (psikologlar) ya da psikopati eğilimi gösteren bireyler gibi (empatik eğilimi görece düşük) farklı örneklem özellikleri taşıyan katılımcılarla yapılacak çalışmalar ölçeğin kapsam, yapı geçerliği ve güvenirliliğine dair daha ayrıntılı sonuçlar verebilir. Benzer şekilde, çeşitli mağduriyetlere maruz kalmış ya da doğrudan tanık olmuş bireyler, söz konusu haksızlıkları deneyimlememiş ya da tanık olmamış bireylerle ve mağduriyet biçimleri bu katılımcıların empatik öfke eğilimleri açısından karşılaştırılabilir. Bunlara ek olarak, farklı yaş gruplarında (çocuklar, ergenler, ileri yaşlardaki yetişkinler gibi) yapılacak çalışmalar empatik öfke eğiliminin gelişimsel bulgularına yönelik önemli bilgiler sağlayabilir.

Kaynakça

- Albayrak, A.S. (2006). *Uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Aquino, K., & Reed, A. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(6), 1423-1440.
- Batson, C.D. (2011). What's wrong with morality? *Emotion Review*, 3(3), 230-236.
- Batson, C.D. (2009). These things called empathy. J. Decety ve W. Ickes (Eds.), *The social neuroscience of empathy* içinde (3-15). Cambridge, MA: MIT Press.
- Batson, C.D., Kennedy, C.L., Nord, L.A., Stocks, E.L., Fleming, D.Y.A., Marzette, C.M., ... & Zenger, T. (2007). Anger at unfairness: Is it moral outrage?. *European Journal of Social Psychology*, 37(6), 1272-1285.
- Batson, C.D., Chao, M.C., & Givens, J.M. (2009). Pursuing moral outrage: Anger at torture. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(1), 155-160.
- Batson, C.D., Sager, K., Garst, E., Kang, M., Rubchinsky, K., Dawson, K. (1997). Is empathy induced helping due to self-other merging? *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 495-509.
- Batson, C.D. (1987a). Prosocial motivation: Is it ever truly altruistic? L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* içinde (65-122). San Diego, CA: Academic Press.
- Batson, C.D. (1987b). Self-report ratings of empathic concern. N. Eisenberg ve J. Strayer (Eds.), *Empathy and its development* içinde (356-360). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Betancourt, H. (1990). An attribution-empathy model of helping behavior: Behavioral intentions and judgments of help-giving. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 16(3), 573-591.
- Bora, E., Baysan, L. (2009). Empati Ölçeği Türkçe formunun üniversite öğrencilerinde psikometrik özellikleri. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 19, 39-47.
- Cramer, D., Jowett, S. (2010). Perceived empathy, accurate empathy and relationship satisfaction in heterosexual Couples. *Journal of Social and Personal Relationships*, 27(3), 327-349.
- Cesur, S. (2018). *Ahlakın sosyal psikolojisi*. İstanbul: Pales Yayınları.
- Çiftçi-Arıdağ, N., Yüksel, A. (2010). Üniversite öğrencilerinin ahlaki yargı yetenekleri ile empati becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(2), 683-727.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Davis, M.H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113-126.
- Davis, M.H. (1980). A Multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS: Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85.
- Dimitroff, S.J., Harrod, E.G., Smith, K.E., Faig, K.E., Decety, J., Norman, G.J. (2019). Third-Party punishment following observed social rejection. *Emotion*. Advance online publication.
- Doğan, H., Üngüren, E., Algür, S. (2010). Öfke ve empati ilişkisine yönelik otel zincirinde bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 277-298.
- Dovidio, J.F., Johnson, J.D., Gaertner, S.L., Pearson, A.R., Saguy, T., Ashburn-Nardo, L. (2010). Empathy and intergroup relations. M. Mikulincer and P.R. Shaver (Eds.), *Prosocial motives, emotions, and behavior: The better angels of our nature* içinde (393-408). Washington, DC: American Psychological Association.

- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21, 155-190.
- Eisenberg, N., Fabes, R.A. (1990). Empathy: Conceptualization, measurement, and relation to prosocial behavior. *Motivation and Emotion*, 14(2), 131-149.
- Eisenberg-Berg, N., Mussen, P. (1978). Empathy and moral development in adolescence. *Developmental Psychology*, 14(2), 185-186.
- Ekici, H. (2019). *Politik şiddet deneyimi ve ahlaki temeller kuramı: Politik şiddete maruz kalan Suriyeli ergenler ile politik şiddet deneyimi yaşamayan Türk ergenlerin ahlaki temellerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Engeler, A. (2005). *Psikopati ve antisosyal kişilik bozukluğu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü.
- Er-Vargün, G. (2019). *Çocuklarda olumlu sosyal davranışın yordayıcıları olarak ahlaki muhakeme, ahlaki duygu ve ebeveyn davranışları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Everitt, B.S. (2006). *The Cambridge dictionary of statistics*. New York: Cambridge University Press.
- Fernando, J.W., Kashima, Y., Laham, S.M. (2019). A multiple-method analysis of appraisal-emotion relationships: The case of the prosocial intergroup emotions. *Asian Journal of Social Psychology*, 22, 227-243.
- Feshbach, N., Feshbach, S. (1969). The relationship between empathy and aggression in two age groups. *Developmental Psychology*, 1(2), 102-107.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London: Sage publications.
- Forsberg, C., Thornberg, R., Samuelsson, M. (2014). Bystanders to bullying: Fourth-to seventh-grade students' perspectives on their reactions. *Research Papers in Education*, 29, 557-576.
- Gini, G., Albiero, P., Benelli, B., Altoè, G. (2007). Does empathy predict adolescents' bullying and defending behavior? *Aggressive Behavior*, 33(5), 467-476.
- Gummerum, M., van Dillen, L.F., van Dijk, E. ve López-Pérez, B. (2016). Costly third-party interventions: The role of incidental anger and attention focus in punishment of the perpetrator and compensation of the victim. *Journal of Experimental Social Psychology*, 65, 94-104.
- Gunther, M. (2011). Empathic anger in junior nursing students. *Journal of Nursing Education*, 50(5), 242-247.
- Hall, J.A., Schwartz, R. (2019). Empathy present and future. *The Journal of Social Psychology*, 159(3), 225-43.
- Hoffman, M.L. (2008). Empathy and prosocial behavior. M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, L. Feldman Barrett (Eds.), *Handbook of emotions* içinde (440-456). NY: The Guilford Press.
- Hoffman, M.L. (1990). Empathy and justice motivation. *Motivation and emotion*, 14(2), 151-172.
- Hoffman, M.L. (1989). Empathy and prosocial activism. N. Eisenberg, J. Reykowski ve E. Staub (Eds.), *Social and moral values* içinde (65-86). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hoffman, M.L. (1987). The contribution of empathy to justice and moral judgment. N. Eisenberg ve J. Strayer (Eds.), *Empathy and its development* içinde (47-80). NY: Cambridge University Press.
- Kalaycı, Ş. (Ed.). (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kaya, A. ve Siyez, D.M. (2010). KA-Sİ çocuk ve ergenler için empatik eğilim ölçeği: geliştirilmesi geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 110-125.

- Keck, S. (2019). Gender, leadership, and the display of empathic anger. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*. Early view.
- Laible, D.J., Murphy, T.P., Augustine, M. (2014). Adolescents' aggressive and prosocial behaviors: Links with social information processing, negative emotionality, moral affect, and moral cognition. *The Journal of Genetic Psychology*, 175, 270-286.
- Laible, D., Eye, J., Carlo, G. (2008). Dimensions of conscience in mid-adolescence: Links with social behavior, parenting, and temperament. *Journal of Youth and Adolescence*, 37(7), 875-887.
- Landmann, H., Hess, U. (2017). What elicits third-party anger? The effects of moral violation and others' outcome on anger and compassion. *Cognition and Emotion*, 31(6), 1097-1111.
- Lawrence, E.J., Shaw, P., Baker, D., Baron-Cohen, S., David, A.S. (2004). Measuring empathy: Reliability and validity of the empathy quotient. *Psychological Medicine*, 34(5), 911-924.
- Leana-Taşçılar, M.Z., Biber, M., Kurt, T. (2018). Kids' Empathic Development Scale: Turkish language validity and reliability. *Journal of Education and Learning*, 7(6), 111-123.
- McFarland, S. (2010). Personality and support for universal human rights: A review and test of a structural model. *Journal of Personality* 78(6), 1735-1764.
- Miller, P.A, Eisenberg N. (1988). The relation of empathy to aggressive and externalizing/antisocial behavior. *Psychological Bulletin*, 103(3), 324-344.
- Nalbant, A., Emine Babaoğlan, E. ve Çelik, E. (2018). Akran Zorbalığına Uğrayan Kurbanı Karşı Empati Ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 840-851.
- Nelissen, R.M.A., Zeelenberg, M. (2009). Moral emotions as determinants of third-party punishment: Anger, guilt, and the functions of altruistic sanctions. *Judgment and Decision Making*, 4(7), 543-553.
- Okutan, N. (2016). *Ahlaki söylem, siyasal kimlik ile ahlaki çözümle arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbay, Y. ve Şahin M. (2000). Empatik sınıf atmosferi tutum ölçeği (ESATÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 104-113.
- Özdikmenli-Demir, G., Demir, S. (2014). Testing the psychometric properties of the Scale of Ethnocultural Empathy in Turkey. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 47(1), 27-42.
- Pozzoli, T., Gini, G., Thornberg, R. (2017). Getting angry matters: Going beyond perspective taking and empathic concern to understand bystanders' behavior in bullying. *Journal of Adolescence* 61, 87-95.
- Raine, A., Chen, F.R. (2018). The Cognitive, Affective, and Somatic Empathy Scales (CASES) for children. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 47(1), 24-37.
- Reid, C., Davis, H., Horlin, C., Anderson, M., Baughman, N., Campbell, C. (2012). The Kids' empathic development scale (KEDS): A multi-dimensional measure of empathy in primary school-aged children. *British Journal of Developmental Psychology*, 31(2), 231-256.
- Staub, E. (1987). Commentary on Part I. N. Eisenberg ve J. Strayer (Eds.), *Empathy and its development* içinde (103-115). New York: Cambridge University Press.
- Stephan, W.G., Finlay, K. (1999). The role of empathy in improving intergroup relations. *Journal of Social issues*, 55(4), 729-743.
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S. (2007). *Using multivariate statistics*. New York: Pearson.

- Tangney, J.P., Stuewig, J., Mashek, D.J. (2007). Moral emotions and moral behavior. *Annual Review of Psychology*, 58, 345-372.
- Tezbaşaran, A.A. (1997). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Trach, J., Hymel, S. (2019). Bystanders' affect toward bully and victim as predictors of helping and non-helping behaviour. *Scandinavian Journal of Psychology*. Early view.
- Tutarel-Kışlak, Ş. ve Çabukça, F. (2002). Empati ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Aile ve Toplum*, 5(2).
- Tutuk, A., Al, D. ve Doğan, S. (2002). Hemşirelik öğrencilerinin iletişim becerisi ve empati düzeylerinin belirlenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 6(2), 36-41.
- van Doorn, J., Zeelenberg, M., Breugelmans, S.M., Berger, S., Okimoto, T.G. (2018). Prosocial consequences of third-party anger. *Theory and Decision*, 84, 585-599.
- Vitaglione, G.D., Barnett, M.A. (2003). Assessing a new dimension of empathy: Empathic anger as a predictor of helping and punishing desires. *Motivation and Emotion*, 27(4), 301-325.
- Wang, Y.W., Davidson, M.M., Yakushko, O.F., Savoy, H.B., Tan, J.A., & Bleier, J.K. (2003). The Scale of Ethnocultural Empathy: Development, validation, and reliability. *Journal of Counseling Psychology*, 50(2), 221-234.
- Yılmaz, H. (2018). Pozitif ve Negatif Yönelimli Bilişsel, Duyuşsal ve Somatik Empati Ölçeği: Çocuk ve Ergen Sürümünün Türk kültürüne uyarlama çalışması. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(4), 319-344.
- Yüksel, A. (2004). Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 341-354.
- Zengin, H., Yalnızoğlu-Çaka, S., Çınar, N. (2018). Adaptation of The Adolescent Measure of Empathy and Sympathy (AMES) to Turkish: A validity and reliability study. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 19(2), 184-191.

Ek-1. (Özellik) Empatik Öfke Ölçeği

1

2

3

4

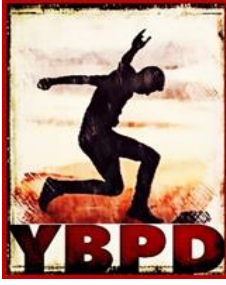
5

Beni iyi bir şekilde **TANIMLAMİYOR**

Beni çok iyi **TANIMLIYOR**

1. Birinin kendisine kötü davranıldığı için öfkeli hissettiğini görürsem ben de öfkelenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2. Birini başkası tarafından incitildiği için üzgün gördüğümde ben de öfkelenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3. Başkaları tarafından mağdur edilen insanlar gördüğümde, onlar adına öfkelenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4. Duyguları incitilen birini gördüğümde onun adına öfkelenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5. Biri tarafından arkadaşımın kalbi kırıldığında onun adına öfkelenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6. Tanıdığım biri başka birine öfkelenildiğinde bu kişiye ben de öfkelenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7. Suiistimal edilen insanlar gördüğümde onlar için öfke duymam.*	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

* Ters yönlü ifade.

ANKSİYETE BOZUKLUKLARININ TEDAVİSİNDE İNTERNET TABANLI BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ UYGULAMALARI

Betül ÇETİNTULUM HUYUT¹

ÖZ

İnternetin yaygın bir sosyal araç olarak kabul edilebilirliğinin artması, internetin psikolojik tedavide bir araç olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır. Çevrimiçi iletişim alanının sürekli değişmesi ve gelişmesi ruh sağlığı uzmanlarının çevrimiçi eğitim olanaklarına ulaşmalarını kolaylaştırmış, terapötik müdahaleler için bilgisayarların kullanımını arttırmıştır. İnternet tabanlı sağlanan terapötik müdahalelere baktığımızda yüz yüze terapide olduğu gibi, internet tabanlı terapötik müdahaleler de farklı formatlarda sağlanabilir. Özel tasarlanmış web sayfaları, kendi kendine yardım materyalleri, robot yazılımlar, sanal uygulamalar ve çeşitli koşullarda e-posta, görüntülü konuşmalar ve telefon yoluyla sağlanan terapist destekli çevrimiçi psikoterapi uygulamaları, internet tabanlı Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) için kullanılmaktadır. Bu çalışmada internet tabanlı BDT uygulamalarının Anksiyete Bozukluklarındaki (Toplumsal Kaygı Bozukluğu, Panik Bozukluğu/Agorafobi, Yaygın Kaygı Bozukluğu ve Özgül Fobi) müdahale yöntemleri, etik prensipleri ve uygulama etkililiği, avantaj ve dezavantajları ele alınmıştır. Bu bağlamda araştırma kapsamında internet tabanlı bilişsel davranışçı psikoterapi uygulamaları ile geleneksel yüz yüze BDT müdahaleleri karşılaştırılmıştır. Yapılan derleme; internet tabanlı bilişsel davranışçı psikoterapi uygulamalarının sosyal anksiyete bozukluğunun, panik bozukluğunun (agorafobili veya agorafobisiz), yaygın kaygı bozukluğunun ve özgül fobinin tedavisinde kullanımının giderek arttığını göstermiştir. Anksiyete bozukluklarının tedavisinde internet tabanlı, terapist destekli BDT uygulamaları ve terapist destekli grup uygulamaları; geleneksel yüz yüze terapilerin son dönem alternatifi olarak değerlendirilmiştir. Yapılan bu derlemede, kanıta dayalı internet tabanlı BDT müdahalelerinin, psikolojik hizmet alamayan birçok kişiye erişilebilir olması, düşük maliyetli, etkili ve kabul edilebilir yenilikçi bir yöntem olması sebebiyle dünyada hızla yayılma potansiyeline sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

İnternet Tabanlı Terapi, Bilişsel Davranışçı Terapi, Çevrimiçi Terapi, Anksiyete Bozuklukları

INTERNET-BASED COGNITIVE BEHAVIOR THERAPY IN THE TREATMENT OF ANXIETY DISORDERS

ABSTRACT

The increased acceptance of internet as a common social tool, allows the internet to be used as a tool in psychological care. The continuous change and development of the area of online communication has made it easier to access online training opportunities for mental health professionals, increased the use of computers for therapeutic interventions. When we look to the internet-based therapeutic interventions, they can also be provided in different formats, as well as in face-to-face therapy. Web pages, self-help materials, robotic-software, virtual-applications and therapist-assisted online psychotherapy applications provided via e-mail, video-calls and telephone in various conditions are used for Internet-based Cognitive Behavioral Therapy (iCBT). In this study, intervention methods, ethical principles and effectiveness of iCBT interventions effectiveness and pros and cons are discussed in Anxiety Disorders (Social Anxiety Disorder, Panic Disorder/Agoraphobia, Generalized Anxiety Disorder, Specific Phobia). In this context, traditional face-to-face CBT interventions and iCBT interventions are compared in the scope of the research. According to this review; iCBT applications, has shown a widespread increasing in the use of treatment of social anxiety disorder, panic disorder (with or without agoraphobia), anxiety disorder and specific phobia. Internet-based, therapist-assisted CBT applications and therapist-assisted group practices are considered to be the recent term alternative of traditional face-to-face therapies in the treatment of anxiety disorders. In this review, evidence-based iCBT intervention, which is effective and acceptable an innovative method, has the potential to spread rapidly throughout the world because of being accessible to many people who cannot receive psychological services and being cost effective.

Key Words

Internet Based Therapy, Cognitive Behavioral Therapy, Online Therapy, Anxiety Disorders

¹Istanbul Arel Üniversitesi Klinik Psikoloji Programı Doktora Öğrencisi, eposta: betulcetintulum@gmail.com, ORCID:0000-0001-8774-1829

Alıntılama: Çetintulum Huyut, B. (2019). Anksiyete bozukluklarının tedavisinde internet tabanlı bilişsel davranışçı terapi uygulamaları. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 251-263.

Giriş

İnternete erişim ve kullanım oranlarına baktığımızda Türkiye’de 2017 yılı itibari ile nüfusun %59.6’sının internet kullanıcısı olduğu görülmektedir. Türkiye’nin tüm Avrupa ülkeleri arasında internet kullanım oranı %7.7’dir (Internet World Stats, 2017). Günlük hayatımızda internete evden, iş yerinden ve pek çok kamusal alandan erişim imkânı bulunmaktadır. İnternetin ilk yıllarında sabit bir telefon hattı üzerinden internete erişim sağlanırken, teknolojik gelişmelerle kablosuz internet, 3G ve 4G cep telefonu şebekesi üzerinden geniş bant erişimi sağladı ve internet kullanımı daha da yaygınlaştı (Andersson, 2015: s.4). İnternetin yaygın bir sosyal araç olarak kabul edilebilirliğinin artması; bilgisayar donanımının ve yazılımının özellikle kullanım kolaylığı, teknolojinin gizlilik ve çevrimiçi iletişim alanında sürekli yenilenmesi ve ilerlemesi, profesyoneller için çevrimiçi eğitim olanaklarının olması, terapötik müdahaleler için bilgisayarların kullanımını arttırmıştır (Barak, Klein ve Proudfoot, 2009). İnternet; e-posta, sosyal medya, video ya da sesli iletişim yoluyla bilgiye erişim sağlamak ve iletişim kurmak için kullanılabilir. Bu bağlamda internetin psikolojik tedavide bir araç olarak kullanılması birçok biçimde olabilir (Andersson, 2009). İnternet temelli müdahaleyi tanımlamak için birkaç alternatif terim kullanılmaktadır. “Web tabanlı terapi”, “çevrimiçi terapi”, “bilgisayarlı psikoterapi”, “dijital müdahaleler”, “e-terapi”, “telepsikiyatri”, “siberterapi”, “robot temelli psikoterapi”, “internet müdahaleleri” ve “bilgisayar destekli BDT” bu kavramlardan bazılarıdır (Lindfors ve Andersson, 2016: s.4). Barak ve diğerlerine (2009) göre internet destekli müdahaleler başlıca dört kategoriye ayrılır. Bunlar; (1) Web tabanlı müdahaleler, (2) online (çevrimiçi) danışmanlık ve terapi, (3) internet tarafından kullanılan terapötik yazılım ve (4) diğer çevrimiçi etkinliklerdir. Bu kategorilerin kullanımı, uygunluğu, faydalılığı ve maliyeti birbirinden farklıdır.

Web tabanlı müdahaleler

Genel anlamda kapsayıcı bir terim olarak kullanılmaktadır. Web tabanlı bir müdahale, kişinin kendi kendini yönlendirerek uyguladığı müdahale programlarıdır. Web sitesi aracılığıyla olumlu bir değişim yaratmayı, bilgilendirmeyi ve bilinçlendirmeyi hedef alır. Bu bağlamda web tabanlı müdahaleler; “web tabanlı eğitim müdahaleleri”, “kendi kendine kılavuzluk eden web tabanlı terapötik müdahaleler” ve “insan destekli web tabanlı terapötik müdahaleler” olarak alt kategorilere ayrılabilir. Web tabanlı eğitim müdahaleleri; temel olarak kişilerin fiziksel ve ruhsal sağlıklarını ilgilendiren belirli bir sorun alanı ile ilgili bilgilere erişebilmelerini sağlayan, semptomları, nedenlerini, etkilerini ve tedavi yöntemlerini içeren web siteleridir. Kişilerin hastalıklar ile ilgili bilgi ve farkındalığını arttırmayı hedeflemektedir. Bu programlar terapötik açıdan aktif değildir. Kendi kendine rehberlik eden (Self-Guided) web tabanlı terapötik müdahaleler; kişinin hem kendi kendini yönlendirerek kullanabileceği, hem de canlı insan destekli web tabanlı terapötik müdahaleler olarak tanımlanabilir. Birçok kendi kendine rehberlik eden terapötik müdahale programları otomatik metin yoluyla, e-postalar veya kısa mesajlar yoluyla bir dereceye kadar otomatik geri bildirim desteği sağlar. İnsan destekli terapötik web tabanlı müdahaleler; kendi kendine rehberlik eden müdahaleler gibi olumlu davranış değişikliği sağlamayı hedefler. Genellikle bir uzman desteği, rehberliği ve geri bildirimini içerir. Ayrıca diğer kullanıcılarla çevrimiçi iletişim ve grup desteği ek müdahaleler olarak karşımıza çıkar.

Çevrimiçi terapi

İnternet üzerinden terapötik amaçlar için çevrimiçi iletişimi kullanmaktır. Çevrimiçi terapi, danışanların herhangi bir mesafeden ve herhangi bir yerden uzmana başvurmalarını sağlar. İsteddiği zamanda, rahat olduklarında, evlerinden veya başka yerlerde danışanların çevrimiçi bir danışmanı internet üzerinden bulmasını içerir. Çevrimiçi sanal klinik siteleri danışanın birçok terapistle kolaylıkla ulaşmasını hedeflemektedir. Uzmanların mesleki geçmiş ve ücretleri dâhil olmak üzere profillerinden birçok bilgiye ulaşım arama ve karşılaştırma imkânı sunar.

Terapötik yazılım programları

İnternet müdahalelerinin gelişmiş bilgisayar özelliklerini kullanan programlarıdır. Robot yazılımlar, sanal uygulamalar, üç boyutlu görsel uygulamalar, oyunlar ve

benzeri programları içerir. Terapötik bilgisayar oyunları özellikle çocuklar ve ergenler için sağlık müdahaleleri olarak etkili bir şekilde kullanılmaktadır.

Diğer çevrimiçi aktiviteler

Sohbet kanalları, sağlıkla ilgili bilgi siteleri, kişisel bloglar ve sosyal medya uygulamalarıdır. Bireylerin düşünce ve deneyimlerini çevrimiçi günlük olarak yayınladıkları, az düzeyde teknik bilgi ile günün her saati erişilebilen uygulamalardır (Barak, Klein ve Proudfoot, 2009).

İnternet tabanlı bilişsel davranışçı psikoterapi uygulamaları

Bilgisayar teknolojisi gündelik hayatın her alanına girmesiyle sağlık klinisyenleri, hastalarına yardımcı olmak için onu etkin bir şekilde nasıl kullanacaklarını anlamaya çalıştılar. Psikoterapi sağlamak için bilgisayarları kullanmak bir seçenek olarak görüldü. İnternet tabanlı bilişsel davranışçı terapi (BDT), çoğunlukla internet ve modern bilgi teknolojisi kullanılarak, BDT tekniklerine dayanan bir müdahaledir (Lindfors ve Andersson, 2016: s.3). Klinik uygulamada kullanılan bilgisayar destekli BDT programları, hastaları temel BDT kavramları hakkında eğitmek ve terapi sürecinin empati, uyum gibi bileşenlerini sunmak için klinisyen desteğini temel almaktadır (Spurgeon ve Wright, 2010). Yüz yüze terapide olduğu gibi, internet tabanlı BDT uygulamaları da farklı formatlarda sağlanabilir. İnternet tabanlı BDT için oluşturulmuş web sayfaları, kendi kendine yardım materyalleri ve genellikle çeşitli ortamlarda terapist desteğini içeren uygulamalar mümkündür. Bu terapist desteği e-posta, görüntülü konuşmalar ve telefon yoluyla sağlanabilir (Andersson vd., 2008). Bu uygulamalar kişide bilişsel, davranışsal ve duygusal değişimi sağlamak için tasarlanmıştır. İçeriği kapsamlı bir şekilde formüle edilmiş ve iyi yapılandırılmış bir biçimde sunulmuştur. Geleneksel yüz yüze hizmetlere benzer şekilde kişiye özel, bireyselleştirilmiş klinik tedavi sağlarlar (Barak vd., 2009). İnternet tabanlı BDT için tutarlı ve güvenli bir elektronik sistem tarafından tedavi platformunun oluşturulması gerekmektedir. Bu tedavi platformu; internet aracılığıyla çevrimiçi hizmet alan hastanın klinisyen tarafından değerlendirildiği ve hasta-klinisyen arasında doğrudan iletişim sağlandığı yerdir (Lindfors ve Andersson, 2016: s.7). Ayrıca internet tabanlı BDT ev ödevlerini ve ödevlere yönelik geribildirim de içermektedir. Geribildirime ek olarak, klinisyen bazı sorulara cevap verebilir, tedavinin ilerlemesine yönelik olarak destek ve tavsiyelerde de bulunabilir (Andersson, 2016).

İnternet tabanlı psikoterapinin etik uygulamaları, avantaj ve dezavantajları

Psikiyatrik bozukluklar için yapılan herhangi bir tedavide olduğu gibi internet tabanlı BDT uygulamalarında da etik ve olası yan etkiler önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan hakları ve zarar vermemek ilkesi gibi dikkate alınması gereken genel konular olsa da, internet tabanlı BDT uygulamalarına özgü bazı hususlar da bulunmaktadır (Lindfors ve Andersson, 2016: s.8). Amerikan Psikoloji Birliği (APA) telefon, telekonferans ve internet yoluyla hizmetlerin verilmesine ilişkin yayınladığı bildiri de psikologların standart 1.04c, yetkinlik sınırlarına uymasını önermektedir. Genel eğitim standartlarının henüz mevcut olmadığı bu gibi durumlarda psikologların çalışmalarının yeterliliğini sağlamakla yükümlü olduklarını, hastalarını, danışanlarını, öğrencilerini ve diğerlerini zararlardan korumak için gerekli adımlar atmak gerektiğini bildirmiştir (APA, 1997). Var olan etik ilkelere, değerlere ve standartlara uygun davranılmasına yönelik alınan karar, etik kodların teknolojideki hızlı değişikliklere bakılmaksızın her koşulda uygulanabilirliğini vurgulama açısından mantıklıdır (Fitzgerald, Hunter ve Hadjistavropoulos, 2010). Türkiye’de Türk Psikologlar Derneği 2004 yılında etik yönetmelik yayınlamıştır. Bu yönetmelik kapsamında geleneksel olmayan psikoterapi ortamları başlığı altında psikoterapinin e-posta, telefon, çevrimiçi uygulamalar ve video-konferans aracılığıyla yapılması durumunda bu yönetmelikteki etik kurallara uyulması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca etik kurallardan herhangi birine uyulamaması halinde bu ortamlarda psikoterapi verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır (md. 7.4). Geleneksel olmayan psikoterapi ortamlarında danışanın psikoterapi süreci, terapist ve sağlanan psikoterapi hizmetinin yararları, olası riskleri ve alınabilecek önlemler hakkında bilgilendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (md. 7.4.1). Ayrıca bu ortamlarda psikoterapi hizmeti sağlarken Yetkinlik ve Yetkinliğin Sınırları (md. 1.1), Yararlı Olmak ve Zarar Vermemek (md. 2.1-

2.5), Dürüstlük (md. 4.1-4.7), Değerlendirme (md. 8.1-8.13), Psikoterapi (md. 7.1, 7.5, 7.6, 7.7) ve Gizlilik (md. 3.2) etik ilke ve kurallarının uygulanması gerektiği vurgulanmıştır (Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği, 2004). Psikoterapi uygulamalarında danışanın bilgilendirilmiş onamını almak önemlidir. Onam kavramı kişinin kendi adına aldığı, gönüllü olarak verdiği kararı temsil eder. İnternet tabanlı psikoterapi uygulamalarında yüz yüze terapilerden farklı olarak uygulamanın avantajları ve dezavantajları ve mevcut diğer alternatiflerle ilgili bilgi verilmesi, danışanların bilinçli bir seçim yapmalarında yardımcı olacaktır (Fitzgerald vd., 2010). Danışanın psikoeğitim süreci içinde internet tabanlı müdahalelerde oluşabilecek olumsuz etkiler hakkında bilgilendirilmesi önemlidir (Boettcher, Rozental, Andersson ve Carlbring, 2014).

İnternet tabanlı psikoterapi uygulamalarında onam almak için, danışan onay formunu imzalayarak terapistte gönderebilir ya da çevrimiçi olarak bir onay formunu okuyup, kabul ettiğini elektronik bir imza ile belirtmesi istenebilir. Bu tür elektronik imzalar birçok çevrimiçi uygulamada rutin olarak kullanılmakta ve bu imza yasal olarak bağlayıcı kabul edilmektedir (Midkiff ve Wyatt, 2008). Gizliliği sağlamak psikoterapinin önemli etik ilkesi olması sebebiyle terapist gizliliği sağlamak için önlemler alsın dahi, danışanlarına teknolojik uygulamalardan kaynaklanan gizlilik ihlali riskinin her zaman bulunduğunu bildirmelidir. İnternet tabanlı psikoterapi uygulamalarında kayıtların elektronik ortamda tutulmasından dolayı karşılaşılabilecek riskler ve bu verilerin güvenli saklanarak sınırlı erişime sahip olunması açısından özen gösterilmelidir (Fitzgerald vd., 2010). Gizlilik bağlamında diğer bir önemli durum; kimliklerin gerçekliği. Danışanların veya terapistlerin gerçek kimliklerini gizleme veya sahte kimlik kullanma eğilimi olabilir (Barak vd., 2009). İnternet terapistleri, danışanlarına kimlik bilgilerini doğrulayabilecekleri, imkânları sunmalıdır (Manhal-Baugus., 2001). Bu sebeple verilerin güvenliği bağlamında sistemler şifrelenir ve genellikle sisteme girişte çift kimlik doğrulama işlemi uygulanır. Örneğin, çoğu internet uygulamalarında kullanıldığı gibi hastanın ilk önce oturum açmak için bir parola kullanması ve ardından cep telefonuna kısa mesaj yoluyla gönderilen onay numarasını sisteme girmesi gerekebilir (Lindfors ve Andersson, 2016: s.7). Böylece kişinin sisteme daha güvenli giriş yapması sağlanabilir.

İnternet üzerinden psikoterapi desteği sağlayan terapist; gerekli durumlarda acil yardım sağlama sorunu, danışanların teknoloji bağımlılığı riski, mesaj ve duyguları doğru iletme zorluğu, kültürlerarası farklılıklardan doğan yanlış anlaşılmalara ve ücretlendirme konularında zorluklar yaşayabilmektedir (Barak vd., 2009). İnternet tabanlı psikoterapi uygulayan psikologlar acil durumlarla karşılaştıklarında bu durumları nasıl yönetileceklerine karar vermeleri gerekmektedir. Başlangıçta danışanlarının acil irtibat bilgilerini, iletişim adreslerini ve gerekli diğer bilgileri toplamaları gerekmektedir. Ayrıca terapist, acil bir durumda ne düzeyde bulunmaya hazır olduğunu önceden belirleyerek terapi başlangıcında bunu danışanları ile konuşmalıdır. Danışanların hangi zaman dilimleri içinde ve ne sıklıkla terapistle ulaşacağı belirlenebilir. Bu saatler dışında acil durumlarda danışanlarını hastanelerin acil servislerine giderek yardım almaları gerektiği açısından yönlendirilmeleri önemlidir (Fitzgerald vd., 2010).

Kaygı (anksiyete) bozukluklarında internet tabanlı bilişsel davranışçı psikoterapi uygulamaları

Bu bölümde DSM-V kaygı bozuklukları başlığı altında tanımlanan “Toplumsal Kaygı Bozukluğu (Sosyal Fobi)”, “Panik Bozukluğu /Agorafobi”, “Yaygın Kaygı Bozukluğu”, ve “Özgül Fobi” üzerine yapılan internet tabanlı BDT uygulamaları araştırmaları ele alınacaktır. Dünya Sağlık Örgütüne göre kaygı bozukluğunun küresel nüfusa oranı 2015 yılı itibari ile %3.6 olarak tahmin edilmektedir. Kadınlarda erkeklere kıyasla daha yaygındır. Dünyada anksiyete bozukluğu yaşayan toplam tahmini kişi sayısı 264 milyon olarak belirtilmiştir (World Health Organization, 2017). Kaygı bozukluklarının temel özelliklerine baktığımızda aşırı ve kalıcı korku, endişe veya algılanan tehditlerden kaçınma ve panik atakları da içerebilen ruhsal bozukluklardır (Craske vd., 2017).

Toplumsal kaygı bozukluğu

Toplumsal Kaygı Bozukluğu (Sosyal Fobi) DSM-5 kaygı bozukları başlığı altında ele alınmaktadır. Kişinin diğerleri tarafından değerlendirilebileceği bir ya da birden çok toplumsal durumda ortaya çıkan belirgin bir korku ya da kaygı ile karakterizedir. Toplumsal etkileşimler, diğerleri tarafından gözlenme ve başkaları önünde bir eylemi gerçekleştirme gibi toplumsal durumlarda neredeyse her zaman korku ya da kaygı uyandırmaktadır (DSM-5, 2014). Toplumsal kaygı bozukluğunun internet temelli BDT uygulamalarına yönelik yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda ele alınmıştır. Toplumsal kaygı bozukluğu için internet tabanlı BDT uygulamalarına baktığımızda yapılan bir meta analiz çalışmasında toplumsal kaygı bozukluğunda teknoloji destekli psikolojik müdahalelerin etkinliği incelenmiştir. 37 randomize kontrollü çalışma ele alınmıştır. İnternet tabanlı BDT ve sanal maruz bırakma uygulanan hastalar değerlendirildiklerinde belirgin olarak daha az sosyal anksiyete semptomu gösterdikleri ve uygulamanın semptomları etkili bir şekilde azalttığı bildirilmiştir. Terapi sonrası takip değerlendirmelerine bakıldığında internet tabanlı BDT uygulamasının olumlu etkilerinin uzun dönemde devam ettiği görülmüştür (Kampmann, Emmelkamp ve Morina, 2016). Benzer şekilde internet tabanlı BDT uygulamalarının uzun dönemde etkililiğini ele alan bir başka çalışmada toplumsal kaygı bozukluğu için internet tabanlı BDT programı uygulanmıştır. Tedavi etkililiğini belli bir kültürde (Romanya) test etmek amacıyla yapılan bir çalışmada 70 katılımcı 9 haftalık terapist destekli internet tabanlı BDT veya kontrol grubuna rastgele atanmıştır. İki grup arasında yapılan karşılaştırmada etki boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur (Cohen's $d=1.19$). Terapist destekli internet tabanlı BDT programının etkili olduğu görülmüş; müdahale sonrası klinik görüşmelerde, tedavi grubunun %34.2'sinin iyileştiği, %36.8'inin bazı sosyal kaygı semptomlarını koruduğu görülmüştür. Uzun vadeli etkileri değerlendirildiğinde altı ay sonra internet tabanlı BDT tedavisinin etkisinin devam ettiği görülmüştür (Tulbure vd., 2015). İnternet temelli müdahalelerin sosyal anksiyete belirtilerini azaltmaya yönelik etkinliklerini araştırmak için yapılan başka bir meta analiz çalışmasında internet destekli müdahalelerin sosyal kaygıyı azaltmada ($d=0.86$) etkili olduğu, yaşam kalitesini ($d=0.53$), komorbid anksiyete ve depresyonu ($d=0.40$) iyileştirmede ılımlı bir şekilde etkili olduğu görülmüştür (Tulbure, 2011). 64 çalışma ele alınarak yapılan bir başka meta analizde ortalama etki gücü ($d=0.80$) bulunmuş ve internet tabanlı BDT'nin faydalı, kabul edilebilir ve pratik bir sağlık hizmeti olduğu kanıtlanmıştır (Andrews vd., 2018).

2009 ve 2013 yılları arasında ayaktan psikiyatri kliniğinde internet tabanlı BDT ile tedavi edilen hastalar ($N=654$) ele alınarak yürütülen kohort çalışması tedavi sonrasında sosyal kaygı semptomlarında belirgin azalmaların olduğunu göstermiştir (etki boyutu $d=0.89$). Hastanın tedaviye uyumunun iyileşme oranı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür (Alaoui vd., 2015). Andersson ve arkadaşları (2006) tarafından yürütülen sosyal fobisi olan 64 kişi ile ele alınan bir randomize kontrollü çalışmada internet tabanlı BDT grubu ile bekleme listesi kontrol grubu karşılaştırılmıştır. İnternet tabanlı BDT uygulaması için tüm katılımcıların internet bağlantısı olan bir bilgisayara erişimi vardı ve eğitim talimatlarını, düşünce kayıtlarını ve diğer egzersiz materyallerine ulaşabiliyorlardı. Tedavi, gerçek hayatta (in vivo) 2 maruz kalma seansı ve e-posta ile az düzeyde terapist desteği içeren 9 haftalık, internet tarafından sağlanan kendi kendine yardım programından oluşuyordu. Her modül bilgi ve alıştırmalar içeriyordu. Maruz kalma seansları 2 kez üç saat şeklinde grup terapisi olarak yürütülmüştür. Katılımcılar maruz kalma tekniği için Uppsala Üniversitesine gelmiş ve süreç iki klinik psikolog tarafından yürütülmüştür. Sosyal kaygı, genel kaygı, depresyon düzeyleri ve yaşam kalitesi açısından değerlendirildiğinde grup içi ve gruplar arasındaki etki büyüklükleri Cohen's $d=0.87$ ve 0.70 'dir. Tedavinin etkilerinin takip değerlendirmelerine bakıldığında 1 yıllık izlemde korunduğu görülmüştür. Başlangıç ve takip değerlendirme puanları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın sonuçları, sosyal fobi tanısı alan kişilere yönelik olarak internet tabanlı müdahalelerin devamlı kullanımı ve geliştirilmesini desteklemektedir (Andersson vd., 2006).

Panik bozukluk ve agorafobi

Panik Bozukluğu DSM-5 tanı kriterleri açısından ele aldığımızda yineleyen beklenmedik panik atakları içeren, dakikalar içinde doruğa ulaşarak yoğun korku ve içsel sıkıntının eşlik ettiği durumlar olarak tanımlanır. Panik ataklar; çarpıntı, terleme, boğuluyormuş gibi olma, göğüste ağrı, bulantı, baş dönmesi, sersemlik, ateş basması, uyuşma, denetimi kaybetme korkusu, ölüm korkusu vb. belirtilerle karakterizedir. Panik bozukluğa sıklıkla eşlik eden agorafobi ise toplu taşıma araçlarını kullanma, açık veya kapalı mekânlarda, kalabalık yerlerde bulunma, tek başına evin dışında olma gibi kaçmanın güç olabileceği ortamlarda artan yoğun kaygı ve korku ile karakterizedir (DSM-5, 2014). Panik Bozukluk ve Agorafobi için internet temelli BDT uygulamalarına yönelik yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda anlatılmıştır. Panik Bozukluk ve Agorafobi için internet tabanlı müdahaleler kapsamlı şekilde ele alınmıştır. İnternet tabanlı BDT uygulamalarının ele alındığında bir çalışmada müdahale ve kontrol grubu karşılaştırılmasında gruplar arası toplam etki boyutu büyüklüğü (Hedge's $g=0.84$) anlamlıdır (Andrews, Cuijpers, Craske, Mcevoy ve Titov, 2010). Transdiagnostik internet tabanlı BDT protokolünün majör depresyon, yaygın kaygı bozukluğu, panik bozukluk ve sosyal fobi üzerindeki etkinliği incelenmiştir. Yetmiş yedi tanı alan hasta tedavi ve bekleme listelerine rastgele atanmış ve 10 haftalık yapılandırılmış bir tedavi programı uygulanmıştır. Program çevrimiçi eğitim dersleri ve ev ödevleri, haftalık bir klinik psikologdan gelen e-posta veya telefon görüşmesi, çevrimiçi tartışma forumuna erişim ve otomatik e-postalardan oluşuyordu. Katılımcıların %82'si programın 8 haftasını tamamlamıştır. Uygulanan terapist destekli bilişsel davranış terapi programının, majör depresyon, yaygın kaygı bozukluğu, panik bozukluk ve sosyal fobi tedavisinde etkili olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, internet tabanlı BDT'nin anksiyete ve depresif bozuklukların tedavisine destek sağladığını ortaya koymuştur (Titov, vd., 2011).

Panik bozukluğun, agorafobinin, sosyal kaygı bozukluğunun ve belirli fobilerin tedavisinde kısa süreli (4 haftalık) internet müdahalesinin etkinliğini inceleyen seçkisiz kontrollü bir çalışmada 179 katılımcı ele alınmıştır. Çevrimiçi müdahale programı 4 hafta sürmüş ve sonrasında değerlendirme yapılmıştır. Program video danışmanı, metin öğeleri, ses kayıtları, fotoğraflar ve resimlerle desteklenmiştir. Ayrıca etkileşimli oyunlar ve alıştırmalarla, kullanıcıya kaygı uyandıran öğeler (ör. Örumcek ağ) bilgisayar ekranında simüle edilmiş korkulu durum meydana getirilerek maruz bırakma alıştırmaları yapılmıştır. Müdahale grubundaki katılımcıların, kontrol grubundaki diğer katılımcılara kıyasla kaygılarında azalma görülmüştür. Bu çalışma, internet müdahalelerinin panik bozukluğu ve fobinin tedavi süresinin azaltılmasında etkili olduğunu göstermiştir. Program 4 hafta sürmüş ve minimal düzeyde e-posta desteği sağlamıştır. Tedavi programının etkisi, tedaviye karşı daha olumlu tutumlara sahip kişiler arasında daha fazla fayda sağlamıştır. Bu bulgu, kaygı bozuklukları için internet müdahalelerinin gelecekteki gelişimi için düşünülmelidir, çünkü tedavi süresi azaltılarak maliyet etkinliği artırılabilir (Schröder, Jelinek, Moritz, 2017).

Yaygın kaygı bozukluğu

Yaygın Kaygı Bozukluğu DSM-5 tanı kriterleri açısından ele aldığımızda en az altı aylık sürenin çoğu gününde olaylar ya da etkinliklerle ilgili olarak aşırı kaygı hali içinde olmadır (DSM-5, 2014). Yaygın Kaygı Bozukluğu için internet tabanlı BDT uygulamalarına yönelik yapılan çalışmaların bazıları aşağıda ele alınmıştır. İnternet üzerinden sağlanan ulusal çevrimiçi bir sağlık uygulamasının anksiyete ve depresyon için internet tabanlı uygulanan BDT tedavilerin prospektif bir değerlendirmesi yapılmıştı. 2013 yılı Ocak ve Aralık ayı arasında ulusal çevrimiçi sağlık uygulamasında (MindSpot Clinic) değerlendirme veya tedaviye başlanan tüm hastalar ele alınmıştır. Hastalar 8 haftalık süreçte çevrimiçi tedavi programını telefon ya da e-postayla bir terapistten haftalık destek alarak tamamladılar. Kaygı veya depresyon ile özdeşleşmiş olarak kendini tanımlayan çevrimiçi tedaviye katılan ve tamamlayan toplam 1.471 kişi ele alındığında üç aylık takipte etki büyüklüğü Cohen's $d=1.66$ olarak bulunmuştur. Tedavi sonrası ve takipte, iyileşme oranı %46.7'den %51.1'e, bozulma da %1.9'dan %3.8'e değişti. Sonuçlar, bu çevrimiçi terapi uygulamasının terapist açısından da zaman tasarrufu sağladığı düşünüldüğünde psikolojik hizmet alamayan birçok kişiye

erişilebilir, düşük maliyetli, etkili ve kabul edilebilir zihinsel sağlık hizmetleri sunmak için yenilikçi bir yöntem olduğunu göstermiştir (Titov, vd., 2015). Yaygın kaygı bozukluğu, panik bozukluğu (agorafobili, agorafobisiz) Obsessif Kompulsif Bozukluk (OKB), Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ve sosyal anksiyete bozukluğu için çevrimiçi internet tabanlı BDT tedavi programının etkinliğinin araştırıldığı çalışmada 225 katılımcı (GAD, n=88; SAD, n=50; PD/A, n=40; TSSB, n=30; OKB, n=17) ele alınmış ve 12 haftalık tedavi sonrası değerlendirilmiştir. Tedavi sonrası değerlendirmeye göre tüm anksiyete bozukluklarının semptomlarının şiddetinin anlamlı düzeyde azaldığı bulunmuştur. Ayrıca yaygın anksiyete bozukluğu, OKB, TSSB ve toplumsal kaygı bozukluğu terapi programlarının yaşam kalitesini arttırdığı; toplumsal kaygı bozukluğu ve panik bozukluğu için genel psikolojik sıkıntı seviyelerinde önemli düşüş olduğu görülmüştür (Klein, Meyer, Austin, Kyrios, 2011).

Yapılan bir başka çalışmada internet tabanlı BDT'nin heterojen bir kaygı grubunda semptomların azalmasına neden olup olmadığını araştırmak için spesifik anksiyete tanılarına bakılmaksızın toplam 54 katılımcı, yarı yapılandırılmış bir tanı amaçlı görüşme sonrasında programa dâhil edildiği ve 10 haftalık bir tedavi programına veya bir kontrol grubuna rastgele atandığı bildirilmiştir. İnternet tabanlı BDT müdahalesinde terapist desteği minimal düzeyde tutulmuştur. Anksiyete, depresyon ve yaşam kalitesi ölçütleri de dâhil olmak üzere gruplar arası ortalama etki boyutu arasında tedavi sonrası Cohen'in $d=0.69$ olarak ılımlı bir etki göstermiştir. Tedavinin tamamlanmasının ardından 2 yıllık izlem sonuçlarına bakıldığında katılımcıların çoğunun iyileşme düzeyinde kaldığı görülmüştür (Carlbring, vd., 2011).

Özgül fobi

Özgül Fobi DSM-5 açısından ele alındığında; özgül bir nesne ya da duruma yönelik yoğun bir korku ya da kaygı duyma halidir. Örneğin; hayvanlar, yükseklik, uçak yolculuğu vb. durumlardır (DSM-5, 2014). Özgül fobi için internet tabanlı BDT uygulamalarına yönelik yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda anlatılmıştır. Bir çalışmada örümcek fobisi açısından internet tabanlı kendine yardım müdahale programı ve in vivo maruz bırakma müdahalesi karşılaştırılmıştır. 30 hasta çalışmaya dâhil edilmiştir. Bir grup internet üzerinden sunulan 5 haftalık program modülünü takip etmiştir. Bu modüller yazılı metinler ve maruz kalmanın modellendiği videolardan oluşmaktaydı. İn vivo maruz kalma tedavisi ise kısa bir eğitim programı ve 3 saatlik seansıyla tek oturumda tamamlanıyordu. Sonuçlar ele alındığında tedavi sonrasında ve uzun dönem takipte gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Ancak tedavi sonrası grup içi etki büyüklükleri internet ve canlı maruz kalma gruplarında sırasıyla $d=1.84$ ve 2.58 , olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca klinik açıdan bakıldığında kaçınma ve korku tepkilerine yönelik tedavi sonrası internet grubunun %46.2'sinde ve in vivo maruz kalma grubunun % 85.7'sinde davranışsal değişiklikler sağlamıştır. Uzun dönem izlem bu değişiklik internet grubu için %66.7 ve canlı tedavi için %72.7 idi. İki tedavi aynı derecede etkili olsa dahi 1 yıllık izlemin tek seansta canlı maruz kalma tedavisinin üstünlüğünü sağlayamadığını ortaya koymaktadır (Andersson vd., 2009).

Bir başka çalışmada, internet tabanlı kendine yardım programı ile tek seans in vivo maruz kalma tedavisini yılan fobisi üzerinden karşılaştırmışlardır. 30 hasta çalışmaya dâhil edilmiştir. Bir grup internet üzerinden sunulan okuma metinleri ve maruz kalmanın modellendiği videoları içeren 4 haftalık program modülünü takip etmiştir. İn vivo maruz kalma tedavisi ise kısa bir alışma programı ve 3 saatlik seansıyla tek oturumda tamamlanıyordu. Tedavi sonrası yılan fobisi için grup içi etki büyüklükleri internet grubu için $d=1.63$ ve maruz kalma grubu için grubu $d=2.31$ olarak bulunmuştur. Tedavi sonrası davranışsal değişiklik klinik açıdan değerlendirildiğinde internet grubunun %61.5'i ve in vivo maruz kalma grubunun %84.6'sının klinik olarak anlamlı bir düzelmeye sağladığı görülmüştür. İnternet tarafından sağlanan kendine yardım programı kapsamında video görüntüleri ile maruz kalmanın yılan fobisinin tedavisinde potansiyel bir tedavi seçeneği olduğu, ancak in vivo maruz bırakmanın muhtemelen daha iyi olduğu sonucuna varılmıştır (Andersson vd., 2013).

Yüz yüze psikoterapi uygulamaları ile internet tabanlı psikoterapi uygulamalarının karşılaştırılması

Geleneksel yüz yüze terapilerin son dönem alternatifi olarak değerlendirilen internet tarafından sağlanan müdahaleler ve etkin kanıta dayalı programları dünyada hızla yayılma potansiyeline sahiptir ve umut verici bir tedavi olarak desteklenmektedir (Tulbure, 2011., Tulbure vd., 2015). İnternet tabanlı müdahaleler psikolojik hizmet alamayan birçok kişiye erişilebilir olması, düşük maliyetli, etkili ve kabul edilebilir yenilikçi bir yöntem olması sebebiyle ön plana çıkmaktadır (Titov, 2015). Yapılan bir çalışmada panik bozukluğu olan (agorafobili/agorafobisiz) hastalar için kullanılan internet tabanlı bir BDT müdahalesi olan "Panic Online" programı ile yüz yüze BDT uygulaması karşılaştırılmıştır. Panic Online programı, giriş modülü, dört öğrenme modülü ve nüks önleme modülünden oluşan yapılandırılmış bir programdır. Toplam 86 kişi rastgele Panic Online ve yüz yüze BDT gruplarına atanmıştır. Panic Online programı yüz yüze BDT uygulamasına kıyasla daha az terapistin zamanını alıyordu. Katılımcıların ihtiyaçlarına göre psikologlar e-posta yoluyla katılımcılarla iletişime girerek destek ve geri bildirim sağlanmaktadır. Düzenli ev ödevleri ve okuma materyalleri verilmekteydi. Yüz yüze BDT uygulaması 12 haftalık bir süre boyunca yapılandırılmış bir program kapsamında sürdürülmüştür. Her iki müdahalenin de panik bozukluğu ve agorafobinin şiddet derecelerinde ve panik atak sıklığında önemli azalmalar sağladığı, yaşam kalitesinde iyileşme gösterdiği görülmüştür (Kiropoulos vd., 2008).

Yapılan bir meta analiz çalışmasında anksiyete bozukluklarında bilgisayar destekli psikoterapi ile bilgisayar desteği olmayan yüz yüze psikoterapiler karşılaştırılmıştır. 23 kontrollü çalışma incelenmiş ve bilgisayar desteği olmayan psikoterapiler ile karşılaştırıldığında bilgisayar destekli psikoterapinin etki boyutu 1.08 olarak bulunmuştur. Bilgisayar destekli psikoterapi ile yüz yüze psikoterapi arasında anlamlı farklılık görülmemiştir. Anksiyete bozukluğu olan hastalarda bilgisayar destekli psikoterapi anksiyete düzeyinin azaltılmasında etkili bulunmuştur (Cuijpers, vd., 2009). Yapılan bir başka çalışmada internet tabanlı BDT ile geleneksel BDT gruplarının panik bozukluk (agorafobili/agorafobisiz) tedavisiyle ilişkili etkinliği ele alınmıştır. Grup BDT uygulaması bir psikiyatrik bakım ortamında gerçekleşmiştir. Gruplara 113 hasta rastgele atanmıştır. Her iki tedavi ortamındaki hastaların tedaviden sonraki panik bozukluğu şiddeti değerlendirildiğinde anlamlı düzelme olduğu görülmüştür. İnternet tabanlı BDT için, grup içi etki boyutu Cohen's $d=1.73$ ve grup terapisi için etki boyutu $d=1.63$ olarak bulunmuştur. Bu çalışma, internet tabanlı BDT'nin panik bozukluğu olan hastalar için etkinliğini desteklemektedir. Panik ve agorafobi semptomlarını azaltmada BDT uygulanan grupta olduğu gibi etkili olduğu saptanmıştır (Bergström vd., 2010).

Tartışma ve Sonuç

Son dönemde artan teknolojik gelişmeler, internetin ve uygulamalarının yaygınlaşması, internete erişimin kolay ve ucuz olması kişilerin birçok ihtiyacını internetten karşılamasına sebep olmuştur. İnternet üzerinden günlük işleri yürütmek kişiler için hem ekonomik hem de zamandan tasarruf sağlamak adına kolay olmaktadır. Bu bağlamda son dönemde internet üzerinden sağlık hizmetlerine erişmekte kolay ve pratik bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık hizmetlerine erişmek için kimi zaman hastalıkları tanımlayan, özelliklerini ve tedavi seçeneklerini içeren internet siteleri, videolar, kimi zaman yazışmaların yapılabileceği forumlar, bloglar ya da sosyal medya uygulamaları kullanılmaktadır. İnternet üzerinden psikoterapi uygulamaları son on yılda hızla gelişmekte ve yaygınlaşmaktadır (Barak vd., 2009; Alaoui, 2015). Akıllı telefon teknolojisinin hayatın her alanında olması internet tabanlı psikoterapilere her yerden erişim sağlamak için imkân sunmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar, kendi kendine yardım programlarının internet tabanlı bilişsel davranışçı psikoterapötik girişimlerin kapsamını genişletmek için yeni ve umut verici bir fırsat sunmaktadır (Lindner, Ivanova, Ly, Andersson ve Carlbring, 2013; Tulbure, 2011; Klein, vd., 2011).

Geleneksel yüz yüze psikoterapilerde terapist danışan arasındaki ilişki sözel olmayan ipuçlarının da ele alındığı bir ilişkidir. Terapist danışanın tüm beden dilini de

terapötik ilişki içinde ele almaktadır. Ancak internet tabanlı uygulanan psikoterapilerde terapist; psikoterapi sürecinde ses tonu, yüz ifadeleri ve vücut dili gibi danışanın var olan görsel ifadelerinin ipuçlarını değerlendiremediği için, danışan ve terapist arasında bazı yanlış anlaşılmalara ve iletişim sorunu yaşanabilir. Bu aradaki iletişim sorunu danışanın terapi sürecinden faydalanamamasına ya da daha az faydalanmasına sebep olabileceği gibi terapist tarafından anlaşılmadığını hissettirebilir. Danışan ve terapist kendilerini yanlış ifade etmekten kaynaklanan sorunlardan korunmak için karşılıklı olarak daha fazla yazılı bilgilere ve daha sık açıklama adımlarında bulunmaları gerekebilir (Manhal-Baugus, 2001).

İnternet tabanlı müdahalelerin etik uygulamaları geleneksel yüz yüze psikoterapilerin etik kuralları ile benzer olsa da gizliliği sağlamak yüz yüze terapilerden çok daha zor ve dikkatli olmayı gerektirecektir. Çeşitli kimlik doğrulama yöntemleri (Lindfors ve Andersson, 2016: s.7) kullanılsa dahi hem terapistin hem de danışanın sahte kişilerle karşılaşma, sisteme bir başkasının girerek gizli bilgilere ulaşması vb. güvenlik ihlali ihtimallerinin olduğunu bilmeleri önemlidir. Bu kişiler tarafından kandırılmaları, suistimal ya da taciz ile karşılaşmaları olası olduğu için örneğin; bankalardakine benzer sıkı güvenlik yazılımlarının kullanımı daha etkili olacaktır.

İnternet tabanlı BDT müdahalelerinin, anksiyete bozukluklarının tedavisinde etkili olduğuna dair literatürde birçok çalışmada bulunmaktadır (Schröder, 2017., Hedman vd., 2014) İnternet tabanlı müdahalelerde sıklıkla yapılandırılmış tedavi prosedürleri uygulanmıştır. Genellikle 4-12 seans aralığında farklı formatlarda yapılandırılmış tedaviler içeriği tanımlanmış modüllerden oluşmaktadır. Bu modüller eğitim materyallerini, psikoeğitim süreçlerini, bilişsel model tanımlamalarını, bilişsel yeniden yapılanmayı, maruz kalma egzersizlerini (sanal maruz bırakma, videolar, fotoğraflar vb...), toplumsal beceri teniklerini içerdiği gibi zaman zaman da terapistin e-posta, telefon ya da videokonferans yoluyla desteğini içermektedir (Tulbure, 2012).

İnternet tabanlı bilişsel davranışçı tedavilerin sosyal anksiyete bozukluğunun, panik bozukluğunun (agorafobili veya agorafobisiz), yaygın kaygı bozukluğunun ve özgüfobinin tedavisinde etkili olduğunu gösteren kanıtlar giderek artmaktadır. Kaygı bozukluklarının tedavisinde internet tabanlı terapist destekli BDT uygulamaları (Tulbure vd., 2015; Andersson vd., 2006; Alaoui, 2015; Titov, 2011, 2015; Schröder, 2017) ve terapist destekli grup uygulamaları (Schulz, vd., 2016; Bergström vd., 2010) umut veren bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada sağlanan terapist desteğinin tedavi sürecinde yardımcı olduğu ve danışanı günlük hayat pratiklerine hazırladığı düşünülebilir. Bu internet temelli uygulamaların kişilerin anksiyete semptomlarını azaltmasıyla beraber yaşam kalitesini ve psikolojik iyilik halini arttırdığı görülmüştür. Ayrıca anksiyete semptomları dışında depresyon, kişilerarası sorunlar ve işlevsel olmayan düşünceyi de etkili bir şekilde azalttığı bulunmuştur (Tulbure vd., 2015; Carlbring, 2011; Hedman vd., 2014; Schulz, 2016). Ek semptomların da azalmasına etki eden internet tabanlı BDT uygulamalarının komorbid tanılarda da azalma sağlaması olası görülmektedir. Bu tür tedavilerin sonuçlarını etkileyip etkilemediği de ele alınmış ve değerlendirildiğinde kaygı bozukluklarına ek tanı alan kişilerin tedavi öncesi semptomlarında belirgin azalma olmuştur. Ayrıca komorbid tanısı olan katılımcılar yaygın anksiyete bozukluğu, sosyal fobi, panik bozukluğu ve agorafobi, depresyon ve nörotizm ölçümlerinde daha fazla azalma gösterdikleri görülmüş, uzun dönem takipte ek tanı sayılarında azalma olmuştur (Johnston, Titov, Andrews, Dear ve Spence, 2013). Bu bağlamda transdiagnostik internet tabanlı BDT protokollerinin komorbiditeyi azaltma potansiyeline sahip olduğu düşünülebilir.

Bilgisayarlı ve internet temelli BDT müdahaleleri yüz yüze psikoterapi kadar etkili olduğu için, belirli müdahale biçimlerini rutin geleneksel yüz yüze psikoterapi uygulamalarına entegre etmek mümkündür. İnternet tabanlı psikoterapi müdahalelerini kullanan danışanlar bir terapist yada sistem yöneticisinin yüz yüze, telefon, e-posta veya metin yoluyla verdiği çok kısa bir desteğe ihtiyaç duyabilir (Cuijpers, 2009; Schulz, 2016; Boettcher vd., 2014).

Bilgisayar ve internet tabanlı BDT uygulamaları ile geleneksel yüz yüze BDT'nin karşılaştırdığı beş çalışmada ve her iki tedavi şekli de eşit derecede faydalı olduğu

bildirilmiştir (Andrews, Cuijpers, Craske, Mcevoy, Titov, 2010). Danışanlar, her iki müdahale koşulunu eşit derecede güvenilir ve tatmin edici olarak değerlendirmiştir. Yüz yüze BDT tedavisi grubundaki danışanlar, terapistleriyle iletişim kurmaktan daha fazla keyif aldıklarını bildirmişlerdir (Kiroopoulos vd., 2008). Ayrıca tedaviye uyum ve tedavi sürecinin olumlu değerlendirilmesinin iyileşme üzerinde daha güçlü etki sağladığı görülmüştür (Schröder, 2017).

İnternet temelli uygulamalar yüz yüze psikoterapi uygulamalarından daha ekonomik ve kolay ulaşılabilir. İnternet temelli müdahaleler terapistin zaman tasarrufu sağlamasına da imkan sağlamaktadır. Bu bağlamda yapılan bir çalışmada internet tabanlı BDT uygulamalarının, yüz yüze grup terapilerine kıyasla çok daha az maliyetli olduğu görülmüştür. Ayrıca kaygı bozuklukları için internet tabanlı BDT tedavisinin en az bilişsel davranışçı grup terapisi kadar uzun vadeli etkili olduğu sonucu bulunmuştur (Bergström vd., 2010; Hedman vd., 2014). Bu bağlamda değerlendirildiğinde grup terapilerinin de ekonomik olması açısından bireysel terapiler gibi internet tabanlı uygulandığında terapistin harcadığı zaman çok daha tasarruflu olacaktır. Benzer şekilde yürütülen bir çalışmada internet tabanlı bireysel BDT ve internet tabanlı grup terapilerinin etkileri karşılaştırıldığında her iki koşulda da anksiyete semptomlarının azaldığı görülmüştür. Ayrıca grup terapisi uygulamasının katılımcı başına haftalık terapist müdahalesi süresini, bireysel terapilere kıyasla %71 azalttığı görülmüştür (Schulz, 2016).

İnternet tabanlı müdahalelerin olumsuz etkileri literatürde çok daha az ele alınmıştır. Bu bağlamda yapılan bir çalışmada katılımcıların %14'ü tedaviyle ilgili istenmeyen olumsuz durumlar belirtmiştir. En sık bildirilen yan etki, katılımcıların %5'i tarafından deneyimlenen uykusuzluk, kaygı ve depresyon gibi yeni semptomların ortaya çıkmasıydı. İkinci sık görülen yan etki, hedeflenen semptomların bozulmasıydı ve katılımcıların %4'ü bu durumu yaşadığını bildirdi. Bu durum sosyal ortamlarda ortaya çıkan kaygıları üzerine olumsuz duygu ve düşüncelerini daha fazla yoğunlaştırmaları ile ilişkiliydi. Daha az bildirilen yan etkiler ise, olumsuz iyilik hali, tedavi sonuçlarının net olmaması, tedaviye uyumsuzluk (terapiden çekilme), iş yaşamındaki değişiklikler ve damgalanma korkusuydu (Boettcher vd., 2014).

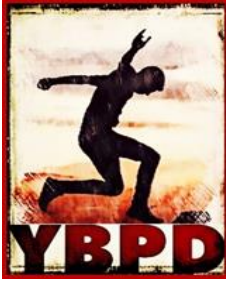
Tüm bu değerlendirmeler göz önüne alındığında sağlık sistemi içerisinde internet tabanlı psikoterapi uygulamalarının bir tedavi alternatifi olarak ele alınabileceği düşünülmüştür. Tüm bu uygulamaların daha fazla sayıda kişiye hizmet sunacak şekilde genişletilebileceği ve davranış bozuklukları veya diğer psikiyatrik bozuklukların tedavisine uyarlanabileceğini göstermektedir. İnternet tabanlı tüm müdahalelerin geleneksel yüz yüze psikoterapilerin önemli bir tamamlayıcısı olduğu düşünülmüştür.

Kaynakça

- American Psychological Association (1997). *APA statement on services by telephone, teleconferencing, and Internet*. Retrieved October 8, 2009. www.apa.org/ethics/education/telephone-statement.aspx.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). *DSM-5 tanı ölçütleri: Başvuru kitabı*. Ertuğrul Köroğlu (Çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Andersson, G. (2016). Internet-delivered psychological treatments. *Annual Review of Clinical Psychology, 12*, 157-179.
- Andersson, G., Bergström, J., Buhrman, M., Carlbring, P., Holländare, F., Kaldö, V., ... & Waara, J. (2008). Development of a new approach to guided self-help via the Internet: The Swedish experience. *Journal of Technology in Human Services, 26*(2-4), 161-181.
- Andersson, G., Carlbring, P., Holmstrom, A., Sparthán, E., Furmark, T., Nilsson-Ihrfelt, E., Buhrman, M., & Ekselius, E. (2006). Internet-based self-help with therapist feedback and in vivo group exposure for social phobia: A randomized controlled trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 74*(4), 677-686.
- Andersson, G., Waara, J., Jonsson, U., Malmaeus, F., Carlbring, P., & Öst, L-G. (2009). Internet-based self-help versus one-session exposure in the treatment of spider phobia: A randomized controlled trial. *Cognitive Behaviour Therapy, 38*(2), 114-120.
- Andersson, G., Waara, J., Jonsson, U., Malmaeus, F., Carlbring, P., & Öst, L.G. (2013). Internet-based exposure treatment versus one-session exposure treatment of snake phobia: A randomized controlled trial. *Cognitive Behaviour Therapy, 42*(4), 284-291.
- Andersson, G. (2015). *The internet and CBT: A clinical guide*. New York: CRC Press.
- Andrews, G., Basu, A., Cuijpers, P., Craske, M.G., McEvoy, P., English, C.L., & Newby, J.M. (2018). Computer therapy for the anxiety and depression disorders is effective, acceptable and practical health care: An updated meta-analysis. *J Anxiety Disord, 55*, 70-78.
- Andrews, G., Cuijpers, P., Craske, M. G., McEvoy, P., & Titov, N. (2010). Computer therapy for the anxiety and depressive disorders is effective, acceptable and practical health care: A meta-analysis. *PloS one, 5*(10), e13196.
- Barak, A., Klein, B., & Proudfoot, J.G. (2009). Defining internet-supported therapeutic interventions. *Annals of Behavioral Medicine, 38*(1), 4-17.
- Bergström, J., Andersson, G., Ljótsson, B., Rück, C., Andréewitch, S., Karlsson, A., ... & Lindefors, N. (2010). Internet-versus group-administered cognitive behaviour therapy for panic disorder in a psychiatric setting: a randomised trial. *BMC Psychiatry, 10*(1), 54.
- Boettcher, J., Rozental, A., Andersson, G., & Carlbring, P. (2014). Side effects in Internet-based interventions for Social Anxiety Disorder. *Internet Interventions, 1*, 3-11.
- Carlbring, P., Maurin, L., Törngren, C., Linna, E., Eriksson, T., Sparthán, E., Straat, E., Marquez von Hage, C., Bergman-Nordgren, L., & Andersson, G. (2011). Individually-tailored, Internet-based treatment for anxiety disorders: A randomized controlled trial. *Behaviour Research and Therapy, 49*, 18-24.
- Craske, M.G., Stein, M.B., Eley, T.C., Milad, M.R., Holmes, A., Rapee, R.M., & Wittchen, H.U. (2017). Anxiety disorders. *Nat Rev Dis Primers, 3*, 17024.
- Cuijpers, P., Marks, I.M., Straten, A., Cavanagh, K., Gega, L., Andersson, G. (2009). Computer-aided psychotherapy for anxiety disorders: A meta-analytic review. *Cognitive Behaviour Therapy, 38*(2), 66-82.
- El Alaoui, S., Hedman, E., Kaldö, V., Hesser, H., Kraepelien, M., Andersson, E., ... & Lindefors, N. (2015). Effectiveness of Internet-based cognitive-behavior therapy

- for social anxiety disorder in clinical psychiatry. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 83(5), 902-914.
- Fitzgerald, T.D., Hunter, P.V., & Hadjistavropoulos, T. (2010). Ethical and legal considerations for internet-based psychotherapy. *Cognitive Behaviour Therapy*, 39(3), 173-187.
- Hedman, E., El Alaoui, S., Lindefors, N., Andersson, E., Rück, C., Ghaderi, A., ... & Ljótsson, B. (2014). Clinical effectiveness and cost-effectiveness of Internet-vs. group-based cognitive behavior therapy for social anxiety disorder: 4-year follow-up of a randomized trial. *Behaviour Research and Therapy*, 59, 20-29.
- Internet World Stats. (2017). *Internet Stats and Facebook Usage in Europe March 2017 Statistics*. www.internetworldstats.com/stats4.htm. (30.05.2017).
- Johnston, L., Titov, N., Andrews, G., Dear, B.F., & Spence, J. (2013). Comorbidity and internet-delivered transdiagnostic cognitive behavioural therapy for anxiety disorders. *Cognitive Behaviour Therapy*, 42(3), 180-192.
- Kampmann, I.L., Emmelkamp, P.M.G., & Morina, N. (2016). Meta-analysis of technology-assisted interventions for social anxiety disorder. *Journal of Anxiety Disorders*. (16)30097-4.
- Kiropoulos, L. A., Klein, B., Austin, D. W., Gilson, K., Pier, C., Mitchell, J., & Ciechomski, L. (2008). Is internet-based CBT for panic disorder and agoraphobia as effective as face-to-face CBT?. *Journal of Anxiety Disorders*, 22(8), 1273-1284.
- Klein, B., Meyer, D., Austin, D. W., & Kyrios, M. (2011). Anxiety online-a virtual clinic: Preliminary outcomes following completion of five fully automated treatment programs for anxiety disorders and symptoms. *Journal of Medical Internet Research*, 13(4), e89.
- Lindefors, N., Andersson, G. (Ed.) (2016). *Guided Internet-Based Treatments in Psychiatry*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Lindner, P., Ivanova, E., Ly, K.H., Andersson, G., & Carlbring, P. (2013). Guided and unguided CBT for social anxiety disorder and/or panic disorder via the Internet and a smartphone application: Study protocol for a randomised controlled trial. *Trials*, 14(1), 437.
- Manhal-Baugus, M. (2001). E-therapy: Practical, ethical, and legal issues. *CyberPsychology & Behavior*, 4(5), 551-563.
- Midkiff, D.M., & Joseph Wyatt, W. (2008). Ethical issues in the provision of online mental health services (etherapy). *Journal of Technology in Human Services*, 26(2-4), 310-332.
- Schröder, J., Jelinek, L., & Moritz, S. (2017). A randomized controlled trial of a transdiagnostic Internet intervention for individuals with panic and phobias-One size fits all. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 54, 17-24.
- Schulz, A., Stolz, T., Vincent, A., Krieger, T., Andersson, G., & Berger, T. (2016). A sorrow shared is a sorrow halved? A three-arm randomized controlled trial comparing internet-based clinician-guided individual versus group treatment for social anxiety disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 84, 14-26.
- Spurgeon, J.A., & Wright, J.H. (2010). Computer-assisted cognitive-behavioral therapy. *Current Psychiatry Reports*, 12(6), 547-552.
- Titov, N., Dear, B.F., Schwencke, G., Andrews, G., Johnston, L., Craske, M.G., & McEvoy, P. (2011). Transdiagnostic internet treatment for anxiety and depression: A randomised controlled trial. *Behaviour Research and Therapy*, 49(8), 441-452.
- Titov, N., Dear, B.F., Staples, L.G., Bennett-Levy, J., Klein, B., Rapee, R.M., ... & Purtell, C. (2015). MindSpot clinic: An accessible, efficient, and effective online treatment service for anxiety and depression. *Psychiatric Services*, 66(10), 1043-1050.

- Tulbure, B.T. (2011). The efficacy of internet-supported intervention for social anxiety disorder: A brief meta-analytic review. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 552-557.
- Tulbure, B.T., Szentagotai, A., David, O., Ştefan, S., Månsson, K.N., David, D., & Andersson, G. (2015). Internet-delivered cognitive-behavioral therapy for social anxiety disorder in Romania: A randomized controlled trial. *PLoS One*, 10(5), e0123997.
- Türk Psikologlar Derneği. (2004). *Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği*. 18 Nisan 2004 Tarihinde Yapılan 27. Olağan Genel Kurulu.
- World Health Organization. (2017). *Depression and other common mental disorders global health estimates*. Switzerland.

KÜÇÜK ÇOCUKLARDA ZAMAN KAVRAYIŞI VE ÖNGÖRÜ ARASINDAKİ BAĞLANTILAR*

Arzu ÇIRPAN KANTARCIOĞLU¹, Sema KARAKELLE²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, okul öncesi dönemde gözlenebilen zaman kavrayışlarından süre tahmini ve zamansal oluş sırası ile zihinde geleceğe zaman yolculuğu biçimlerinden öngörü arasındaki ilişkiyi incelemektir. Aynı zamanda, uzun süreli belleğe ve kısa süreli belleğe dayanacak biçimde öngörü becerisini değerlendirmek üzere, bir nesne seçim görevi geliştirmek ve zamansal oluş sırası ile süre tahminini ölçmek üzere de görevler geliştirmek hedeflenmiştir. Çalışmaya katılacak çocukların belirlenmesi için Ankara Gelişim Tarama Envanteri, Türkçe ifade edici ve alıcı dil testleri ile Bay Patates Testi kullanılmıştır. Çalışmaya, 36-41 aylık, 33; 42-59 aylık, 36 ve 60-71 aylık 30 olmak üzere 50'si kız toplam 99 çocuk katılmıştır. Öngörü değerlendirmek amacıyla, çocuk tarafından kullanılan bilginin kaynağına bağlı olarak hem uzun hem de kısa süreli belleğe dayalı öngörü performansını değerlendiren ve iki bölümden oluşan oyuncak yıkama görevi kullanılmıştır. Zaman kavrayışını değerlendirmek için iki olayın oluş süresini karşılaştırmaya dayanan süre tayini ve bir olayı oluş sırasına göre kavrayabilmeye dayanan zamansal oluş sırası görevleri verilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre hem öngörü hem de süre tayini ile zamansal oluş sırası performansı yaşla birlikte anlamlı olarak artmaktadır. Yaş grupları içinde uzun süreli ve kısa süreli belleğe dayalı öngörü performanslarının birbirinden bağımsız olduğu gözlenmiştir. Zaman kavrayışlarında ise her yaş grubunun süre tayini lehine anlamlı olarak farklılaştığı gözlenmiştir. Uzun süreli belleğe dayalı öngörü performansının, yaş ve zamansal oluş sırası tarafından; kısa süreli belleğe dayalı öngörü performansının ise zamansal oluş sırası ve çalışma belleği tarafından yordandığı gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Öngörü, Süre Tayini, Zamansal Oluş Sırası, Zihinde Zaman Yolculuğu, Epizodik Bellek

THE ASSOCIATIONS BETWEEN TIME COMPREHENSION AND FORESIGHT IN PRESCHOOLERS

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the associations between foresight as a form of future mental time travel and time comprehensions which could be observed during the preschool-age such as duration estimation and temporal sequences. Also developing an item-choice task and time comprehension task is aimed. To decide which children would participate in this study, Ankara Developmental Screening Inventory, TIFALDI expressive and receptive language tests and Mr. Peanut Test were used. Ninety-nine children 50 of them were girls participated in this study whom were 36-41 months old, 33 children, 42-59 months old 36 children and 60-71 months old 30 children. In order to evaluate foresight, toy washing task was used which was based on long/short time memory in the same time, depending on the source of information used by the child. In order to evaluate time comprehension, duration estimation and temporal ordering tasks were used. According to results of the study, both foresight and time comprehension performances increase with age. At the same time, within the same age groups, there were no relationship between long term/short term memory based foresight performances and there were differences between time comprehensions in favor of duration estimation. The best predictive analysis method showed that foresight based on long term memory was best predicted by age and temporal ordering performance whereas foresight based on short term memory was best predicted by working memory and temporal ordering performance.

Key Words

Foresight, Duration Estimation, Temporal Ordering, Mental Time Travelling, Episodic Memory

*Bu makale Arzu ÇIRPAN KANTARCIOĞLU'nun, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Sema KARAKELLE'nin danışmanlığında tamamladığı doktora tezinin özetidir.

¹Dr., Uludağ Üniversitesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ABD, e-mail: arzukant@uludag.edu.tr, ORCID:0000-0002-3425-7360

²Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü, e-mail: semakarakelle@gmail.com, ORCID:0000-0002-3899-6670

Alıntılama: Çirpan Kantarcioğlu, A., Karakelle, S. (2019). Küçük çocuklarda zaman kavrayışı ve öngörü arasındaki bağlantılar. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 265-287.

Giriş

İnsan zihni olası geleceği kurgulayabilir ve böylelikle geleceğe müdahale edilebilir. Trafik yoğun olduğu günler farklı bir yol izleyebilir, kalp krizi riskini azaltmak için diyet yapabilir ya da nasıl giyineceğine hava durumunu takip ederek karar verebilir. Gelecekte meydana gelebilecek olası senaryolar üzerinde, zihinsel kurgu yapma becerisi olarak tanımlanan gelecek yönelimli düşünme, insana özgü bir davranıştır ve dört yaştan itibaren gözlenebilmektedir (Atance ve Jackson, 2009; Atance ve O'Neill, 2005). Gelecek yönelimli düşünme, döngüsel olarak tekrarlanan etkinliklerin bir sonraki seferinin kurgulanması değil, belirsiz geleceğe dair birçok olası senaryonun kurgulanabilmesine işaret etmektedir (Metcalf ve Atance, 2011). Bu süreç doğası gereği dinamiktir. Gelecek senaryoları, zaman-mekân ve kurgulayana bağlı olarak çeşitlenebilir. Epizodik belleğin, gelecek yönelimli düşünmeye kaynaklık ettiği ileri sürülmektedir (Tulving, 2005). Kişisel deneyimlerin depolandığı yer olarak kabul edilen epizodik bellek, dinamiktir. İçeriği yeni deneyimler doğrultusunda tekrar tekrar şekillenebilir ve yeni duruma, olası senaryolara uyum sağlayabilir (Couglin, Lyons ve Ghetti, 2014; Hayne, Gross, McNamee, Fitzgibbon, Tustin, 2011; Martin-Ordas, Atance ve Louw, 2012; Tulving, 1985, 2002).

Epizodik bellek gelecek yönelimli düşünmeye nasıl kaynaklık etmektedir sorusu zihinde zaman yolculuğu (ZZY) kavramlaştırması ile yanıtlanmaya çalışılmıştır (Suddendorf ve Corballis, 2007, 2008). İnsan zihni, geçmişe dönebilir ve geleceği kurgulayabilir ki her iki durum birbiriyle ilişkilidir. Geleceği kurgulamak için ilgili geçmiş deneyimlerin hatırlanması gerektiği (Tulving, 2005) ileri sürülmektedir. Böylece geçmiş öznel deneyimlerin sürekli kaydının nihai amacı, failin, geleceği niyeti doğrultusunda değiştirebilmesi olarak ele alınmaktadır (Suddendorf, Nielsen, Von Gehlen, 2011).

Zihinde zaman yolculuğu, doğrusal bir düzlem üzerinde, mekânsal bir devamlılık olarak temsil edilen zamanın (Bonato, Zorzi ve Umilta, 2012), her iki yönüne doğru zihinsel olarak hareket edebilmeye işaret eder. Geçmişe doğru yapılan zihinde zaman yolculuğunun, ne-nerede-ne zaman belleği, epizodik ve semantik bellek, karşı olgusal düşünme gibi çalışma alanları vardır (Schacter, Benoit, Brigard ve Szpunar, 2015). Geleceğe doğru yapılan zihinde zaman yolculuğu ise, planlama, hazzı erteleme (delay gratification), prospektif bellek (Atance ve Jackson, 2009; Garon, Longard, Bryson ve Moore, 2012) ve öngörü (foresight/episodic foresight/episodic future thinking) olarak (Atance ve Sommerville, 2014; Redshaw ve Suddendorf, 2013; Suddendorf ve ark., 2011) çalışılmaktadır.

Gelecek yönelimli düşünmenin en yeni çalışma alanı ise öngörüdür. Gelecekte zihinsel açıdan tasarlanan bir durumun, belli bir amaç ekseninde gelişmesi için, içinde bulunulan anda bir edim gerçekleştirmeye öngörü denilir (Suddendorf ve ark., 2011). Öngörü becerisine sahip olmanın, devamlı değişen yaşama uyum sağlamada hayati bir etkisi vardır. Şu anki edimlerimiz ileride meydana gelebilecekleri belirleyebildiğinden, gelecek zamanı etkileyebilme, yaşamdaki tehlikelere karşı bize avantaj sağlayacaktır (Suddendorf ve Corballis, 2007, 2008; Suddendorf, 2013).

Öngörü, diğer gelecek yönelimli düşünme biçimlerine benzemekle birlikte (Suddendorf ve ark., 2013) bazı açılardan ayrılmaktadır. Örneğin; gelecekte belirli bir zaman ya da durumda, bir etkinliğin hatırlanması ve/veya yapılması olarak tanımlanan prospektif bellekten içerik açısından farklılaşmaktadır; öngörü, gelecek için şu anda bir etkinlikte bulunulmasını içerir. Prospektif bellek ise, gelecekte zamanı veya sırası gelince bir etkinlikte bulunabilmektir. Planlama becerisi, öngörülen bir geleceğe hazırlığı içermektedir oysa öngöründe amaç, belirli bir niyet doğrultusunda geleceğe şimdiden müdahale etmeyi içerir. Hazzı erteleme becerisinde ise şimdi haz veren az miktardaki ödül, gelecekte kurgulanan çok sayıdaki ödül için vaz geçilmesi gerekmektedir. Öngörü becerisinin neden ve nasıl geliştiğine, diğer bilişsel sistemlerle ilişkisine ve ayırıcı özelliklerine dair bilgi birikimimiz yakın zamandaki çalışmalardan gelmektedir (D'Argembeau ve Van Der Linden, 2012; Hanson, Atance ve Palucks, 2014; Suddendorf ve Moore, 2011).

Öngörü Becerisi Değerlendiren Çalışmalar; Küçük çocuklarda öngörü değerlendiren ilk çalışmalar, sözele ve performans dayalı çalışmalar olarak ikiye ayrılabilir. Sözele

dayalı görevlerde; çocukların geleceği kurgulama içeriklerine sözel yolla ulaşmaya çalışarak, gelecek yönelimli düşünceleri incelemiştir (Atance ve O'Neill, 2005; Busby ve Suddendorf, 2005). Bu çalışmalarda 3 yaştan itibaren çocukların olası bir geleceği kurgulayıp kurgulayamadıkları, içeriğin ne kadar ayrıntılı ve gerçek olduğunu, çocuğa sorular yönelterek değerlendirmiştir. Örneğin Atance ve O'Neill'in (2005) çalışmasında çocuklara, farklı yerlere ait resimler (dağ, plaj ve piknik gibi) gösterilmiş ve eğer buraya giderlerse yanlarına yine resimleri gösterilen nesnelere hangilerini (top, mayo ve yara bandı gibi) alacakları sorulmuştur. Bir başka çalışmada (Busby ve Suddendorf, 2005) çocukların dün ne yaptıkları ve bu günün ilerleyen saatlerinde neler yapacakları sorulmuş, yanıtların doğrulukları ise annelerin verdiği yanıtlarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Çocuklara geçmiş ve gelecekle ilgili sorular yönelterek yapılan diğer çalışmalar ise dün ve yarın gibi zaman terimlerinin ne doğrulukla kullanıldığını değerlendirmiştir (Quon ve Atance, 2012; Suddendorf, 2010b).

Sözele dayalı öngörü çalışmalarına bazı öneriler getirilmiştir; araştırmacılar, öngörü değerlendirirken dil yükünü azaltmalı ve çocuğun bir etkinlikte bulunmasını sağlayacak görevler geliştirmelidir. Atance ve Meltzoff (2006) sözele ve performansa dayanan bir görev geliştirerek bu önerileri göz önüne almaya çalışmışlardır. Görevlerinde çocuklara, bol tuzlu kraker ikram etmişler ve yarın yine geleceklerini, geldiklerinde su mu yoksa kraker mi isteyeceklerini sormuşlardır. 5 yaş öncesi çocuklar, kendilerine kraker verilmeyen ve yarın için doğrudan seçim yaptırılan akranlarından anlamlı düzeyde farklı olarak yarın su isteyeceklerini bildirmişlerdir. Böylece 5 yaş öncesi çocukların geleceğe kendilik yansıtması yapmada zorlandıkları düşünülmüştür. Çalışmalarında, çocukların geleceğe kendiliklerini yansıtarak kurgu yapma becerileri değerlendirilmiş olsa da sonuçların küçük çocukların geleceği kurgulayamadıklarını değil, fizyolojik ihtiyaçlarını ikinci plana atmada zorlandıklarını ve hazzı erteleme davranışlarındaki yetersizlikleri gösterdiği biçimde eleştiriler getirilmiştir (Hudson ve ark., 2011).

2011 yılına gelindiğinde, öngörü değerlendirmek için kullanılan görevler üzerinde bir fikir birliği olmadığı görülmektedir (Suddendorf, 2011; Hudson ve ark., 2011). Öngörü becerisinin kaynak olarak epizodik bellek içeriğini kullandığı konusunda araştırmacılar arasında bir fikir birliği olmasına rağmen, görevlerde bu görüş gösterilememiştir. Hatta bazı görevlerde, deneme bölümleri ve tekrar yer aldığından çocuğun görev esnasındaki etkinliği görev boyunca öğrendiği ileri sürülmüştür. Aynı zamanda, çalışmaların öngörü değil, diğer gelecek yönelimli düşünme biçimleri olan, planlama ve hazzı ertelemeyi değerlendirdiği (Hayne ve ark., 2011; Suddendorf ve ark., 2011; Hudson ve ark., 2011) konusunda eleştiriler gelmiştir.

Öngörü Değerlendirmede Nesne Seçim Görevi (item-choice task); Bu saptamalar çerçevesinde Suddendorf ve ark., (2011) öngörü görevlerinde, görevlerin karşılaması gereken bazı ön koşullar tanımlamışlardır. Bu araştırmacılara göre öngörü görevleri, tekrarı içermemeli; problem yabancı olmalı; günlük rutinleri içeren görevlerden kaçınılmalı; farklı zamansal ve mekânsal bağlamlar kullanılarak çocuklara ipucu verilmemeli ve bilginin USB'den geldiği gösterilmelidir. Bu koşullar uygulanarak, nesne seçim görevi adını verdikleri bir görev de tasarlamışlardır. Bu görevde çocuk deney esnasında karşılaştığı bir problemin çözümüne yönelik yardımcı bir nesneyi birden fazla nesne arasından seçerek öngöründe bulunmaktadır. Nesne seçim görevi Suddendorf ve ark., tarafından (2011) şu şekilde özetlenebilir;

1. Deney koşulunda, çocuklar bir oyun odasına alınır. Bu odada ucu özel bir şekilde olan (üçgen ya da dörtgen) anahtarla açılan bir kutu vardır. Kutu çocuğa tanıtılır ve anahtar çevrildiğinde kutunun yanından bir resimli çıkartma çıkar. Çocuğun oyuncakla oynamasına kısa bir süre izin verildikten sonra çalışmacı çocuğun ilgisini dağıtarak anahtarı, kırık olan bir başka anahtarla değiştirir ve artık kutuyu açamayacaklarını söyler. Bu odaya daha sonra döneceklerini söyleyerek bir başka odaya geçilir. Bu odada 15 dakika kadar çeşitli (3 değişik oyuncak ve bir sağlam anahtar) oyuncaklarla zaman geçiren çocuğa, ilk odaya dönecekleri ve bu odadan istediği bir oyuncak yanına alabileceği söylenir. 2. deney koşulu yukarıdaki görevin aynısıdır. Ancak burada çocuk bir başka odada değil aynı odada, kutuya sırtını

dönmüş bir masada 15 dakika kadar oynadıktan sonra nesne seçtirilir. 3. deney koşulu ise; 1. deney koşulunun aynısıdır ancak çocuk diğer odada 15 dakika kadar oyalanmadan hemen seçim yaptırılır. Araştırmanın sonuçlarına göre; oda değişse de değişmese de 15 dakika sonra seçim yaptırıldığında 3 yaş grubunun görev performansı diğer yaş gruplarına göre oldukça düşmektedir. Burada 3 yaşın öngörü yaparken zorluğu mekânsal olmaktan çok bellek üzerindeki yükü (geçen zamanın bellek üzerindeki olumsuz etkisi) ilgili olduğu düşünülmüştür.

Bu çalışmada da bir nesne seçim görevi kullanılmıştır. Araştırmacılar yaygın olarak öngörünün USB'ye dayandığını ileri sürmektedirler (bkz. Coughlin, Lyons ve Ghetti, 2014; Hayne, Gross, McNamee, Fitzgibbon, Tustin, 2011; Martin-Ordas, Atance ve Louw, 2012; Suddendorf ve Corballis, 2008; Suddendorf ve ark., 2011; Tulving, 2005). Ancak nesne seçim görevleri incelendiğinde, (bkz. Atance ve ark., 2014; Suddendorf ve ark., 2011) problemin çözümü için kurgulanan zihinsel içeriğin ve buna dayalı seçimin KSB'ye dayandığı ileri sürülebilir. Örneğin Suddendorf ve arkadaşlarının (2011) çalışmasında çocuk, bir anahtar yardımıyla açılan ve içinden çıkartma çıkan bir kutuyla oynamış sonra bu anahtar çalışmacı tarafından kırık olanı ile gizlice değiştirilmiş ve çocuk bir süre oyalandıktan sonra, aralarında sağlam anahtar da olan 4 nesne arasından birisini seçmesi istenmiş ve ilk oyuna tekrar döneceği belirtilmiştir. Çocuk bu noktada ilk oyuna döneceği, oyunun devam etmesi için sağlam bir anahtar gerektiği ve kendisine sunulan nesnelere arasından uygun olanı seçmesi gerektiğini zihinsel olarak kurgulamalı ve etkinlikte bulunmalıdır. Ancak bu noktada akıllara şu soru gelmektedir; buradaki zihinsel kurgu, uzun süreli belleğe dayanmakta mıdır; çalışmaya göre çocuk kutuyu ve anahtarı ilk defa görmekte ve problemle ilk kez karşılaşmaktadır. Bu noktada çocuğun yaptığı zihinsel kurgu ve etkinliğin (sağlam anahtarı seçme) kaynağının KSB olabileceği söylenebilir; çocuk anahtarın bir yeri açtığı bilgisine sahip olsa bile görevdeki anahtarı (uzun, ucunda çarpı işareti olan tahta bir çubuk biçimindedir) bildiği diğer anahtarlara benzetemeyebilir ve bu bilgiyi kullanamayabilir ya da gerçekten daha önce bir anahtar kullanarak bir yeri açmamışta olabilir. Dolayısı ile önceki çalışmalarda, kuramsal olarak, USB'den (epizodik bellek) kaynak alan zihinsel bir etkinlik olarak tanımladıkları öngörü görevlerinde bunun gösterilemediği düşünülmektedir. Bu konudaki olası sorun, küçük çocukların, bir ölçüm ya da görev esnasında, henüz olmamış ancak olacağı belirtilen bir problemi çözmeleri için kullandıkları bilginin kaynağının USB olduğunu göstermek olabilir. Diğer bir değişle, genel olarak 3-5 yaşın deneyimlediği ve bir problemin çözümünde kullanabileceği, hem USB'den gelen hem de tüm çocuklar arasında ortak olan bilgi ne olabilir sorusunun yanıtlanması gerekmektedir. Bu eleştiriler çerçevesinde bu araştırma için geliştirilen öngörü görevi, hem USB (görev anında ortaya çıkmayan çocukta zaten var olan bir bellek içeriği) hem de KSB'ye (çalışma anında ortaya çıkan bir problem için o an sunulan bir bilgiyi kullanma) dayalı 2 ayrı seçim yaptırılacak biçimde hazırlanmıştır.

Öngörü Becerisi ve Zaman Kavrayışları; Öngörü gibi diğer tüm ZZY becerileri, zihinsel olarak zamanda ileri ve/veya geri gidebilmeyi gerektirmektedir. Bununla birlikte, ZZY yapmak için sadece ilgili bellek içeriğine ulaşılması yeterli olmayabilir. Örneğin; mezuniyet anımız, ne zaman mezun olduğumuz, kaç yaşında mezun olduğumuz, okulumuzun ne kadar sürdüğü, hangi gün/yıl mezun olduğumuz hatta mezun olduktan ne kadar sonra iş bulabildiğimiz gibi zamansal bilgilerle birlikte kayıtlıdır. Bu nedenle örneğin, mezuniyet bilgisiyle ZZY yapıldığında bu geçmiş içerik, zaman bilgisiyle birlikte gelir. Araştırmalar ZZY'de zaman bilgisinin önemine değinmekle birlikte (bkz. Suddendorf ve Corballis, 2008; Friedman, 2011) zaman kavrayışı ve zihinde zaman yolculuğu doğrudan çalışmamıştır.

Zaman kavrayışının, ZZY'nin yapılabilmesinde merkezi bir rolü olduğu düşünülmektedir. İnsanlar, olayların ne zaman olduğu ya da olacağı, ne kadar zaman önce olduğu ya da olacağı, neden önce ya da neden sonra olacağı, olayın ne kadar sürdüğü ya da süreceği gibi zamansal bilgilerle kurgu yaparlar (Friedman, 1993). Yetişkinlerin geçmiş ve gelecek olaylara ilişkin zaman kavrayışı, olayın ne zaman olmuş ya da olabileceğine dair çıkarıma dayanır. Bu çıkarım bellekteki kişisel (örn; doğum günü), evrensel (örn; mart ayı) ve doğal (örn; gece) zaman bilgisiyle ilişkilendirilerek yapılır (Friedman, 2007). ZZY'nin yapılabilmesi için gerekli görülen

zamansal kavrayışlar olarak, olayların zamansal açıdan kaydı, olaylar arasında ki zamansal ilişkilerin kaydı, zamanın sübjektif duyumu gösterilmektedir (Friedman, 2008). Ancak evrensel zaman örneklerinin kazanılmadığı erken yaşlarda da ZZY yapılabilmektedir. Bu yaşlarda, bahsedilen zaman kavrayışı, evrensel zaman örneklerini [Friedman (2003) evrensel zaman örneklerini doğru ve yerinde kullanma yaşı 8-10 olarak bildirilmiştir] içermemektedir. Bu çalışmada kullanılan zaman bilgisi de zamansal oluş sırası ile süre tahminini içermektedir.

Küçük Çocuklarla Yapılan Zaman Kavrayışları Çalışmaları; Zaman kavrayışı, çeşitli yollarla gerçekleşmektedir. Örneğin; eğitim bize, evrensel zaman örneklerini (saat, günler, mevsimler vb.) kazandırır. Süre tahmini (duration estimation) 1 aylık bebeklerde gösterilmiştir ve doğuştan getirilen bir özellik olduğu ileri sürülebilir (Droit-Violet, 2013a). Bunun yanında zamansal oluş sırası kavrayışı için çocukların zamana ilişkin dilsel kalıpları kazanmış olması ve bu kalıplarla olaylar arasındaki ilişkileri, zihinsel olarak temsil edebilmesi (bardağın önce düştüğünün sonra kırıldığını gözlemek ve düşme ile kırılma arasında bir bağlantının olduğunu kavramak gibi) gerektiği ileri sürülmektedir (McCormack ve Hanley, 2011). Bellek içeriği zenginleştikçe, yaşanan olayların, zamanda her hangi başka bir olaya uzaklığı bilgisi (yeni yıldaysak, sevgililer günü yaz tatiline göre daha yakındır) özellikle sosyal gelişim ve dil gelişimiyle birlikte kazanılmaya başlanır (Friedman, 2011). Küçük çocuklarla yapılan, psikolojide zaman kavrayışı çalışmalarını şu şekilde sınıflayarak incelemek mümkündür;

Şekil 1. Küçük çocuklarda zaman kavrayışı çalışmaları

1.Hız-mesafe-zaman (speed-duration-time) çalışmaları: Zamanın, diğer algısal boyutlarla ilişkilerinden çıkarsandığı çalışmalardır. Piaget ile (1946, 1952) başlayan bu çalışmalar zamanı; hız-mesafe ve zaman arasındaki bağlantılar çerçevesinde incelemiştir (akt: Flavell, 1963, s.316-317).

2.Zamanı farklılaştırma (time differentiation) çalışmaları; Evrensel zaman örneklerini doğru ve yerinde kullanabilmeyi değerlendiren çalışmalardır. Bir doğru üzerinde zamanda ileri geri gidebilmeyi değerlendirirler. Burada özellikle belirli bir zamanın, gelecekte ya da geçmişteki bir zaman durumuna göre ne kadar uzak/yakın olduğunu değerlendirme çalışılmaktadır (Friedman, 2000; 2005).

3.Süre tahmini (duration estimation) çalışmaları; Bir olayın oluş süresi (duration) ya da en az iki olay arasındaki aralığın (interval) süresini kavramayı değerlendiren çalışmalardır. Burada genellikle geçen zamana (passing time) dikkat ve zaman kaydının doğruluğu değerlendirilir (Balcı, Freestone, Simen, deSouza, Cohen ve Holmes, 2011; Balcı ve Simen, 2014; Casasanto ve ark., 2010).

4.Zamansal oluş sırası çalışmaları (before-after; earlier-later, temporal ordering); Bir olayın oluş sırasını tayin etmeyi değerlendirir. Obje, aynı olaydaki hareketliliği (motion) bir başka değişle olayın/failinin, zaman boyunca var olduğu farklı yerleri gözleyebilmeli ve mantıksal bir hareketler dizisi duyumsamalıdır. Böylece olay boyunca meydana gelen hareketlilik sonuçta tek bir olay biçiminde algılanır (Actis-Grosso ve Zavagno, 2008; Carni ve French, 1982).

Görülebileceği üzere, küçük çocuklarda zaman kavrayışı üzerine yapılan çalışmalarda zamanın farklı kavrayış biçimleri çalışılmıştır. Bu nedenle zaman kavrayışı gözlenen yaşı değişmektedir. Örneğin süre tahmini en erken gözlenen zaman kavrayışıdır, Brackbill ve Fitzgerald'a göre (1972) bir aylık bebekler iki uyarın arasındaki süreyi öğrenebilmekteyken (akt. Droit-Volet, 2013a), bir etkinliğin süresini öğrenme ve aynı etkinliğin süresindeki değişimleri fark etme yaşı en erken 3 (Tillman ve Barner, 2015) olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte zamanın, diğer ilişkili fenomenlerden (mesafe ve hız) çıkarsanan bir boyut olarak kazanımı 6 ile 10 yaş (Matsuda, 1994) arasındadır. Ancak çocukların 3-4 yaşlarından itibaren (içerik bağımlı olsa da) tanıdık olayları önce ve sonra olarak gruplayabildikleri (Friedman, 1977; Carni ve French, 1982; McCormack ve Hanley, 2011) bilinmektedir. Bununla birlikte evrensel zaman örneklerini kazanma yaşları 8-10 (Friedman, 2003) arasındadır. Aynı yaşlar döngüsel zamanın temsil edildiği yaşlardır. Bu yaşlardan önce çocuklar evrensel zaman örneklerinin döngüselliklerini anlayamamaktadırlar (Friedman, 1977). Ancak 4 yaşından itibaren özellikle bilindik olayların (doğum günü, Noel, yaz tatili) birbirine ve şu ana olan uzaklığını doğru tahmin edebilmektedirler (Hudson ve Mayhew, 2011).

Sonuç olarak, erken dönemde (3-5 yaş) zamanın, farklı biçimleriyle kavranabildiği görülmektedir (McCormack ve Hanley, 2011). Aynı dönemde zihinde zaman yolculuğu da yapılabilmektedir (Atance ve Meltzof, 2005). Ancak, zihinde zaman yolculuğu ile zaman kavrayışı arasında nasıl bir bağlantı vardır sorusu belirsizliğini korumaktadır. ZZY, bir zaman boyunca yapıyorsa, zaman kavrayışından bağımsız işlemesi ve erken dönemde zaman bilgisi kullanamayan çocuğun geleceğe ZZY yapabilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle bu çalışmada, erken dönemde çalışılan zaman kavrayışlarından süre tahmini ve zamansal oluş sırası ile geleceğe yapılan zihinde zaman yolculuğu biçimlerinden öngörü ilişkisinin nasıl olabileceği gibi sorulara yanıtlar aranmıştır. Zaman kavrayışları öngörü yordamakta mıdır? Bu sorulara yanıt aranmadan önce öngörü değerlendirmek amacıyla bir nesne seçim görevi ile zaman kavrayışlarını değerlendirmek üzere süre tahmini ve zamansal oluş sırası görevleri geliştirmekte hedeflenmiştir. Yazında öngörü görece yeni bir çalışma alanı olması ve diğer bilişsel becerilerle ilişkisine dair çok az sayıda çalışma bulunması nedeniyle öngörünün dil ve çalışma belleği ile ilişkilerine bakılmıştır. Çalışmanın hipotezleri şu şekilde ifade edilebilir;

Hipotez 1: USB öngörü görevinden geçen ve kalanların sıklık dağılımları arasında, yaş gruplarına (3, 4, 5 yaşlar) göre ve büyük yaşların lehine fark vardır.

Hipotez 2: KSB öngörü görevinden geçen ve kalanların sıklık dağılımları arasında, yaş gruplarına (3, 4, 5 yaşlar) göre ve büyük yaşların lehine fark vardır.

Hipotez 3: USB ve KSB öngöründen geçen ve kalanların aynı yaş grupları içindeki yüzde sıklık dağılımları birbirinden bağımsızdır.

Hipotez 4: Zamansal oluş sırası puanları yaş gruplarına (3, 4, 5 yaşlar) göre ve büyük yaşların lehine farklılaşmaktadır.

Hipotez 5: Süre tayini puanları yaş gruplarına (3, 4, 5 yaşlar) göre ve büyük yaşlar lehine farklılaşmaktadır.

Hipotez 6: Yaş grupları (3, 4, 5) kendi içinde, zamansal oluş sırası ve süre tayini puanları açısından birbirinden, süre tayini lehine farklılaşmaktadır.

Hipotez 7: USB öngörü en iyi yordayan modelde yaş, süre tayini ve zamansal oluş sırası bulunmaktadır.

Hipotez 8: KSB öngörü en iyi yordayan modelde yaş, süre tayini ve zamansal oluş sırası bulunmaktadır.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Araştırma, Bursa'da bulunan üç kreş ve bir anaokuluna devam eden 36-71 ay arası 99 (50 kız ve 49 erkek) çocuk üzerinde yürütülmüştür. Verilerin toplanması için, Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğünden araştırma izni alınmıştır. Çocukların, AGTE sonuçlarının kendi yaş dilimlerinde, TİFALDİ alıcı ve TİFALDİ ifade edici dil puanları 100 standart puan ve üzerinde, Bay Patates (Mr. Peanut) testinde birinci bölümü geçmesi halinde araştırmaya katılması planlanmıştır. Bu ölçme araçlarının verilmesinden sonra 3 çocuk, (66 aylık erkek çocuk Bay Patates testinden sıfır puan aldığı için, 68 aylık erkek çocuk fonolojik bozukluğu olduğu için, 64 aylık kız çocuk kekeleydiği için) esas uygulamalara alınmamıştır. Böylelikle 99 çocuk araştırmaya katılmıştır. Araştırmada, 36-41 aylık 33 çocuk (K:16; E:17) üç yaş gurubu, 42-59 aylık 36 çocuk (K:19; E:17) dört yaş grubu, 60-71 yaş arası 30 çocuk ise (K:15; E:15) beş yaş gurubu olarak ayrılmıştır. Ortalama 41,5 aylık olan (S=2.92) üç yaş grubunun demografik bilgileri incelendiğinde, annelerin; % 27.3'ü ön lisans, % 60.6'sı lisans ve % 12.1'i master veya doktora mezunu olduğu görülmektedir. Babaların; % 9.1'i ön lisans, % 66.7'si lisans ve % 24.2'si uzmanlık veya doktora mezunudur. Annelerin %72.7'si babaların ise %100'ü çalışmaktadır. Üç yaş grubunun, %48.5'nin kardeşi yoktur. %45.5'inin 1 kardeşi, %6.1'nin ise 2 kardeşi vardır. Ortalama 51.9 aylık olan (S=3.50) dört yaş grubunun demografik bilgileri incelendiğinde, annelerin, %2.8'i ilkökul, %22.2'si lise, %19.4'ü ön lisans, %50'si lisans ve %5.6'sı uzmanlık veya doktora mezunudur. Babaların, %11.1'i lise, %11.1 ön lisans, %69.4'ü lisans, %8.4'ü uzmanlık veya doktora mezunudur. Annelerin %80.6'sı babaların ise %100'ü çalışmaktadır. Dört yaş grubunun, %52.8'inin kardeşi yoktur. %41.7'sinin 1, %5.6'sının ise 2 kardeşi vardır. Ortalama, 64.2 aylık olan (S=3.19) beş yaş grubunun demografik bilgileri incelendiğinde, annelerin, %30'u ilkökul, %40'ı lise, %3.3'ü ön lisans ve %26.7'si lisans mezunudur. Babaların, %16.7'si ilkökul, %36.7'si lise, %10'nu ön lisans, %30'u lisans ve %6.7'si uzmanlık veya doktora mezunudur. Annelerin %30'u babaların ise %100'ü çalışmaktadır. Beş yaş grubunun, %30'unun kardeşi yoktur. %53.3'ünün 1, %16.7'sinin ise 2 kardeşi vardır.

Çalışmaya katılan çocukların AGTE (genel gelişim), TİFALDİ ve Bay Patates testlerinden aldıkları ortalama, en az-en çok puanlar ve standart sapma değerleri tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan çocukların yaş gruplarına göre sayıları, AGTE (genel gelişim), TİFALDİ ve Bay Patates Testlerinden aldıkları ortalama, standart sapma ve en az-en çok puanları

	36-47 aylar			48-59 aylar			60-71 aylar		
	n=33			n=36			n=30		
N=99	\bar{X}	SS	Min.-Max. Puan	\bar{X}	SS	Min.-Max. Puan	\bar{X}	SS	Min.Max. Puan
AGTE GG	129.84	3.34	122-136	142.61	2.81	137-147	147.26	2.15	145-152
Bay Patates	1.31	0.42	1-2.33	1.35	0.48	1-2.33	1.41	0.55	1-2.66
TİFALDİ Alıcı Dil	119.21	6.86	109-136	114.25	5.81	101-128	110.63	6.31	101-128
TİFALDİ İfade Edici	117.82	7.20	109-136	114.56	6.12	102-127	112.97	5.73	102-124

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmaya katılacak çocukları belirlemek amacı ile Ankara Gelişim Tarama Envanteri (AGTE), TİFALDİ Alıcı ve İfade Edici Dil Testi ve Bay Patates Testi; öngörü becerisini değerlendirmek için oyuncak yıkama görevi, zaman kavrayışını

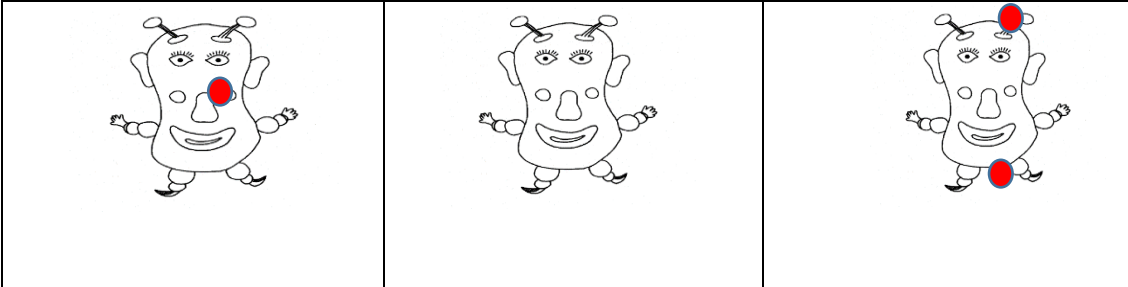
değerlendirmek için, süre tahmini ve zamansal oluş sırası görevleri kullanılmıştır. Çocuk ve ailesine ait demografik bilgiler, veli izin kâğıdındaki sorulardan elde edilmiştir.

Ankara Gelişim Tarama Envanteri (AGTE): AGTE, 0-6 yaş bebek ve çocukların, dil-bilişsel, ince motor, kaba motor ve sosyal beceri-öz bakım ve genel gelişim alanlarında gelişimsel düzeyini göstermekte ve gelişimsel gecikme ve düzensizlik açısından risk altında olduğu düşünülen bebek ve çocukların, erken dönemde değerlendirilmesi ve gerekli önlemlerin alınmasına olanak sağlamaktadır. Envanter 154 maddeden oluşmaktadır. Envanterin, iç tutarlık kat sayıları (Cronbach-alfa) 0-12 aylıklar için, 0.91 ile 0.98; 13-44 aylıklar için 0.80 ile 0.97; 45-72 aylıklar için ise 0.19 ile 0.88 arasında değişmektedir. Test tekrar test güvenilirlik puanları 3 farklı ay yaşına göre sırasıyla şöyledir; $r=0.99$, $r=0.98$, $r=0.88$ (Savaşır, Sezgin ve Erol, 1998).

Türkçe İfade Edici ve Alıcı Dil Testi (TİFALDİ): Kazak Berument ve Güven (2013) tarafından, 2-12 yaş aralığında ki çocukların alıcı ve ifade edici dil becerilerini değerlendirmek üzere geliştirilmiştir. Alıcı dil alt testinde; ismi söylenen varlığı 4 resim arasından gösterilmesi istenmekte (104 adet, her birinin üzerinde dört resim olan kartlar), ifade edici alt testinde ise resmi gösterilen varlığın (80 resimli kart) isminin söylenmesi istenmektedir. Alıcı dil alt testinde, son 10 maddeden 8'i, ifade edici alt testinde ise son 8 maddeden 6'sı bilinemez ise test kesilir. Doğru yanıtlar 1 puan almaktadır. Ham puanlar standart puanlara çevrilerek, performans karşılık gelen dil yaşı bulunabilmektedir. Alıcı dil alt testin iç tutarlık katsayıları, 0.86 ile 0.96, test tekrar test güvenilirlik kat sayıları, $r=0.84$, $r=0.97$, yarıya bölme güvenilirlik sonucu ise 0.99 (Spearman-Brown değeri) olarak bulunmuştur. İfade edici alt testin iç tutarlık katsayıları, 0.88 ile 0.94, test tekrar test güvenilirlik kat sayıları, $r=0.76$, $r=0.94$, yarıya bölme güvenilirlik sonucu ise 0.99 (Spearman-Brown değeri) olarak bulunmuştur.

Bay Patates Testi: Bay Patates Testi (Mr. Peanut) De Ribaupierre ve Bailleux (1994) tarafından geliştirilmiştir. Çalışma belleğini ölçmeyi hedeflemektedir. Çocuklara bir patates adam resmi (8 seviye bulan testte, her seviye için 3 resim toplamda 24 resim bulunmaktadır) gösterilir ve üzerinde çeşitli yerlere yuvarlak etiketlerin konulabileceği anlatılır.

Resim 1. Bay Patates testinde kullanılan bazı resimler

Bu etiketler renklidir. Deneme bölümünde, çocukla üzerinde 4 renkli etiket olan bir resim ve boş bir resim yan yana konular ve etiketlerin yerlerini boş resim üzerinde göstermesi istenir. Bu aşamadan sonra çocuk, 1'den 8'e kadar üzerlerinde renkli etiketler olan resimlere 5 sn. kadar bakar ve sonra bu resim kaldırılarak boş resim üzerinde etiketlerin yerini göstermesi istenir. Her sayıdaki etiket için 3 resim toplamda 24 etiketli resim vardır. Çocuk aynı sayıda etiketli 3 resimde etiketlerin yerlerini gösteremezse test kesilir. Testin puanlanması; 1. seviyede 3 noktadan en az ikisini doğru gösteren çocuk 1 p alır. 1 seviyede 1 tam puan alırsa sonra her seviyede doğru gösterdiği nokta için, 0.33 p alır. Puan ranjı, 0-8 arasındadır.

Oyuncak Yıkama Görevi: Bu çalışmada, öngörü becerisi değerlendirmek için Suddendorf ve arkadaşlarının (2011) önerdiği türde, bu çalışma için geliştirilen ve oyuncak yıkama görevi ismi verilen bir görev kullanılmıştır. Bu görev bir nesne seçim görevidir. Görevden USB öngörü ve KSB öngörü olmak üzere iki ayrı puan elde edilmektedir. Görevin malzemeleri; 40x60x40 cm bir banyo maketi; maketin arka tarafında bulunan bir boruyla, maketin üzerindeki su deposuna bağlanmış bir musluk, bir oyuncak küvet ve boyları küvete uygun iki oyuncak ile nesne seçiminde kullanılan gümüş renkli bir askı, kaşık, musluk başı ve anahtardan oluşmaktadır.

Resim 2. Çalışmada kullanılan banyo düzeneği ve seçim yaptırılan nesnelər

Görev, 3 bölümden oluşmaktadır; USB'ye bağlı öngörüü değerlendiren ilk bölümünde, çocuktan küveti taşırmeden doldurması ve gösterilen iki oyuncuğı sırayla yıkaması istenir. Yıkama bitince kendisine çıkartma verileceğı söylenir. Küveti taşırmmamak için (yaklaşık olarak 10 sn. sonra) musluğu kapatırsa, USB öngörü görevinden 1 puan alır. Ancak musluğu kapatmaz ve küveti taşırırsa puan almaz. Her iki durumda çocuk ilk oyuncuğı yıkar ve diğər oyuncuğı yıkamadan önce suyu boşaltması istenir. Çocuk suyu boşaltırken çalışmacı musluk başını yere düşürür gibi yapar ve düşme sesi çıkmasını sağlar. Çocuğa bu durum açıklanır ve bir süre musluk başı aranır ancak bulunamaz. Bu noktada çocuğa diğər oyuncuğın henüz yıkanmadığı hatırlatılır, oyuncak yıkama oyununa daha sonra tekrar devam edileceğı söylenir. Görevin 2. bölümünde, çocuk banyo maketini göremeyecek biçimde yerleştirilmiş diğər bir masaya oturur ve burada kendisinden bir elma resmini boyaması istenir. Yaklaşık 2-5 dk. kadar süren bu etkinlik bittiğinde görevin 3. bölümüne geçilir ve kendisine sırası ile bir askı, kaşık, musluk başı ve anahtar önce gösterilerek sonra adları sorularak masaya dizilir. Çocuk nesnelere adını söylemezse araştırmacı söyler. Çocuğa, bu nesnelere bir tanesini, diğər masaya dönerken yanına alabileceğı söylenir. Çocuğun KSB öngörü yapmış olması için musluk başını seçmesi gerekmektedir. Eğer doğru nesneyi seçerse KSB öngörü yapmış kabul edilir böylece görevden 1 puan alır. Çocuk oyuncak yıkama maketine döner ve diğər oyuncuğı da yıkayarak görevi tamamlar ve kendisine renkli çıkartma verilir. Çocuk doğru nesneyi seçmezse yine oyuncak yıkama maketine döner ve bir süre burada oyalanmasına izin verildikten sonra renkli çıkartmayı alır. Oyuncak yıkama görevinden alınabilecek puan aralığı, USB öngörü için 0-1, KSB öngörü için 0-1 arasındadır.

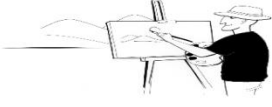
Bu görev için, pilot uygulama yapılmıştır. 36-47 aylık, 10; 48-59 aylık, 10 ve 60-71 aylık 10 çocuğa görev verilmiştir. Uygulama sonunda, görevin işlediğı görülmüş ve yönergede bazı değışikliklere gidilerek göreve son hali verilmiştir.

Zaman Kavrayışının Ölçülmesi: Süre Tahmini ve Zamansal Oluş Sırası Görevleri Süre Tahmini Görevi

Süre tahmininin ölçülmesi için, uzun ve kısa süren olayların resimlendiğı ve bu çalışma için araştırmacı tarafından geliştirilen kartlar kullanılmıştır. İki çift deneme olmak üzere 12 çift kart bulunmaktadır. Her çift karttan biri uzun süren diğeri kısa süren bir eylemi tanımlamaktadır. Her kartın boyu A4 kâğıdının ¼'ü kadardır. Kartların tanımladığı eylemlerin çocuklar için aşına olan yaşantılardan seçilmesine ve çizildiğinde kolayca anlaşılabilir eylemler olmasına dikkat edilmiştir. Kartlarda yer alacak eylemler belirlendikten sonra çizimler profesyonel bir grafiker tarafından yapılmıştır. Görevde çocuklardan, kart çiftlerinde uzun (veya kısa) eylemin hangisi olduğunu seçmesi istenmiştir. Her bir kart çiftinde farklı bir eylem türü sorulmuştur. Çocuk hedef eylemi doğru seçerse 1 puan almaktadır. Böylece bu görevde alınabilecek en yüksek puan 10 en düşük puan 0'dır. Görev uygulanırken, önce deneme çiftleri verilerek çocukla birlikte yapılmakta yanlış cevap olursa düzeltilmektedir. Çocuğun görevi anladığına emin olunduktan sonra, geriye kalan 10 kart çifti sırayla sunulmakta; çocuktan önce eylemlerin adını söylemesi ve daha sonra hangisinin uzun

(veya kısa) sürdüğü sorusuna cevap vermesi istenmektedir. Görevin Cronbach Alfa değeri; 0.68'dir.

Resim 3. Resim çizmek ve atlamak kart çifti

Zamansal Oluş Sırası Görevi

Zamansal oluş sırasını kavrayışının ölçülmesi için bir olayın oluş sırasına göre dizilmesini gerektiren ve bu çalışma için araştırmacı tarafından geliştirilen resimli kartlar kullanılmıştır. Kartlarda her biri üç kartlık bir dizi oluşturan 12 olay yer almaktadır. Her bir kart A4 kâğıt boyutunun ¼'ü kadardır. Kartlarda yer alan olaylar belirlenirken, çocuklar için aşına olmasına, kolayca anlaşılabilmesine ve tanınabilir eylem aşamalarına bölünebilmesine dikkat edilmiştir. Kartlarda yer alacak olaylar ve oluş sırasını tanımlayan bölümler belirlendikten sonra çizimler profesyonel bir grafiker tarafından yapılmıştır.

Çocuktan sunulan olayı doğru sırasına dizmesi beklenmektedir. Her bir dizinin sunumunda kartların sırası karşıt yönde dengeleme ile kontrol edilmiştir. Böylece her bir olay sunumunda doğru dizim farklı yerlerden alınan kartlar ile yapılması sağlanmıştır. Çocuk kartları doğru sıraya dizdiğinde 1 puan almaktadır. Bu görevde alınabilecek en yüksek puan 10 en düşük puan 0'dır. Kartlarda kullanılan olaylar şöyledir: Yemek yeme, su içme, pikniğe gidiş, düşme, meyve yeme, köpek gezdirme, bulaşık yıkama, banyo yapma, balık tutma, basket atma, yangın, uyku hazırlığı ve seyahate çıkmadır. Görev uygulanırken önce iki deneme olay dizisi verilerek çocukla birlikte yapılmakta ve yanlış cevap olursa düzeltilmektedir. Çocuğun görevi anladığına emin olunduktan sonra, geriye kalan 10 kart sırayla sunulmakta ve çocuktan önce olayın neyi tanımladığı söylemesi ve sonra doğru sıraya dizmesi istenmektedir. Görevin Cronbach Alfa değeri; 0.77'dir.

Resim 4. Düşmek resim kartları

İşlem

Uygulamaya başlamadan önce, okulların müdürleriyle görüşülmüş ve araştırmanın içeriği konusunda bilgi verilerek soruları yanıtlanmıştır. Görevlerin verilebilmesi için uygun ortam sağlayan (iki masa ve iki sandalye bulunan boş ve sessiz bir sınıf/oda) bu okullara veli izin/onam formları bırakılmıştır. Toplam 101 veli onayı alınmıştır. Çalışma, 2 oturumda yürütülmüştür. 1. oturumda kontrol değişkenleri olan genel gelişim, dil ve çalışma belleği ölçümleri yapılmıştır. Testlerin, ortalama uygulama süresi 5-15 dakikadır. Veli izin kâğıdı onaylı öğrencilerin her biri için AGTE'yi sınıf öğretmenleri veya rehber öğretmenleri doldurmuştur. Çocuklar bireysel olarak kendi anaokulundaki boş ve sessiz bir odaya götürülerek test edilmiştir. Bu odalarda bir masa ve yan yana iki sandalye bulunmaktadır. Çocuğa merhaba denildikten sonra oturmaya davet edilmiş ve 'Seninle oynamak için bazı oyunlar getirdim. Benimle oynamak ister misin?' denilerek çocuklar cevap vermeye teşvik edilmiştir. Masada ilk olarak Bay Patates Testi bulunmaktadır. TİFALDİ Testi çantası masanın yanında

durmaktadır. Bay Patates Testi bitince ‘nasıl oyunumuzu sevdiğin mi’ diye sorulur sonra Bay patates resimleri kaldırılır ve ‘şimdi sana üzerlerinde resimler olan bir kitap göstereceğim hadi birlikte bakalım’ denir ve dil testine başlanır. Çalışmanın 2. oturumunda, önce öngörü görevi verilmiş daha sonra zaman kavrayışını değerlendiren görevler verilmiştir. Öngörü görevi ortalama 4-8 dk. süre tayini görevi yaklaşık 2-10 dk. zamansal oluş sırasını değerlendiren görev 5 ile 15 dk. arasında sürmüştür. 2. oturumda oda düzenine bir masa daha eklenmiştir. İlk masada sandalyeler karşılıklıdır ve öngörü görevi için hazırlanan banyo maketi bu masada bulunmaktadır. Diğer masa ve sandalyesi ilk masanın arkasına konulmuştur ve bu masada resim boyama etkinliği bulunmaktadır. Çocuk hangi masaya oturursa otursun diğer masayı göremeyecek biçimde sandalyeler ayarlanmıştır. Zaman görevleri için, ilk masadan, öngörü maketi kaldırılarak çalışılmıştır. Çocuk odaya alındığında, “seninle oynamak için oyuncak bir banyo getirdim” denmiş ve çocuğun masaya yaklaşması teşvik edilmiştir. Daha sonra öngörü görevi yönergesi verilmiştir. Öngörü görevi bitince masadan kaldırılmış ve önce süre tayini sonra zamansal oluş sırası görevleri verilmiştir.

Bulgular

Bu çalışmada küçük çocuklarda öngörü becerisi ve zaman kavrayışı, yaşa bağlı olarak incelenmiştir. Bunun yanında aynı yaş grupları içinde farklı öngörü (USB ya da KSB’ye dayanan) ve zaman kavrayışlarının (zamansal oluş sırası ve süre tayini) birbiriyle ilişkisine bakılmış ve öngörü (USB ya da KSB’ye dayanan) en iyi yordayan modelde araştırılmıştır. Bu bölümde ilk olarak, kategorik olmayan değişkenlere ait ortalamalar, standart sapma ve en az-en çok puanlara yer verilmiş, daha sonra değişkenlerin normal dağılım analiz sonuçları sunulmuştur. Daha sonra USB/KSB öngörü ve zamansal oluş sırası ile süre tayinini, yaş grupları arasında ve aynı yaş grupları içinde inceleyen analizlere yer verilmiş en sonunda, öngörü (USB ya da KSB’ye dayanan) en iyi yordayan modellerin incelendiği analizler sunulmuştur. Tablo 2’de tüm yaş gruplarının kategorik olmayan ölçüm sonuçlarına ait ortalama puanları, standart sapma ve en küçük-en büyük değerleri gösterilmiştir.

Tablo 2. Yaş gruplarına göre, AGTE genel gelişim, TİFALDİ alıcı ve ifade edici dil testi, Bay Patates Testi ve zamansal oluş sırası ile süre tayini puanlarına ait ortalamalar, standart sapma ve en küçük-en büyük değerler

N=99	36-47 aylar n=33			48-59 aylar n=36			60-71 aylar n=30		
	\bar{X}	SS	En küçük- en büyük değerler	\bar{X}	SS	En küçük- en büyük değerler	\bar{X}	SS	En küçük- en büyük değerler
AGTE GG	129	3.34	122-136	142	2.81	137-147	148	2.15	145-152
TİFALDİ alıcı dil	119	6.85	109-136	114	5.81	101-126	110	6.31	101-128
TİFALDİ ifade edici dil	117	7.20	109-136	114	6.12	102-127	112	5.73	102-124
Bay Patates Testi	3.60	1.12	1-6	4.01	1.12	2-6	4.73	0.83	3-6
Zamansal oluş sırası	3.12	1.45	0-6	5.11	1.67	2-8	6.03	1.45	3-8
Süre tayini	5.27	1.28	2-8	6.70	1.65	3-10	7.74	1.68	4-10

Çalışmada kullanılacak analiz yöntemlerine karar vermek için yaş gruplarına göre, AGTE genel gelişim, TİFALDİ alıcı ve ifade edici dil testi, Bay Patates Testi ve zamansal oluş sırası ile süre tayini puanlarının Skewnes ve Kurtosis analizleri yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; çalışmanın değişkenlerinin yaş grupları arasında normal dağıldığı gözlenmiştir. Bu nedenle çalışmada parametrik analizler kullanılmıştır.

Çalışmanın ilk hipotezini sınavan analize geçilmeden önce USB’ye dayalı öngörü görevinden geçen ve kalan yaş gruplarının yüzde sıklık dağılımları ve sayıları tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. USB öngöründen geçen ve kalanların yaş gruplarına göre sayıları ve yüzde sıklık dağılımları

USB Öngörü		YAŞ			Toplam
		36-47 ay	48-59 ay	60-71 ay	
KALDI	Sayı	24	14	10	48
	% Yaş içinde	72.7	38.90%	33.30%	48.50%
GEÇTİ	Sayı	9	22	20	51
	% Yaş içinde	27.30%	61.10%	66.70%	51.50%

Tablo 3'te görüldüğü gibi, USB'ye dayalı öngöründen, 36-47 aylık 9 çocuk geçmiş (%27.3), 24 çocuk kalmış (%72.7); 48-59 aylık 22 çocuk geçmiş (%61.1), 14 çocuk kalmış (%38.9) ve 60-71 aylık 20 çocuk geçmiş (%66.7) 10 çocuk kalmıştır (%33.3). Çalışmanın ilk hipotezi, USB öngörü görevinden geçen ve kalanların sıklık dağılımları arasında, yaş gruplarına (3, 4, 5 yaşlar) göre ve büyük yaşların lehine fark olduğunu ileri sürmektedir. Pearson Ki-Kare analizinden elde edilen sonuçlara göre, USB öngöründen geçen ve kalanların, yaş gruplarına göre aldıkları puanlar anlamlı olarak [$\chi^2(2)=11.85$; $p \leq 0.05$] ve büyük yaşların lehine (bkz. Tablo 2) farklıdır. Böylece çalışmanın ilk hipotezi kabul edilmiştir. Çalışmanın ikinci hipotezini sınavan analize geçilmeden önce KSB'ye dayalı öngörü görevinden geçen ve kalan yaş gruplarının yüzde sıklık dağılımları ve sayıları tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. KSB öngöründen geçen ve kalanların yaş gruplarına göre sayıları ve yüzde sıklık dağılımları

KSB Öngörü		YAŞ			Toplam
		36-47 ay	48-59 ay	60-71 ay	
KALDI	Sayı	9	6	1	16
	% Yaş içinde	27.30%	16.70%	3.30%	16.20%
GEÇTİ	Sayı	24	30	29	83
	% Yaş içinde	72.70%	83.30%	96.70%	83.80%

Tablo 4'te görüldüğü üzere, KSB'ye dayalı öngöründen, 36-47 aylık 24 çocuk geçmiş (%72.7), 9 çocuk kalmış (%27.3); 48-59 aylık 30 çocuk geçmiş (83.3), 6 çocuk kalmış (%16.7) ve 60-71 aylık 29 çocuk geçmiş (%96.7), 1 çocuk (%3.3) kalmıştır.

Çalışmanın ikinci hipotezi, USB öngörü görevinden geçen ve kalanların sıklık dağılımları arasında, yaş gruplarına (3, 4, 5 yaşlar) göre ve büyük yaşların lehine fark olduğunu ileri sürmektedir. Pearson Ki-Kare analizinden elde edilen sonuçlara göre, KSB öngöründen geçen ve kalanların, yaş gruplarına göre aldıkları puanlar anlamlı olarak [$\chi^2(2)$; 6.66, $p \leq 0.05$] ve büyük yaşların lehine (bkz. Tablo 2) farklıdır. Böylece, çalışmanın ikinci hipotezi kabul edilmiştir. Tüm yaş gruplarının kendi içinde, USB ve KSB öngöründen geçme ve kalma durumunun bir birinden bağımsız olduğunu ileri süren üçüncü hipotezi sınamak için, her yaş grubu kendi içinde Pearson Ki-Kare ile karşılaştırılmıştır. Sonuçlara göre, 36-47 aylık yaş grubunun ($\chi^2(1)$; 1.63; $p \leq 0.05$); 48-59 aylık yaş grubunun ($\chi^2(1)$; 2.34; $p \leq 0.05$) ve 60-71 yaş aylık yaş grubunun ($\chi^2(1)$; 2.07; $p \leq 0.05$) USB ve KSB öngöründen geçen ve kalanlarının yüzde sıklık dağılımları birbirinden bağımsızdır. Diğer bir ifadeyle aynı yaş grubu içinde USB ve KSB öngörü performansları birbirinden bağımsızdır. Böylece çalışmanın üçüncü hipotezi kabul edilmiştir. Zamansal oluş sırası ve süre tayini puanlarının yaş gruplarına göre

farklılaştığını ileri süren çalışmanın dördüncü ve beşinci hipotezini sınamak için tek yönlü ANOVA yöntemi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 5 ve 6'da gösterilmiştir.

Tablo 5. Zamansal oluş sırası (ZOS) puanlarının yaş gruplarına göre karşılaştırılması.

		Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p
ZOS	Gruplar Arası	141.60	2	70.799		
	Grup İçi	226.04	96	2.355	30.07	0.000*
	Toplam	367.63	98			

*p≤0.05

Zamansal oluş sırası puanları, yaş grupları arasında ve büyük yaşların lehine (bkz. Tablo 2) anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Böylece çalışmanın dördüncü hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Süre Tayini (ST) puanlarının yaş gruplarına göre karşılaştırılması

		Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p
ST	Gruplar Arası	96.58	2	48.29		
	Grup İçi	230.05	96	2.40	20.15	0.000*
	Toplam	326.63	98			

Süre tayini puanları yaş grupları arasında ve büyük yaşların lehine (bkz. Tablo 2) anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Böylece çalışmanın beşinci hipotezi kabul edilmiştir. Süre tayini ve zamansal oluş sırası puanlarının aynı yaş grupları içinde süre tayini lehine farklılaşacağını ileri süren çalışmanın altıncı hipotezini sınamak için t testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. 3, 4 ve 5 yaş gruplarının zamansal oluş sırası ve süre tayini puanlarının karşılaştırılması

	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
ST-ZOS 36-47 aylar	33	2.15	1.03	32	11.95	0.000*
ST-ZOS 48-59 aylar	36	1.58	1.16	35	8.22	0.000*
ST-ZOS 60-71 aylar	30	1.70	1.53	29	6.07	0.000*

ST; süre tayini, ZOS; zamansal oluş sırası *p ≤ 0.05

Tablo 7'de görüldüğü gibi 3, 4 ve 5 yaş gruplarının zamansal oluş sırası ve süre tayini puanları, süre tayini lehine (bkz. Tablo 2) anlamlı olarak farklıdır. Böylece yaş grupları içinde süre tayini ve zamansal oluş sırası puanlarının anlamlı olarak süre tayini lehine farklılaşacağını ileri süren altıncı hipotez kabul edilmiştir. Çalışmanın yedinci hipotezi USB öngörüyü ve sekizinci hipotezi KSB öngörüyü en iyi yordayan modelin yaş, süre tayini ve zamansal oluş sırasını içereceğini ileri sürmektedir. Bu nedenle, çalışmada değerlendirilen ve USB/KSB öngörü ile aralarında anlamlı ilişki bulunan değişkenler (yaş, AGTE genel gelişim, çalışma belleği, ZOS ve ST) lojistik regresyon forward bald analizi ile değerlendirilmiştir. Değişkenlere ait pearson korelasyon değerleri tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Değişkenler arasındaki korelasyonlar

Değişkenler	AGTEGG	Çalışma Belleği	ST	ZOS	TİFALDİ Alıcı
TİFALDİ İfade Edici					
USB Öngörü .09	0.39**	0.27**	0.74**	0.77**	-0.02
KSB Öngörü .03	0.28**	0.41**	0.43**	0.48**	0.03

AGTEGG; AGTE genel gelişim, ST; Süre Tayini, ZOS; Zamansal oluş sırası. **p≤0.01

USB öngörüyü en iyi yordayan modelin bulunması için modele sırayla yaş, AGTE genel gelişim, çalışma belleği, süre tayini ve zamansal oluş sırası girmiştir. Sıfırıncı adımda, hiçbir değişken modele girmeden USB öngöründen kalma durumu, %51'lik oranla doğru tahmin edilebildiği, USB öngöründen kalma durumunu en iyi yordayan modele (adım 4) dâhil olan, yaş ve zamansal oluş sırası, USB öngöründen kalma durumu tahmini, %51.5'ten % 90.9'a çıkardığı gözlenmiştir (Nagelkerke R kare değeri; 0.81).

Tablo 9. USB öngörü için eşitlikteki değişkenler ve yordama güçleri

		B	S.H	Wald	df	p	Exp. (B)
Adım 1	ZOS	1,86	,37	25,02	1	0.000	6,44
	Sabit	-8,60	1,72	24,74	1	0.000	,00
Adım 2	ST	1,53	,49	9,60	1	0.002	4,63
	ZOS	1,36	,42	10,20	1	0.001	3,89
	Sabit	-16,20	3,68	19,35	1	0.000	,00
Adım 3	yas			,81	2	0.667	
	yas(1)	255,19	8,03	,00	1	0.975	6,75
	yas(2)	253,58	8,03	,00	1	0.975	1,35
	ST	107,28	3,38	,001	1	0.975	3,91
	ZOS	80,66	2,53	,001	1	0.975	1,08
	Sabit	-1,22	3,83	,001	1	0.975	,00
	yas			7,08	2	0.029	
Adım 4	yas(1)	3,53	1,34	6,89	1	0.009	34,17
	yas(2)	2,96	1,29	5,265	1	0.022	19,45
	ZOS	2,75	,62	19,33	1	0.000	15,74
	Sabit	-15,00	3,55	17,77	1	0.000	,00

Tablo 9'da görüldüğü gibi, USB öngöründen kalma durumunu en iyi yordayan model adım 4'te görülmektedir. Zamansal oluş sırası ve yaş birlikte USB öngöründen kalma durumunu, %90.9 olasılıkla yordayabilmektedir. Aynı zamanda, USB öngöründen kalma durumunu doğru tahmin etme olasılığını, yaş 1 (48-59 ve 60-71 aylar) 34.17 kat, yaş 2 (36-47 ve 60-71 aylar) 19.46 kat ve zamansal oluş sırası performansı 15.75 kat arttırmaktadır. USB öngöründen kalma durumunu en iyi yordayan modele, süre tahmini girmemektedir. Süre tahmininin modele girmemesi nedeniyle çalışmanın yedinci hipotezi reddedilmiştir. KSB öngörüyü en iyi yordayan modelin bulunması için, modele sırayla yaş, AGTE genel gelişim, çalışma belleği, süre tayini ve zamansal oluş sırası girmiştir. Sıfırıncı adımda, hiçbir değişken modele girmeden, KSB öngöründen kalma durumu, %83.8'lik oranla doğru tahmin edilebilmektedir. KSB öngöründen kalma durumunu en iyi yordayan modele (Adım 2) dâhil olan zamansal oluş sırası ve çalışma belleği birlikte, KSB öngöründen kalma durumu tahmini, %83.8'den %85.9'a çıkarmaktadır (Nagelkarke R kare değeri; 0.47).

Tablo 10. KSB öngörü için Eşitlikteki Değişkenler ve yordama güçleri

	B	S.H	Wald	df	p	Exp. (B)
Adım 1						
ZOS	9,45	0,24	15,00	1	0.000	2,54
Sabit	-1,93	0,84	5,24	1	0.020	0,14
Adım 2						
Bay Patates	0,88	0,40	4,74	1	0.030	2,41
ZOS	0,74	0,25	8,97	1	0.000	2,09
Sabit	-4,37	1,48	8,74	1	0.000	0,01

KSB öngöründen kalma durumunu en iyi açıklayan model, adım 2'de, çalışma belleği (Bay Patates Testi ile ölçülen) ve zamansal oluş sırasını içermektedir. Çalışma belleği ve zamansal oluş sırası performansı, KSB öngöründen kalma durumunu %85.9 olasılıkla yordayabilmektedir, Aynı zamanda, KSB öngöründen kalma durumunu doğru tahmin etme olasılığını, çalışma belleği, 2.41 kat; zamansal oluş sırası performansı 2.09 kat arttırmaktadır. KSB öngöründen kalma durumunu en iyi yordayan modele, yaş ve süre tahmini girmemektedir. Bu nedenle çalışmanın sekizinci ve son hipotezi reddedilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Özellikle son yıllarda yapılan çalışmalar küçük çocukların, olası gelecek senaryoları üzerinde zihinsel kurgular yapabildikleri, bu kurguları çeşitlendirebildikleri ve bu kurguların gerçekleşmesi için şimdi bir etkinlikte bulunarak, geleceğe müdahale edebildiklerini ileri sürmektedir (Atance ve Jackson, 2009; Atance ve O'Neill, 2005; Busby ve Suddendorf, 2005; Suddendorf, 2010b; Quon ve Atance, 2010).

Gelecekte zihinsel açıdan tasarlanan bir durumun, belirli bir amaç ekseninde gerçekleşmesi amacıyla, içinde bulunulan anda bir edimde bulunmak olarak kavramlaştırılan (Suddendorf, 2011a; Suddendorf ve ark., 2011) öngörü de bu beceriler arasındadır.

Bu çalışmada, üç yaşından itibaren gözlenebildiği ileri sürülen (Redhaw ve Suddendorf, 2013; Suddendorf ve ark., 2011) öngörü becerisi ile okul öncesi dönemde gözlenebilen zaman kavrayışlarından süre tahmini ve zamansal oluş sırası ilişkilerinin nasıl olabileceği gibi sorulara yanıtlar aranmıştır. Öngörü becerisini ve zaman kavrayışlarını değerlendirmek için görevler geliştirilerek, aynı yaş grubu içindeki öngörü ve zaman kavrayışları performanslarının ilişkilerini gözlemek hedeflenmiştir. Araştırmanın ilk hipotezi, USB ve KSB öngöründen geçen ve kalan gruplar arasında büyük yaşların lehine fark olacağı yönündedir. Çalışmanın ilk bulgularında gözlemlendiği üzere, bu hipotez desteklenmiştir. USB/KSB öngöründen geçen ve kalan gruplar yaşa bağlı olarak anlamlı biçimde farklılaşmaktadır. Bu sonuç, öngörüde değerlendirilen son çalışmalarla uyumludur. Örneğin, Suddendorf ve arkadaşlarının (2011) nesne seçim görevlerinde, eğer problemi çözecek doğru nesnenin seçimi, bir başka mekânda ya da aynı mekânda ancak görevi göremeyeceği biçimde 15 dk. oyalandıktan sonra yapılırsa, 3 yaşın performansının şans faktörünün altına düştüğünü gözlemlemişlerdir. Eğer nesne seçimi bir başka odada hemen yapılırsa, 3 ve 4 yaşın performansı birbirine benzerdir. Yazarlar bu sonuçlar ışığında, 3 yaşın öngörü performansının, mekânsal değil zamansal faktörlerden (problem ile nesne seçimi arasında geçen süre) etkilendiği sonucuna varmışlardır. Benzer bulgular Redshaw ve Suddendorf'un (2013) çalışmasında da gösterilmiştir; çocukların performansı mekân değişikliğinden değil problem ve seçim arasındaki sürenin uzamasından etkilenmektedir. Atance ve Sommerville'nin (2014) nesne seçimi görevinde ise çocuklar, aynı mekânda hemen seçim yapmış ve yaşla birlikte (3, 4, 5) doğru nesneyi seçme oranlarında artış gözlenmiştir. Mevcut çalışmada da nesne seçimi aynı mekânda 3-5 dk. sonra yaptırılmış ve sonuçlar önceki araştırma sonuçlarını desteklemiştir. Bu çalışmada öngörü becerisi, görevde kullanılan bellek kaynağına (USB/KSB) bağlı olarak ikiye ayrılmış ve değerlendirilmiştir. Bunun nedeni, son yıllarda öngörü değerlendirmek için kullanılması önerilen (bkz. Atance ve Sommerville, 2014; Redshaw ve Suddendorf, 2013; Suddendorf ve ark., 2011) nesne seçim görevlerinin ileri sürüldüğü üzere (bkz. Coughlin, Lyons ve Ghatti, 2014; Hayne, Gross, McNamee, Fitzgibbon, Tustin, 2011; Martin-Ordas, Atance ve Louw, 2012; Suddendorf ve ark., 2011; Suddendorf ve Corballis, 2008; Tulving, 2005) uzun süreli belleğe dayanmadığının düşünülmesidir. Bu çalışmanın bulgularının gösterdiği üzere her yaş grubu içinde USB/KSB öngörü performansı birbirinden bağımsızdır. Aynı zamanda her yaş grubu KSB'ye dayanan öngörüde daha yüksek performans göstermiştir. Bu durumun olası bir nedeni, KSB öngöründe nesne seçimine dayanan etkinlikte, çocukların görsel ipucundan faydalanmaları olabilir (dört nesne arasından problemi çözen nesneyi seçme). USB'ye dayalı öngörüde ise problemin gerçekleşeceği bildirilmekte ancak problemin çözümü için yapılması gereken etkinlikle ilgili ipucu verilmemektedir. Çocuğun zihinsel kurgularıyla (su akıyor, kuvvet doluyor, suyu

kesmeliyim, musluğu kapatmalıyım gibi) etkinliğe geçmesi gerekmektedir. Burada kullanılan zihinsel kurgular özellikle öncelik ve sonralık bilgisi gerektiren zamansal oluş sırası kavrayışıyla ilgili gözükmektedir.

USB öngörü görevinde, çocukların tümü küvetin dolması için musluğu çevirseler de yaklaşık yarısı (bkz. Tablo 3; Şekil 3) musluğu kapatmamıştır. Küveti taşıran çocukların hepsi, su taşmaya başlayınca çalışmacıya bakmış, yardım istemiş ya da taştıktan sonra kapatmaya çalışmıştır. Buradaki sorun, suyun akması, küvetin dolması ve taşması gibi zihinsel kurgularla ilgili olabilir. Musluğu açan çocuk neden kapatmamaktadır? Çocuk bu olay sırasını kavramamış ya da ardı ardına kurgulayamamış olabilir ki bu durum, bu çalışmada zaman kavrayışıyla ilgili olarak incelenmiştir. Etkinlikleri zamansal oluş sıralarına göre kurgulama, bir tür zaman kavrayışıdır. Öngörü de, bir zaman boyunca yapılmaktadır. Zihinsel bir kurgu olarak zamanda geri ve ileri gidebilmeyi gerektirmektedir (Suddendorf, 2010a; Suddendorf, 2010b). Olası senaryolara, failin niyeti doğrultusunda müdahale edebilmesi için, kurgulanan içeriğe bağlı olarak bir etkinlikte bulunmak (kapalı havada yanımıza şemsiye alırız, çünkü önceki deneyimlerimiz gökyüzünün kapalı olmasının yağmur habercisi olabileceği ve ıslanmanın bizi hiç memnun etmediğini biliriz) zihindeki içeriğin tekrar gözden geçirilmesi ve en uygun senaryonun seçilmesine bağlıdır (biraz önceki örneğe dönersek; gökyüzü kapalı, yağmur yağabilir, ıslanabilirim, şemsiye almalıyım). Olayların, oluş sırasıyla birlikte zihninde temsil edilmesi, esnek ve yeni duruma uyum sağlamak için değişebilir özelliktedir (Tulving, 2005).

Bu çalışmanın ikinci hipotezi, hem süre tahmini ve hem de zamansal oluş sırası becerisinde yaşa bağlı ve büyük yaşların lehine fark olacağı yönündedir. Çalışmanın bulgularında gözlemlendiği üzere, bu hipotez desteklenmiştir. Süre tayini ve zamansal oluş sırasını aynı çocuklar üzerinde incelen bir başka çalışmaya rastlanmamakla birlikte her iki zaman kavrayışı performansının ayrı incelendiği çalışmalarda, performansın yaşla birlikte arttığı (Droit-Violet ve Rattat, 1999; Droit-Violet, 1999; Friedman, 1977; McCormack ve Hanley, 2011) ve 5 yaşından önce çocukların zamansal olarak ardışık olayları temsil edebildiği ve hatırladığı bildirilmiştir (McCormack ve Hanley, 2011). Yine aynı dönemde, bilindik olaylar önce ve sonra olarak sıralanabildiği de ileri sürülmektedir (Actis-Grosso ve Zavagno, 2008; Carni ve French, 1982). Bu çalışmada, süre tahmini ve zamansal oluş sırası performanslarında yaşa bağlı olarak anlamlı bir fark bulunmasının yanında, aynı yaş grupları içinde süre tahmini ve zamansal oluş sırası performansı arasında, süre tahmini lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Çocuklar kendi yaş grupları içinde de zamansal oluş sırası görevinde anlamlı olarak daha düşük puanlar almışlardır. Bu durumun olası bir nedeni, süre tahmininin, erken bebeklik döneminde gözlenebilen bir zaman kavrayışı olması (Brannon ve ark., 2007; Droit-Violet, 2013) olabilir. Etkinlik, olay ya da durumun oluş süresi kaydının otomatik olarak yapıldığı, diğer bir değişle her bir olayın ne kadar sürdüğüne dair otomatik bir kayıt olduğu ileri sürülmektedir (Boltz, 1998). Geçen süreye özellikle dikkat edilirse bu kaydın gerçek süreye oldukça yakın olduğu da bildirilmiştir (Droit-Violet ve Rattat, 1999). Thomaschke ve Dreisbach (2013) ise bilindik bir olayın meydana gelmesini bekliyorsak ne zaman meydana gelebileceği ve ne kadar süre devam edeceğini rahatlıkla tahmin edebileceğimizi ileri sürmektedir. Bu çalışmada zamansal oluş sırası görevi, çocukların günlük olarak karşılaşabileceği etkinliklerden seçilmişse de, bilindik bir olayın parçalara ayrılması ve tekrar organize edilmesini gerektirmektedir. Ayrıca bu zihinsel etkinliğe kartların yerlerini değiştirmeyi içeren bir de motor performans eklenmiştir. Dolayısı ile günlük iki etkinliğin oluş süresinin karşılaştırılması, günlük bir etkinliğin oluş sırasının organize edilmesine oranla daha erken kazanılan bir zaman kavrayışı olabileceği gibi zamansal oluş sırası görevi daha çok bilişsel kaynak kullanıyor olabilir. Süre tayini, bebekler ya da diğer canlılarda gösterilebilmesine rağmen, zamansal oluş sırasının en erken gözlenme yaşı Friedman'a (1990) göre üçtür.

Bu çalışmada, USB ve KSB öngörüyü en iyi yordayan modelin, yaş, zamansal oluş sırası ve süre tahminini içerdiği ileri sürülmüştür. Çalışmanın bulgularında gözlemlendiği üzere, bu hipotezler desteklenmemiştir. Bununla birlikte, USB öngöründen kalma durumu yaş ve zamansal oluş sırası performansı ile KSB öngöründen kalma durumunu ise çalışma belleği ve zamansal oluş sırası ile yordanabileceği gözlenmiştir. Süre tayini yordayıcı

modellerde elenmiştir. Süre tayini çalışmaları genellikle, iki uyaran arasında geçen sürenin ya da bir uyarının oluş süresini (çalışmalar saniye farklarına dayanır) tahmin etmeye dayanır (Balcı ve ark., 2011; Block ve Gruber, 2014; Casasanto ve ark., 2010; Maister ve Plaisted-Grant, 2011). Bu çalışmada ise, çocukların hemen hemen her gün karşılaştıkları ya da karşılaşılabilecekleri iki etkinliğin (uzun süren etkinlik saatler sürebilmektedir, kısa süren etkinlik genelde saniyeler içinde yapılır) sürelerinin uzun ya da kısa olarak tahmin edilmesi istenmiştir. Süre tahmini görevinde, zamansal oluş sırası görevine göre, her yaş grubu daha yüksek performans göstermiştir. Bunun olası bir nedeni, çocuğun USB öngörü performansının, görevdeki etkinliklerin oluş süresi bilgisinden çok, olayın sırasının kavranmasına dayanıyor olabileceğidir, örneğin; su akıyor, küvet doluyor (ne kadar zamanda dolar bilgisini kullanmaktansa küvetin dolduğunu gözlemektedir) küvet taşıyor gibi. Benzer biçimde KSB'ye dayalı nesne seçimi görevi de problemi hatırlayıp çözüm için etkinlikleri sıraya dizmeye dayanıyor olabilir; musluk başı kayıptı, diğer oyuncak yıkanamadı, burada ki yeni musluk başı ile oyuncak yıkanabilir gibi. Özellikle nesne seçimine dayanan öngöründe, süre tayini bilgisi kullanılmıyor olabilir. Bununla birlikte bu durum sadece bu görevle de ilgilide olabilir. Süre tayini öngörünün çeşitli biçimlerinde kullanılıyor olduğu ileri sürülebilir, örneğin; akşam trafiğine girince bir süre oyalanılacağından farklı bir güzergâh seçmek süre tayini bilgisiyle de ilgilidir. KSB öngörüyü en iyi yordayan modele çalışma belleğinin girmesi, görevde kullanılan bellek kaynağına bağlı olabilir. KSB öngöründe çocuk az önce karşılaştığı problemin çözümü için kendisine sunulan nesnelere birini seçmelidir. Çalışma belleği, bilginin eş zamanlı bir biçimde işlem görmesi ve depo edilmesidir (Baddeley, 1974). Dolayısı ile çalışma belleğinde, geçmiş bilgiler ve şu anki durum hatta olası gelecek tahminleri tutulabilir ve bu bilgiler, problem çözümünde eş zamanlı işlenerek kullanılabilir (Kutscher, 2008, s.133-134). Dolayısı ile öngörü yapılması için çalışma belleğine ihtiyaç duyulması beklenilebilir. Ancak çalışma belleği, USB'ye dayalı öngörüyü yordayan modellerde elenmiştir. Bu durumun olası bir nedeni, USB'ye dayalı öngörü görevinin daha çok epizodik belleğe dayanması KSB'ye dayalı öngörü görevinin ise daha çok çalışma belleğine dayanması olabilir. Yazında çocuklarda çalışma belleği ve öngörü arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmaya rastlanmamıştır. Yetişkin şizofreni hastalarında çalışma belleğinin, öngörüyü yordama gücünün değerlendirildiği bir tezde (Seech, 2013), öngörünün, çalışma belleği ile ilişkisiz olduğu bulunmuştur. Gelecek yönelimli düşünme biçimlerinden prospektif bellek ve çalışma belleğinin (katılımcıdan, söylenen iki kelimeyi tersten tekrar etmesi istenilerek ölçülmüştür) incelendiği bir başka çalışmada ise (Ford, Driscoll, Shum ve Macaulay, 2012) çalışma belleğinin prospektif bellek performansı ile ilişkisi gözlenmemiştir. Ancak, WISC-III şifreleme alt ölçeğini, çalışma belleğini değerlendirmek için kullanan bir başka çalışmada (Mahy ve Moses, 2011) prospektif bellek performansı ile çalışma belleği arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışma belleği ve öngörü arasındaki ilişkilerin yorumlanması için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu açıktır.

USB ya da KSB'ye dayalı öngörünün, zamansal oluş sırası ile yordanabilmesinin nedeni son dönemlerde yapılan nörofizyolojik çalışmalarla ve bedenleşmiş biliş (embodied cognition) görüşü (Hommel, 2015; Manoel ve Felicio, 2016) ile de açıklanabileceği düşünülmektedir. Zaman kavrayışı doğrudan, nörofizyolojik olarak da gözlenebilmektedir. Beyinde zaman ve mekâna dair birlikte ve ayrı işleme söz konusudur. Orta beyinde hipokampüste ca1 bölgesindeki nöronların ateşlenmesini inceleyen çalışmalar sonunda, hem zaman (time cell) hem de mekân (place cell) hücrelerinden ayrı ateşlenme kayıtları alınmıştır. Deney hayvanı, belirli bir bölgedeyken hareket halinde ya da hareketsiz olduğunda da, ateşlenen mekân hücreleri ve hayvan belirli bir andayken ateşlenen zaman hücreleri aslında aynı nöronlardır ve çoğunlukla bir arada ateşlenirler (McDonald, Carrow, Place ve Eichenbaum, 2013) ancak ayrı ayrı kayıt yaptıkları da gözlenmiştir. Örneğin, başı ve vücudu sabitlenen sıçanlarla yapılan klasik koşullanma deneyinde, hayvan önce bir ses duyar ve bir süre sonra gözüne hava püskürtülür. Öğrenme gerçekleşince, hayvanın hipokampus bölgesinde (ca1), ses duyulduktan sonra etkinlik gözlenmiştir. Hayvanın iki uyaran arasındaki süre bilgisinin zaman hücrelerince işlendiği ileri sürülmektedir. Hipokampusun, olayların zamansal olarak organize edilmesinde de önemli bir rolü vardır. Ardışık olayların oluş sırasıyla hatırlanmasında da etkilidir

(MacDonald ve ark., 2013; Pfeiffer ve Foster, 2013) Hipokampus hasarında, olayların zamansal oluş sırası bilgisi de hasar görür. Ardışık olayların hatırlanması ve kodlanması esnasında hipokampus etkindir (Bendor ve Spiers, 2016; Eichenbaum, 2014). Bu noktadan hareketle süre tayini, hareket kısıtlandığında ve mekânda değişiklikler olmadan hipokampus bölgesindeki nöronların ateşlenmesi ile işleniyorsa, zaman hücrelerince kodlanıyor olabilir. Ancak mekânda hareket ve değişiklikler varsa, zamansal oluş sırası bilgisi de hem mekân hem de zaman hücreleri ile işleniyor olabilir. Beyinde, çevredeki değişikliği ve kendindeki hareketliliği fark edip kaydeden hücreler varsa ve bu bilgi bir tür zaman kaydı (öncelik ve sonralık gibi) olarak kabul edilirse bu kayıt bedenleşmiş biliş görüşünün, nörofizyolojik karşılığı olabilir. Bedenleşmiş biliş görüşünde zihin, duyuşal girdi ve motor çıktı ekseninde zihinsel temsillere dayalı bir koordinatör değil, anlık duyuşal-motor koordinasyonla şekillenen bir yapı olduğu ileri sürülmektedir (Anderson, 2003; Hommel, 2015; Wilson, 2002). Zihnin içeriği bizzat dünyadaki nesnelere tanımlanması (vision) ve vücudun konumu/hareketliliğine (proprioception) bağlıdır (Manoel ve Felicio, 2016). Zihin içeriği, çevrenin algılanması ve vücudun konumuyla şekillenir ki bu algı ve hareketlilik beyinde ki mekân ve zaman hücreleriyle ilişkili gözükmektedir.

Çevredeki değişiklikleri, vücudun hareketleri ile koordine bir biçimde anlık olarak kaydeden zaman-mekân hücreleri, bedenleşmiş biliş kuramının işaret ettiği biçimde bilgi işlemeye olanak tanırken, epizodik bellek içeriğini de oluşturuyor olabilir. Zihinsel kurguların kaynak olarak özellikle USB içeriğini kullandığı ileri sürülmektedir. Hem epizodik belleğin hem de zaman ve mekân bilgilerini işleyen hücrelerin hipokampüste bulunması ilginçtir. Zihinde, çevredeki ve failin kendi bedeninde ki hareket ve değişikliklerin koordinasyonuna bağlı bilgi kaydını zaman ve mekân hücreleri yapıyor böylece, epizodik bellek içeriğini oluşturuyor olabilir. Epizodik belleğin dinamik yapısı da bedenleşmiş bilişin devamlı değişen dünyaya uygun bilgi kaydıyla uyumludur. Sonuçta zihin şu anki durumu, olası geleceği ve yapılması gereken etkinliği dinamik olarak kurgulayabilmektedir. Böylece, özellikle öncelik ve sonralık bilgisi gerektiren zihinsel beceriler için (planlama, çıkarım, prospektif bellek, öngörü gibi) bedenleşmiş biliş görüşünün ileri sürdüğü biçimde, zaman ve mekân hücrelerince işlenen bilgi kaydı, epizodik belleğin içeriğini de oluşturarak ZYY'ye kaynak sağlıyor olabilir.

Bu çalışma belirli bazı soruları yanıtlamakla birlikte, çeşitli sorulara da yol açmıştır, örneğin; öngörünün, zamansal oluş sırası gibi bir zaman kavrayışı ile yordanabildiği görülmekle birlikte, süre tayini ve olayların birbirlerine zamansal açıdan uzaklığının kavranmasını içeren, zamanı farklılaştırma gibi başka zaman kavrayışlarının gerek öngörü gerek diğer ZZY becerileri ile ilişkilerinin nasıl olacağı ileriki çalışmalarca incelenebilir.

Bununla birlikte, öngörü ve diğer bilişsel beceriler arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmaların azlığı, öngörünün diğer bilişsel becerilerden bağımsız işlediğini ileri sürmeyi zorlaştırmaktadır. Konuyla ilgili az sayılabilecek yazın incelendiğinde, öngörü ile zihin kuramı ve yönetici işlevler arasında ilişki bulunamamıştır (Atance, Bernstein ve Meltzoff, 2011; Hanson ve ark., 2014).

Yazında, öngörü ve dil becerileri arasındaki ilişkiden bahsedilirken, zamansal içerikli dili kullanmanın önemine değinilmektedir. Martin-Ordas, Atance ve Louw (2012) çocukların, 3 yaşından itibaren kullanmaya başladıkları bugün/yarın, erken/geç gibi zamansal terimleri doğru kullanmalarının öngörü için önemli olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda dün/bugün/yarın, yatma zamanı, yemek zamanı gibi terimlerin çocuk tarafından anlaşılması (Atance, 2008; Suddendorf ve Busby, 2005), zamansal terimleri döngüsel bir senaryo (her gün yapılan etkinlikler gibi) dışında da kullanabilmelerinin gelecek yönelimli düşünmede önemli olduğu ileri sürülmektedir (Atance ve Meltzoff, 2005). Küçük çocuklarda gelecek yönelimli davranışlar (hazı erteleme, planlama ve prospektif bellek) ile dilin incelendiği bir başka çalışmada (Atance ve Jackson, 2009), gelecek yönelimli davranışlar ile dil arasında bir ilişki bulunamamış, sonuçlar, gösterilen resimdeki nesnenin ne olduğunun bilinmesiyle (alıcı dil testi kullanılmıştır) gelecek yönelimli davranışların açıklanamayacağı, zamansal terimlerin kullanılmasının daha önemli olabileceği şeklinde yorumlamışlardır. Benzer bir sonuç,

epizodik bellek ve öngörünün değerlendirildiği bir başka çalışmada (Hayne ve ark., 2011) da gösterilmiştir. Öngörü ile dil performansı arasında bir ilişki bulunamamıştır. Öngörü becerisinde dilin yerini incelerken, zamansal içerikli kelime ve fiil kullanımını değerlendiren ölçme araçları kullanılabilir. Böylece zamansal terminolojiye hâkim olma ile öngörü arasındaki bağlantılar gözlenebilir. İleriki çalışmalar, diğer bilişsel becerilerin sınırlı olduğu otizm gibi durumlarda öngörü ve zaman kavrayışlarını inceleyerek, bu becerilerin zihin kuramı ya da yönetici işlevlerinde sıkıntılar gözlenen gruplardaki durumunu gözleyebilir. Böylece öngörünün, diğer bilişsel sistemlerle ne kadar ilişkili olduğu görülebilir. Öngörünün semantik bellek içeriği ile de yapılabileceği ileri sürülmüş ancak böyle bir görevi içeren çalışmaya rastlanılmamıştır. Semantik belleğe dayalı bir öngörü görevi, 3 yaş öncesi grubunda çalışmaya dâhil edilmesine olanak tanıyabilir ve öngörü üzerindeki, *epizodik bellekten kaynak alır*, kabulü de sınanabilir. Bu çalışmadaki zamansal oluş sırası görevi, bir etkinliğin oluş sırasının 3'e bölünerek çocuğa verilmesi ve çocuğun bu karışık verilmiş oluş sırasını düzenlemesine dayanmaktadır. Bu görevde üç kart yerine, etkinliğin yalnız önce ve sonra olarak, 2 kart olacak biçimde verilmesi hem çalışma belleği hem de motor etkinliğe daha az ihtiyaç duyulması nedeniyle özellikle 3 yaş grubunun performansını farklı etkileyebilir. Bunun yanında zaman kavrayışını değerlendirmek için bu çalışmada geliştirilen her iki göreve ait on kart çifti bulunmaktadır. Eğer çocuk bu görevlerde düşük performans gösteriyorsa bir süre sonra sıkıldığı ya da motivasyonun düşmeye başladığı gözlenmiştir. Bu nedenle hem zamansal oluş sırası hem de süre tayini görevleri daha az madde içerebilir.

Sonuç olarak bu çalışma bilindiği kadarı ile öngörü ve zaman kavrayışları arasındaki ilişkileri inceleyen ilk çalışmadır ve öngörü yapılması için kullanılan bellek kaynağının USB olması gerektiği görüşü de göz önüne alınarak bir öngörü görevi hazırlanmıştır. Hem öngörü hem de süre tahmini ve zamansal oluş sırası performansının yaşla birlikte arttığı gözlenmiş, aynı yaş içinde ise, farklı bellek kaynağına dayanan öngörülerin biririnden bağımsız olduğu, zaman kavrayışlarının ise anlamlı olarak birbirinden farklılaştığı gözlenmiştir. Aynı zamanda, USB'ye dayalı öngörü performansının zamansal oluş sırası ve yaş ile KSB'ye dayanan öngörünün ise çalışma belleği ve zamansal oluş sırası ile yordanabileceği gözlemiştir. İleriki çalışmalarda, farklı zaman kavrayışlarıyla öngörü arasındaki bağlantıların ve öngörü ile zihin kuramı, çalışma belleği, dil ve yönetici işlevler gibi diğer bilişsel becerilerin birlikte incelenmesi, ZZY'nin en son çalışılan konularından öngörü hakkında daha ayrıntılı bilgi birikimine yol açabilir.

Kaynakça

- Actis-Grosso, R., Zavagno, R. (2008). The representation of time course events in visual arts and the development of the concept of time in children: A preliminary study. *Spatial Vision, 21*(3-5), 315-316.
- Anderson, M.L. (2003). Embodied cognition: A field guide. *Artificial Intelligence, 149*, 91-130.
- Atance, C.M., (2008). Future thinking in young children. *Current Directions in Psychological Science, 17*(4), 295-298.
- Atance, C.M., Berstein, D.M., Meltzoff, A.M. (2011). Thinking about false belief: It's just not what children say, but how long it takes them to say it. *Cognition, 116*, 297-301.
- Atance, C.M., Jackson, L.K. (2009). The development and coherence of future oriented behaviours during the preschool years. *Journal of Experimental Child Psychology, 102*, 379-391.
- Atance, C.M., Meltzoff, A.N. (2005). My future self: Young children's ability to anticipate and explain future states. *Cognitive Development, 20*, 341-361.
- Atance, C.M., Meltzoff, A.N. (2006). Preschoolers' current desires warp their choices for the future. *Psychological Science, 17*, 583-587.
- Atance, C.M., O'Neill, D.K. (2005). The emergence of episodic future thinking in humans. *Learning and Motivation, 36*, 126-144.
- Atance, C.M., Sommerville, J.A. (2014). Assessing the role of memory in preschoolers' performance on episodic foresight tasks. *Memory, 22*(1), 118-128.
- Baddaley, A.D., Hitch, G.J. (1974). Working memory. In *The Psychology of Learning and Motivation*. (Bower, G., A. eds.), 47-89. Academic Press.
- Balci, F., Freestone, D., Simen, P., DeSouza, L., Cohen, J.B., Holmes, P. (2011). Optimal temporal risk assessment. *Integrative Neuroscience, 5*, 1-15.
- Balci, F., Simen, P. (2014). Decision process in temporal discrimination. *Acta Psychologica, 149*, 157-168.
- Bendor, D, Spiers, H.J. (2016). Does the hippocampus map out the future. *Trends in Cognitive Science, 20*(3), 167-169.
- Block, R.A., Gruber, R. (2014). Time perception, attention and memory: A selective review. *Acta Psychologica, 149*, 129-133.
- Boltz, M.G. (1998). The processing of temporal and nontemporal information in the remembering of event durations and musical structure, *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance, 24*(4), 1087-1104.
- Bonato, M., Zorzi, M., Umiltà, C. (2012). When time is space: Evidence for a mental time line. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 36*, 2257-2273.
- Brackbill, Y., Fitzgerald, H.E. (1972). Stereotype temporal conditioning in infants. *Psychophysiology, 9*, 569-577.
- Brannon, M., Suanda, S.E., Libertus, K. (2007). Temporal discrimination increases in precision over development and parallels the development of numerosity discrimination, *Developmental Science, 10*, 770-777.
- Busby, J., Suddendorf, T. (2005). Recalling yesterday and predicting tomorrow. *Cognitive Development, 20*, 362-370.
- Carni, E., French, L. (1982). Contextual constraints on the comprehension of before and after. *Annual Meeting of the American Educational Research Association*.
- Casanto, D., Fotakopoulou, O., Boroditsky, L. (2010). Space and time in the child's mind: Evidence for a cross-dimensional asymmetry. *Cognitive Science, 34*, 387-405.
- Couling, C., Lyons, K.E., Ghetti, S. (2014). Remembering the past to envision the future in middle childhood: Developmental linkages between prospection and episodic memory. *Cognitive Development, 30*, 96-110.

- D'Argembeau, A., Van Den Linden, M. (2012). Predicting the phenomenology of episodic future thoughts, *Consciousness and Cognition*, 21(3), 1198-1206.
- De Ribaupierre, A., Bailleux, C. (1994). *The development of working memory*. Hove: Lawrence Erlbaum Associates, International Press.
- Droit-Violet, V. (1999). Time estimation in young children: Effects of response type and familiarity, *Current Psychology of Cognition*, 18, 27-44.
- Droit-Violet, V. (2013). Time perception in children: A neurodevelopmental approach, *Neuropsychologia*, 51, 220-234.
- Droit-Violet, V., Rattat, A.C. (1999). Are time and action dissociated in young children's time ability? *Cognitive Development*, 14, 573-595.
- Eichenbaum, H. (2014). Time cells in the hippocampus: A new dimension for mapping memories, *Nature*, 15, 732-744.
- Flavell, J.H. (1963). Quantity, logic, number, time, movement and, velocity. *The Developmental Psychology of Jean Piaget*. D. Van Nostrand Company. NY, pp.316-322.
- Ford, R.M., Driscoll, T., Shum, D., Macaulay, C. (2012). Executive and theory-of-mind contribution to even-based prospective memory in children: Exploring the self-projection hypothesis, *Journal of Experimental Child Psychology*, 111(3), 468-489.
- Friedman, W. (1977). The development of children's understanding of cyclic aspects of time. *Child Development*, 48, 1593-1599.
- Friedman, W. (1990). Children's representations of the pattern of the activities, *Child Development*, 61, 1399-1412.
- Friedman, W. (1993). Memory for the time of past events. *Psychological Bulletin*, 113, 44-66.
- Friedman, W. (2000). The development of children's knowledge of the times of the future events. *Child Development*, 71, 913-932.
- Friedman, W. (2003). The development of a differentiated sense the past and the future. *Advance in Child Development and Behaviour*, 31, 229-265.
- Friedman, W. (2005). Developmental and cognitive perspectives on humans' sense of the times of past and future events. *Learning and Motivation*, 36, 145-158.
- Friedman, W. (2007). The meaning of "time" in episodic memory and mental time travel. *Behavioral and Brain Sciences*, 30(3), 323-324.
- Friedman, W. (2008). Developmental perspectives on the psychology of time, In S. Grondin (Eds.) *Psychology of Time*, Bingley, UK: Emerald, pp.345-366.
- Friedman, W. (2011). Commentary: The past and the present of future, *Cognitive Development*, 26, 397-402.
- Garon, N., Longard, J., Bryson, S.E., Moore, S. (2012). Making desicions about now and later: Development of future-oriented self-control, *Cognitive Development*, 27, 314-322.
- Hanson, L.K., Atance, C., M., Palucks, W. (2014). Is thinking about the future related to theory of mind and executive function? Not in preschoolers, *Journal of Experimental Child Psychology*, 128, 120-137.
- Hayne, H., Gross, J., MacNamee, S., Fitzgibbon, O., Tustin, K. (2011). Episodic memory and episodic foresight in 3-and 5-year old children, *Cognitive Development*, 26, 343-355.
- Hommel, B. (2015). The theory of event coding (TEC) as embodied-cognition frame work. *Frontiers in Psychology*, 6, 2-5.
- Hudson, J.A., Mayhew, E. (2011). The theory of event coding (TEC) as embodied-cognition frame work. *Frontiers in Psychology*, 6, 2-5.

- Hudson, J.A., Mayhew, E.M., & Prabhakar, J. (2011). The development of episodic foresight: Emerging concepts and methods. *In Advances in Child Development and Behavior, 40*, 95-137.
- Kazak Berument, S., Güven, A. (2013). Türkçe İfade Edici ve Alıcı Dil (TİFALDİ) Testi: I. Alıcı Dil Kelime Alt Testi standardizasyon ve güvenilirlik geçerlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi, 24*(3), 192-201.
- Kutscher, M.L. (2008). *AHDH: Living without Brakes*. Jessica Kingsley Publishers, pp. 133-134.
- Mahy C.E.V., Moses, L.J. (2011). Executive functioning and prospective memory in young children. *Cognitive Development, 26*, 269-281.
- Maister, L., Plaisted-Grant, K.C. (2011). Time perception and its relationship to memory in autism spectrum conditions. *Developmental Science, 14*(6), 1311-1322.
- Manoel, S., Felicio, P.F.V. (2016). Proprioceptive-visual integration and embodied cognition: A developmental perspective. *Perceptual and Motor Skills, 123*(2), 460-476.
- Martin-Ordas, G., Atance, C.M., Louw, A. (2012). The role of episodic and semantic memory in episodic foresight. *Learning and Motivation, 43*, 209-219.
- Matsuda, F. (1994). Concepts about interrelations among duration, distance and speed in young children. *International Journal of Behavioral Development, 17*, 553-576.
- McCormack, T., Hanley, M. (2011). Children's reasoning about the temporal order of past and future events. *Cognitive Development, 26*, 299-314.
- McDonald, C.J., Carrow, S., Place, R., Eichenbaum, H. (2013). Distinct hippocampal time cell sequences represent odor memories in immobilized rats. *Journal of Neuroscience, 33*(36), 14607-14616.
- Metcalf, J.L., Atrance, C.M. (2011). Do preschoolers save to benefit their future selves. *Cognitive Development, 26*, 371-382.
- Pfeiffer, B.E., Foster, D.J. (2013). Hippocampal place-cell sequences depict future paths to remembered goals. *Nature, 497*, 74-79.
- Quon, E., & Atance, C. M. (2010). A comparison of preschoolers' memory, knowledge, and anticipation of events. *Journal of Cognition and Development, 11*(1), 37-60.
- Rewshaw, J., Suddendorf, T. (2013). Foresight beyond the very next event: Four year-olds can link past and deferred future events. *Frontiers in Psychology, 4*, 1-6.
- Savaşır, I, Sezgin, N., Erol, N. (1998). *Ankara Gelişim Tarama Envanteri El Kitabı*. 2. Basım. Ankara TPD Yayınları.
- Schacter, D.L., Benoit, R.G., De Brigat, F., Szpunar, K.K. (2015). Episodic future thinking and episodic counterfactual thinking: Intersections between memory and decisions. *Neurobiology of Learning and Memory, 117*, 14-21.
- Seech, T.R. (2013). *The mediating role of foresight between working memory and motivation in people with schizophrenia*. Unpublished Master thesis by Alliant International University.
- Suddendorf, T. (2010). Linking yesterday and tomorrow: Preschoolers' ability to report temporally displaced events. *British Journal of Developmental Psychology, 28*, 491-498.
- Suddendorf, T. (2013). Mental time travel: Continuities and discontinuities. *Trends in Cognitive Science, 17*(4), 151-152.
- Suddendorf, T., Corballis, M.C. (2007). The evolution of foresight: Whats the mental time travel, and is it unique to humans. *Behavioral and Brain Science, 30*, 299-351.
- Suddendorf, T., Corballis, M.C. (2008). Episodic memory and mental time travel, In E. Dere, A. Easton, Nadel, J.P., Hudson (Eds.) *Hands book of Episodic Memory. Handbook of Behavioral Neuroscience, 18*, 31-42.

- Suddendorf, T., Moore, C. (2011). Introduction to the special issue: The development of episodic foresight. *Cognitive Development*, 26, 295-298.
- Suddendorf, T., Nielsen, M., Von Gehlen, R. (2011). Children's capacity to remember a novel problem and to secure its future solution. *Developmental Science*, 14(1), 26-33.
- Thomaschke, R., Dreisbach, G. (2013). Temporal predictability facilitates action, not perception. *Psychological Science*, 24(7), 1335-1340.
- Tilman, K.A. Barner, D. (2015). Learning the language of time: Children's acquisition of duration words. *Cognitive Psychology*, 78, 57-77.
- Tulving, E. (1985). Memory and consciousness. *Canadian Psychology*, 26, 1-12.
- Tulving, E. (2002). Episodic memory: From mind to brain. *Annals Reviews of Psychology*, 53, 1-25.
- Tulving, E. (2005). Episodic memory and autoevidence: Uniquely humans, In H.S., Terrace and J., Metcalf, *The missing link in cognition: Origins of self-reflective consciousness*, New York, Oxford University Press, pp.3-56.
- Wilson, M. (2002). Six views of embodied cognition. *Psychonomic Bulletin and Reviews*, 9(4), 625-636.

